

Revista

de istorie și teorie literară

Anul II

Nr. 3–4

2008

S U M A R

Acad. G. MIHĂILĂ: <i>In memoriam: Dan Horia Mazilu</i>	241
<u>Dan Horia MAZILU</u> : „Folosul de obște” sau despre umanismul baroc	245
<u>Dan SLUȘANSCHI</u> : <i>Ultimele cuvinte...</i> (prezentare de Lucia Toader).....	259
MICHAEL METZELTIN 65	
Ana-Maria ROMIȚAN: <i>Viena – capitala multiculturală a unui european multicultural</i>	261
IORDAN DATCU 75	
Ion TALOȘ: <i>Cartea cu trei nivele de informație</i>	265
DOSAR	
<i>Cronologia vieții literare românești 1944–1964 (III)</i>	271
Pavel ȚUGUI: <i>G. Călinescu la Universitate și la Academia Română (I)</i>	287
Nina ARHIP: <i>Epilog sau despre „cazul” Laurențiu Fulga</i>	295
DOCUMENT	
Andrei NESTORESCU: <i>Kogălniceanu în corespondență (III)</i>	325
ISTORIE LITERARĂ	
Stancu ILIN: <i>B.P. Hasdeu – portretul unui cărturar „generalist”</i>	357
Victor DURNEA: <i>O polemică la sfârșitul secolului al XIX-lea: C. Stere versus A. A. Bădărașu</i>	373
Ioana VASILOIU: <i>Ibrăileanu – partizanul criticii estetice și al criticii complete – noi perspective în interpretarea eminescianismului</i>	401
STUDII	
Simona ANTOFI: <i>(Meta)discurs postmodern și literatură: ficțiune, autenticitate și joc în proza lui Mircea Nedelciu</i>	421
Onorica TOFAN: <i>Ipostaze narative ale persoanei a doua singular în proza lui Mircea Nedelciu</i>	427
INTERFERENȚE	
Alexandra CIOCĂRLIE: <i>Pliniu cel Bătrân sau privirea neutră</i>	433
MISCELLANEA	
<i>Cronica Institutului (Cristina Balinte)</i>	437

Revue

d'histoire et théorie littéraire

An II

No. 3–4

2008

TABLE DES MATIÈRES

Acad. G. MIHĂILĂ : <i>In memoriam</i> : Dan Horia Mazilu	241
<u>Dan Horia MAZILU</u> : « <i>L'usage collectif de la loi</i> » ou sur l'humanisme baroque	245
<u>Dan SLUȘANSCHI</u> : <i>Derniers mots...</i> (présentation par Lucia Toader)	259
MICHAEL METZELTIN 65	
Ana-Maria ROMIȚAN : <i>Vienne – capitale multiculturelle d'un Européen multiculturel</i>	261
IODAN DATCU 75	
Ion TALOȘ : <i>Le livre à trois niveaux d'information</i>	265
DOSSIER	
<i>La chronologie de la vie littéraire roumaine 1944–1964</i> (III)	271
Pavel ȚUGUI : <i>G. Călinescu à l'Université et dans l'Académie Roumaine</i> (I)	287
Nina ARHIP : <i>Épilogue ou sur « le cas » Laurențiu Fulga</i>	295
DOCUMENT	
Andrei NESTORESCU : <i>Kogălniceanu en correspondance</i> (III)	325
HISTOIRE LITTÉRAIRE	
Stancu ILIN : <i>B.P. Hasdeu – le portrait d'un savant « généraliste »</i>	357
Victor DURNEA : <i>Une polémique à la fin du XIX^e siècle : C. Stere versus A. A. Bădărașu</i>	373
Ioana VASILOIU : <i>Ibrăileanu – le défenseur de la critique esthétique et de la critique totale – de nouvelles approches dans l'exégèse de l'œuvre d'Eminescu</i>	401
ÉTUDES	
Simona ANTOFI : <i>(Meta)discours postmoderne et littérature : fiction, authenticité et jeu, dans la prose de Mircea Nedelciu</i>	421
Onorica TOFAN : <i>Présences narratives de la II-e personne du singulier, dans la prose de Mircea Nedelciu</i>	427
INTERFÉRENCES	
Alexandra CIOCĂRLIE : <i>Plin l'Ancien ou le regard neutre</i>	433
MISCELLANEA	
<i>La chronique des événements de l'Institut</i> (Cristina Balinte)	437

The Journal of **Literary Theory and History**

The IInd year

Nos. 3–4

2008

CONTENTS

Acad. G. MIHĂILĂ: <i>In memoriam: Dan Horia Mazilu</i>	241
Dan Horia MAZILU : <i>"The Common Use" or about the Baroque Humanism</i>	245
Dan SLUȘANSCHI : <i>The Last Words...</i> (A Presentation by Lucia Toader)	259
MICHAEL METZELTIN 65	
Ana-Maria ROMIȚAN: <i>Viena – the Multicultural Capital of a Multicultural European</i>	261
IORDAN DATCU 75	
Ion TALOȘ: <i>The Book with Three Levels of Information</i>	265
LITERARY FILES	
<i>The Chronology of the Romanian Literary Life 1944–1964</i> (III)	271
Pavel ȚUGUI: <i>G. Călinescu at the University and at the Romanian Academy</i> (I)	287
Nina ARHIP: <i>Epilogue or about the Laurențiu Fulga "Case"</i>	295
DOCUMENTS	
Andrei NESTORESCU: <i>The Correspondence of Kogălniceanu</i> (III)	325
LITERARY HISTORY	
Stancu ILIN: <i>B.P. Hasdeu – the Portrait of a «Generalist» Scientist</i>	357
Victor DURNEA: <i>A Polemic at the End of the 19th Century: C. Stere versus A. A. Bădărașu</i>	373
Ioana VASÎLOIU: <i>Ibrăileanu – the Advocate of the Aesthetic and Complete Criticism – New Perspectives in the Interpretation of Eminescianism</i>	401
STUDIES	
Simona ANTOFI: <i>Postmodernist (Meta)discourse and Literature: Fiction, Authenticity and Gameplay in Mircea Nedelciu's Prose</i>	421
Onorica TOFAN: <i>Narrative Aspects of the Second Person in Mircea Nedelciu's Prose</i>	427
INTERFERENCES	
Alexandra CIOCĂRLIE: <i>Pliny the Elder or the Neutral Look</i>	433
MISCELLANEA	
<i>The Chronicle of the Institute</i> (Cristina Balinte)	437

In memoriam: DAN HORIA MAZILU

(20 aprilie 1943–16 septembrie 2008)

Acad. G. Mihăilă

S-a stins pe neașteptate, în plină activitate creatoare, curând după ce a împlinit 65 de ani, *Dan Horia Mazilu*, unul din cei mai harnici și talentați istorici literari ai generației sale, membru corespondent al Academiei Române (ales la 29 noiembrie 2001), profesor de literatură română veche al Facultății de Litere de la Universitatea din București, profesor asociat la Universitatea din Pitești, director al Bibliotecii Academiei. Deși suferind în ultimele luni de o necruțătoare boală și-a onorat până în ultima zi a vieții îndatorirea la această instituție, de care se simțea atât de legat, nu numai prin funcția de conducere, ci și prin preocupările științifice, pe care le-a început cu un deosebit succes încă din anii studenției.

Absolvent al unui liceu de tradiție din Pitești (1961), s-a numărat în anii 1961-1966 printre studenții eminenți ai Facultății de Limbi și Literaturi Străine, specializându-se în filologia slavă și în cea românească, ceea ce i-a deschis drumul spre cariera universitară, urcând, începând din 1967, întreaga ierarhie didactică, de la asistent stagiar la conferențiar, fiind între timp lector de limba și literatura română la Universitatea din Sofia (1972–1974). În 1990 s-a transferat, ca titular al cursului de literatură română veche la Facultatea de Litere, unde a fost promovat, peste un an, profesor, fiind ales prodecan, mai târziu decan, timp de două mandate.

Susținându-și cu un deosebit succes, în 1972, teza de doctorat, consacrată cunoscutului cărturar *Udriște Năsturel*, din secolul al XVII-lea (tipărită peste doi ani), Dan Horia Mazilu s-a afirmat în deceniile următoare, printr-o serie de monografii și sinteze fundamentale, care au înnoit sensibil istoria literaturii române vechi: *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea* (1976), *Cronicarii munteni* (1978), *Literatura română în epoca Renașterii* (1984), *Recitind literatura română veche* (I–III, 1994–2000), *Studii de literatură română veche* (2005) și altele. Între edițiile îngrijite cu deosebită competență, sau însoțite de studii tematice, se remarcă *Istoria literaturii române vechi* a lui Ștefan Ciobanu, cu includere și a părții rămase doar în forma litografiată (1989), amplu tratat cu același titlu, al lui N. Cartoian (1996), precum și *Introducere la istoria culturii românești* de P. P. Panaitescu (2000).

Colaborator de prestigiu la *Dicționarul general al literaturii române*, coordonat de acad. Eugen Simion, președintele Secției de Filologie și Literatură, vastă operă colectivă de sinteză, din care au fost tipărite șase ample tomuri, în anii 2004–2007 (al șaptelea urmând să apară în viitorul apropiat), regretatul nostru coleg a condus în același timp, cu dăruire, sectorul de literatură română veche al Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu”.

Să-i păstrăm recunoștință pentru tot ce a realizat în slujba științei și a culturii românești.

19 septembrie 2008

In memoriam: DAN HORIA MAZILU
(20 aprilie 1943–16 septembrie 2008)

Acad. G. Mihăilă

La mort soudaine, peu après son 65^e anniversaire, de Dan Horia Mazilu, un des meilleurs historiens littéraires de sa génération, est une terrible perte pour la culture roumaine. Membre correspondant de l'Académie roumaine (depuis 2001), professeur de littérature roumaine médiévale à la Faculté de Lettres de l'Université de Bucarest, professeur associé de l'Université de Pitesti, sa ville natale, directeur de la Bibliothèque de l'Académie, il a honoré ses obligations professionnelles jusqu'au dernier jour de sa vie, au sens propre du mot, quoique souffrant d'une terrible maladie.

Il avait commencé ses études dans un bon lycée de Pitesti (achevées en 1961), pour les continuer, entre 1961–1966, à la Faculté de langues et littératures étrangères de l'Université de Bucarest, ayant une double spécialisation : philologie slave et philologie roumaine. Il commença sa carrière didactique et scientifique universitaire dès 1967 à l'Université de Bucarest, d'abord comme spécialiste en langues slaves et à partir de 1990 comme professeur titulaire du cours de littérature roumaine prémoderne. Il assura, entre 1972–1974, le lectorat de langue et civilisation roumaine à l'Université de Sofia. À la Faculté de Lettres il fut élu en 1991 vice-doyen, puis doyen (1996–2004) et participa dans les organismes du Ministère de l'Éducation à la réforme de l'enseignement supérieur roumain.

Soutenue avec un grand succès, sa thèse de doctorat en 1972, consacrée au grand lettré du XVII^e siècle Udriste Nasturel, fut publiée deux années plus tard. Dan Horia Mazilu s'affirma dans les décennies suivantes par une longue série

d'études monographiques et de synthèses, qui ont renouvelé sensiblement l'histoire de la littérature roumaine ancienne : *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea* (*Le baroque dans la littérature roumaine du XVII^e siècle*, 1976), *Cronicarii munteni* (*Les chroniqueurs valaques*, 1978), *Literatura română în epoca Renașterii* (*La littérature roumaine à l'époque de la Renaissance*, 1984), *Recitind literatura română veche* (*En relisant la littérature roumaine ancienne*, t. I–III, 1994–2000), *Studii de literatură română veche* (*Études sur la littérature roumaine ancienne*, 2005) et bien d'autres. Parmi ses éditions scientifiques, accompagnées par d'amples études introductives, il faut mentionner *Istoria literaturii române vechi* (*Histoire de la littérature roumaine ancienne*) de Ștefan Ciobanu (1989) et le très-connu traité du même nom de Nicolae Cartoian (1996), tout comme *Introducere la istoria culturii române* (*Introduction à l'histoire de la culture roumaine*) de P. P. Panaitescu (2000).

Collaborateur de grand prestige au *Dicționarul general al literaturii române* (*Dictionnaire général de la littérature roumaine*), ouvrage réalisé sous la coordination de l'académicien Eugen Simion, président de la Section de Philologie et Littérature, vaste œuvre collective de synthèse, de laquelle ont été déjà publiés six tomes (2004–2007, le septième étant actuellement sous presse), notre collègue Dan Horia Mazilu fut aussi l'éminent directeur du collectif de littérature roumaine prémoderne de l'Institut d'histoire et de théorie littéraire « G. Calinescu ». Nous lui devons toute notre reconnaissance pour son immense travail et son dévouement à la science et à la culture roumaines.

19 septembre 2008

„FOLOSUL DE OBȘTE” SAU DESPRE UMANISMUL BAROC

Dan Horia Mazilu

Scriitori baroci găsiseră conceptul „folosul de obște” în inventarele Renașterii. Începând de la mijlocul secolului al XVII-lea, acest concept nu mai era o noutate „teoretică” nici în culturile est-europene. Ideea „prestației utile unei anumite colectivități” avea un stagiul apreciabil – o promovaseră, între altele, programele care, prin *cărțile de înțelepciune*, atât de citite în Europa de est și de sud-est, ținteau cizelarea unui mod de comportare – și descindea, neîndoindu-se, din acel set de norme civilizatoare propus europenilor (și nu doar celor din Răsărit) de bizantinul *politheia*. Pentru țările care s-au nutrit direct, din strălucita moștenire spirituală bizantină, din conceptul de *politheia*, care însemna și „societate”, și „adoptarea unor maniere șlefuite și a unei conduite agreabile între semenii, în societate” („La polizia di nostri paesi” îi oferea lui Antonio Maria Del Chiaro „norma” în conformitate cu care judeca năravurile întâlnite în Valahia¹) și „un mod de comportare și de reflecție civilizat”, s-a născut chiar ideea de *civilizație*. Nu însă fără participarea – ne dăm seama lesne din insistența cu care comentează conceptul stolnicul Constantin Cantacuzino, un frecventator al modelelor occidentale și cunoscător al literaturii apusene – a unor fluxuri occidentale.

„Folosul de obște” reprezintă, în inventarul de idei al umanismului românesc (dar și de prin alte părți ale Europei de răsărit), una dintre concretizările remarcabile ale conceptului bizantin, el constituind, deopotrivă, un țel etic, arătat colectivității, și o „grilă” de interpretare, un scop educațional propus semenilor și un criteriu de evaluare (destul de „mobil” și de „flexibil”, între altele fie spus). Cam aceleași erau finalitățile ce se degajă din tratatele umaniștilor italieni ce îndemneau spre concordanță între politica ansamblului statal și complexul de năzuințe și interese ale fiecărui individ component, din teoretizările, foarte numeroase și sofisticate, cu care se îndeletniceau, în vremea Renașterii, cărturarii din spații mai apropiate nouă, precum Boemia, Ungaria sau Polonia. Aflați în posesia acestei „grile”, scriitorii din Țările Române (în stare să o definească în funcție de împrejurare, precum autorul prefetei la *Cartea românească de învățătură* [*Pravila lui Vasile Lupu*] din 1646, care preleva rostul învățăturii diseminate: „Mulți înțelepți și puternici împărați [...] s-au cumpătat de-au cercat

¹ Vezi *Istoria delle moderne rivoluzioni...*, ediție de Nicolae Iorga, București, 1914, p. 44.

până s-au spodobit de-au găsit izvorul vieții cel nescădzut, ce să dzice Svânta Scriptură, și cu multă dragoste și bucurie lumii l-au arătat, pentru binele și folosul a mulți [...]” sau ca Miron Costin, evocator al conceptului într-o reflecție în marginea domniei unui „parvenit” alogen: „De laudă iaste hie la care domn să hie spre partea creștinească, că această țară căci trăiește așa în statul său până acum, pentru țări creștine stă până astăzi în rândurile sale, însă cu înțelepciune, nu fără socoteală și fără temei, în loc de *folosul țării* [subl. mea – D. H. M.] să-i aducă perire”), aidoma celor din Ucraina ori din Rusia, examinează aspectele importante ale demersului politic, social, cultural din zona lor de observație, inspectează *temele grave* ale existenței, așezați pe soclul pretensei obiectivității, formulând judecăți și stabilind verdicte, distribuind, în funcție de concluziile la care ajung (căci premisele rămân, de regulă, obscure), lauda sau oprobriul (mereu cu un ochi către „posteritate”), construind adică – literar vorbind – *encomionul* (în jurul unui „model”) sau *textul discreditator*.

Firese era ca seria acelor chestiuni grave să înceapă cu *demersurile monarhului*, „persoană publică”, „obiect” predilect (dacă nu cumva obligatoriu) al atenției (rareori dezinteresată, dacă textele erau redactate în contemporaneitatea strictă) a profesioniștilor scrisului și ai meditației – istoriografi ori panegiriști, oratori (fie ei ai Aulei sau ai Ecclesiei) sau autori ai poemelor encomiastice. Scriitorii grupați, la București, în preajma curții marelui „patron cultural” care a fost voievodul Constantin Brâncoveanu, zidesc imaginea *bunului principe*, a conducătorului luminat, propunându-o semenilor ca pe un factor omogenizator, ca pe un element de unire „națională” într-un timp al distorsiunilor (Radu Greceanu scrie, la fel ca Miron Costin: „într-aceste cumplite și peste tot turburate vremi”) și pe un spațiu mereu agresat, „năpădit cu tot felul de lumescu rău și nevoi, ca și alte țări călcate și pustiite de stricăcioasele oștiri ce vedem și auzim”.

Am citat din *predoslovie* pe care Radu Greceanu, cărturar al Curții brâncovenești, o scria pentru cronică închinată domniei patronului său, atunci când ajunsese cu „istoria” „până la al zecilea an den domniia” voievodului, după un interval, deci, de inspecție și analiză a evenimentelor. Este acest text preparator (ce urma – probabil – a însoți o „cronică publicabilă”) însemnat pentru discuția noastră, fiindcă în el se reia – într-o compunere cu țeluri publicitare neîndoielnice – teza „folosului de obște” produs de „fapta cea bună”. Împreună cu fratele său Șerban, Radu Greceanu mai zăbovesc asupra acestui concept și în precuvântarea la *Mărgăritarele lui Chrisostom*, carte tălmăcită de ei din grecește și tipărită în 1691. Acolo teza (amplificată prin alăturarea „binelui de obște”) era introdusă printr-un șir de interogații „abrupte”, mizând autorii pe capacitatea de convingere a acestei maniere: „Ce lucru mai bun și mai dumnezeescu supt soare iaste, prea luminate și înălțate Doamne, decât binele și folosul de obște? Ce lucru mai slăvit și mai laudat în lume iaste decât den neștiut a face știut și a câștiga pre cei ce n-au cu ceea ce le lipsește? Și ce lucru mai sfânt și mai plăcut lui Dumnezeu, zicu, iaste, decât a povățui neștine la lumină pre cei ce trăescu întru întunérecul necunoștinței și

neștiinței?” Voievodul (stăpânitorul) în stare să nutrească bune intenții și să le realizeze transcende condiția umană, devine asemănător Divinității: „Cu nemica omul mai asemenea lui Dumnezeu (ales Împărații, Craii, Domnii și alți Stăpânitori) nu iaste, fără cu făcutul de bine și folos de opște, cât pren omeneasca, zicem, puțință iaste”. Construcția are amploare. Predoslovii îl parafrarau, de fapt, cum cititorului îi va fi dat să afle mai departe, pe Agapet diaconul (sfătuitor cândva al împăratului Iustinian), dar o fac cu multă iscusință, pentru că, în esență, întregul text este o compilație, savant distilată, din pilde și citate. Alegând scrieri din seria „învățăturilor”, pareneze – *Capetele* lui Agapet, *Învățăturile* lui Pseudo-Vasile Macedoneanul – sau „istorii” exemplare, Grecenii, ca și alți cărturari ai vremii, îl consiliază pe voievod discret, prin „intermediari”, dar prin niște intermediari astfel aleși, „decupați” și „montați”, încât firul se deapănă fără intermitențe, sudurile se realizează perfect și formulările devin proprii textului semnat, cu umilință, de ei.

Transpare, vădit din aceste disertații, unele aducând a „sfaturi”, altele semănând a „constatări”, preocuparea stăruitoare pentru *model*. Demersul în „folosul obștesc” va fi sublimat, în planul valorilor morale, în *virtute* (*aretê* – zice, prețios, Radu Greceanu), singura în stare să eternizeze (scriitorii Brâncoveanului se îndreaptă aici, la fel ca Miron Costin cu câteva decenii mai înainte, în *Viața lumii*, spre Psalmist) memoria cuiva. Doar *virtutea* (pe care zugravii de la Hurez – precum contemporanii lor din Apus – o închipuiau, multiplicat, într-o frescă, alegorizând naiv, căci – cu siguranță – le lipsea un „model”) conferă statutul de „om întreg”: „Pentru aceea filosoful Dioghene la lumina zilei a aprins lumânarea prin târg, și dacă l-au întrebat a răspuns că el caută cu lumânarea oameni. Aceasta arată că omul fără *aretê* nu este socotit a fi om. Și Platon filosoful a zis: «Oricât aur și argint s-ar afla prin pământ, cu prețul virtuței nu se potrivește» (Predoslovie la *Viața lui Constantin Brâncoveanu*).

Politia, termen care desemna – cum arătam mai sus – și o societate civic organizată, dar și ansamblul unor purtări civilizate (ce includeau maniere deosebite și șlefuirea prin instrucție), și *dragostea de țară* (de *patrie*, termen din ce în ce mai des vehiculat – ziceam – de profesioniștii umanismului românesc, în detrimentul mai vechiului *moșie*) par a fi – între alte „daruri” – principalele calități definibile ca virtuți (întrucât reprezentau două concepte majore ale reflecției timpului): „Căci măriia-ta (zice Radu Greceanu în deja amintita predoslovie) ești cu daruri vrednice împodobit și ai îngrijit de această țară cu o așa adâncă pricepere și înaltă priveghere, cu atâta blândețe și răbdare, pornită din sufletească dragoste ce îi porți, încât eu poci să dau chezășie că politia luminată și plină de bunătate a înălțimii tale este adevărată asemănare cu înțelepciunea lui Democrite, care, în învățăturile sale, zice: «Stăpânii noroadelor și povățuitorii lor trebuie să aibă în toți timpii îngrijirea către vrăjmașii țarei, iar către supușii lor iubitori și blânzi»”. Doar acțiunile guvernate de aceste comandamente pot fi justificate de acel *ethos* de factură supremă pe care îl degajă, până la urmă, istoria – crede Anonimul Brâncovesc – și el un adept (sprijinit pe zisele „învățăturilor”) al tezei „folosului de obște” (din care

face supremul criteriu în evaluarea și omologarea faptelor examinate) –, legitimitate au – și judecata se mută acum către planul politic – numai demersurile ce vizează nu profitul particular („folosul osebit”), ci binele „patriei” și „norodului”: „[...] că cel ce gândește să-și răscumpere patria lui din robia tirănească întâi trebuie să caute folosul cel de obște; cum zic cei învățați: deacii să caute ale războiului și ale biruinții și atuncea este fapta cea desăvârșită încoronată, «laus in fine cadit», cum zice oarecare politic latin sau cum zice altul «finis coronat opus», adică sfârșitul cunună lucrul. Iar a începe cineva lucrul căutând numai folosul său osebit și nu de obște [...] pe urmă ocară și alte rele să întâmplă”. *Demersul cu rosturi* și finalități benefice – în preajma căruia meditase încă Neagoe Basarab în proiectul său de construcție sufletească, unic semn al trecerii omului pe pământ, într-o existență fatal „datată” – zisese Dimitrie Cantemir, în *Divan* întâi și apoi în *Istoria ieroglifică* („Toți niște atomuri putredzitoare sântem, toți din nemică în ființă și din ființă în putregiune pre o parte călători și trecători ne aflăm, una numai rămăitoare și în veci stătătoare să țină și ieste, adică sfârșitul carile în bunătate să plinește”) – *fapta* în stare să nemurească și să „izoleze” pilduitor (era părerea lui Miron Costin în *Viața lumii*, dar și a lui Cantemir în pomenita *Istorie ieroglifică*: „Când pentru făcut folosul de obște cineva se fericește, cuvioasă și frumoasă iaste laudă”) participă acum la construirea unui model de umanitate.

Acestui model, în care, compunând o nouă imagine a prințului, scriitorii de la București adună trăsăturile „monarhului luminat” (profesionist neostenit al „bunăfacerii de opște”, cel care „binele opștii caută și la săvârșitul carele iaste folos tuturor a-l aduce să uită”), îi va fi opus – antinomic și elocvent – tiranul, (evident) lipsit de politic, fără iubire pentru țară, samavolnic: spoliator, atent doar la propriile-i interese: „[...] iară tiranul la al său numai bine privește, și lui și numai adaos silește a câștiga, și ca să-și împlă voia sângur își pune și-și face legi și dreptăți poftile lui. Drept aceia dară iaste și ticăloasă și plină de turburări de lacrimi acea politică și țară, carea supt tiran, nu supt domnu, zace și să află”. „Prototipul”, plasticizat de frații Greceanu prin pilde oferite de Platon și de bizantinul Kedrenos, pare a fi insașiabilul sultan, dar categoria conducătorilor ce „insuflă spaimă supușilor” este deschisă și unor exemple autohtone, fiindcă acela pe care îl avea în vedere Radu Greceanu într-o formulare ce convoca suportul filosofilor elini („zice Democrit sus-pomenitul că domnul de care toți se teme, acela trebuie și el de toți să se teamă, și se unește și Aristotel la aceste cuvinte zicând că acela ce altor insuflă frică trebuie și el să se păzească de toți”) trebuie să fi fost voievodul Șerban Cantacuzino, patron – în viziunea cronicarului oficial al Brâncoveanului – al unui timp încărcat de spaimă.

Din toate aceste „construcții” cu o limpede vrere de defnire a unei imagini (cea a „monarhului luminat”, stăpânitor absolut, dar profund preocupat de „binele public”), din celelalte expuneri propuse de textele și de imaginile vremii (unde continuitatea ideii dinastice, ce dădea legitimitate și strălucire, asigurată de Brâncoveanu, trimite – semnificativ – ca în „galeria voievodală” de la Mănăstirea

Hurez, „dunga cea mare și blagorodnă a rodului neamului”, la Basarabii autohtoni, dar și la Cantacuzini cu pretenții imperiale), din obstinția cu care este cultivat motivul lui Constantin cel Mare („[...] căutând dar atotîndurătorul Dumnezeu cu ochi blând spre noi, pe alt Constantin acum a rădicat, și la nume și la faptă asemenea cu acela, adică zic pre Măria-ta [...]” – afirma mitropolitul Theodosie Veștemeanu, în prefața la Mineiul pe septembrie din 1698, reluând o „identificare” pe care o întâlneam la Radu Greceanu, în discursurile grecului Ioannes Komnenos, în didahiile lui Antim Ivireanul sau în orațiile învățaților fii ai voievodului), semn insistent al alcătuirii (acum, la sfârșitul veacului al XVII-lea, la București, ca și în urmă cu aproape zece secole, în timpul lui Carol cel Mare) a unei „paradigme a exemplarității”, se întregeste figura suveranului baroc valah, pe care Del Chiaro, în lucrarea citată, îl arăta a fi „precis și eficient”. Acest monarh, sprijinit pe tradiție dar deschis reformelor, urmărind în toate demersurile sale „folosul de obște”, apare ca un paternalist (Mănu Apostol, în prefața la *Pildele filosofești* din 1713, ne oferă și o definiție lapidară în acest sens: „Ești domn acestui pământ, cârmuitor acestui norod și tată făcător de bine a toatei politiei”), identic, în actele fundamentale, cu Ludovic al XIV-lea, ilustrul lui contemporan, asemănător tuturor celorlalți stăpânitori absoluți din Europa de vest².

Spațiile predilecte, unde vor fi căutate (și „plasate” apoi, literar vorbind) concretizările, întreprinderile ce vizau „binele tuturor”, sunt – pentru scriitorii și gânditorii est-europeni, solidari încă cu tradiția medievală – dictate de vechiul topos „fortitudo et sapientia” (ale cărui componente a prevalat, uneori concomitent, cel mai adesea în succesiune, în ordonarea fațetelor „exemplarității”, ale „modelului de umanitate” în literaturile zonei și la noi), adică spațiul soldatului (cu exercițiile sale obișnuite – combaterea, războiul), și spațiul înțeleptului, populat, de regulă, cu oficii ale „luminării” și „sapienței”. Reflectând, de pildă, în preajma „temei militare”, Anonimul Brâncovenesc zăbovește lângă un caz foarte particular: o intervenție austriacă în Țara Românească, pusă la cale de un adversar al lui Brâncoveanu, în vederea restaurării domniei Cantacuzinilor. Examenul devine, însă, amplu, căci „declanșatorii” primordialii, Cantacuzinii, și „agentul” concret – aga Constantin Bălăceanu – sunt cercetați într-o „istorie anterioară” și identificați ca promotori ai „folosului osebit”, primii – emitenți ai unor pretenții de stăpânire absurde (căci demult începuseră „a umbla de amesteca lucrurile cu nemții și cu moscalii și cu alte neamuri cu gând ca acela ca să poată turbura pre acele părți, să să rădice cu război asupra turcilor pe carii biruindu-i să rămâie supt stăpânirea creștinilor, adevă sau al nemților, sau al moscalilor, ca să fie ei în veac stăpânitorii țărâi noastre și pământului nostru, că-și luase cărți de conții, grofii de la amândoi monarhii creștini”) ridice prin nerealistă lor supradimensionare, cel de-al doilea – conspirator perpetuu și susținător al unor „păreri nebunești”. Și ei, și protectorii lor austrieci vor fi taxați drept slabi analiști politici și militari („Și gândeă acei buni

² Alexandru Duțu, în vol. *Constantin Brâncoveanu*, p. 156 și urm.

viteji Haizler și Bălăceanu că pogorând în Țara Rumânească vor putea stăpâni țara fără primejdie de către turci și de către tătari, păzind-o cu acei 3–4 mii de oameni?”), provocatori ai unei aventuri încărcate de pericole pentru „obște” (întrucât țara nu avea „niscareva cetăți mari și tari sau alte fortaliții, întru cari să scape norodu”), doar pentru achiziționarea unor avantaje materiale. Sigur că o asemenea întreprindere militară nu poate fi justificată, opinia cronicarului fiind aici un verdict dictat de un „etic etern”: războaiele „când sânt pentru răscumpărarea patriei, adecă a moșiei, sânt bune și de toți priimate, iară în deșărt a cheltui este rușine și în deșărt a vărsa sânge este păcat”.

În celălalt spațiu, cel al „înțelepciunii”, vor fi elogiare și, implicit, validate demersurile ce urmăreau elevarea stării spirituale, luminarea, instruirea. „Programele” brâncovenești mi se par și aici exemplare, iar reacțiile cărturarilor epocii – demne de reținut. Dincolo de inevitabila încărcătură encomiastică (justificată, aș zice, de însemnătatea actelor evocate), entuziasmul oamenilor de carte este stârnit de adecvarea numitelor „programe” la trebuințele unei societăți în plină transformare. Zidirile civile, construcțiile aulice, lăcașele de cult înălțate de voievod au un rost bine stabilit în proiectul de elevare sufletească propus contemporanilor și urmașilor. Ctitorul princiar, creștin pios și autor al unor inițiative ce vizau depășirea hotarelor țării, este opus ziditorilor din vechime, fiindcă lucrarea lui, ridicarea unor „foarte mari din temelie mănăstiri” – este de părere Theodosie Veștemeanu, mitropolitul Ungrovlahiei, în prefața *Mineiului pe septembrie* din 1698 –, pusă lângă acele „piramide și chipuri spre niciun folos”, își dezvăluie rosturile și finalitatea.

Șlefuirea individului prin învățătură, prin cultură – obligatorie în crezul umanist al cărturarilor din Estul european – pare a avea pentru umaniștii români o valoare de panaceu și semnificațiile supremului serviciu făcut colectivității. „Ce-i lipsește acestei țări ca să se mândrească și să se ferească și să se declare peste tot pământul cea mai fericită și mai binecuvântată decât orice domnie și țară?” – se întreabă Sevastos Kyminitis, rector, într-o vreme, al Academiei Domnești, în al său Cuvânt de laudă către Constantin Brâncoveanu. „Nu e alta decât împărăteasca și cea mai de frunte și cea mai înaltă între toate virtuțile și pricinuitoarea oricărui bine printre oameni, adică înțelepciunea și studiul și învățătura și preastrălucitoarea lumină a cărții și bunacuviniță și împodobirea puterilor sufletești și a tuturor celorlalte virtuți morale”. „A nu avea știința și cunoștința lucrului – zicea altul – aceeaia iaste tot greul, toată greșala și toată nevoia tuturor”. Instruirea reprezintă deci, în înțelegerea panegiristilor Brâncoveanului, cheia către perfecțiune. „Lipsind [ea], nici omul desăvârșit om să poate numi, nici lumina de-ntunerec osebi, nici adevărul den neadevăr să poate cunoaște și judeca”. Și este adus, în sprijin, citatul ilustrativ dintr-o „carte de învățătură” care tocmai fusese tălmăcită din elină în grecește de Hrisanth Nottaras și tipărită la București: „împăratul Vasile, învățând pre fiu său Leon cel mare împărat, în capetele învățaturii, aceasta în cel dentâiu scrie: «Câștig și foarte iscusit folositoriu în viață, nu numai împăraților, ce și celorlalți tuturor, iaste învățătura, căci cel ce câștigă aceeaia și trupește și sufletește foarte să folosește, i proci»”.

Sigur că va fi elogiât, în fraze de vibrație înaltă, instrumentul acestei șlefuii – Cartea, „care de multă vreme, cu mare pohtă în gândul mării-tale era să se isprăvească”, componentă fundamentală a operei ce urmărea „folosul de obște al neamului românesc” și producerea acelei necesare reutilări ce fusese atâtea secole obstrucționată: „Cătră aceia dară mării-ta, ca un adevărat și pre lege Domnu, mult silindu-te și nevoind ori cu ce mijloc de a aduce învățătură și știință în sufletele omenești, lucru iubit de Dumnezeu și folos de obște, mai vărtos Rodului nostru Rumânescu, văzându-l atâta scăzut și lipsit de multe, și ales den învățătură (carea decât toate alte trebuințe în firea omenească, aceia cap iaste)”.

Entuziasmul acestor prieteni ai slovei în fața inițiativelor voievodului, în fața veritabilei „explozii” de carte ce venea după decenii aproape pustii, pare sincer. N-avem de ce să-i suspectăm de obsecviozitate bizantină. Împlinirile pe care ei [constatau sunt de temelie. Cartea tipărită, produsă abundant în cele cinci tiparnițe voievodale, în română, în greacă, mai puțin în slavonă, începe să domine „piața” spirituală românească, slujind pentru lectură și pentru instruire în școlile ce au avut în același Brâncoveanu un întemeietor admirat și un susținător generos. Cartea tălmăcită, aducătoare de deschideri, tradusă mai ales din greacă acum (dar și din alte limbi), vine să completeze și să diversifice substanțial fondul tradițional și le prilejuiește encomiaștilor paradă de erudiție. Patronul tălmăcirilor și tipăriturilor, pentru care Antichitatea elino-creștină furnizează cu promptitudine „modelul” („și spre aceasta căutând, ca alt oarecare Ptolemeu, prea mulți și știuți tălmăcitori tălmăcind, spre înțelesul tuturor le-ai făcut”; „trimiterea” nu are nimic retoric, știut fiind că „ispravnicul” Bibliei din 1688 a fost Constantin Brâncoveanu), este desprins, ca o apariție miraculoasă, din șirul predecesorilor obscuri. Cartea colecționată, iarăși spre binele public, în biblioteci (Brâncoveanu întemeiasă la Mănăstirea Hurez, nucleul primului „depozit național”; Ioannes Komnenos, atent, semnală izbânda cu pricina, în 1702: „Ai întemeiat și o bibliotecă demnă de văzut, cu multă cheltuială [...] și ai umplut-o cu cărți felurite și foarte de folos”) este pentru cărturarii epoci brâncovenești semnul concludent al unui timp nou.

Sigur că aș putea continua înșirarea. Textele condeierilor români și greci, adunați în superba „Academie” brâncovenească, sunt suprasaturate de ideea recunoștinței, a laudei, a elogiului (pentru a căror construire Sfânta Scriptură și Antichitatea sunt scormonite în devălmășie) consacrate inițiativelor – preponderent culturale – îndreptate spre „folosul de obște”. Nu văd motivele care ne-ar putea îndemna să nu le dăm crezare, fiindcă, sub învelișul retoric, conceptul prelucrat în atâtea variante este plin de substanță, eficient și de o mare noblețe.

Un istoric – alfel stimabil și înzestrat cu analizatori fini, de vreme ce izbutește o constatare de felul: „Boierimea română, în elementele ei cele mai culte și mai sensibile, a străbătut în secolul al XVII-lea o trăire de tip baroc”³, evocând o

³ Vezi Alexandru Dușu, *Humanisme, Baroque, Lumières. L'exemple roumain*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.

carte a mea, se îndoia de existența umanismului baroc, „construct” schițat, abia, acolo de mine. Mefiență de cărturar – mi-am zis –, deschis neîndoielnic, către „privirile” ferite de o tradițională, la noi, rigiditate (dovadă chiar constatarea citată mai sus), dar dornic de argumente care să-l convingă și să convingă.

Continuator firesc (și acceptat în această ipostază în ultima vreme) în Apus al celor mai importante programe renaștentiste, înlocuitor în bună măsură al Renașterii pentru spațiul est și sud-est-european, cu preluarea și exercitarea funcțiilor ei de înnoire și modernizare, revendicându-se – cel puțin la nivelul elaborării textelor literare, dar nu numai – dintr-un „scientism” pertinent ce transformă adesea „arta” în „artificiu” și discursul în structuri retorice savante, Barocul – singurul curent cu o răspândire continentală – nu avea cum să ocolească exercițiile de factură umanistă. Aș zice că acestea îi erau organic proprii, necesare, obligatorii. Paginile pe care le-am consacrat ceva mai înainte „îndeletnicirilor intelectuale” mă scutesc de alte susțineri.

Dacă scriu totuși, acum, aceste rânduri, o fac mai ales pentru a pune în lumină câteva dintre relațiile pe care spiritualitatea barocă a reușit să le definitiveze în zona „particulară” a Europei ortodoxe, asigurând – adesea prin „atentate” drastice la integritatea vechilor structuri mentale – cea propensiune, nu prea greu de constatat în multe dintre demersurile artistice și filosofice, ce va face din Baroc (cum spunea cineva), aici, în Răsărit, și la noi, epoca primei modernități efective.

Textele compun și comentează, acum, o altă *imago mundi*, în termeni împrumutați din surse ce se despart de cele tradiționale. Fără a „divorța” definitiv însă în ierarhia fapturilor „zidite” de Dumnezeu, omul își află locul imediat după cele „celeste” („[...] cu puțin oarece mai micșorându-l decât îngerii [...]” – Theodosie Veștemeanu, mitropolitul, în predoslovie la *Svânta și Dumnezeiasca Liturghie*, 1680), dar în lumea sensibilă („simțitoare” – zicea Antim Ivireanul în *Psaltirea* din 1694), calitatea lui, mereu ameliorabilă trupestă și sufletește, este supremă („[...] iaste mai aleasă și mai iscusită zidire decât toată zidirea [...]” – prefață la *Liturghie*, 1702; semnatar: vel paharnicul Ștefan Cantacuzino) și statutul său nu poate fi decât acela de „stăpân”. Antim (care în *Cazanie la Sfântul Nicolae* disertase aplicat asupra dublei naturi a ființei umane: „Pentru căci iaste omul făcut de Dumnezeu, îndoit, de suflet cuvântătoriu și de trup simțitoriu și are și bunătați îndoite: sufletești și trupești [...]”) găsește și aici o formulare potrivită: „Iar mai vârtos de toate, fericita și mai aleasa și cuvântătoarea zidire omul, silește de aduce nu numai un feliu de roadă, ce foarte multe, câte trupești, iară mai multe sufletești, de vreme ce și el de doao ori s-au zidit, adecă den suflet și den trup. Și toate pentru el s-au făcut și i s-au dat aciașă simțitoare lume cu toată frumusețea ei, ca o grădină cu multe feliuri de flori, ca să-și aleagă cele de folos, să să împodobească trupește. Și i s-au dat și lumea cea de sus den suflarea dumnezăiască, den carea cât va vrea să-și înfrumusețeze icoana cea sufletească și cât va putea să o asemenea cu chipul icoanei ziditorului său”.

În perfecțiunea sa (cei vechi ziceau „desăvârșire”), temei incontestabil al superiorității („[...] 1-au pus stăpân și mai mai mare preste toate alalte zidiri care să află într-însa; că atâta pre om desăvârșit 1-au zidit și 1-au făcut [...]” – am citat iarăși după Theodosie Veștemeanu), acest om devine analogul terestru al organizărilor sublime universale – „cât și microcosmos să chiamă” –, o analogie fondată pe identități de structură între „lumea mică” și „lumea mare”. Iată această „identitate” interpretată de Antim Ivireanul (în *Cuvânt de învățătură la Bogoiavlenie*): „Zicem la aceasta cum că sânt 4 stihii, dintre carele s-au făcut omul și toată lumea și iar întru acelea stihii va să se topească omul, până la a dooa venire a domnului Hristos, dintru carele iară va să se închiiege. Deci stihia cea dintâi și mai de treabă iaste vântul, că fără de răsuflare nu poate trăi nici omul nici un ceas. A dooa sthie și mai înaltă iaste focul, nu numai acest ce vedem cu ochii și ne slujim de dânsul, ce și focul cel din văzduh. A treia sthie iaste apa și a patra sthie iaste pământul. Deci într-aceste 4 stihii iaste omul făcut și, pentru căci sânt alcătuirile trupului omenesc, era cu cale să se sfințească cu pogorârea Domnului [...]”.

În jurul acelorași corespondențe între cele patru „elemente primordiale” ce au configurat universal și „substanțele” din care s-a constituit corpul omenesc brodează și alcătuitorul prefetei *Apostolului din 1683* (textul este semnat de voievodul Șerban Cantacuzino). Sunt distribuite, cum se vede, în circulație în aceste compuneri tipărite (destinate deci unei răspândiri notabile), informații de bun nivel ce aparțin evident unui alt „registru”. Alexandru Duțu, care pune apariția acestor știri într-o strânsă relație cu prețul tot mai mare așezat, începând din deceniile brâncovenești, pe cărțile de înțelepciune (alcătuitoare ale unui soi de „breviar al literaturii” ce tinde să se substituie vechii „oglinzi a clericului”), vorbește chiar de nașterea spiritul laic în cultura românească, „naștere” semnalată tocmai de aceste modificări pe care unghiurile de interpretare a fenomenelor le suferă. Chiar dacă „protecția” ideologică rămâne, deocamdată, neschimbată.

Acești cărturari, din ce în ce mai informați și tot mai cutezători (deși unii dintre ei aparțineau Ecclesiei), dispunând de forțe variate și de capacități diverse – mă gândesc, desigur, la reprezentanții „stratului intelectual” de mijloc și nu la performantul Cantemir care aducea în românește știința unui Vitruvius și a unui Leonardo da Vinci: „Pre tine macrocosm, pe mine microcosm mă cheamă. Tu ești rătundă, eu sânt rătund și de te vei întreba în ce chip sânt rătund, măsoară din creștetul capului până în talpele picioarelor și din vârful degetelor mâinii stângi și vezi că tot cât o cântință a măsurii într-amândoa părțile vei afla, și așa iată că și eu sânt rătund. Acum tu ești mai mare și rătundă și eu sânt mai mic și iară rătund, tu din fire așa și eu din fire așa...” (*Divanul...*) – resimt tot mai acut nevoia împărtășirii acestor achiziții unui cerc cât mai larg de receptori (aparținând – nota bene – unui popor, decăzut acum, dar care odinioară, prin strămoși, fusese purtătorul unei strălucite civilizații – „carele odată și el numărat între puternicele neamuri și între tarii oameni să număra [...]”). Transmiterea cunoștințelor (de orice soi) în limba vernaculară le apare cărturarilor drept capitală pentru eliminarea

„neînțelegerii” (barieră creată de limba străină), inteligibilitatea fiind apoi premisa eradicării „neînvățurii”. Nici un lucru nu li se arată mai „jalnic” și mai „plânguros” decât absența instrucției: „[...] iară acum atâta de supus și de ocărât iaste, cât nice învățătură, nice știință, nice armă, nice legi, nice un obiceiiu întru tot rodul, ce să pomenește astăzi rumân (în margine notă: între Rumâni ce zicem, cuprindem și pre Moldoveni, că tot dintr-o fântână cură), nu iaste, ce ca nește nemernici și orbi într-un obor învârtindu-se și înfășurându-se, de la streini și de la varvari, doară și de la vrăjmașii rodului nostru, cer și împrumutează, și de carte și de limbă, și de învățătură. O, grea și dureroasă întâmplare!”.

Pentru acești cărturari, laici ori clerici, pregătiți în școli din țară (structurate însă după modele europene, cu programe didactice mobile, mereu cu disponibilități de adecvare, cum se întâmplă cu Academia Domnească din București în 1694 și în 1707) și din străinătate (la Istanbul, la Padova, în Polonia), dispuși să filtreze informațiile prin grile filosofice complexe și tot mai puțin rigide (ținând – spun învățații – de un raționalism ortodox în plină coagulare), înzestrați cu o acribie filologică pe care o aplică în tălmăcirea textelor sacre (Biblia) și profane, eliberați în bună măsură (fie și sub forma unor îndoieli pronunțate în legătură cu cutare ori cu cutare „adevăr” tradițional) de presiunea unor autorități confesionale, până atunci de necontestat inamovibilitatea lor, pentru acești cărturari – zic – se limpezesc în duh modern și alte imagini însemnate. Spațiul etnic, de pildă, este descoperit ca „loc al genezei”, al solidarității naționale, al organizărilor politice. Moșie întâi, „hereditas”, „moștenire” lăsată de înaintași, el, acest spațiu, capătă curând semnificațiile din câmpul semantic al ideii de patrie și devine, cu timpul, un concept prioritar al dezbatărilor intelectuale și al dovedirii pe care o întreprind istoriografii. Trecutul acestui „loc”, depozit până atunci de „pilde”, de „învățături” pentru urmași, toate prilejuri de moralizare, este sondat pentru procurarea elementelor ce pot alcătui un model complex politic – model ale cărui subansamble sistematizau sugestiile bizantine, o „clasicitate” a zonei, și izbânzile tradiției proprii – oricând convertibil într-un model cultural capabil să preleveze „exemplaritățile” ordonate, de regulă, într-o imagine a monarhului.

Resuscitarea, în forme tot mai rafinate, mai complexe și mai elocvente, a tradiției (ca sursă a „modelului”), o tradiție care legitima și îi întregistra în paradigmă pe candidații la statutul de „personaj exemplar”, instalează un aer istorist ca un soi de emblemă confirmativă a marilor inițiative (culturale, de regulă) puse la cale de Aula princiară. Matei Basarab, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, Vasile Lupu (dar nu numai ei) pricep temeinic rosturile unor „monarhii” ce revendică un prestigiu asigurat de istorie. Zidirile, înfăptuite de aceștia, demersurile literaților, programele celorlalți artiști pentru care Curtea (Regnum) constituia un „nucleu organizator”, singurul, cred, de o oarecare stabilitate, mărturisesc – toate – aceste convingeri. Bisericile ridicate de acești voievozi – mă gândesc la Vasile Lupu și la Constantin Brâncoveanu, de pildă –, plănuite a fi necropole de familie (precum Trei Ierarhi de la Iași sau Hurezii),

lăcașe ce trebuiau să impresioneze prin fast și podoabă arhitectonică („răscumpărări”, compensații artistice, în cel mai autentic duh baroc, ale unor vremuri de critică frământare politică și socială), repetă „planuri” consacrate (Mănăstirea Cotroceni a lui Șerban Cantacuzino refăcea „desenul” impus de Neagoe Basarab și preluat de catedrala mitropolitană din București, ctitorie a voievodului Constantin Șerban) tocmai pentru a stabili legătura cu „înaintașii”, năzuind însă, în aceeași vreme, să devină embleme ale unor noi dinastii, cu nimic mai puțin ambițioase decât cele ale „întemeietorilor”. Ba, dacă ne gândim la Șerban Cantacuzino și la proiectele sale, am zice chiar că dimpotrivă...

Această atitudine „istoristă”, pronunțat barocă, incontestabil barocă⁴, cu corespondențe semnificative în spațiile vecine (într-o Polonie ce cultiva „sarmatismul” sau într-o Ungarie unde nobilii își căutau rădăcini „hune” și „scitice”) și chiar mai departe, în Apus, atitudine proclamată de Aulă, dar fundamentată de cărțurari și de artiști, răzbate decisiv în „titlușurile” pe care le compun acum hrisoavele domnești, în programele iconografice ce-i convoacă pe strămoșii cutărui prinț, strămoși adevărați ori închipuiți, în somptuoase „galerii voievodale” (precum cea de la Hurez, „dunga cea mare și blagorodhă a rodului și neamului” funde Basarabeștii, înaintașii pe linie paternă ai lui Constantin Brâncoveanu, sunt zugrăviți alături de Cantacuzinii din care cobora mama principelui, și de rudele domnești ale soției aceluiași), în „mobilele” ce compun steme tot mai complicate, în textele ce abordează genealogii domnești, în compuneri literare precum Poemul cronologic alcătuit de Dosoftei și „completat” în câteva rânduri.

Umanismul baroc a reușit să definitiveze o relație (ținând, de fapt, de acele programe renaștentiste ce n-au putut penetra la timpul lor către Est) capitală pentru „remodelările” din structurile culturale românești și pentru integrarea unor „seturi” de idei, convingeri și atitudini propice acestor restructurări, și anume contactul – de durată, sistematic și profund – cu valorile adăpostite în tezaurul de gândire și sensibilitate al Antichității (cât de fertile și fertilizatoare se vor dovedi aceste valori pentru învățații unui popor romanic!) și, mai larg, cu tezele promovate de umanismul european.

S-a spus – cu dreptate – că aceste „complexe de idei”, receptate mai ales prin instituțiile școlare pendinte într-un fel sau altul de catolicism (deși eu înclin să acord o oarecare pondere și „filiei reformate”), au pătruns în spațiul românesc (și în Răsăritul ortodox slav) după ce suferiseră, într-o primă etapă, niște „purificări” solicitate de deciziile (și de preceptistica difuzată de ele) faimosului Conciliu tridentin. Dar „curățirile” operate (printr-o „sită” ale cărei spații libere se extindeau pe măsura trecerii vremii) priveau mai cu seamă aspectele morale proprii scrierilor celor vechi. Dincolo de aceste precizări, valabile în genere pentru mult comentate

⁴ Răzvan Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1987, p. 159 și urm.

raporturi dintre Baroc și ideologia Contrareformei (a căror supradimensionare a dus la exagerări de felul celor ce vedeau în complexul baroc un ansamblu de tentative „reacționare” ținând, prin excelență, o „refeudalizare” a culturii europene), se cade să menționez că în momentul de față cei mai mulți cercetători nu uită să înscrie între sarcinile pe care și le-a asumat Barocul, în Europa de est în chip deosebit, și pe aceea a continuării (în „învelișuri” artistice modificate, desigur, și într-o altă etapă a dezvoltărilor europene) a multora dintre procesele și tendințele inaugurate de Renaștere. Mai cu seamă în acele zone, cum a fost și spațiul căruia îi aparține cultura românească, unde remodelările de factură renașcentistă nu izbutiseră să atingă un nivel considerabil. Interpretând creator consecințele crizei postrenașcentiste, prin concluzii pozitive și constructive privind reprezentările deja instituite asupra realității și a individualității umane, Barocul a continuat și a desăvârșit marile programe ale Renașterii, promovând în aproape întreaga Europa o cultură atentă și sensibilă la valorile generoase ale umanismului.

Revenind la „purificările” operate de Contrareformă și difuzate apoi printr-un sistem bine articulat de instituții școlare (prezente în Răsăritul european), se cade să menționez că ele, aceste „purificări”, au fost departe de a amenda fondul inventarului clasic (să ne amintim că Miron Costin, cel care învățase la iezuiți, a nutrit o admirație statornică pentru marii scriitori ai Antichității; este adevărat că el nu-i trece cu vederea lui Ovidiu compunerea unor „versuri necuviincioase”, cauză – explică istoricul nostru – a exilului la Pontul Euxin, dar este departe de a face mare caz de lucrul acesta), iar dacă luăm ca punct de referință atitudinea renașcentiștilor față de același inventar antic, remarcăm cu ușurință continuitatea neștirbită pe care Barocul o promovează în privința resuscitării valorilor clasice și a interpretării lor în duh modern. Prin intermediul umanismului baroc, Antichitatea pătrunde în aria culturală românească după ce fusese „împăcată” cu creștinismul. Asimilarea de tip nonconflictual pe care aceste circumstanțe o asigură lămurește conviețuirea, în cultura noastră, a elementelor laice cu cele religioase, sprijinite de o tradiție încă puternică, înțelegem astfel de ce un Udriște Năsturel, cărturar cu vădite simpatii pentru Contrareformă (a tălmăcit, cum se știe, din latină în slavonă, scrierea religioasă de mare faimă *De imitatio Christi*), discuta cu emisarii Romei posibilitatea unor „aplatizări” ale diferențelor de dogmă dintre catolicism și ortodoxie, și-a dat fiii să învețe la școli catolice), face ca izvoarele clasice să domine elementele ce proveneau din sursele sacre în tratatul Despre generozitate cu care se deschidea Triodul Penticostar slavon din 1649 și, iarăși, pricepem de ce înșiruirea de titluri pe care o realizează Miron Costin, spre a da substanță apelului „Cercetați scripturile!”, începe cu textele sfinte, dar face loc imediat unor opere ale Antichității eline și latine.

Ideile umanismului baroc, noua „stare de sensibilitate” ce se instaurează în mediile cărturarilor români (clerici, laici, proveniți din rândurile unei aristocrații ce solicită compensații exercițiilor scriitoricești pentru frustrările pe care le acuză pe alte paliere, propulsați și din alte medii sociale, deloc înalte, în urma eforturilor de

instruire pe care le fac) au croit traseele ce urmau să le străbată literatura, cultura română în trebuinciosul lor efort de modernizare. Barocul a marcat o deschidere spirituală reală, punând „probleme”, inaugurând „dezbateri”, a facilitat depășirea unor „obstacole”, demult artificializate, și a barierelor (nelipsite de susținători încă) impuse de anacronicele, deja, tradiții bizantino-slave, a sprijinit consistent strădaniile de gravitare către acea arie culturală, latină și europeană, căreia poporul român îi aparținea prin rădăcini etnice și așezare geografică.

Acest umanism românesc, care la vârsta lui barocă impune printr-un civism relevabil (umanismul civic a fost definit de profesorul Mihai Berza și apoi remarcabil descris de Virgil Gândeș și, mai cu seamă, de Alexandru Duțu într-un șir de contribuții), scoate în evidență aplecarea celor care îl promovează și îl practică spre gestul militant, către demersul angajant și de intensă ardoare patriotică. Cei ce slăbiseră primii chingile medievalității („renascentiști” le-am zis într-o mai veche carte) descoperiseră patria ca istorie, scrutând începuturile ființării poporului și elaborând primele sinteze. Istoricii perioadei baroce, ascultând aceleași comenzi de sorginte națională, extind „constructul” către examinarea lumii ca istorie, conferind trecutului propriului popor locul ce i se cuvenea în desfășurarea evenimentelor unei „curgeri” universale. Tendința spre universalism, particularitate pertinent barocă, își face loc în contribuțiile de pretenție savantă, cum sunt sinteza rămasă de la stolnicul Constantin Cantacuzino sau lucrările erudite ale lui Dimitrie Cantemir (din care se vor nutri învățații Școlii Ardelene mai târziu), ca și în lucrările, apăsate cumva de o asimilare nu prea sistematică a izvoarelor și de presiunea „cronografiei” bizantine, de felul *Letopiseșului Țării Moldovei* de la zidirea lumii până la 1601 al lui Nicolae Costin. Evenimentele contemporane sunt și ele cercetate sistematic și povestite urmașilor cu vehemență și vorbă ascuțită (în funcție de interesele de partidă ori personale), pe tonuri acide ori cu „înălțări” encomiastice, cu intenții demolatoare ori exagerat panegiristice. Se face deci, „cronografie” în maniera barocă, foarte aproape de „literatură”, ca în acea veritabilă explozie de „istorii” pe care o cunosc anii „monarhiei culturale brâncovenești”. Sau chiar curată literatură – pornită tot dinspre istorie (căci abundența scrisului istoriografie pare a fi tot o lucrare de tip „compensator”) –, precum în sumedenia de cronici și povestiri versificate, ce apar către finele veacului al XVIII-lea și la începutul celui următor, întrecându-se în a nara întâmplări „peste fire de ciudate”, „nemaiauzite”, „nemaipomenite” (demne, în tâlcuirea autorilor, de „dezvoltări epopeice”), mai toate căutând, prin producerea unor efecte cu calități „seismice” în rândul cititorilor, să orânduiască platforma necesară încheierilor moralizatoare (și acestea fiind tot țeluri tipice pentru Barocul răsăritean).

Fluxul acesta de informație și de sensibilitate umanistă, participant decisiv la desăvârșirea procesului – început încă în epoca anterioară – de naționalizare a actului cultural, îndemnător și inițiator al dificilului demers de laicizare a lucrărilor spirituale (la care scriitorii clerici participă din plin), a adus și acele atât de

necesare deschideri prin care cultura română începe să comunice și să pretindă confirmări. Umaniștii Renașterii românești inițiaseră dialogul lăuntric, cu conaționalii (șubrezind insistent temeiurile „lipsei de înțelegere” la care ducea folosirea unei limbi străine și propunând soluția instruirii), în cadrul efortului de transmitere a adevărilor fundamentale ce țineau de ființa neamului și a limbii.

Cărturarii Barocului vor continua acest dialog⁵ (proclamând statutul privilegiat al cărții și al învățaturii), dar se vor adresa, în plus, și învățaților din alte țări, comunicând cu ei lipsiți de orice fel de complexe („cazul Cantemir”, al românului care mânuiește la fel de degajat științele Apusului și ale Răsăritului, mi se pare ilustrativ pentru calea pe care se angajase spiritualitatea noastră în condițiile date), dorind să le furnizeze acelor date cât mai exacte despre istoria veche a poporului român și despre destinul său particular. Demersurile, atât de felurite ca modalitate și capacitate de circumscriere, întreprinse de Udriște Năsturel, Nicolae Milescu, Miron Costin, Constantin Cantacuzino ori Dimitrie Cantemir, nu pot fi înțelese deplin decât dacă sunt abordate din această perspectivă. Descoperirile fundamentale pe care le fac, în domeniul istoriei, umaniștii români din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea și pe care se grăbesc să le comunice semenilor lor și străinilor se află la originea patriotismului vibrant, tensionat, ce animă operele istoriografice (patetismul fiind, mi se pare, o altă trăsătură a demersului cărturarilor timpului). Capătă acum un contur bine precizat, având toate trăsăturile unei atitudini (și toate consecințele în planul propulsării valorilor), preocuparea pentru patrimoniul propriei culturi, pentru izbânzile culturale ale epocilor trecute, în prelungirea unor selecții ghidate de gustul și sensibilitatea literare ale veacului al XVII-lea (cu indicii limpezi ale mutațiilor ce se petrec în structurile profunde ale ansamblului de idei), multe dintre operele literaturii medievale, scrise în slavonă, sunt repuse în circulație în înveliș lingvistic românesc. Sunt definitiv trecute „probe” capitale ale culturii române. Avem de-a face, prin urmare, cu convingeri care convoacă și mobilizează strădaniile de cultivare și impunere a limbii naționale (țel prezent în „descreriile” tuturor mișcărilor de factură barocă din Estul și Sud-Estul european), convingeri adunate într-un principiu de căpătâi al „politicii culturale” inițiate și desfășurate de umaniștii secolului al XVII-lea și de mai târziu.

Abstract

The article discusses the concept of “common use” („folosul de obște”) in the Romanian Literature of the Baroc age. The concept is a legacy of the Renaissance and the main meaning is that of an ethic and educational goal.

⁵ Florin Constanți, *Sensibilitate și mentalități în societatea românească a secolului al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, XXXIII, 1980, nr. 1, p. 147–157.

ULTIMELE CUVINTE...

Dan Slușanschi

(1943–2008)

Prezentăm, în rândurile de mai jos, intervenția¹ regretatului profesor univ. dr. Dan Slușanschi, autor a numeroase traduceri, premiat cu importante distincții pentru edițiile critice ale scrierilor lui Dimitrie Cantemir, referindu-se la problemele traducătorului operei Principelui român.

Îmi face plăcere să vorbesc despre personalitatea acestui mare Principe care a acoperit atâtea domenii în cunoștințele sale încât este nevoie de o echipă, și nu de una foarte restrânsă, pentru a reuși să fie redat publicului de astăzi ceea ce a izbutit să facă. Este nevoie de teologi, de geografi, este nevoie de filologi, firește, de istorici, iar eu nu pot vorbi decât din punctul de vedere al filologului și, înainte de toate, al latinistului. Vorbesc în calitate de membru al unui colectiv, patronul său era regretatul academician Virgil Cândea, care a avut plăcerea și onoarea ca de treizeci de ani să lucreze la texte cantemiriene, îndeosebi la traducerile latine.

Este un deliciu să-l citești pe Cantemir în latinește. Mai ales că latina lui nu este una singură. După temele pe care le-a abordat și în creșterea apropierei sale față de limba latină, scrie în latina scolastică a celui care se ocupă de o carte precum Compendium universae logices institutionis, scrie în latina umanistă a surselor sale, fie istorice sau filosofice ori religioase, scrie în propria lui latină, pe care o vorbea fermecându-și convorbitorii care veneau din străinătate în Moldova sau la Constantinopole, constantinienii, cum se numeau la vremea aceea, în acea latină plină de culoare. Să dau câteva exemple. Pentru latina lui scolastică, am pomenit Compendiumul și poate că ar trebui adăugată Metafizica lui, cum se numește în mod curent, de altfel, nu foarte exact. Pentru latina care are izvoare, așa numi Historia Moldo-Vlahica și într-o oarecare măsură Descrierea Moldovei, Historia Moldo-Vlahica fiind primul tom, adnotările de la Descrierea Moldovei, cel de-al doilea. Nu există un alt al doilea tom despre care s-a tot vorbit. Însemnările pe care le-am recuperat din manuscrise arată că așa stau lucrurile. Dar latina aceasta este mai aproape de cea academică. Și, în fine, atunci când scrie despre propria sa familie, despre propriul său tată și chiar despre amicii săi turci de la Constantinopole, în adnotările la Incrementa atque Decrementa Aulae Othomanicae. Latina aceasta a lui Cantemir este delicioasă. Are o pastă, o

¹ Postul de Radio – Radio Trinitas, rubrica „5 minute de literatură”, din data de 10 și 11 ianuarie 2008, realizată de Lucia Toader.

culoare, o tonalitate vie, fermecătoare. Problema traducătorului este de a stăpâni nu o latină clasică cum se predă la școală, ci de a reuși să stăpânești o limbă latină aflată în cursul ei.

Este și o altă problemă a traducătorului, neașteptată, de altfel. Limba română. Nu este foarte ușor să traduci în limba română din nici o altă limbă. Cu atât mai greu din latinește sau grecește. Să nu uităm că prietenul nostru, Înaltul Principe Cantemir, știa mai bine grecește decât latinește. Și atunci, în limba română de astăzi, trebuie să găsim acea armonie care să nu ne acopere de arhaisme, dar nici să nu dea năvală la tot felul de neologisme, cum se tot întâmplă. Nu este ușor. Nu este ușor nici să înveți propria-ți limbă. Nu mai suntem obișnuiți, ca generația părinților noștri, să punem mâna pe dicționarul limbii române, atunci când trebuie să înțelegem gândul altora. Ce se întâmplă în școala noastră, trebuie să spun cu tristețe, este faptul că ai noștri copii învață să fie monolingvi. Trăiesc cu ideea că poți să înveți limba română prin limba română. Acest lucru este perfect neadevărat, iar Cantemir o demonstrează. M-a întrebat cineva, luându-mă prin surprindere, la o sesiune de comunicări, câte limbi străine cunoștea scriitorul Istoriei Ieroglifice. Nu am obiceiul de a număra însușiri de felul acesta, dar, de fapt, avea dreptate. Ar fi trebuit să mă gândesc. Și am constatat că știința lui lingvistică acoperea de mai multe ori câte trei limbi. Trei limbi clasice – latina, greaca, slavona, pentru că și slavona bisericească este o limbă clasică; trei limbi orientale – turcă, arabă, persană; trei limbi europene – franceză, italiană și, când s-a strămutat în Rusia, limba rusă. Și, la urma urmei, trei limbi vorbite împrejurul său, în familie: greaca nouă, diferită, după cum bine știți, de greaca veche, româna, căreia îi spunea când românește, când moldovenește – și eu sunt moldovean și îi spun când așa, când așa – și o altă limbă la care uită lumea să facă adeseori referire, limba tătară. Tatăl său vorbea această limbă, iar Cantemir știa, înțelegea și vorbea tătarește. Dacă înmulțim patru cu trei, înseamnă douăsprezece limbi. E prea mult de învățat? Astăzi, ce mai dăm afară din actuala programă școlară? Nu te poți apropia de scrierile lui Cantemir, fără să ai, măcar în bună măsură, cunoștințele lui. Altfel, se vor uita nepoții noștri cu indignare, pentru că nu am dus la bun sfârșit ceea ce trebuia. Eu nu știu dacă apuc să finalizez proiectul traducerilor din scrierile lui Cantemir. Și mai sunt traduceri de făcut. Cele care nu s-au putut face în ultimii patruzeci de ani, pentru că omul nou trebuia, vezi Doamne, să fie ateu. Sunt pe drumul de a fi făcute, dar trebuie un efort colectiv. Sunt bucuroși să spun că există oameni competenți, dar, din păcate, foarte puțini.

Să ne gândim, așadar, mai atent la sufletul nostru și la marii noștri predecesori!

Abstract

The last interview (January 2008, Radio Trinitas) with professor Dan Slușanschi (1943–2008), a remarkable translator from Medieval Greek and Latin revealed some unknown aspects of translating.

Dan Slușanschi talked about the beauty of Cantemir's language (he translated many of Cantemir's books) and he pointed to the gaps in the Romanian higher education system.

*VIENA – CAPITALA MULTICULTURALĂ
A UNUI EUROPEAN MULTICULTURAL*

Ana-Maria Romițan

A scrie despre biografia lui Michael Metzeltin înseamnă a vorbi despre mai multe vieți ce se reunesc într-una singură. Model pentru orice om de știință, cu o serie de realizări demne de invidiat, savantul elvețian nu conține să ne încante prin vitalitatea și prin exuberanța cu care își trăiește cariera. Căci despre asta este vorba. După cum el însuși o mărturisea, la ceremonia aniversară din vechea aulă a Universității din Viena, a urmărit de la bun început reușita pe plan profesional. Însă el depășește cu mult aparențele: în persoana lui se regăsește o întreagă Europă, și aceasta nu doar din punct de vedere lingvistic (romanist desăvârșit, el stăpânește la perfecție toate limbile „Romaniei”), ci și dintr-unul geografic (începând din perioada studiilor și până în prezent, profesorul Metzeltin se dovedește a fi un neobosit călător). Parcurgându-i viața, te simți copleșit de realizările cu totul și cu totul ieșite din comun, dar, în același timp, străbați un itinerar paneuropean.



Născut în 1943 în Sorengo (Elveția italiană), Michael Metzeltin beneficiază de un plurilingvism care îi va marca, mai apoi, întreaga carieră. Nu este deloc întâmplător pentru romanistul de mai târziu, care se va stabili la Viena, faptul că limba maternă este italiană, iar cea paternă germană. Formația lui se desăvârșește, într-un prim stadiu, în liceu, unde învață temeinic latina și greaca. La aceste premise se mai adaugă studiul romanisticii, al lingvisticii generale și al teoriei literaturii la nu mai puțin de cinci universități din diferite țări: Basel, Zürich, Salamanca, Coimbra și Padova. Firește, Michael Metzeltin nu se limitează doar la limbile însușite până acum, ci își lărgeste spectrul, urmând cursuri de spaniolă, de română și de bulgară.

În 1968, adică la numai 25 de ani, Michael Metzeltin își începe activitatea didactică universitară, lucrând ca asistent și apoi ca lector la Seminarul de Romanistică al Universității din Basel.

Un an mai târziu, în 1969, susține doctoratul în filologie iberoromanică, în lingvistică franceză și în literatură italiană la Universitatea din Basel, cu tema *Die Terminologie des Seekompasses in Italien und auf der Iberischen Halbinsel bis 1600* (Terminologia busolei în Italia și în Peninsula Iberică până la 1600). Astfel, Michael Metzeltin s-a specializat în trei domenii diferite, încercând să găsească totodată punctele de legătură dintre lingvistică și literatură. Această preocupare interdisciplinară îl va urmări pe romanist și în proiectele sale ulterioare de cercetare.

Anul 1972 este hotărâtor în evoluția profesională a romanistului, când el își termină lucrarea de docență *Die Sprache der ältesten Fassungen des Libre de Amich e Amat* (Limba celor mai vechi ediții ale Libre de Amich e Amat) și devine profesor la Universitatea Trier-Kaiserslauten, iar în 1974 la Universitatea din Göttingen. Timp de patru ani (1975–1979) Michael Metzeltin se găsește, ca lector de limba spaniolă, în Olanda, la Rijksuniversiteit Groningen, unde va fi ales membru al consiliului facultății și al celui academic și, timp de un an, președintele Vakgroep Spaanse Taal en Letterkunde (1977–1978).

Însă călătoriile academice ale distinsului om de știință elvețian încep să se înmulțească. Astfel, următorii doi ani au ca destinație Portugalia, completându-se așadar spectrul limbilor romanice. Universitatea care îl va găzdui, cea din Coimbra, una dintre cele mai vechi din Europa, este la fel de renumită, precum va deveni, ulterior, și oaspetele ei.

Cu toate acestea, legăturile cu orașul olandez Groningen și cu universitatea acestuia nu sunt întrerupte, Michael Metzeltin revenind, de data aceasta ca profesor, pentru alți patru ani (1980–1984) în țara morilor de vânt. Înainte de a se stabili definitiv la Viena, omul de știință elvețian va petrece cinci ani (1984–1989) în Germania, la Universitatea din Paderborn, unde va fi, timp de doi ani, decan al Facultății de Filologie. Anul 1989 a fost decisiv pentru evoluția întregii Europe, ca și pentru viața și cariera profesorului Metzeltin. Tot așa cum Europa își regăsește echilibrul, acest european prin excelență se decide să se stabilească în centrul continentului. Capitala *mitteleuropeană* devine un reper statornic, dar și punctul de plecare spre importante centre de romanistică ale lumii.

Nu este deloc întâmplător că a ales să își petreacă punctul culminant al carierei la Universitatea din Viena. Dintre motivele care l-au făcut să găsească în capitala austriacă noua lui patrie și centrul activităților sale științifice, el amintește trei. O primă legătură cu Viena este dorința lui de a face carieră acolo unde mama lui nu a putut studia. În al doilea rând, el auzise încă din Elveția de prestigiul Universității din Viena, având drept modele renumiți cercetători vienezi. În fine, cel de-al treilea aspect care a contribuit la stabilirea lui Michael Metzeltin în Viena

a fost excelenta colaborare cu colegii la Institutul de Romanistică (al cărui director este din 2005), timp de aproape 20 de ani, într-un climat armonios, caracterizat printr-un dialog continuu și sete de cercetare. Nu în ultimul rând, alegerea orașului s-a datorat și faptului că Universitatea din Viena este unul dintre puținele centre din lume în care se pot studia toate ramurile romanisticii.

În ceea ce privește activitatea lui de cercetător, Michael Metzeltin își dovedește, încă o dată, incontestabila valoare. El este autorul a peste 240 de articole, a aproape 30 de cărți și a 48 de ediții. Interesul și pasiunea pentru limbile romanice l-au determinat să organizeze numeroase conferințe și proiecte în strânsă legătură cu academii, instituții și universități din întreaga lume. Printre scopurile lui cele mai precis definite se numără, pe lângă o excelentă colaborare cu Academia Austriacă de Științe (al cărei membru plin este ales în 2004), cooperarea cu Academiiile din străinătate. În acest context, trebuie amintită în primul rând legătura strânsă cu Academia Română, care l-a ales membru de onoare în 20.12.2004, și cu care colaborează în prezent la editarea integrală a *Jurnalului* lui Titu Maiorescu. De asemenea, el este din 2000 membru corespondent al Academia Chilena de la Lengua și, din 2001, membru de onoare al Academia de la Llingua Asturiana. Titlul de Doctor Honoris Causa i-a fost acordat de nu mai puțin de trei universități (București, 1999; Timișoara, 2006; Stockholm, 2007).

Secretul multilateralității sale academice constă, pe lângă o forță de muncă ieșită din comun și capacitatea de a fi un bun ascultător, în deschiderea lui continuă față de noi culturi și domenii de cercetare. Aceasta o dovedesc și realizările remarcabile ale institutului pe care îl conduce din 2005, a cărui activitate productivă se oglindește și în publicarea periodică (bilunar) a importante studii de specialitate. Succesele incontestabile au la bază crezul lui Michael Metzeltin că *învățământul, cercetarea și administrația* se constituie într-o trihotomie indivizibilă.

În concluzie, Viena devine *acasă*, dar în același timp și centrul în care personalitatea savantului elvețian s-a ridicat la adevărata ei valoare. Michael Metzeltin este astfel un *călător perpetuu*, un cosmopolit, un european debordând de curiozitate și de sete de cunoaștere, aflat mereu în căutarea unor noi încercări.

Zusammenfassung

Professor Michael Metzeltin ist einer der bedeutendsten Romanisten Europas, der durch seine zahlreichen Publikationen und Projekte den Sprachraum der Romania bereichert hat. In diesem Beitrag wird die Vielseitigkeit seiner Persönlichkeit hervorgehoben und gezeigt, wie Wien zur multikulturellen Heimat eines multikulturellen Europäers geworden ist.

CARTEA CU TREI NIVELE DE INFORMAȚIE

Ion Taloș

Nu avem mulți folcloriști români contemporani care să fi publicat o operă atât de întinsă ca Iordan Datcu. E vorba de vreo 15 cărți personale, de peste 40 de foarte bune ediții ale unor colecții vechi și studii de folclor, pe care le pune, împreună cu aparatul științific modern, la îndemâna cercetătorilor contemporani, ca și de peste 350 de articole și recenzii. Studiile publicate de Datcu privesc diferitele specii folclorice (balada, colinda, basmul) sau sunt dedicate folcloriștilor noștri din trecut sau de azi. Acest mic articol aniversar e nevoit să selecteze doar câteva dintre ele, pe cele mai reprezentative, pentru a omagia un cercetător de rar devotament față de disciplina pe care o ilustrează.

S-ar putea spune că Datcu a avut de mai multe ori o mână foarte bună în alegerea temelor de care s-a ocupat, una dintre acestea fiind balada *Toma Alimoș*. A realizat mai întâi, în 1986, o antologie de texte, foarte bine primită de critica de specialitate (Al. I. Amzulescu, Șerban Cioculescu, N. Constantinescu, I. Cuceu, I. Oprișan, O. Papadima, I. Șeuleanu ș.a.), pentru ca trei ani mai târziu, în 1989, să ne dea, în colaborare cu Viorica Săvulescu, un adevărat corpus de texte, sub titlul *O capodoperă a baladei românești „Toma Alimoș”* (1989), iar în 1999 să revină asupra aceleiași teme, de data aceasta în lucrarea *Un mit – Toma Alimoș*.

Mă opresc asupra volumului din 1989, care a devenit totodată cel de al doilea corpus al unui text epico-liric românesc, după cel alcătuit de A. Fochi, în 1966, cu privire la *Miorița*. Prin includerea baladei *Toma Alimoș* în manualele școlare, datorită conținutului ei, oarecum pe placul regimului care se declara socialist, ea a ajuns, atât sub raportul popularității, cât și sub acela al valorii ei literar-folclorice, în vecinătatea *Mioriței* și a *Meșterului Manole*.

Ca și în cazul altor corpusuri care au fost publicate după el, cel realizat de Datcu și Săvulescu demonstrează că tipologiile bibliografice – primul instrument căruia ne adresăm când vrem să cercetăm un text folcloric – nu reușesc nici pe departe să indice toate izvoarele existente. Dacă Amzulescu, în cea mai des citată lucrare privitoare la balada românească, avea cunoștință de 78 de variante ale baladei în discuție, Datcu și Săvulescu ne pun la dispoziție 138 de texte, aproape dublul informațiilor oferite de Amzulescu, cărora le adaugă șase „Convorbiri cu rapsozi populari”, extrase din Arhiva Institutului de Etnologie din București și din arhiva I. Oprișan.

Un atât de mare număr de texte permite înfățișarea cu destulă exactitate, atât a istoriei culegerilor acestui cântec epico-liric, cât și a difuziunii geografice a lui, lucru pe care cei doi autori îl pun în evidență printr-un ilustrativ tabel. Rezultă că patria de origine a baladei *Toma Alimoș* este Muntenia, Oltenia și Moldova (116 din 138 de texte), pe când Dobrogea, Banatul și Transilvania o cunosc doar sporadic (17 variante). Nu e vorba de o neglijență din partea culegătorilor, ci de realitatea de pe teren. Cu totul alta este întrebarea de ce *Toma Alimoș* n-a prins rădăcini în aceste din urmă regiuni, cum au prins celelalte capodopere ale folclorului românesc, întrebare care își așteaptă încă răspunsul.

Motivele textului sunt cercetate de Datcu și Săvulescu în raport cu prezența lor în alte cântece (motivul închinării, al celor cinci ulmi etc.), fapt care scoate în evidență nu numai valoarea poetică, dar și polifuncționalitatea acestora. Căci un text folcloric e construit, întocmai ca o clădire, din materialele existente, aflate la îndemâna oricui, dar ceea ce dă frumusețe diferită construcțiilor este măiestria arhitecților și a zidarilor. Astfel, interpretând motivele și căutându-le sensul în mai multe texte, cei doi autori aduc în discuție, la momentul potrivit, opiniile exprimate anterior de alți cercetători, cum sunt comparațiile între persoane reale din trecutul istoric românesc și eroul baladei *Toma Alimoș* (de exemplu opiniile lui A. I. Philippide, N. Iorga, Victor Papacostea ori P. Caraman ș.a.), demonstrând că *Alimoș* constituie în același timp un criteriu de apreciere a persoanelor din viața reală și un model de comportament pentru oamenii neamului.

Cum era de așteptat, balada lui *Toma Alimoș* e comparată, înainte de toate, cu cele haiducești, apoi, masiv, cu *Miorița*. Comparațiile sunt pe deplin justificate și clarificatoare, din multe puncte de vedere. Ele puteau fi extinse și asupra domeniului romanic, prin acea frumoasă „complainte”, adevărată capodoperă a cântecului epico-liric francez, cunoscută sub titlul *Roi Renaud*. Protagonistul se întoarce rănit din război, ținându-și, ca Toma Alimoș, cu mâna, intestinele, pentru a nu ieși din abdomenul spart. Totodată, în capodopera epicii populare franceze, ca în *Alimoș*, calul substituie metaforic pe stăpânul lui. Extinzând comparația la spațiul iberic, se poate arăta că și aici calul, care, în *Alimoș*, face mormântul stăpânului său și-l înmormântează, are un pendant în cântecul epico-liric spaniol, în care, capul maestrului de Santiago, retezat, deși aruncat în colbul drumului, e dus de câinele lui, în gură, în cimitir; acolo îi sapă mormântul cu labelle și plânge cu lacrimi moartea stăpânului său (*La muerte del maestro de Santiago*). Asemănarea dintre *Alimoș* și texte folclorice, atestate în plin ev mediu, înscrie folclorul românesc în peisajul epic romanic și poate ajuta, totodată, la stabilirea aproximativă a vechimii textului românesc, pentru a cărui datare ne lipsesc mijloacele documentare.

Monografia și corpusul realizate de Datcu și Săvulescu au fost apreciate de un specialist exigent, ca N. Constantinescu, drept „o realizare de excepție a

folcloristicii rom[ânești] contemporane, comparabilă în multe privințe cu aceea a lui Adrian Fochi, *Miorița* (1964)”, și ca „model de cercetare a unei teme epice”. Sunt sigur că N. Constantinescu n-a formulat prea des asemenea aprecieri.

O bună parte din opera lui Iordan Datcu se compune din studii referitoare la folcloriștii români. Preferințele lui se îndreaptă spre câteva dintre personalitățile cele mai de seamă ale folcloristicii românești contemporane, cu care a întreținut legături profesionale, atât în calitate de redactor la Editura pentru Literatură, apoi la Editura Minerva, cât și în calitate de specialist. Unul dintre aceștia a fost Petru Caraman, cel care l-a „cutremurat prin tragedia vieții sale”, motiv pentru care i-a dedicat în 1999 volumul *Introducere în opera lui Petru Caraman*. E o lucrare care cercetează aspectele biografice, principalele opere ale savantului, și în care sunt reproduse documente prețioase cu privire la personalitatea profesorului ieșan. Adaug aici cele trei volume din opera lui Caraman editate de Datcu, singur sau în colaborare cu Viorica Săvulescu, toate dovedind admirația fără margini și devotamentul lui față de Caraman.

Între Caraman și Datcu a avut loc o intensă și interesantă corespondență, începând din 1968 – e de presupus că în arhiva Datcu se află multe alte scrisori de la folcloriștii vremii –, pe când redactorii Editurii Minerva, asumându-și riscurile de rigoare, întrețineau relații nu tocmai pe placul regimului, cu savanți bătrâni, proscrisi, și încercau să strecoare în planurile editoriale lucrări ale acestora. N-au reușit totdeauna. Cele trei volume din opera lui Caraman apărute la Editura Minerva au fost publicate abia după moartea autorului (1980), adică între 1987 și 1995, deoarece planurile editoriale treceau prin sîta foarte deasă a organelor de partid, dar cele câteva reușite, precum și încercările lor, eșuate, merită toată atenția din partea celor care vor scrie cândva istoria culturală a acelor ani.

Alt folclorist cu care Datcu a întreținut relații apropiate a fost Ovidiu Bîrlea, și el oarecum proscris, dar căruia Editura Minerva, desigur datorită lui Datcu și Șerb, i-a oferit posibilitatea de a-și publica majoritatea valoroaselor sale lucrări științifice, onorariile încasate fiind singura lui sursă de existență. Sunt sigur că atât Caraman, cât și Bîrlea au apreciat la valoarea lui gestul celor doi editori. Datcu a fost apropiat și de mai puțin cunoscutul folclorist Gheorghe I. Neagu, fostul lui profesor de la Roșiorii de Vede, autor al unor valoroase colecții de folclor din ținutul Ialomiței, căruia i-a dedicat o cercetare bio-bibliografică (2004), ceea ce îi face onoare.

Dintre celelalte studii izolate referitoare la folcloriști aș mai sublinia pe cele referitoare la cercetătorii basarabeni, care nu numai că n-au constituit obiect de cercetare pentru folcloriștii români, timp de peste patru decenii, dar numele lor nici nu era permis să fie citate. Prin Datcu, Gh. V. Madan, N. P. Smochină, P. V. Ștefănuță ș.a. și-au recăpătat locul printre folcloriștii români.

Un studiu amplu a dedicat Datcu etnografiei și folcloristicii din anii 1948–1958 (v. Iordan Datcu, *Alte contribuții la etnologia românească*, București, 2005, 142–189), după câte știu, singurul de o asemenea amploare până acum. Desigur, deceniul

1948–1958 e cel al marilor transformări negative, nu numai în politica, dar și în știința românească și, aș zice, a mutilat conștiințele oamenilor. Răsturnând raporturile de avere, el a anulat totodată și simțul dreptății, acreditând impresia că a lua de la alții nu e un păcat, furtul putând fi făcut acum pe față, fără nici un fel de rușine sau remușcări. Denigrarea intelectualilor, a specialiștilor într-un domeniu, altfel spus, minciuna, a devenit și ea o armă esențială în criminalizarea culturii din trecut. Așa se face că, după cum arată Datcu, îndrumătorii din varii domenii au fost cei cu studii în URSS, deseori aleși pe criterii exclusiv politice și bine îndoctriinați, dispuși să atace pe cei bătrâni pentru a le lua locul în instituții, dar și în conștiința publicului. Astăzi, ca și atunci, se vede ce deosebire era între un Romulus Vuia, G. Vâlsan, S. Mehedinții, Ion Diaconu sau Gheorghe Pavelescu și un Ion Văduțiu, acesta din urmă aflându-se pe scaunul de judecată și decizând ce păcate au săvârșit cei dintâi. Expresia lui G. T. Kirileanu, care scria că nu știe dacă trebuie să-i fie milă sau mai degrabă să-l disprețuiască pe N. Dunăre – alt apologet al orientării după etnografia sovietică și împotriva specialiștilor români din trecut –, pentru felul în care dădea lecții lui Vuia, Florescu ș.a. Datcu mai arată că nu numai așa-ziii specialiști au intervenit în discuția din acei ani referitoare la etnografia și folcloristica românească, lecții avea să dea oamenilor de specialitate și celebra Ileana Vrancea, autoarea unui articol de directivă, publicat în *Lupta de clasă* din 1959, în care îi ia în târbacă pe toți folcloriștii și etnografii mai vârstnici, pentru atitudinile lor „reacionare”, „burgheze” etc. O nimeni dădea în cap lui O. Densusianu, Blaga, Caracostea, Mușlea, Dima, Herseni și-i învăța pe folcloriștii tineri cum trebuie cercetată cultura populară. Articolul Ilenei Vrancea a avut consecințe chiar la cel mai important Institut de Folclor din țară, a cărui conducere a reacționat într-o scrisoare de autocritică, în care se arată că există chiar mai multe erori în activitatea folcloriștilor decât cele semnalate de ilustra autoare.

Directivele partidului au făcut loc încet-încet falsificărilor: au apărut colecții de cântece „de viață nouă” și cântece muncitorești, prin intermediul cărora unii au obținut sau au ambiționat să acceadă în funcții de conducere (I. Socol, V. Medan, N. Rădulescu, I. Mețoiu ș.a.). Până și cuvântul *folclorist* era compromis: îmi amintesc cum râdea amar Ion Mușlea despre faptul că postul unuia dintre angajații numeroaselor tarafuri ale întreprinderilor era denumit *folclorist*. Mușlea se vedea astfel așezat în ierarhia socială a acelor ani alături de cineva care cânta într-un taraf. Altfel spus, erau autorizați ca folcloriști oameni fără nici o pregătire de specialitate. Iordan Datcu se referă însă și la modalitățile încercate de unii cercetători de a evita directivele politice și de a se ocupa în continuare de temele reale ale folclorului românesc.

Am lăsat special pentru sfârșitul acestui articol lucrarea de căpătâi a lui Iordan Datcu: *Dicționarul etnologilor români. Autori. Publicații periodice. Instituții. Mari colecții. Bibliografii. Cronologie. Ediția a III-a revăzută și mult adăugită* (2006). Începuturile elaborării acestei lucrări datează din anii '70; a fost alcătuită, în prima fază, împreună cu Sabina Cornelia Stroescu. Ediția a doua și a treia,

alcătuite de Datcu, singur, nu mai seamănă cu prima decât ca idee. După cum rezultă încă din subtitlu, Datcu nu ne pune la dispoziție doar articole despre autori ai colecțiilor folclorice sau ai studiilor de folclor, el cercetează și caracterizează publicațiile periodice, instituțiile de cercetare etc., făcând ca lucrarea lui să fie cu adevărat indispensabilă oricărui cercetător din domeniul folclorului.

Suntem obișnuiți să credem că un lexicon are înainte de toate scopul de a prezenta biografiile și activitatea oamenilor care au lucrat sau lucrează într-un anumit domeniu. În cazul folcloriștilor, acesta e un domeniu foarte vast, care trebuie să cuprindă biografii de la V. Alecsandri și B. P. Hasdeu până la cel mai modest culegător de folclor din satul lui. Iordan Datcu ar fi putut proceda cum au făcut unii autori ai tipologiilor folclorice, rezumându-se la explorarea colecțiilor tipărite în volum, dându-ne astfel lucrări neterminate, pe care alții trebuie să le facă din nou. Dar Datcu nu și-a cruțat forțele, ci a investit o imensă cantitate de timp și de energie, nu numai în descoperirea și caracterizarea colecțiilor folclorice, dar și în adunarea informațiilor biobibliografice despre oameni deseori necunoscuți în literatura de specialitate. Așadar, primul nivel al informației pe care ne-o pune la dispoziție autorul acestui lexicon este cel referitor, atât la celebritățile, cât și la anonimiile truditore, care au publicat colecții în volume sau broșuri. Lucrarea nu se oprește aici, ci include și contribuțiile mai mult sau mai puțin mărunte, publicate în periodice de interes național sau regional, acesta fiind al doilea nivel de informație. Dar Datcu nu se oprește nici aici: el cercetează colecțiile inedite din arhive de stat ori particulare, mergând chiar până la explorarea unor lucrări ale profesorilor secundari, alcătuite în vederea obținerii gradelor din învățământ. Acesta e cel de al treilea nivel de documentare. Așadar, autori ai unor colecții publicate separat, lucrări tipărite în publicații periodice, dar și lucrări inedite, care nu erau pregătite pentru publicare, constituie cele trei nivele ale cărții.

Un merit deosebit revine autorului prin includerea în lucrarea sa a numeroșilor folcloriști din Republica Moldova și din Transnistria, mulți dintre ei necunoscuți în țară, deoarece utilizarea colecțiilor și studiilor lor a fost interzisă de regimul comunist. Din acest punct de vedere, s-ar putea spune că provinciile românești s-au unit în dicționarul Datcu, și nu mai mic e meritul lui prin includerea în lexicon a unor autori din alte țări, care au avut în vedere și cultura populară românească (de la W. Mannhardt, J. G. Frazer și A. van Gennep până la Marianne Mesnil, Lorenzo Renzi sau Jean Cuisenier).

Dar, cum arătam, nu numai biografiile și-au găsit locul în lexicon, ci și instituțiile, publicațiile periodice și bibliografiile. Presupunând că cineva dorește să afle ce arhive de folclor au existat sau există încă în România, acesta va căuta zile și săptămâni în bibliografiile existente, unde va găsi informații de diferite grade (generale, de detaliu, sau dintr-un anumit moment al evoluției unei asemenea instituții). Toată această muncă migăloasă, care nu totdeauna aduce rezultatele definitive, e făcută pentru noi de Iordan Datcu. La el aflăm intrările: *Arhiva etnografico-folclorică a Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, *Arhiva de Folclor a*

Academiei Române, Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei, Arhiva de Folclor a Societății Compozitorilor Români, Arhiva Fonogramică a Ministerului Cultelor și Artelor, Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, Arhiva „Izvorășul”, dar și revistele al căror titlu începe cu acest cuvânt, cum sunt „Arhiva Dobrogei” ori „Arhivele Olteniei”. Fiecare dintre aceste intrări sunt situate în timp, sunt caracterizate sub raportul programului lor și al principalilor colaboratori.

Cine va căuta sub cuvântul „anale” va găsi patru intrări, cu titlurile publicațiilor periodice care încep cu acest cuvânt, iar sub cuvântul *anuar*, atât de frecvent utilizat în secolul trecut, va găsi nu mai puțin de opt intrări, cu toate datele esențiale ale publicațiilor respective. În fine, pentru a da un ultim exemplu, cine caută sub cuvântul *cerc* va găsi intrările *Cercul de Studii Etnografice* (Cluj), *Cercul de Studii folclorice* (București), *Cercul de Studii Monografice* (Cluj). Aș putea spune că la alcătuirea multora dintre lucrările folcloriștilor e prezent, în măsură mai mare sau mai mică, efortul lui Datcu.

S-ar putea ca unii să spună că lucrări ca lexiconul lui Datcu nu permit dezvoltarea personalității unui autor, acesta fiind obligat să se înscrie în niște limite prestabilite. Li se poate răspunde că lucrări de acest fel sunt absolut indispensabile într-o specialitate și că lexiconul lui Datcu se numără printre puținele lucrări de acest fel în Europa. Mai mult, cum scrie însuși autorul, în *Cuvânt la ediția a treia*, el se detașează de ceea ce scria Ion Budai-Deleanu, care considera că, dacă zeii ar vrea să pedepsească pe cineva în această lume, nu trebuie decât să-i dea „să facă lexicoane”. Datcu nu s-a simțit pedepsit, ci a făcut din această muncă „un angajament, profund și de durată” (p. 22). Aș dori să-i spun lui Iordan Datcu, acum, la împlinirea celor 75 de viață, că efortul lui a meritat deplin și că această carte cu trei nivele de informație este cu siguranță una dintre cărțile cele mai des utilizate de folcloriști. Prin ea, autorul a contribuit mult la dezvoltarea folcloristicii naționale și și-a atras recunoștința și aprecierea cercetătorilor. De altfel, cred că Iordan Datcu n-a elaborat această carte în speranța că folcloriștii îi vor purta recunoștință pentru efortul făcut. Sentimentul de recunoștință e prea puțin caracteristic speciei umane. Altoră, desigur, și mai puțin.

Abstract

The author speaks about the work of Iordan Datcu, one of the leading researchers of the Romanian folklore. Iordan Datcu's contributions to this domain are remarkable by bringing new perspectives of study. Ion Taloș points out the extraordinary importance of Datcu's latest work – “*Dicționarul etnologilor români. Autori. Publicații periodice. Instituții. Mari colecții. Bibliografii. Cronologie. Ediția a III-a revăzută și mult adăugită* (2006)” – one of the few dictionaries of ethnology in Europe.

CRONOLOGIA VIEȚII LITERARE ROMÂNEȘTI 1944–1964 (III)

Continuăm **Cronologia...**de la data apariției ziarului „Scânteia” (21 septembrie) până la finele anului 1944.

La pregătirea și elaborarea materialului a participat un grup de cercetători format din: **Lucian Chișu, Petruș Costea, Cristina Deutsch, Magdalena Dragu, Alexandru Farcaș, Mariana Ionescu (director de proiect), Andrei Milca, Mihaela Poncea, Alexandra Safta, Rodica Sagaidac, Oana Soare.**

21 septembrie

- Reapare la București, cotidianul **Scânteia**, subintitulat **Organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român** (15 august 1931–8 octombrie 1940, 21 septembrie 1944–21 decembrie 1989). Până la 21 decembrie 1989, ziarul a proliferat ideologia comunistă contribuind la îndoctrinarea politică a poporului, la susținerea dictaturii partidului unic.

- În primul număr al „Scânteii” apare textul nesemnat **Erorile d-lui profesor Vianu asupra materialismului istoric:**

„D. Tudor Vianu, cunoscut profesor și autor a numeroase cărți de filosofia artei și a culturii, a tipărit recent (august 1944) o nouă lucrare, intitulată: *Filosofia culturii*. Lucrarea aceasta – ne-o spune chiar autorul – reproduce un curs ținut la Facultatea de Filosofie din București, deci un curs care a fost audiat de sute de studenți, în câțiva ani de zile, și care cum se presupune, trebuia să fie cât de cât memorat de acești studenți.

Tocmai de aceea ne-am și sesizat. În cursul d-lui Vianu, cele ce se afirmă despre materialismul dialectic constituie o deformare și o mutilare a acestei doctrine, iar punctul acesta de vedere urma să fie sădit în conștiința marelui public și în mintea fragedă a studentului din anul I de la Filosofie și Litere [...].

D. Vianu n-a înțeles (sau n-a vrut să înțeleagă) materialismul dialectic. Afirmând cu bunăvoință: «Obiectivitatea cere să afirmăm că materialismul a însemnat la vremea lui un progres științific» (p. 133), d. Vianu consideră această doctrină un obiect de muzeu. D-sa, în cursul ultimilor 25 ani, n-a observat probabil ce confirmări a căpătat materialismul dialectic, atât pe plan istoric și social, cât și pe plan etic și spiritual. Aceasta înseamnă că filosofii nu pot înțelege realitatea, citind numai cărți de specialitate ci trebuie să vadă, să simtă și să înțeleagă direct fenomenele vii ale istoriei.

De altfel, d. Vianu va avea prilejul ca în anii și deceniile care vin, să se convingă și mai bine dacă materialismul dialectic este «depășit» sau nu. Aceasta-i o problemă personală a d-sale. Faptul, însă, că într-un curs de «Filosofia culturii» se află erori atât de grave asupra materialismului istoric, ne face să ne îndoim de valoarea criteriilor, de temeinicia cunoștințelor d-lui Vianu și de eficacitatea influenței d-sale asupra unei «culturi noi» românești. Pentru d. Vianu «Cultura este creația de valori și resubiectivare a acestora» (p. 136). Numai atât – ne temem să nu fie prea puțin și anacronic. Se poate întâmpla ca, de data aceasta, materialismul istoric (recte «istoria») să-l fi «depășit» pe d. Vianu.”

- În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 7) se publică eseu despre **Romanul sovietic**, semnat de Eva Céline, care pune problema realismului socialist, în termeni elogioși față de realizările literaturii sovietice:

„(...) Marele merit al romanelor sovietice – ca și al teatrului și al filmului de altfel – și ceea ce aduce el nou este creația realismului socialist.

Opera artistică reflectă lumea prin viziunea artistului. Romanul realist, de la Balzac până la Roger Martin du Gard sau Huxley, e static. Acțiunea romanului începe și sfârșește cu povestea eroului. Există un cerc magic tras în jurul soartei acestuia, viața se oprește odată cu împlinirea destinului său.

Viziunea realismului socialist e dinamică, la fel ca viața însăși. Acțiunea romanului este un val în marea evenimentelor. Ea se află în mișcare datorită zdruncinării pe care a suferit-o și la rândul său el o comunică, această mișcare, unui alt val. Astfel, destinul eroului nu începe și sfârșește cu povestirea din roman, ci face parte din mișcarea continuă a vieții.

Vechiul romancier realist nu vedea decât un aspect al vieții, în general pe cel rău. El nu vedea și forțele care lucrau în același timp, activau, aduceau schimbare, o altă formă de viață. Iată de ce vechiul roman realist era aproape totdeauna pesimist.

Realismul socialist reflectă ambele forțe din care se compun evenimentele, ambele fețe ale medaliei. În noul roman rus, nu există tragedie, mai bine zis nu există tragedie definitivă. Soarta individului poate fi tragică pentru moment, dar povestea nu se termină acolo. Sau această tragedie este subordonată unei rațiuni de interes general care o transformă într-o victorie, sau paralel cu evenimentele tragice apar forțele care fac să se întrevadă o schimbare fericită în viitor. Spiritul noului roman rus este esențialmente optimist. Peste tot se constată un elan sublim, o încredere absolută în luptă, în deznodământul fericit al acestei lupte, în muncă, în puterea omenească, o încredere deplină în prezent și viitor. Toate problemele sociale sunt privite prin perspectiva schimbării, a mișcării, a viitorului. Oamenii din lumea romanelor par să se avânte spre infinit, pe un drum care poate mai ales la început – e greu de urcat, dar pe care omul în marș nu cunoaște piedici. Omul luptă, merge înainte, construiește, își construiește propria lui viață. La fiecare pas, omul schimbă fața lumii și își impune voința față de realitate. Nu mai există mister, nici constrângere, și nu mai există forțe superioare, nici opresări: un popor liber urcă și își construiește propria lui viață.”

- În „Fapta” (an. II, nr. 63, 21–23 sept.), Dimitrie Stelaru publică poezia *Liberi*.

22 septembrie

● În „Libertatea” (an. I, nr. 26) apare **Tragedia intelectualului român**, de Alexandru Claudian, care privește situația intelectualilor (scriitorii, inclusiv) în perspectivă sociologică și cheamă la unitate pentru înfăptuirea socialismului:

„(...) Ce minuni de operă socialistă și democratică, înțeleaptă și constructivă, nu s-ar fi făcut, dacă intelectualul european al anilor 1920–1940 n-ar fi trăit tragica lui dezorientare socială și politică! Intelectuali români, intelectuali din lumea întreagă, strângeți rândurile voastre risipite și, bogați sufletește prin experiența atâtor greșeli, atâtor iluzii și atâtor dezamăgiri crunte – aduceți contribuția voastră entuziastă mișcării sociale care înfrățește libertatea gândului cinstit cu adâncă reformă socială, aduceți contribuția voastră hotărâtoare socialismului democratic!”

● În același număr din „Libertatea” se reia ancheta *Scriitorii despre societatea lor* – cu răspunsul lui N. D. Cocea. Rândurile introductive sunt semnate „st. b.”:

„Scriitorii despre societatea lor. Rânduri marginale.

Prezentând ancheta aceasta, scriam mai ieri că nici unul dintre scriitorii întrebați nu mai are nevoie de vorbele noastre. Și totuși, suntem siliți să ne contrazicem...

Căci, iată, avem în față răspunsul domnului N. D. Cocea, un răspuns cu totul excepțional, atât prin viziune, cât și prin curajul cu care sunt numite dureroasele stări existente. Pamfletarul și luptătorul de ieri, reînvie în cel de azi, mai proaspăt, mai autentic. Ar trebui să subliniem cu creionul roșu aproape fiecare rând, pentru că în orice cuvânt e o durere, un țipăt reținut, pe care mai bine și mai precis decât oricine, îl rostește acest mare luptător al ideii libere.

«Societatea Scriitorilor Români» e o organizație moartă, căreia scriitorul Cocea îi aplică fierul roșu – și nu atât ei, cât celor ce-au îngăduit să se ajungă aici. Tocmai de aceea, curajul acesta superb, impetuoșitatea aceasta profund umană, ne-au făcut să ne decidem, însoțind lapidarele cuvinte ale meșterului cu o glossă. Răspunsului nu i se poate adăuga nimic: rotunjit, el conține și azurul zilei de

măine, și veninul unor realități triste. Actual până și între cei mai tineri, d. N. D. Cocea ne-a dat un răspuns plin de lumină, de adevăr. Și terminând cu constatarea că în cei patruzeci de ani, Nicoară al lumii a întinerit cam tot cu atâția, îi dăm cuvântul.

Vorbește, din zbaterea luptei, un scriitor mereu actual. Și mai actual mâine!”

• În „România liberă” (an. II, nr. 38), Mihnea Gheorghiu semnează textul **Instituțiile de cultură în străinătate** (contra Emil Cioran).

Anunț: convocarea membrilor S. S. R.

• În „Dreptatea” (seria a II-a, an. I, nr. 23), la rubrica „Perna cu ace”, Oscar Lemnaru condamnă oscilația lui Șerban Cioculescu între cei doi candidați la președinția S. S. R. și optează, în final, pentru Victor Eftimiu:

„**Alegerile de la S.S.R.**

În «Curierul» care poartă data de 20 septembrie citim în legătură cu alegerile S.S.R.-ului următoarele:

«D. Cioculescu după ce a venit zile de-a rândul la d. Victor Eftimiu propunându-i (în ce calitate? în numele cui?) președinția Societății Scriitorilor Români, pe o listă pe care inelegant dinainte o fixase, d. Șerban Cioculescu a trecut, probabil cu listă cu tot, la d. Mihail Sadoveanu. Ziarele au înregistrat convocări și consfătuiri și puneri la cale, care nu sunt de talia scriitorului Șerban Cioculescu.

Socotim că ar fi util pentru d. Șerban Cioculescu, pentru stima pe care prietenii i-o poartă și pentru prestigiul S.S.R.-ului, ca omul pe care dictatura l-a respins, preferând pe d. N. I. Herescu, actualmente dispărut, să vie în fruntea scriitorilor români – loc pentru care îl îndrituiesc deopotrivă incontestabile calități literare, deosebite merite de organizator și îndelungi suferințe pentru cauza democratică.»

Ce putem adăoga noi la aceste rânduri poate excesiv de delicate pentru gravitatea cazului. Ne-am fi așteptat din partea eminentului critic literar pe care l-am socotit un prieten al democrației ca în aceste vremuri să-l fi secondat în tăcere pe Victor Eftimiu, ale cărui merite, pentru a fi președintele S.S.R.-ului, sunt incontestabile. Poziția pe care o ocupă d. Șerban Cioculescu este – exprimându-ne în termeni eleganți – nepotrivită iar acțiunea pe care o desfășoară de câteva zile nu este vrednică de prestigiul domniei sale care ne făcuse să credem că poate fi omul unei singure atitudini.”

• În „Curierul”, sub pseudonimul X. Y. Z., apare articolul: **În jurul alegerilor de la S.S.R. O scrisoare și câteva precizări complimentare:**

„D. Șerban Cioculescu, sesizat de o notă redacțională apărută în rubrica «La perete», ne trimite spre publicare o scrisoare-răspuns, pe care, în virtutea dreptului de apărare, o publicăm cu toate riscurile pe care le comportă pentru autor.

Iată textul d-lui Șerban Cioculescu:

Pseudonimul redacțional X. Y. Z. mă pune «la perete» pentru că «în loc de a ușura drumul victorios al democrației», sprijin, la președinția Societății Scriitorilor Români, alegerea d-lui Mihail Sadoveanu.

Nota, prin felurite insinuări (numesc insinuare orice acuzație neprecizată, susținută oblic și în afară de chestiune), încearcă să mă intimideze. Metoda derivă direct din procedeele candidatului amenințat în dorința sa de a fi președintele S.S.R., d. Victor Eftimiu. De la biroul d-sale directorial, în cursul celei de a doua și ultime vizite prin care-l anunțam că-i retrag concursul, d-sa m-a șfredelit cu degetul, strigându-mi:

«Te voi cula și la S.S.R. și peste tot!» – pentru ca, după o clipă, să stăruie cordial ca să figurez pe listă, alături de d-sa.

Deși inspirat din procedeele directoriale, d. X.Y.Z. e mult mai blând: îi mulțumesc că nu vrea și d-sa să mă culeze. Îl rog să-mi îngăduie a prefera persoana d-lui Mihail Sadoveanu aceleia a d-lui Victor Eftimiu pe temeiuri literare, democratice și de tot felul, bine chibzuite.

Îi dau o asigurare: «amatorii de intrigi și de combinațiuni» nu vor fi alături de d. Mihail Sadoveanu.

Va reuși cel mai bun sau cel mai popular, într-un caz sau în altul nu va fi nici bine nici rău. Va fi numai un început. Lupta cea mare se va da ulterior, în aplicarea programului, din care nu poate lipsi înlăturarea elementelor fasciste și naziste din S.S.R. și examinarea titlurilor profesionale ale fiecărui membru, deoarece sub preșidenția d-lui N. I. Herescu s-au strecurat elemente necalificate în confreria noastră.

De ce se sperie însă d. X.Y.Z de candidatura cealaltă? Consensul unanim în jurul unei singure liste nu s-ar putea obține astăzi decât prin concesiuni culpabile, care ar asigura permanentizarea vechilor stări de la S.S.R.

Respingând orice spirit tranzacțional, înfruntăm cu încredere lupta și nu ne înspăimântăm de eventualitatea nereușitei, pentru că, încă o dată, ea n-ar fi decât o primă etapă a campaniei de purificare și de redresare a S.S.R.

Mijloace salutare ne rămân la îndemână, sub orice comitet, de a-i controla activitatea și de a-l obliga să procedeze în felul cel mai sincer și hotărât la împlinirea programului de însănătoșire a societății.

Nu mi se pare deloc democratică impunerea unui candidat, cu caracter obligator. Dacă s-a schimbat ceva fundamental în moravurile noastre, valorile urmează a se selecta altminteri decât prin intimidare.

Primiți domnule director, asigurarea considerației mele.

Șerban Cioculescu

P.S. Pentru că insinuările în privința «indeletnicirilor» ce mi se atribuie ar putea să mai alimenteze verva d-lui X.Y.Z., vă țin la dispoziție revista «Teatrul Național» din aprilie 1942, în care veți găsi esența «causeriei» rostite înainte de premiera piesei O sărutare de d. I. Petrovici. Ea privea în primul rând recomandarea făcută de I. L. Caragiale, piesei unui debutant care nu împlinise încă 18 ani. Veți vedea că termenii elogiilor mele, suspecte de interesare, sunt mai moderați decât acei ai marelui sceptic și ironist, care la rândul lui nu putea sconta nici un folos din partea unui adolescent.»

La afirmațiile d-lui Șerban Cioculescu avem de răspuns următoarele:

1. N-am încercat să-l intimidăm, știind că acest lucru este foarte greu, de pe vremea când în timpul directoratului Liviu Rebreanu și a ministeriatului Ion Petrovici ne privea regulat la premiere din lojele oficiale, în timp ce noi ocupam modești fotoliiu nostru critic de la banca II.

2. Ne-a surprins atitudinea de agent electoral fie și în S.S.R. a d-lui Șerban Cioculescu, scriitor distins pe care ne-am obișnuit să-l apreciem în condiții pur literare.

3. Socotim, și de aceea am pus mâna pe condei, că supărarea personală a d-lui Șerban Cioculescu împotriva d-lui Victor Eftimiu nu justifică atitudinea de «manager» pe care cel dintâi și-a luat-o, atitudinea pe care de altfel nu o justifică nici reamintirea faptului că în timp ce actualul director general al teatrelor își făcea pentru convingerile sale democratice de două ori stagiul la Tg. Jiu, d. Șerban Cioculescu era numit inspector în ministerul educației naționale, tocmai după întâmplarea «causeriei» relativ la *Sărutarea*.

4. Avem o nețărmurită admirație pentru calitățile literare ale d-lui Mihail Sadoveanu și în general pentru personalitatea d-sale morală. Iată motivul care ne îndeamnă să protestăm când d. Șerban Cioculescu, în scopuri personale și din resentimente mărunte, încearcă să-l propuie contracandidat la S.S.R, pentru a divide voturile democratice.

5. Campania de purificare dusă de scriitori la S.S.R. a început cu vehemență încă în trecutele alegeri. Astăzi orice om de carte, orice scriitor își dă retrospectiv seama că eșecul d-lui Victor Eftimiu în fața d-lui N. I. Herescu a însemnat pentru cultura noastră o pată și o rușine.

6. Există un simț al măsurii care ar trebui să călăuzească până și faptele scriitorilor talentați. N-ar strica dacă d. Șerban Cioculescu, inspirat de acest simț, s-ar mărgini să voteze pe cine-i convine, pe d. Mihail Sadoveanu, pe d. Victor Eftimiu sau pe d. I. Petrovici, fără să alimenteze diversivitiunile și fără să aprecieze titlurile democratice ale acelor cari n-au primit slujbe de la fostul regim, ci închisori.”

● În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 8), Silvian Iosifescu publică *Anii de întuneric*, punând problema accesului la literatura străină:

„Sunt lucruri care, abia acum, după cinci ani, își redobândesc înțelesul lor. O cronică despre cartea străină ca și orice rubrică în legătură cu manifestări critice, sau măcar cinstite informative, a constituit în tot acest timp o formulă goală, o titulatură-vestigiu, umplută cu groaznice surrogate culturale, de tot atât de proastă calitate ca și surrogatele de stofă sau de cafea.

Am trăit, în acești ani de război într-un lagăr de concentrare cultural la fel de aspru, la fel de nesuferit ca și cel în care dictatura lui Ubu-Antonescu trimetea, mecanic și de-a valma, pe «malagambiști», pe biciclistele cu fustă scurtă sau pe cei cari își îngăduiau să gândească. Și teroarea culturală se poate pune alături de cea materială. Am cunoscut aspectul șters și gol al ziarelor scrise după normativ, deosebindu-se între ele doar prin titlu și caracterele tipografice. Am asistat la răzbuarea obraznică și cinică a valorilor, la încercarea sistematică de a imbeciliza și îndopa creierii, la ceea ce francezii numesc «bourrage des crânes». Am urmărit pe apologeții plătiți ai hitlerismului, hămăind, în cor, elogiul «culturii» fasciste.

Și mai ales, am fost aproape complet izolați de cultura străină, de tot ceea ce se lucra, gândea, crea în statele unde aceasta se putea face. Sub clopotul de sticlă al izolării fasciste, cu cenzurarea sau oprirea publicațiilor și cărților străine, a trebuit să înlocuim contactul cultural, indispensabil și vivifiant cu Franța adevărată, cu Sovietele, Anglia și Statele Unite, prin cultura lui Killinger sau a Poglavnicului.

Ce ne-a putut parveni în tot acest timp din viața spirituală din jurul nostru? Ce a putut străbate cercul izolator, folosindu-se de neatenția momentană, sau de imbecilitatea vreunui cenzor?

Spiritualitatea franceză, care a constituit axa de evoluție a culturii noastre incipiente, a suferit ca și celelalte domenii, efectele dezastrului din 1940. Și cei legați de tot ce cuprinde în sine noțiunea de Franța au asistat îndurerăți și scârbiți la un șir nenumărat de trădări, ce adoptau cu cinism tonul profetic și de salvator al statului. Cărți franceze au venit atunci destule, dar erau, în majoritate, doar maculatură veninoasă și agresivă a feluritelor categorii de trădători, de la un spion nedeghizat ca Ferdonnet Drieu la Rochelle, Fabre Luce și Louis Ferdinand Céline. În ziare și reviste, aceeași dezolantă schimbare. În locul vechii «Nouvelle Revue Française» care treizeci de ani a strâns în jurul ei ce a avut mai subtil și mai desăvârșit cultura franceză, în locul revistei lui Jacques Rivière și lui Alain Fournier, lui Gide, Malraux, Alain și Thibaudet, o altă N. R. F. a devenit un simplu organ de propagandă nazistă.

Și totuși am avut satisfacția să constatăm, cei cu adevărați mari nu au trădat. Nici Malraux, nici Rolland, nici Jean-Paul Sartre – ca să cităm numai pe câțiva – nu au colaborat. Unii au tăcut, alții au publicat în Elveția. De la ei a avut grijă cenzura să ne ajungă puține mesagii, după cum nu ne-a sosit nimic de la nenumărații scriitori emigrați în America sau Anglia, de la Romain, Maurois, Maritain, Mauriac, Bernanos și atâția alții. Doar câteva cărți de valoare au putut străbate, printre care acel superb *Pilote de guerre* a lui Antoine de Saint-Exupéry și ultimul roman al lui André Malraux: *La Lutte avec l'ange* – Lupta cu îngerul. (...) Astăzi, când cercul de izolare a fost sfărâmat, vom putea restabili contactul indispensabil unei respirații libere spirituale – cu marile culturi străine. Și acest lucru nu numai în măsura în care am avut acest contact, acum câțiva ani. Ar fi insuficient. Căci să nu uităm cât de puțin a fost cunoscută la noi o cultură de amploarea celei sovietice. Stabilirea unor relații prietenești ne va îngădui să cunoaștem adâncit și toate imensele valori de cultură create în Uniunea Sovietică, iar în cazul special al literaturii, să aflăm ce s-a realizat în ultimii ani în statul care l-a dat pe un Șolohov, pe un Olieșu sau pe un Pasternak.

Îndată ce vom putea cunoaște realizările principale din străinătate, de care fascismul ne-a lipsit, precum și ceea ce se va ivi nou, vom încerca să deslușim din ele scrisul și liniile de orientare ale culturii pe care efortul uman o pregătește.”

• În articolul **Epurafia**, semnat de Ion Mihăileanu în „Tribuna poporului”, se arată încă o dată presiunea sub care se desfășura viața socială în timpul epurărilor:

„Poporul român, prin organizațiile sale de luptă patriotică, a cerut în permanență de la 23 August încoace această epurație, care trebuie să însemne o reală biruință a maselor și o primă realizare a controlului democratic exercitat de către ele”.

• În „Timpul” (an. VIII, nr. 2646), articolul nesemnat: **Planificarea culturală**, după modelul sovietic, recomandă ca premisă epurarea:

„Lumea necunosătoare, observând doar succesul economic și militar al Uniunii Sovietice, nu observă o altă probă experimentală a viabilității metodei socialiste, și anume culturalizarea marilor mase extrem de înapoiate ale fostei Rusii țariste, pe baza unui program general, întocmit în conformitate cu celelalte cerințe ale socialismului.

Într-adevăr, obiectul socialismului: crearea unei societăți fără clase, fondată pe solidaritatea și satisfacerea armonioasă a tuturor nevoilor omenești, a însemnat pentru Uniunea Sovietică o încercare de trecere, efectuată cu succes, de la barbarie la cultură. Concentrând proprietatea mijloacelor de producție în mâinile statului și ale colectivității, Uniunea Sovietică a aplicat o serie de noi metode de eficacitate înfinită.

(...) Metoda planificării culturale, care nu exclude libertatea de producție dezinteresată, artistică, literară și științifică, ocupându-se mai mult de problemele marilor mase, decât de ale indivizilor singuratici, este singura, care poate rezolva și problemele noastre culturale.

Fără un plan rațional, în prealabil stabilit, nu vor dispărea nici cei 60 la sută analfabeți din țara noastră și nu vom putea porni pe calea unui progres, cerut de toate legile istoriei.

Planificarea culturală presupune însă:

1. Purificarea aparatului de stat în domeniul cultural, de rămășițele hitleriste și profasciste, în conformitate cu punctele 14, 15 și 18 ale acordului de armistițiu, pe care trebuie să-l respectăm și

2. Instituirea unei comisii, formată din reprezentanții blocului național-democratic, pe lângă Ministerul Educației Naționale și al Cultelor, pentru întocmirea unui plan general de reorganizare culturală și pentru verificarea și începerea imediată a operei de purificare. (...)”

• În „Fapta” (an. II, nr. 64, 22–24 sept.), la rubrica intitulată „Caiet artistic”, Liviu Bratoloveanu semnalează volumul **Panopticum** de Ion Caraion, în care surprinde „două tendințe: una de folosire a unui limbaj propriu, cu ancorare certă în suprarealism și alta de distilare a unor emoțiuni lirice străbătute de dinamismul veacului”.

23 septembrie

• În „Dreptatea” (seria a 2-a, an. I), la rubrica „Perna cu ace”, Oscar Lemnaru scrie din nou despre apropierea alegerilor la S.S.R:

„**Alegerile de la S. S. R.**

Insistăm asupra acestei probleme, pentru că de soluționarea ei depinde nu numai soarta scrisului românesc dar și noua noastră orientare spirituală.

(...) **Între cei doi maestri**

Am asistat la o consfătuire înaintea alegerilor generale fixate pentru duminica viitoare. A fost o dispută vie, vehementă, cu care prilej s-au limpezit apele. Este cunoscut faptul că d. Șerban Cioculescu, eminentul critic literar, îi propusese, în urmă cu două săptămâni, d-lui Victor Eftimiu președinția Societății Scriitorilor Români, dar pentru că a voit să impună acestuia din urmă un comitet și un anumit punct de vedere, discuțiunile au fost întrerupte. Domnul Șerban Cioculescu a voit să împingă prea departe modesta d-sale autoritate și neînțelegându-se cu maestrul Eftimiu a plecat în lume (în lumea scriitorilor) în căutarea unui nou președinte, pe care a crezut că l-a găsit în persoana ilustrului Mihail Sadoveanu, căruia însă nu a avut grijă să-i spună nimic din cele întâmplate.

Domnul Victor Eftimiu, în prezența membrilor S. S. R.-ului, l-a întrebat de câteva ori pe d. Cioculescu dacă d. Sadoveanu a fost sau nu încunoștințat că mai candidează cineva la președinție.

După câteva ocoluri, – am îndrăzni să spunem, inabile – criticul a mărturisit că maestrul Sadoveanu nu știa nimic. Ceva mai mult, acesta s-a ridicat și în câteva cuvinte, a căror înțelepciune va fi jignit poate pripierea susținătorului său, a lămurit pe toată lumea spunând că a primit să candideze pentru că nu știa despre existența contra-candidatului său.

O diversiune

D. Șerban Cioculescu a încercat în fel și chip să abată discuția de la rostul ei fundamental insinuând, cu multă jonglerie verbală de altfel, că d. Victor Eftimiu «a jignit» pe scriitorul Cruceanu, că este antisemit și că de aceea nu a primit pe lista propusă pe scriitorul evreu F. Aderca. Ne cuprinde mirarea, domnule Cioculescu. Maestrul Eftimiu, anticomunist și antisemit? Iertați-ne, dar în privința aceasta Mareșalul Antonescu a eliberat un certificat, al cărui prestigiu, de astădată, nu poate fi pus la în discuție. A pus de două ori un referat care l-a trimis pe autorul *Cocoșului negru* direct în lagăr, fără nici o escală. Este urâtă treabă să acuzi pe un om prigonit că a fost prieten cu prigonitorul său, mai ales când dumneata însuși în toată această vreme urcai treaptă cu treaptă pe scara ierarhiilor într-o societate condusă cu pistolul și călușul! Am fi preferat să dăm uitării acest capitol care ar putea arunca o lumină îndoielnică cel puțin asupra prieteniei pe care trecutul regim a avut-o pentru Șerban Cioculescu, dar față de faptul că ne-a acuzat în public că suntem «acoliții» d-lui Eftimiu (citându-mă personal în fața tribunalului Scriitorilor Români) datori suntem să răspundem.

Personal, acuzarea mă onorează, pentru că aceasta înlătură învinuirea că aș fi fost acolitul d. Ion Petrovici, care cu buzele apăsate pe buzele d-lui Cioculescu i-a dăruit «Sărutarea», care, vai, nu a fost a lui Iuda, ci foarte sinceră, pasionată, înflăcărată. Amanții intelectuali au fost de-abia despărțiți de tăvălugul evenimentelor. Domnule inspector Cioculescu, de vreme ce dumneavoastră țineți cuvântări despre piesa d-lui Petrovici, destăinuindu-vă în fața spectatorilor vrăjiți de talentul grație căruia ați reușit poate să prefăceți tabla vulgară în aur sclipitor, d. Victor Eftimiu pătimea împreună cu o mână de oameni curajoși, plătind cu suferința lor poate tocmai arta dvs. de acomodare.

Epilogul

Maestrul Eftimiu a izbutit să înlătore diversiunea cu scriitorul, pe care noi îl stimăm foarte mult, Cruceanu și care de altminteri nu se socotea deloc insultat sau jignit. A înlăturat și diversiunea cu Aderca, pe care noi nu îl socotim reprezentativ printre scriitorii evrei.

Maestrul Sadoveanu, pe care-l admirăm fără rezerve, a spus în concluzie că lucrurile stând așa d-sa nu va candida.

Câteva considerații marginale

Domnul Cioculescu a fost grăbit, nedrept, răzbunător și foarte subiectiv, adică așa cum nu trebuie să fie un critic literar. În judecățile critice ale domniei sale, ne obișnuiserăm să-i admirăm măsura și obiectivitatea. De astăzi înainte, vom fi mai atenți, mai circumspecți, ca să nu cădem victimă acestui om de spirit căruia întâmplarea de acum i-ar putea întuneca prestigiul dacă talentul domniei sale nu va da o bătălie – pe alt tărâm, firește – pentru a recâștiga dincolo ceea ce a pierdut dincoace.”

• În „Libertatea” (an. I, nr. 26), ancheta ***Scriitorii și societatea lor*** continuă cu răspunsul lui Eugen Jebeleanu:

„Publicăm astăzi răspunsul poetului Eugen Jebeleanu. După cuvântul d-lui profesor Tudor Vianu și al d-lui N. D. Cocea, sugestiile vii ale unui poet luptător, sunt și interesante și bine venite.”

• În „Curierul”, Ieronim Șerbu publică ***Scriitorul și societatea***, reluând unul dintre cele mai discutate subiecte ale momentului:

„Vremurile de mari frământări politice și sociale prin care trecem, aduc din nou la suprafață raporturile dintre scriitor și societatea în care trăiește, sau, mai precis, funcția sa socială.

I se cere artistului o participare activă, o luare de poziție netă pentru dobândirea libertății de gândire, pentru dreptate, pentru o egalizare socială, considerându-se, pe drept cuvânt, că orice reticență, orice izolare, constituie o dezertare de la acest comandament, care garantează însăși libertatea personalității sale.

Lucrul e de la sine înțeles pentru scriitorii din Occident, ca să nu pomenim de cei din Rusia Sovietică, pentru care arta nu poate fi despărțită de rolul ei social, dar el a continuat să fie la noi pretextul nenumăratelor dezbateri despre «turnul de fildeș» și necesitatea scriitorului de a-și păstra individualitatea, deci a neamestecului în convulsiunile sociale. El își rezerva dar rolul de spectator obiectiv, înregistrând indiferent, ca o placă de fotograf, abaterile și dramele oamenilor.

(...) În fond, însă, totul se reduce la o problemă de conștiință civică, iar uneori, prefacerile adânci ale societății, îi cer să fie activă, militantă. La o cotitură hotărâtoare a istoriei, absența ei îi elimină însuși pe scriitori.

E ceea ce se înțelege atât de greu la noi.

În ceea ce privește mentalitatea scriitorilor noștri, când nu e prejudecată provenită din incultură, este o formă sub care se ascunde lășitatea, compromisul, teama de-a nu-și pierde temporar starea materială.

Se complac în situația de-a fi beneficiari umili ai tuturor regimurilor, și când, în sfârșit, iau o atitudine politică sau socială, ea este profund reacționară, împotriva năzuințelor reale ale poporului, pactizând cu inamicii lui direcți, trădându-i interesele permanente.

Din fericire pentru destinul culturii românești, acei dintre ei care au militat sunt majoritatea mediocri pe care, oricum, i-ar fi înlăturat viitorul apropiat, dacă nu acest val al istoriei care se face. Nichifor Crainic, I. N. Herescu, N. Davidescu, Radu Gyr, Horia Stamatu etc. sunt nume peste care pulberea a și început să se aștearnă.

Mai sunt și alți scriitori, cei mai valoroși, care s-au păstrat în rezervă, neconsimțind să adopte ideologia veche, dar fără ca, totuși, să protesteze, printr-un simplu memoriu, împotriva nedreptăților și ororilor comise sub regimul antonescian.

Nici unul n-a îndrăznit să ridice glasul, chiar cu riscul internării în lagăr, care, în orice caz, era mult mai mic decât primejdia ce pândește pe luptătorii politici pentru dreptate și libertățile adevărate, de care în primul rând, au fost frustrați înșiși scriitorii.

Vina lor constă în slăbiciunea de caracter și în lipsa acestei conștiințe civice, care s-a manifestat atât de nobil, în Franța, în Belgia, în Olanda și chiar în Germania. Înainte de-a fi o datorie față de noțiunile sfinte de umanitate și libertate, această conștiință civică și universală e apanajul marelui scriitor, al aceluia pentru care arta nu e doar virtuozitate, ci expresia unei lupte, unei credințe în progresul uman și social.

Și în acest sens e desigur o întrebare dacă noi avem un *mare scriitor*!

• În „Fapta” (an. II, nr. 65, 23–25 sept.), Stere Popescu semnează **Literatura sovietică. F. Panferov**, în care, deși relevă prioritatea talentului în realizarea operei literare, expune și „modelul sovietic” reflectat de Panferov:

„S-a vorbit mult și încă de multă vreme despre arta cu tendință și arta pentru artă. Fiecare atitudine și-a găsit apărătorii și cruciații ei. Singura măsură a acestor lucruri rămâne însă talentul care le creează. [...] Scriitorul în lumea sovietică are o altă configurație sufletească decât aceea cu care suntem poate noi obișnuiți, și alte puncte cardinale în care se situează pentru a-și crea opera.

În Rusia toată lumea este chemată la muncă pentru a putea satisface nevoile statului. Scriitorul acolo trebuie să-și subordoneze creația artistică în vederea realizărilor acestor nevoi. Nu se scrie nici despre dulci „flirturi” la malul mării și nici despre după amiezi cu ceai și muzică, ci «noi, spune Panferov, nu ne interesăm decât despre arta care poate izvorî din complexul maselor populare. La noi literatura proletară este o școală, bine înțeles, însă de asemeni și o armă formidabilă a clasei muncitorești, conștientă de forțele ei». În Rusia scriitorul sovietic este: «un spirit speculativ care înainte de a-și angrena opera, studiază îndelung și tenace infrastructura economică și marxistă, pilon indispensabil al tuturor creațiilor de artă proletară».

• În „Dreptatea”, o notă nesemnată anunță **Adunarea generală a Soc. Scriitorilor Români**, pentru ziua de duminică, 24 septembrie, avertizând asupra unor diversiuni apărute în presă asupra acestei date.

24 septembrie

• Are loc *Adunarea generală a Societății Scriitorilor Români*. Este ales președinte al S.S.R. **Victor Eftimiu**. Primul comitet de conducere a scriitorilor după 23 august 1944 se formează din: N. D. Cocea (vicepreședinte), Hortensia Papadat-Bengescu, Cezar Petrescu, Al. Cazaban, Mihail Celarianu, Zaharia Stancu, Mihai Beniuc, Lucia Demetrius, Radu Boureanu, Cicerone Teodorescu, Eugen Jebeleanu. În afara Hortensiei Papadat-Bengescu, aceștia erau membri P.C.R. sau aveau orientare de stânga. Se votează în unanimitate *Moțiunea* și se discută *Declarația program* a Comitetului de conducere a S.S.R.

• La ancheta *Scriitorii și societatea lor*, deschisă de „Libertatea” (an. I, nr. 28), Radu Boureanu subliniază importanța problemelor spirituale în comparație cu cele materiale.

• În „Curierul” (an. I, nr. 7), Dan Petrașincu publică articolul *Scriitorii libertății*, schițând profilul și îndatoririle scriitorului contemporan care trebuie să aibă perspectiva viitorului:

„A fi scriitor astăzi și a lua poziție împotriva libertăților democratice echivalează cu o sinucidere; mai mult, cred a nu greși afirmând că toți marii scriitori europeni, cu adevărat mari, au fost, au rămas și sunt democrați. Există aproape o legătură organică între demnitatea spirituală a unui scriitor și «talentul» său. Scriitorul devine retrograd numai în măsura în care se îndepărtează de viață, de realitățile ei, adică în măsura în care e furat de *teorii*, de *abstracțiuni*, în dauna palpitului viu din sângele său – palpitat din care se naște talentul.

(...) Din viziunea de bază, care-l determină pe scriitor în calitatea sa, derivă aceea acționistă, ca să zicem așa: Scriitorul, în afara travaliului său creator, obiectiv, este – și trebuie să fie – o *conștiință*.”

• În „Dreptatea” (seria a II-a, an. I, nr. 26), la rubrica „Perna cu ace”, Oscar Lemnaru vorbește din nou despre epurări și apreciază romanul lui Ion Vinea „Lunatecii” (cu „eroii ciudați și aproape ireali ai unei epoci defuncte”), din care apăruseră fragmente în „Revista Română”, condusă de Zaharia Stancu, și în „Curentul Familiei”.

• În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 10), G. Călinescu publică articolul *Evreii*; atitudinea autorului în chestiunea evreiască, mult discutată în lumea literară în vederea reabilitării lor, constă într-o cordialitate stimulată de deducții și susținută de exemple:

„[...] Acum vreo șapte ani, când regimul nu era oficial antisemit, s-a prezentat să candideze la o conferință de l. elină, la Facultatea de Litere din Iași, Al. Graur, care este un savant, unanim recunoscut în lumea științifică. Toți profesorii serioși preocupați numai de interesul didactic al Facultății îl voiau, dar concursul nu s-a putut ține căci a dispărut conferința din buget, nu prin hotărârea parlamentului cum era legal ci printr-o eroare de... zețarie, la «Monitorul Oficial».[...] Românii au fost totdeauna toleranți și nu pot fi făcuți responsabili pentru faptele câtorva descrescrați, amețiți de propaganda nazistă. Întrucât ne privește, trebuie să reexaminăm vechi prejudecăți ce ar putea să stea în calea unei totale împăciiri. Sentimentul că evreii nu luau parte la aspirațiile nației era fals, întreținut, e drept, de rezervele câtorva intelectuali evrei, care, simțindu-se stingheri își căutau în afară o bază sufletească. Azi vedem acest lucru izbitor că evreii apără nu «naționalismul» ci ideea națională, că însufleții de un elan patriotic cer Ardealul nostru, al tuturor. Ei gustă, acum, eliberați consolare patriotismului care li se nega. [...] Am disprețuit marea valoare a evreilor în materie de propagandă, am trecut cu vederea serviciul strălucit pe care ei ni l-au făcut în străinătate prin filologi ca Gaster, Tiktin, Șăineanu. (...) Români creștini și români mozaici, să ne purtăm astfel încât să ne merităm unii pe alții.”

• În „Desrobirea” (an. I, nr. 8), Mihai Ralea publică articolul *Cine e fascist?*, în care răspunde la învinuirea adusă de „Dreptatea” și relevă faptul că asemenea nedreptăți urmăresc diversiunea și reaua-credință. (vezi Anexa)

„În toiul guvernării legionare, «Porunca vremii», ca să stoarcă anumite sume, se îndeletnicea să denunțe ca evrei pe românii cei mai neaoși. Fără preocupări venale, animate numai de rea credință, anumite gazete încearcă același sport atribuind, în dreapta și în stânga, tuturor celor care-i supără cu ceva, epitetul de fascist. Noțiunea aceasta a ajuns să nu mai aibă nici un conținut. Comicul suprem l-a atins însă ziarul «Dreptatea». Nici mai mult nici mai puțin, sunt denunțat ca fascist. Cum însă partidul național-țărănesc a absolvit pe legionari declarându-i patrioți și cum păstrează o indulgență tăcere în

privința regimului Antonescu, urmează că singurul fascist din această țară am rămas eu. N-aș fi voit să am nici o polemică cu partidul național-țărănesc, căruia i-am dăruit o muncă de doisprezece ani din tinerețea mea, căruia i-am dat o doctrină (vezi «Preambulul» programului), cu ai cărui membri vechi și autentici păstrez încă relații de prietenie și pentru ai căror șefi am păstrat sentimente de condescendență.

N-aș fi voit să am această polemică nici cu ziarul «Dreptatea» și cu redactorii ei, cărora le-am fost director cinci ani.

Nu e vina mea: provocarea nu-mi aparține. Așadar, sunt declarat fascist. Mai e cineva, oare, în această țară (inclusiv copiii de pe stradă), în afara partidului național-țărănesc, care consideră serioasă această caracterizare?

Îmi permit să întreb pe d. Iuliu Maniu, care cunoaște prea bine activitatea mea din ultimii doi ani, dacă subscrie la această diagnoză. Aș putea invoca arestările, urmărirea, procesele odioase pe care le suport de patru ani, în timp ce atâția eminenți «democrați» cochetau cu legionarii, primeau case de la C. N. R., avantaje de la patronaj, afaceri bănoase de import-export cu nemții, pe scurt trăiau confortabil și netulburați de nimeni. Cea mai bună definiție a fascismului au dat-o nemții. Ei singuri știau cine îi susține și cine îi combate. Am avut onoarea de a fi unul din oamenii cei mai urmăriți de nemți, pus pe toate listele de ostateci sau de arestați, în timp ce «democrații» integrali, considerați probabil inofensivi, erau lăsați la treburile lor mănoase. Aproape în tot ce s-a întreprins cu mari riscuri în ultimii doi ani pentru prepararea zilei de 23 August, am dat concursul meu neprecupețit. Aceasta o știe toată lumea și chiar domnii de la «Dreptatea». Dar mai este ceva. Cu puține excepții, toți oamenii politici din această țară au ajutat pe legionari, adică pe acei care cu ajutorul nemțesc șantajau toate guvernele române în voința lor de autonomie și independență. S-a găsit numai un grup de câțiva oameni care, cu riscul vieții lor, să încerce a suprima această mișcare. Trei din ei au fost uciși. Restul am trăit în perpetuă amenințare. Chiar când eram miniștri. Dacă mișcarea legionară rămânea puternică, ea nu s-ar fi compromis așa de repede și ar fi impus acestei țări o groaznică dictatură, incomparabilă ca cruzime și demență cu aceea care a fost.

Să revenim însă la legea «fascistă» a breslelor. Auzeam de mult că voi fi atacat pe această chestie. Pentru ca să se prezinte ocazia s-a uzat de o manoperă. S-a adus în discuție abrogarea unei legi care era... de mult abrogată. Adică s-au spart uși deschise. Legea aceasta nu mai exista din noiembrie 1940. Nu se poate desființa un lucru inexistent. Cu toate acestea, s-a recurs și la această minune. Ca să se poată vorbi de ea s-a făcut abstracție de desființarea ei și s-a recurs la o a doua abrogare. Într-adevăr, pe data de 19 noiembrie 1940 un decret o anula. În expunerea de motive, d. V. Iușinski, ministrul muncii sub regimul legionar, constata că «spiritul în care se manifestă breslele este departe de a se putea socoti în armonie cu marile comandamente ale Statului național legionar» și de aceea trebuie desființată. Evident, dacă această lege ar fi fost pe placul Statului național legionar, poate că «Dreptatea» n-ar mai fi găsit-o fascistă. Adevărul e că legea s-a făcut în 1938 cu aprobarea unanimă a sindicatelor liber alese și cu aceea a «Confederației generale a muncii» din acea vreme.

D. I. Gigurtu, în numele patronilor, a adresat regelui un memoriu prin care o denunța ca... comunistă. Tot patronatul a combătut-o, iar ziarul «Universul» a dat alarmă printr-un articol de senzație în acea vreme, în care denunța «prăvălirea spre stânga». Va veni vremea când va trebui să arătăm poziția pe care fiecare a păstrat-o în raport cu fenomenul legionar. Deocamdată cititorul neinițiat se întreabă ce se urmărește prin această grosolană denaturare a lucrurilor, în care oamenii de stânga sunt declarați fasciști, iar fasciștii absolviți și reintroduși în viața publică. Evident, că un singur țel: diversiunea.

Se încearcă, fără îndoială, abaterea atenției de la marii vinovați. Vom veghea însă la demascarea acestor tendințe. Discuția abia începe.”

• În „Fapta” (an. II, nr. 66, 24–26 sept.) apare articolul: *Ce s-a întâmplat la S. S. R.*, semnat *Argus*, în care se aduc acuzații fostei S. S. R., în notă dură, care anticipează articolul pe aceeași temă din „Scânteia”:

„Adunarea generală de duminică de la Societatea Scriitorilor Români, a fost deosebit de instructivă. Motivele sunt numeroase și le vom discuta pe rând.

În primul moment, domnii scriitori n-au căzut de acord asupra unor prevederi statutare foarte încălcite, care au reclamat discuții înverșunate și mai încălcite decât statutul însuși. «Momentul» despre care vorbim, s-a prelungit până după ora 11 și ne-a relevat o mulțime de realități până acum numai în parte cunoscute. Astfel, am aflat că d. N. I. Herescu, nobilul și scrobitul fante de la conducerea S. S. R.-ului a avut grijă s-o șteargă la Lisabona, imediat ce a simțit că președinția i se strecoară printre degete. (...)

S-a stabilit, așadar, că fasciștii noștri nu suportă decât consecințele fericite ale trădărilor pe cari le săvârșesc, celelalte înțelegând să le întâmpine... fugind. Nu s-ar putea spune că ar fi demn dar deocamdată pare să fie sănătos. DEOCAMDATĂ.

Spunem însă că ilustrul autor a două poezii și trei sferturi, cocoțat în fruntea S. S. R.-ului de interese cu totul străine de țelurile înaltei instituții de cultură, a izbutit să joace cu multă vervă rolul de președinte încredințat lui de dictatorii antonescieni. După cum a afirmat însă d. Șerban Cioculescu, plimbările lui Herescu prin străinătățile hitleriste s-au făcut în numele Societății Scriitorilor Români. Herescu a angajat deci S. S. R.-ul, ancorând de barca lui Hitler, fără ca Societatea să fi fost obligată prin statute la aceasta. El a antrenat-o într-o acțiune personală, dând acestei acțiuni un caracter colectiv.

Când spunem aceasta însă, nu ne gândim o singură clipă că S. S. R.-ul ar fi o victimă nefericită a prezidentului său. Dimpotrivă, subliniem că membrii Societății Scriitorilor n-au schițat cea mai slabă reacțiune împotriva trădărilor președintelui lor. (...) S-a mai stabilit, deci, că Societatea Scriitorilor s-a transformat – pe vremea dictaturii lui Antonescu – într-o tribună a hitlerismului, majoritatea membrilor ei sprijinind efectiv prin scris războiul criminal al fasciștilor puși în slujba lui Hitler. La un moment dat, cineva a contestat acest lucru, pentru ca nu mult după aceea, când d. Cruceanu a precizat că S. S. R.-ul trebuie să lupte pentru alte idealuri decât cele pe cari le-a apărât până acum, același cineva să proclame că «fiecare scriitor trebuie să aibă libertatea de a face politica la care aderă el». La care D. Cruceanu a replicat cu justete: «Chiar și împotriva intereselor adevărate ale țării?»

Iată un capitol care ar reclama un spațiu mai mare decât cel ce ne este îngăduit. Poate că vom reveni asupra lui. Până atunci, constatăm cu tristețe că scriitorii s-au prostituat punându-se cu zel în slujba unor interese străine și trădând însăși misiunea lor sacră: aceea de a lumina poporul asupra realităților din jur și de a-l conduce în luptă pe drumul demnității și al adevărului. Departe de a-l libera de minciună, ei l-au robit și l-au orbit. De aceea, S. S. R.-ul nu poate fi considerat ca reprezentând cu demnitate scrisul și conștiința națiunii noastre. Oricărei noi conducere i se impune o sarcină grea: aceea de a smulge din grădina până mai ieri curată și înflorită, buruienile otrăvite care au năpădit-o. Numai atunci, Societatea Scriitorilor va fi cu adevărat ceea ce ar fi trebuit să fie în toate timpurile – și n-a fost decât rare ori.”

• În „Fapta” este, de asemenea, prezentat într-un articol nesemnat *Noul comitet al „Societății Scriitorilor Români”*. Ion Caraion formulează programul rubricii „Caiet artistic” (*Continuăm...*): „arta pentru mase”, contactul „permanent și prietenesc între intelectual și popor, între bibliotecă și fabrică, între carte și ogor.”

• În „Dreptatea” (seria a II-a, an. I, nr. 27) apare, semnat cu inițialele *I. P.*, materialul *D. Victor Eftimiu – președinte al S. S. R.-ului. Noul președinte vorbește ziarului „Dreptatea”*, care reproduce Moțiunea votată „prin aclamații” de adunarea scriitorilor:

„Moțiune

Societatea Scriitorilor Români, prin noii săi mandatarî pornește pe calea reînnoirii totale.

«Fără să abdice de la crezul artistic, scriitorul român înțelege să părăsească izolarea de până azi și să devină un luptător social, un luminător, un călăuzitor al neamului, câștigând, astfel, locul ce i se cuvine în noua organizare a lumii.

Această misiune el n-o poate exercita în cadrul ideilor de libertate ale marilor democrații rusești, care a dat muncitorului intelectual toate posibilitățile de a trăi cu demnitate și de a se manifesta ca fruntaș al poporului».

Adunarea și-a încheiat lucrările târziu după-amiază. La ieșire, Maestrul Victor Eftimiu a declarat următoarele, ziarului „Dreptatea”:

«S-au pierdut trei ore inutil, în discuții bizantine despre valabilitatea adunării, astfel că n-am avut timp să-mi expun programul de lucru. Scriitorii care m-au votat au crezut că s-au achitat de datoria lor, odată cu acest vot și au plecat, fără să asculte cele ce aveam de spus. Îmi comunic programul pe această cale, publicului.

Voi organiza la Studio șezători literare cu mai multe echipe de scriitori, care își vor împărți venitul spectacolelor între ei. Echipele vor colinda și celelalte teatre de cartier, pentru ca scriitorii să fie cunoscuți cât mai bine de popor.

În felul acesta, sper că le voi asigura o sursă nouă de câștig, lucru care se face simțit cu necesitate.

Paralel, voi organiza concerte populare, date de soliști și de corul Operei Române, pentru a le asigura și lor un venit suplimentar. Aceasta, cu toate că niciunul dintre cei puși în discuție aci, tânăr sau bătrân, n-a venit cu o propunere în sensul programului ce mi l-am conturat până acum.

Tot pentru scriitori, voi înființa *Casa Scriitorilor*, un fel de club unde acești mănuiitori ai condeiului să se întâlnească, să discute, să mănânce. Până când clădirea necesară realizării acestui punct va fi gata, *Casa Scriitorilor* va ființa la actualul sediu al S. S. R.-ului. Voi repara și mobila acestui sediu, care stă în permanență gol, astfel că în fiecare zi, de la ora 5 după-amiază în sus, scriitorii se vor putea aduna acolo.» (...)

• În „Libertatea” (an. I, nr. 29), Mircea Florentin semnează articolul *Scriitorul și misiunea lui*, despre funcția socială a artei:

„Teoria «turnului de fildeș» nu a servit niciodată misiunii unui scriitor. Izolarea sa, dusă până la anti-social, până la negarea lumii din jur, nu a folosit nici operei sale, nici mai binelui obștesc. Da, scriitorul este un soldat al mulțimilor, servind cultura el servește în primul rând țelului ei suprem: realizarea umanității prin desăvârșirea omului. Nu «artă pentru artă» ci artă pentru om, pentru risipirea neliniștilor lui, pentru înfrățirea lui cu lumea, pe deasupra oricăror artificioase și arbitrate bariere. Arta este muncă, este luptă. Iar biruitorii nu s-au recoltat niciodată din ceata celor care fug de luptă. (...) Altfel, arta rămâne fără obiect, manifestare izolată și steapă, străină de orice rost omenesc.”

• În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 11), Șerban Cioculescu publică, la rubrica „Cronica literară”, esul *Scriitorul în fața societății*, în care, fără a respinge ideea scriitorului-cetățean, pledează pentru specificitatea estetică a literaturii și libertatea creației: „Firește, scriitorul nu trebuie înregimentat ca să gândească social și uman(...). Numai într-un climat de libertate, prielnic problemelor de conștiință, se naște creația sinceră, expresie adevărată a experienței și a înaltelor aspirații. Un mare artist poate fi câteodată închis exclusiv în cercul unor preocupări tehnice, atunci, el reprezintă o pură realitate estetică, în sine foarte interesantă: acțiunea lui nu poate fi desconsiderată, deoarece servește într-un fel cultura, o îmbogățește și o rafinează”. (vezi Anexa)

• În „Curierul” (an. I), la rubrica de pamflet „Cavalerii apocalipsului”, sub pseudonimul *Ariel* (Horia Furtună?), se face portretul demascator al lui **I. Al. Brătescu-Voinești**, în stilul celei mai abjecte forme de atac:

„Trebuie să-l cauți, în «Istoria literaturii române», prin veacul celălalt, undeva, printre «clasicii» de mult prăfuiți în muzeul culturii, deși el există viu și nevătămat printre noi, mumie miraculoasă, prelungindu-și vârsta peste timp, numai din sucurile tainice ale urii. Să te ferească Dumnezeu de un spân la răscruce de drumuri și de un bătrân care nu știe să-și poarte bătrânețea!

Închipuiți-vă un cap voltairean, fără sclipirea de inteligență în ochi, în schimb cu mustață; pielea obrazului s-a bătătorit de vreme, dar totalitatea zbârciturilor n-ar fi suficientă să echivaleze numărul onorurilor naționale și morale de care s-a bucurat posesorul lui. Fiindcă I. Al. Brătescu-Voinești este un scriitor român fericit. Acum vreo două sute de ani a scris o nuvelă «genială», *Puiul*, pe care toate abecedarele au adoptat-o de atunci încoace ca piesă de rezistență pentru marea educație morală a tineretului român. Nu interesează ce a scris I. Al. Brătescu-Voinești după această nuvelă; opera e destul de covârșitoare pentru a acoperi o carieră de un secol a unui cât de mare creator. În consecință, autorul ei s-a apucat de pescuit. Și așa s-a învățat să iubească peștii și să urască oamenii.

Dar I. Al. Brătescu-Voinești, după ce și-a scris capodopera, n-a devenit numai pescuitor de apă dulce – ci, mai spre bătrânețe – s-a făcut și ideolog. Bineînțeles, ideolog reacționar, în toate

domeniile. Că o fi existând o legătură între pescuit și ideologie, n-o știm; în orice caz, se pare că la scriitorul în chestiune, pasiunea a fost la fel de gratuită. Lupta omul, da!, de dragul Adevărului și al Dreptății. (E autorul unui volum intitulat, vai!, *În lumea dreptății*.)

Confuzionist fervent, I. Al. Brătescu-Voinești a început-o cu morala. Îi veți simți tapajul de acum câțiva ani, pe chestia moralei în artă, în numele căreia țipa pescuitorul de apă dulce – el care pierduse de mult gustul vieții? Doamne ferește – iar să se apuce de morală o mumie, pe principii seci; ieșite din combinațiile chimice ale doctorilor de acum două-trei mii de ani! Academician, membru în nu știu câte societăți de frunte, fruntaș în toate consiliile de administrație din țară, cultural de mare clasă pe baza unei nuvele de revistă de copii, I. Al. Brătescu-Voinești a devenit, mai apoi, cel mai vajnic cavaler al apocalipsului, în paginile «Poruncii Vremii» unde instiga la crimă cu înflăcărarea stearpă a neputincioșilor. Frate bun cu A. C. Cuza, cu Ilie Rădulescu, cu Nichifor Crainic, își trăda sistematic micul talent din tinerețe, încercând în van să-și compenseze insuficiențele printr-o prezență huliganică în actualitate.

De câte ori am întâlnit numele acestui fenomen ciudat al culturii românești, în paginile vreunei reviste, m-am întrebat cu un fel de groază: cât de inferior și cât de viciat trebuie să fie un mediu în care o astfel de lighioană să se poată dezvolta – cu dimensiuni inițiale minime – atât de impresionant! Cum a devenit I. Al. Brătescu-Voinești «mare scriitor român» și «trâmbiță a neamului» cu un talent mititel, pe care oricare dintre tinerii de 20 de ani de azi îl poate întrece și cu un vid spiritual perfect...?

Nemuritor numai la propriu, I. Al. Brătescu-Voinești va zâmbi desigur pe undeva, în vreun colț al țării, citind aceste rânduri, satisfăcut că bătrânețea și nulitatea îl pun la adăpost de consecințele propriului său pescuit...”

26 septembrie

• În „Curierul” (an. I, nr. 9) apare materialul nesemnat: *Adunarea generală a S. S. R.-ului. D. Victor Eftimiu ales președinte al Societății Scriitorilor Români cu majoritate zdrobitoare*, care rezumă ideile cuvântării noului președinte („răsplata muncii scriitorilor”, prestigiul scriitorilor și angajarea lor după modelul sovietic); în final, este reproducă „declarația programatică” rostită la încheierea lucrărilor:

„Societatea Scriitorilor Români, prin noii săi mandatar, pornește pe calea reînnoirii totale.

Fără să abdice de la crezul artistic, scriitorul român înțelege să părăsescă izolarea de până azi și să devină un luptător social, un călăuzitor al neamului, câștigând, astfel, locul ce i se cuvine în noua organizare a lumii.

Această misiune el n-o poate exercita decât în cadrul ideilor de libertate ale marilor democrații occidentale și în lumina revoluției rusești, care a dat muncitorului intelectual toate posibilitățile de a trăi cu demnitate și de a se manifesta ca fruntaș al poporului.”

• În „Universul” (nr. 265) apare materialul *Adunarea generală a Societății Scriitorilor Români. D. Victor Eftimiu ales președinte*, semnat V. mar. Relatarea evenimentului este similară celei din „Curierul”.

• În „Ultima oră” (nr. 7), la rubrica „Zig-zag”, apare un „proces-verbal” despre *Adunarea generală a S. S. R. D-nii Victor Eftimiu și N. D. Cocea în fruntea Societății Scriitorilor Români*:

„Societatea Scriitorilor Români și-a ținut ieri adunarea generală, pentru alegerea unui comitet de conducere și pentru fixarea viitoarei organizări a societății. Au luat parte foarte mulți scriitori; s-au abținut câțiva, care erau numai membri ai S. S. R.-ului. Prezidate de d. Gh. Tutoveanu, suavul poet bărlădean, dezbaterile au fost violente, ca o dispută literară. Au vorbit d-nii Mihail Cruceanu, Șerban Cioculescu, Gh. Talaz, Ion Ojog și scriitorii: N. D. Cocea, Cicerone Theodorescu și C. Manolache.

Au fost, sau n-au fost alegeri?

D-nii Cruceanu, Șerban Cioculescu și Talaz au susținut că adunarea nu e legal constituită. Că, adică, legală e numai cealaltă adunare, hotărâtă de vechiul comitet, pentru ziua de 8 octombrie. D. Șerban Cioculescu, editorul lui Caragiale, a vorbit mult și a combătut când pentru, când contra... D. Talaz și Cruceanu au declarat că domniile lor au fost poezi și că nu pot susține problema cu

vigoarea d-lui critic; de aceea au arătat – în imagini și metafore – că așa nu e bine, că altfel e rău și că cel mai bun lucru ar fi... așa – și așa! Încolo, discuția a fost foarte academică și, uneori, parlamentară!...

Alegerile sunt legale și valabile

Adunarea a hotărât, însă, că ședința de ieri este perfect legală și că hotărârile ei sunt valabile. Și astfel s-a trecut la probleme serioase, dându-se cuvântul scriitorilor. Și scriitorii au ales, prin voturi secrete, noul comitet de conducere al societății: președinte Victor Eftimiu, vice-președinte N. D. Cocea, membri: Hortensia Papadat-Bengescu, Cezar Petrescu, Al. Cazaban, Mihail Celarianu, Zaharia Stancu, Mihai Beniuc, Lucia Demetrius, Radu Boureanu, Cicerone Theodorescu și Eugen Jebeleanu. Scriitorii au aclamat pe noul lor președinte, manifestându-și satisfacția venirii unui autentic scriitor la conducerea S. S. R.-ului.

Cuvântarea-program a d-lui Victor Eftimiu

Luând cuvântul, noul președinte al Societății Scriitorilor Români a expus programul de activitate al noului comitet, pe care o rezumăm în următoarele puncte:

1. Purificarea societății de elementele fasciste, precum și de acelea care compromit prestigiul și noțiunea de scriitor;
2. Sindicalizarea Societății, pentru realizarea unei vieți libere și demne tuturor scriitorilor. Exemplul Rusiei Sovietice, unde muncitorul intelectual este prețuit ca unul din factorii cei mai de seamă ai colectivității, va fi ideea directoare pentru noua organizare a scrisului în România.
3. Ridicarea standardului de viață al breslașilor scrisului.
 - a) Traduceri (piese de teatru, romane etc.) făcute de scriitorii calificați;
 - b) Biblioteci populare, care să asigure o mai largă difuzare a cărții în mase;
 - c) Reglementarea raporturilor cu editorii, în sensul ca drepturile de autor să fie plătite integral chiar la predarea manuscrisului;
 - d) Schimburi culturale și vizite între scriitorii Uniunii Sovietice și ai celorlalte națiuni democratice – și cei români;
 - e) Selectarea treptată dintre scriitori, a trimișilor culturali în străinătate;
 - f) Editură de Stat pentru poezie, eseu și filosofie;
 - g) Obligația pentru alcătuitoarii manualelor didactice de a utiliza îndeosebi opera scriitorilor în viață și de a le plăti dreptul de autor pentru fragmentele citate;
 - h) Afectarea, către S. S. R., a unei părți din veniturile provenite din cărțile autorilor clasici.
- În „Fapta” (an. II, nr. 67, 26–28 sept.) apare nota ***Noul comitet al „Societății Scriitorilor Români”***, în care se menționează că „scriitorii au ținut să ia parte în număr impunător și că au fost prezenți și membrii excluși de vechea conducere dictatorială”.

27 septembrie

- În „Curierul” apare, semnat P., materialul: ***Pe marginea alegerilor de la S. S. R.***, cu amănunte interesante ale momentului:

„Societatea Scriitorilor Români”...

și-a ales nu numai un nou președinte, în persoana d-lui Victor Eftimiu, și un comitet revoluționar (prin prezența, la vice-președinție a d-lui N. D. Cocea), ci și-a ales o cale nouă, de reforme democratice progresiste, pe care nu ne îndoim că le va realiza, în consensul vremilor de înnoire. Dintre aspectele și încrucișările de florete care ni s-au impus mai mult din această înfierbântată duminică de 24 septembrie, vom remarca unele nu numai pentru înțelesul lor local, ci în general, interesând adică și publicul cel mare. S-a vorbit, de exemplu, foarte insistent despre «politică». Să nu se facă politică la S. S. R.! cereau unii, pe drept cuvânt, de teama confuziilor de planuri, care au bântuit până acum.

– Nici fascism... nici democrație! a spus cineva, la un moment dat, parafrazând, candid, pe Caragiale. Cum vine asta, mă rog? A face democrație, într-o asociație de scriitori, înseamnă a face politică? Te-am simțit confuzionistule, printre rânduri și am zâmbit de mila ta fiindcă încercai să scapi prin tangentă. Să afle confuzionistii că «a face» democrație la S. S. R. nu înseamnă a face politică – ci înseamnă a reintegra societatea în legile ei firești, care o condiționează principial.

Astfel, tot ceea ce s-a întâmplat până acum la S. S. R. de vreo șase ani încoace – dacă nu mai mult – s-a întâmplat sub semnul nefast al confuzionismului dictatorial: starea de astăzi nu e o schimbare ca oricare alta, din cele multe, ale trecutului imediat, ci o revenire la normal, o ieșire din criză! A reinstaura democrația la S. S. R. nu înseamnă, așadar, domnilor diversioniști, a face politică...

N. D. Cocea...

Își face reintrarea în arena literară printr-un succes «electoral» în cadrele scriitoricești, – succes net, alături de maestrul Eftimiu, care nu mai dă loc la nici o interpretare ambiguă. Oamenii de valoare ai publicisticii noastre pășesc cu hotărâre la revendicarea locurilor lor de frunte – și nu ne îndoiim că prozatorul și pamfletarul strălucit care e N. D. Cocea ne va arăta cât de curând ce-i poate ...condeii!

D-na Hortensia Papadat-Bengescu...

desigur că a aflat cu uimire alegerea d-sale de pe lista de membri a noului comitet, cu acea detașare plină de noblețe care-i este caracteristică... Este mai ales un act de reparație morală, care dă satisfacție oamenilor de valoare, sistematic înlăturați de la conducerea S. S. R.-ului. Marea noastră prozatoare, care este și o mare necunoscută, d-na H. P. Bengescu, își depășește marele talent numai prin marea d-sale modestie.

D. Zaharia Stancu...

este un luptător, din rândul membrilor tineri, care întotdeauna în trecut a cerut reformele la care s-a ajuns astăzi, dar a fost înlăturat tot atât de sistematic, ca un element «periculos». Astăzi a fost ales fără măcar să fie de față!

Din cele câteva...

taine ale scriitorului de la S. S. R. ne vom permite să divulgăm cititorilor unele de ordin statistic. Dacă maestrul Eftimiu a obținut 70 voturi din 72, d. N. D. Cocea a avut 62 iar d-na H. P. Bengescu 55. Dar ce să mai zicem de succesul tinerilor, reprezentați prin d-nii Eugen Jebeleanu, Radu Boureanu și d-ra Lucia Demetrius – fiecare, respectiv, cu 66, 63, și 46 de voturi? Lista d-lui Victor Eftimiu e cea mai tânără dintre toate listele ultimilor ani. (Să ne amintim că acum nu știm câți ani, d. N. I. Herescu, matadorul antisemitismului și președintele cu trei plachete, s-a ales cu 61 de voturi!)

• În „Scânteia” (an. I, nr. 6) apare materialul nesemnat **Organizarea scriitorilor**, cu aceleași informații despre alegeri.

• În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 14), G. Călinescu publică **Lucrătorul**, unde încearcă reabilitarea „lucrătorului”, reprezentant al maselor disprețuite, prin capacitatea lui de a se apropia de cultură (literatură, muzică). În atractiv stil călinescian, eseu pledează pentru ștergerea diferențelor – materiale și spirituale – dintre clase.

• În „Fapta” (an. II, nr. 68, 27–29 sept.), Ivan Vorotovski semnează articolul **Privire asupra literaturii sovietice**, în care indică scriitorii reprezentativi pentru poezie, roman, teatru, desemnați ca modele: Gorki, Maiakovski, Alexei Tolstoi, Mihai Șolohov etc.

28 septembrie

• Apare, la București, **Academia**, cu subtitlul **Organ săptămânal de atitudine spirituală, socială și politică**.

• În „Dreptatea” (seria a II-a, an. I, nr. 28–29), la rubrica „Perna cu ace”, Oscar Lemnaru scrie o altă notă critică despre Mircea Eliade.

• În „Fapta” (an. II, nr. 69, 28–30 sept.), Ion Caraion semnează **Un băiat de familie: Ion Petrovici**, articol „demascator”.

29 septembrie

• În „Scânteia” (an. I, nr. 9) apare materialul nesemnat: **Despre sarcina actuală a scriitorilor. Câteva reflecții după adunarea de la S. S. R.**, care este deopotrivă o analiză critică și un text directivă.

• Tot în „Scânteia” apare nota nesemnată: **Societatea Scriitorilor Români aderă la proiectul de platformă politică și socială al Partidului Comunist**.

„Primim din partea Societății Scriitorilor Români acest comunicat:

«Noul Comitet al S. S. R., luând cunoștință de proiectul de platformă politică și socială al Partidului Comunist din România, propus tuturor forțelor democratice, din această țară, s-a întrunit de urgență, în ședință extraordinară, astăzi 25 septembrie 1944 și a hotărât cu unanimitate de voturi să adere la acest proiect, fiind convins că exprimă, astfel, sentimentele tuturor membrilor asociației noastre.

Îndeamnă toate forțele democratice ale României să participe la această mișcare de înnoire.

În același timp, atrage atenția inițiatorilor programului supus opiniei publice că n-ar trebui uitate:

- 1) Separarea bisericii de stat.
- 2) Naționalizarea subsolului.
- 3) Naționalizarea societăților de asigurare».

● În „România liberă” (an. II, nr. 45), Tudor Alex. Stoianovici scrie despre **Organizarea scriitorilor**.

● În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 15), Iorgu Iordan (cu mențiunea „profesor universitar”) publică pamfletul **Un ministru antonescian Ion Petrovici**:

„(...) d-l P. a izbutit să-și creeze o reputație care întrece cu mult adevărata sa valoare. Pentru adulatori, d-sa este cel mai mare filosof român și unul din filosofi de seamă ai lumii întregi. Pentru quasi-unanimitatea opiniei noastre publice d-sa este o glorie pură și incontestabilă a oratoriei naționale. În ochii multor cititori, chiar dintre cei cu pretenții, d-sa este un literat de frunte. (În acest domeniu a izbutit să păcălească numeroși «nemuritori», care l-au ales membru al Academiei Române, secția literară, și l-au răsplătit cu premiul național de literatură.)”

● Armata Roșie intră în București, salutată entuziast de presa de stânga (cum se întâmplă în editorialul „Dreptății”).

● În „Fapta” (an. II, nr. 70), Liviu Bratoloveanu publică articolul **Poetul cizmar**, în care prezintă creația lui Cristian Sârbulescu.

30 septembrie

● În „Libertatea” (nr. 34, **Scriitorii români și proiectul de platformă al Partidului Comunist**), „Dreptatea” (nr. 31, **Scriitorii părăsesc izolarea**), „Ultima oră” (nr. 11, **Scriitorii în slujba poporului. Societatea Scriitorilor Români participă la viața politică a statului**, semnat al. c. r. – Al. Cerna-Rădulescu) se consemnează aderarea S. S. R. la Proiectul de Platformă al Frontului Național Democratic inițiat de P. C. R. În „Ultima oră”, al. c. r. laudă adeziunea SSR și îndeamnă scriitorii la fapte concrete: „să participe activ la opera de reconstrucție a țării”, „să asigure răspândirea culturii în cele mai largi straturi populare”, „să slujească poporul și marile lui aspirații, să-l lumineze, să-l lămurească prin operele lor”, „să coboare în sate, în colibe, pretutindeni, chemând mulțimile la viața nouă” etc.

● În „Luceafărul” (nr. 7, din luna septembrie) apare articolul: **Presa, cărturarii și principiile naționale**, de Gherghinescu Vania, care, fără să respingă „turnul de fildeș”, subliniază datoria scriitorului față de „comunitatea de destin” și de „întinsul spiritual al nației sale”, dar face îndemnul experienței concrete a scriitorului: „(...) un mare scriitor nu trebuie să rămână la ocupația sa pur literară. El trebuie să ia în piept viața, pe toate drumurile și concursul lui trebuie să se simtă oriunde poate fi util(...)”

● În „Fapta” (an. II, nr. 71, 30 sept. – 2 oct.), Virgil Prodan semnează articolul **B. Fundoianu**, în care, analizând volumul *Priveliști*, încearcă să schițeze profilul liricii acestuia. În același număr, la rubrica „Marginalii” este anunțată intenția de a publica „prezentări de scriitori sovietici sau anglo-saxoni [...]”. De asemeni, vom rezerva în limita posibilităților un spațiu pentru traduceri din poezia sovietică, americană și engleză”, care vor fi primite de Ion Caraion.

**G. CĂLINESCU LA UNIVERSITATE ȘI LA ACADEMIA ROMÂNĂ
– PRECIZĂRI ȘI ADĂUGIRI –
(I)**

Pavel Țugui

Activitatea universitară a lui G. Călinescu este indisolubil legată de mediile intelectuale din Iași, în tradiția și sub protecția spirituală a lui Garabet Ibrăileanu, considerat „*Taine al nostru*” care a scris „...pentru adevăr și numai cu acele mijloace care dezvăluie adevărul” [G. Călinescu, *Opere. Publicistică*, III (1936–1938), 2007, p. 120].

Universitatea din Iași – prima instituție academică cu predare în limba română de pe teritoriul istoric al Daco-Romaniei – a înființat, la *Facultatea de Litere și Filosofie*, pe 1 septembrie 1913, catedra de *Istoria literaturii române moderne*, al cărei titular a fost numit de ministrul Instrucțiunii Publice, Garabet Ibrăileanu. În anul 1925, mentorul *Vieții românești* și profesorul universitar titular Garabet Ibrăileanu a reușit să-i convingă pe membrii guvernului de la București să aprobe înființarea, la aceeași facultate, a unei *Conferințe*, intitulată *Critică și Estetică Literară*. [Despre acestea, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860–1960*, vol. II, București, 1960, cap. *Literatura română (1860–1940)* de G. Agavriiloaie, p. 268–275. Autorul transcrie datele din documentele oficiale, astfel că respectiva *Conferință* apare de „*Critică și Estetică Literară*” spre deosebire de cea de „*Estetică și Critică Literară*”, ocupată de Tudor Vianu, la Universitatea din București.]

Conferința de *Critică și Estetică Literară* de la Universitatea din Iași a fost ocupată, prin *chemare*, de Octav Botez, pe care ministrul Instrucțiunii Publice l-a numit *conferențiar definitiv*, calitate universitară ce a deținut-o până în anul 1936. Se știe că la 10 aprilie 1936 moare Garabet Ibrăileanu, iar catedra sa de *Istoria literaturii române moderne* rămâne vacantă. Decanatul facultății și Senatul Universității o *scot la concurs*. Atât Consiliul profesoral al Facultății de Litere și Filosofie cât și Senatul universitar obțin acordul ministrului Instrucțiunii Publice ca *să fie chemat* (conform prevederilor legale) pe postul de *profesor universitar*, la *Istoria literaturii române moderne*, conferențiarul definitiv (titular) Octav Botez. În februarie 1937, Octav Botez este numit profesor universitar titular la catedra de *Istoria literaturii române moderne*. Rămâne vacantă Conferința de *Critică și Estetică Literară*, care este scoasă, conform legii, la concurs.

În cărțile sale, *G. Călinescu 1899–1965. Biobibliografie* (București, 1975) și *Viața lui G. Călinescu* (C.R., 1981 și Ediția a II-a, Libra, 1994), Ion Bălu a elucidat definitiv *primul pas călinescian*, făcut în rândul universitarilor din Iași. G. Călinescu – doctor în filologie, profesor de limba italiană la Școala Comercială din București, autorul lucrărilor *Viața lui Mihai Eminescu* (1932), *Cartea nunții*, roman (1933), și *Opera lui Mihai Eminescu*, I–V (1934–1936) – se înscrie la concurs cu examen. El nu putea fi „chemat”, deoarece nu avea stagii de cadru didactic în sistemul universitar. Între „a fi chemat” pe un post universitar și a te înscrie la concurs cu examen, legea avea prevederi extrem de precise, la fel ca și între a fi numit „suplinitor”, „provizoriu” sau „definitiv” („titularizat”), calități cu efecte juridice, de judecare și apreciere profesională și etică a candidaților, întreaga chestiune fiind analizată și prezentată adecvat, explicit, de Iorgu Iordan în *Memorii*, vol. II [Editura Eminescu, 1977, p. 117–118]. De reținut – pentru diriguitorii contemporani ai Învățământului Superior Românesc – e realitatea administrativ-juridică din deceniile interbelice: nu se puteau produce transformări, reorganizări, înființări sau angajări de personal didactic, inclusiv didactic asociat, în instituțiile de Învățământ Superior, fără aprobarea explicită, publicată de Ministerul Instrucțiunii Publice, respectiv al Educației Naționale, în *Monitorul Oficial*. Unele acte (*Decrete-lege*) semnate de șeful statului – printre ele titularizarea sau transferarea unui conferențiar sau profesor – erau și ele publicate. Cercetătorul trebuie să țină seama, atât de prevederile legale, cât și de termenii administrativ-juridici (calități diferite) în comunicarea și interpretarea faptelor.

După publicarea concursului *Conferinței de Critică și Estetică Literară* de la Facultatea de Litere și Filosofie din Iași, vacantă, la care s-a înscris G. Călinescu, Ministerul Instrucțiunii Publice a aprobat componența comisiei de examinare, formată din: Mihai Ralea – președinte, Iorgu Iordan și Octav Botez – membri titulari, I. M. Marinescu și C. Balmuş – supleanți. Candidatul G. Călinescu a parcurs toate etapele și probele prevăzute de lege, astfel că Raportul întocmit de membrii comisiei de examinare îl recomanda pe G. Călinescu pentru a fi numit pe postul vacant de Conferențiar la *Critica și Estetica Literară*. Consiliul facultății și Senatul universitar au aprobat integral documentele elaborate de comisie și, în final, au trimis Dosarul de concurs Ministerului Instrucțiunii Publice, spre a fi cercetat și finalizat prin *Ordinul de numire*. De subliniat că membrii comisiei și conducerea Universității din Iași au propus ministrului numirea candidatului reușit la concurs pe post de Conferențiar definitiv (titular), fapt consemnat riguros de Ion Bălu în *Viața lui G. Călinescu* (ambele ediții). Decizia Senatului Universității din Iași este înregistrată corect de Ion Bălu în *Biobibliografie*, p. XVIII: „Senatul universității aprobă lucrările și cere Ministerului Educației Naționale numirea candidatului ca titular al conf. de Estetica și Critica Literară.”[!?] În pagina următoare, comunicarea este însă confuză: „oct. 1: Ministrul Educației Naționale

aprobă *definitivarea* (!) lui G. C. în postul de conf. cu titlul provizoriu la Universitatea ieșeană”. [În loc de „definitivare”, termen inadecvat situației juridice, trebuia „numire”!] Reluând acest episod, Ion Bălu corectează formularea inadecvată: *La 30 septembrie 1937, Direcția Învățământ Superior expediază cu nr. 136.264 două adrese cu conținut complementar. Una îi aducea lui G. Călinescu numirea de conferențiar cu titlu provizoriu, pe ziua de 1 octombrie 1937, la Conferința de Estetică și critică literară...(!? s.n.)* [cf. *Viața lui G. Călinescu*, C.R., 1981, p. 198].

Această *precizare* – absolut necesară – este înregistrată corect, inclusiv denumirea instituțiilor de stat, de N. Mecu, în *Cronologie, Opere, Publicistică*, I, p. L: „octombrie 1. Ministerul Instrucțiunii îl numește conferențiar cu titlu provizoriu [...] la Conferința de *estetică și critică literară* de la Facultatea de Filosofie și Litere din Iași”. (s.n.) – Titlul conf. corect: *Critică și Estetică Literară!* – Nu se poate trece peste o întrebare firească: ce motive au fost invocate și de către cine pentru ca Ministerul Instrucțiunii să *modifice* hotărârea Senatului Universității de *numire* a lui G. Călinescu în calitate de *Conferențiar universitar definitiv (titular)*, dând aprobare numai pentru „*conferențiar cu titlu provizoriu*”? Chestiunea merită să fie limpezită prin investigații răbdătoare în *arhivele* Ministerului Instrucțiunii, Direcția Învățământ Superior, anul 1937.

Pentru înțelegerea „avatarurilor profesionale” (Ion Bălu), a meandrelor promovării lui G. Călinescu ca profesor universitar titular, este potrivit să reiterăm unele dintre ideile și aprecierile sale despre evenimentele politice și sociale din epocă. Apariția celor patru volume de *Publicistică* și pregătirea tomurilor următoare, oferă posibilitatea de a formula, pe urmele biografiilor publicate, unele aprecieri și idei noi cu privire la raporturile scriitorului și universitarului Călinescu, atât cu ideologiile politice și evenimentele istorice din secolul al XX-lea, cât și referitor la relațiile sale cu autoritățile politice și de stat, în strădania de a fi titularizat profesor universitar.

G. Călinescu a scris pagini de simpatie, condescendență și chiar prețuire intelectuală, evident în stilul său critic-ironic, despre unii oameni politici români, precum I. G. Duca, Iuliu Maniu, Armand Călinescu, regele Carol II, Petre Andrei, Virgil Madgearu, dar n-a comentat, până în vara lui '44, sub nici o formă, acțiunile politice și personalitatea lui Mussolini, Hitler, Stalin, sau a unor politicieni români precum Ion Antonescu, Corneliu Zelea Codreanu și alți demnitari ai dictaturii legionaro-antonesciene.

Adevărul istoric arată că autorul *Vieții și Operei lui Mihai Eminescu* n-a aderat, până în 1938, la nici o organizație sau partid politic și, după cum se știe, a *evitat* orice implicare în militantismul ideologic al unor redacții – precum *Gândirea* – preferând instituțiile cultural-literare de profil liberal-democratic, de centru stânga, ca *Adevărul literar și artistic*, *Viața românească* etc.

În publicistica sa, Călinescu a dezbătut numeroase probleme sociale, politice, morale, cultural-artistice, dar și de ordin teoretic general și instituțional, încât decelarea sistemului său teoretic, a opțiunilor față de evenimente interne și internaționale pune în lumină un gânditor cu idei și soluții generoase, confirmate, validate de realitățile lumii secolului XX. Elocvente sunt articolele din ciclul „Cronica mizantropului”, din care reținem câteva titluri: *Cazul Abisinia*, *Patriotism*, *Individualism și cultură*, *Logică antisemită*, *Dictatură*, *Pasiunea ideologică*, *Danzig*, *Polonia*, *Evreii*, *Armand Călinescu* ș.a.

Referindu-se la presa bucureșteană și „cazul Abisinia”, remarcă absurditatea: „*E neapărat nevoie să citim numai știri favorabile unei părți și n-avem noi dreptul ca niște neutri ce suntem să urmărim faptele în adevărul lor ?*” Gazetele românești filoitaliene – cu voia cenzurii – blamau pe abisinieni și falsificau adevărul de pe fronturile de luptă...

Pentru Călinescu: „...adevărata gândire este contradicția luminată, conștientă, iar nu pozițiunea fermă, care e semnul prostiei de turmă. Gândire înseamnă dialectică, adică trecerea de la o propoziție la alta contrazicătoare printr-un termen mediu; analizarea, într-un cuvânt, a noțiunilor” [*Pasiunea ideologică*, în *Publicistică*, III, p. 1158].

Filosofia practică a romancierului se întemeiază pe înțelepciunea antichității, pe dialog și pe preceptele moralei creștine. G. Călinescu posedă tulburătoarea patimă a *Construcției*, are „simțul eternității” și recunoașterea adevărului că deseori „faptele cotidiene” pot ucide „veșnicia”, întrerupe ori risipi „Construcția” umanității. De aceea, el respinge egoismul mărginit, persiflant al individului „Occidental”, indiferența lui față de tragedia Cehoslovaciei, pentru destinul căreia nu „se bate”, deoarece e o „obscură ceherie”, cehii reprezentând un popor „obscur”, ca, în final, să exclame dezamăgit în fața ingratitudinii politice a Occidentalilor: „*Vă închipuiți cât de obscuri trebuie să fim noi*” [românii]. Preferă analiza critică, constructivă în afirmarea valorilor cultural-științifice universale dar și naționale, evitând angajările ideologico-politice canonizate, conștient de evoluția dialectică a gândirii și acțiunilor umanității.

Afectiv, dar și rațional, scriitorul nutrește simpatie și admirație pentru Franța, pentru că: „*Toată literatura franceză ideologică e străbătută de respectul pentru ideile celuilalt, de sentimentul că adversarii ne fac o finețe de a ne da prilejul să îndrăznim a lua poziție împotriva lor*” [*Individualism și cultură*, în *Publicistică*, IV, p. 133].

În 1938, când asupra Europei apăsa amenințarea războiului, G. Călinescu formulează idei îndrăznețe, adevărate premoniții privind evoluția societății umane din Europa și viitorul statelor în forma [lor] națională. El nu exclude, ci dimpotrivă, acceptă posibilitatea unui *stat al Europei în care vechiul urmaș de națiuni cu conștiința particulară ar fi un infam regionalist*. Și statul național și cel al Europei națiunilor „sunt adevărate, relativ” [*Pasiunea ideologică*, în vol. III, p. 1159].

Încă din 1936, publicistul se pronunța categoric împotriva dictaturii de orice culoare: „...În fond... dictatura la noi ar fi primejdioasă fiindcă ar desființa sentimentul permanent de nemulțumire al cetățeanului român. Fiecare partid se silește să facă ceva ca să scape de gura lumii care țipă pe rând: liberalii tot mai făceau ceva, țărăniștii tot mai făceau ceva!” [Dictatură, în *Publicistică*, III, p. 428].

Călinescu este adept al pluripartidismului modern, respinge sistemul politic fascist al lui Mussolini și vede posibilitatea progresului social, civic și cultural, numai în cadrul sistemului democrației parlamentare. În deplină libertate a conștiinței, gânditorul și scriitorul G. Călinescu respinge ideologia și practicile social-politice ale grupărilor și partidelor agresiv naționalist-etniciste, xenofobe și antisemite, de tip Garda de Fier, Național-Creștin, legionaro-antonescian care, în anii războiului, aveau drept lozinci propagandistice „lupta contra mișcărilor iudeo-masonice-comuniste; a democrațiilor masonice-bolșevice-jidovești” etc.

În portretul dedicat lui Armand Călinescu, autorul vorbește despre „sălbăticia cea mai împăroșată” care a tulburat vremurile și subliniază „energia fără cruzime” și „răspunderea” pe care și-a asumat-o fostul șef al guvernului pentru evitarea prăbușirii României...

În opoziție, și ca replică la concepțiile și orientările ideologice dominante în România anilor 1940–1941, G. Călinescu desăvârșește, printr-o voință și putere de creație titanice, opera fundamentală: *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ion Bălu a elucidat împrejurările concrete în care s-a elaborat și, apoi, a apărut, în iulie 1941, celebra carte. Dintre numeroasele studii despre destinul *Istoriei*, cercetătorii au reținut – cu deosebire – lucrările lui Al. Piru, G. Ivașcu, D. Micu, iar dintre lucrările contemporane, pe cele semnate de Eugen Simion și N. Mecu. În 1993 a apărut studiul sintetic, cel mai amplu și sistematic: Petre D. Anghel, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent de G. Călinescu. Dosarul critic*. (În colaborare cu Rodica Anghel).

Se poate afirma, fără a greși, că *Istoria literaturii române* este cea mai vastă operă a lui G. Călinescu, gândită și realizată (și) ca replică bazată pe un sistem de idei, judecăți și fapte literare și culturale, în opoziție sau în dialog paralel cu vechile istorii ale literaturii române și cu ideologiile social-politice și etnicisto-artistice de dreapta și extremă-dreaptă din România și alte țări europene. Autorul afirmă concepțiile filosofice și cultural-artistice liberal-democratice de consacrare a valorilor artistice autentice din cultura română, în evoluția lor istorică organică, în aria limbii române și în interdependență cu valorile artistice și ideologice europene. S-a pus întrebarea: cum a putut să apară o asemenea operă care, în esență, opune ideologiei oficiale antisemite, xenofobe și anticomuniste o viziune liberal-democratică tolerantă, de centru-stânga, estetizantă, dar și cu pecete marcantă asupra valorilor artistice și etice naționale. Opera – concepută cu mulți ani înainte – a fost desăvârșită în 1940 și începutul lui 1941, perioadă ce s-a suprapus cu instalarea

dictaturii legionaro-antonesciene. Politicienii și regele Carol II se compromiseseră iremediabil prin cedarea teritoriilor răsăritene Rusiei Sovietice, Nordul Transilvaniei – Ungariei horthyste, Cadrilaterul – Bulgariei, iar generalul Ion Antonescu și Garda de Fier caută „salvarea” Țării prin alianța grăbită cu Axa Roma-Berlin-Tokio, fără să încheie tratate politice și militare explicite, privitoare la viitorul României în contextul „Ordinei noi europene” pe care voiau s-o instaureze guvernele Germaniei și Italiei. Se producea prima ruptură politică și militară a României de Puterile Occidentale – Franța, Anglia, S.U.A. și U.R.S.S. la răsărit, iar România nu avea nicio garanție politică și teritorială la încheierea păcii.

În asemenea împrejurări tragice pentru poporul român, G. Călinescu primește sprijin colegial eficient de la vechiul coleg, profesorul Al. Rosetti, deținător încă al funcției de director al Editurii Regale pentru Literatură și Artă, cu relații mai vechi printre funcționarii de stat din instituțiile guvernamentale ce exercitau *cenzura*, în temeiul legilor atunci în vigoare.

Prietenia lui G. Călinescu cu Al. Rosetti se născuse și se verificase cu ani în urmă, devenise statornică, neumbrită de șicane și prejudecăți de natură artistică și politică. Pe lângă cele știute până acum, ofer încă o dovadă. Biografia lui G. Călinescu n-au înregistrat aderarea sa la organizația politică „Frontul Renașterii Naționale”, petrecută, de bună seamă, la îndemnul profesorului Al. Rosetti. În vara anului 1938 – la inițiativa unui grup respectabil de oameni de cultură și știință – se înființează F.R.N., organizație politică patronată de regele Carol II. Se înscriuseră în F.R.N.: N. Iorga, M. Sadoveanu, L. Blaga, I. Agârbiceanu, M. Ralea, N. I. Herescu, I. M. Sadoveanu, Cezar Petrescu, I. Vineanu, Camil Petrescu, Al. I. Brătescu-Voinești, C. Rădulescu-Motru, Dim. Gusti, I. Petrovici, Petre Andrei, muzicienii G. Enescu, T. Brediceanu, George Georgescu, alți artiști, numeroși oameni de știință, universitari, academicieni, liber-profesioniști. Nu au fost admiși în F.R.N. membri activi în Garda de Fier și în organizații naziste.

La 17 decembrie 1938, generalul Arthur Văitoianu – fost prim-ministru (sept.– dec. 1913), membru al Consiliului de Coroană – invită, la locuința sa din București, un „nou” grup de universitari și-i convinge să adere la F.R.N. Semnează adeziuni: *Cartoian Nicolae*, profesor universitar; *CĂLINESCU GHEORGHE*, profesor universitar [era conferențiar – n.n.]; *G.M. Cantacuzino*, arhitect, fost deputat; *Victor Papacosea*, fost deputat, conferențiar universitar; *Al. Rosetti*, profesor universitar; *Răduleț Remus*, profesor universitar; *Tudor Vianu*, conferențiar universitar [cf. Arhivele Naționale, București, fond. Min. Propagandei Interne, dosar 391/1938, fila 156. Informație culeasă în 1987]. Dintre acești noi membri F.R.N. numai *Al. Rosetti* a candidat la alegerile parlamentare din vara lui 1939 și a fost ales *deputat*, pe listele Partidului Națiunii – născut prin metamorfozarea F.R.N. G. Călinescu, G. M. Cantacuzino, N. Cartoian și Remus Răduleț nu apar între membrii reînscriși în noul Partid al Națiunii, alături de Al. Rosetti, C. Rădulescu-Motru, L. Blaga, M. Sadoveanu, I. Petrovici, T. Vianu, I. Lupaș etc.

Din confidențele celor doi academicieni, G. Călinescu și Al. Rosetti, „inițiativa” lor pe lângă A. Văitoianu a fost intermediată de profesorul N. Cartoian, iar Al. Rosetti a fost cel care l-a convins pe Călinescu să i se alăture.

Apariția *Istoriei literaturii române*, în vara anului 1941, trebuie să fie explicată credibil, fără presupuneri și deducții. Consemnez informațiile și aprecierile făcute de însuși G. Călinescu, cu prilejul întâlnirii din februarie 1958 [cf. *Amurgul Demiurgilor*, 1998, p. 256 și urm.]. La întrebarea mea: cum a putut fi tipărită *atunci* o carte în care se vorbea pe larg despre scriitori evrei, academicianul a spus că lucrarea a putut să apară *numai* „după lichidarea rebeliunii legionare”, când funcționarii legionari și „ministrul Constant” au fost destituiți de Antonescu din serviciile cenzurii, iar la Educația Națională a fost instalat noul ministru, Radu Rosetti. Apoi, a elogiât meritele „ colegului Rosetti” care a reușit „să colaboreze” bine cu noii „demnitari de stat”, până la eliberarea din funcția de director al Editurii. [Călinescu a pomenit și numele a două persoane de la minister, pe care nu le-am reținut.] Această chestiune am rediscutat-o cu Al. Piru, în anul 1964, când am pregătit licența: *Romanele lui G. Călinescu*. Profesorul mi-a cerut să-l „consult și pe George Ivașcu...”

Scrisorile trimise atunci de Al. Rosetti colegului și prietenului său Călinescu confirmă *intenția* autorităților legionare de la cenzură de a intensifica controlul politic în sistemul publicistic și editorial. Astfel, în primele zile ale lui februarie 1941, în toiul pregătirilor pentru rebeliune, Ministerul Educației Naționale, în înțelegere cu Secretariatul Propagandei, îl numește pe profesorul D. Caracostea în funcția de *director* al Fundațiilor Culturale Regale. Al. Rosetti îi scria lui G. Călinescu, în ziua de 24 februarie 1941, că D. Caracostea „...e împins de nemți, s'enterra! Nu ar fi exclus ca toți să se înțeleagă pe spinarea mea!” [*Correspondența lui Al. Rosetti cu G. Călinescu...*, 1984, p. 78].

Apariția *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent*, în iulie 1941, în librării, s-a petrecut la vreo *cinci luni* după rebeliunea legionară. Ca atare, cercetătorul constată niște realități istorice, singurele pe care le poate interpreta. Încă din vara lui 1940, în plină dictatură regală, evident antilegionară, G. Călinescu stabilește cu Al. Rosetti niște condiții de tipărire a „*admirabilei D-tale Istoriei...*”. În septembrie 1940, puterea e preluată de mișcarea legionară, iar generalul Antonescu devine Conducătorul Statului. Al. Rosetti – în calitate de director al Editurii Fundațiilor – continuă lucrarea; G. Călinescu redactează și corectează... Nu putem preciza dacă Al. Rosetti a discutat cu membri ai guvernului despre tipărirea cărții lui Călinescu, dar este limpede că, până în zilele de 12–13 februarie 1941, când izbucnește rebeliunea legionară, cenzura n-a intervenit. Între timp, fusese numit director D. Caracostea, iar Al. Rosetti îl anunță pe G. Călinescu că autoritățile legionare l-ar putea destitui din postul de director al editurii. [Ceea ce s-a întâmplat mai târziu!]

Instalarea lui Radu Rosetti ca ministru al Educației Naționale, destituirea lui Constant și a altor comandanți legionari din direcțiile Secretariatului Propagandei, i-au îngăduit lui Al. Rosetti să-și onoreze angajamentul față de G. Călinescu. Cercetătorii trebuie să consulte arhivele Propagandei și Educației Naționale pentru a descoperi persoanele care au colaborat tacit cu profesorul Al. Rosetti la editarea cărții lui G. Călinescu, *replică* argumentată și întemeiată pe adevăruri inatacabile, dată tuturor ideologiilor politice și artistice oficializate în România anilor 1940–1941. Reacțiile provocate de cartea lui G. Călinescu, atât de variate – de la judecăți estetice și istorice pertinente, până la calificări de o violență și duritate necunoscute scrisului românesc –, sunt *probe* irefutabile ale direcțiilor polemicii călinesciene din opera sa *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*.

Biobibliografia realizată de Ion Bălu – lucrare fundamentală pentru oricine dorește să cunoască activitatea lui G. Călinescu – înregistrează 138 de titluri, din care aproape 100 constituie intervenții negative, unele denigratoare, acuzatoare la adresa autorului și a cărții sale. Există și violente amenințări și cereri de măsuri punitive față de autor. Predomină acuzațiile politice și ideologice.

Interesantă este expansiunea spațială a polemicii; nu a cantonat, cum era firesc, în publicații literar-artistice, academice, ci a cucerit, preponderent, coloanele cotidianelor: *Porunca Vremii*, *Curentul*, *Evenimentul zilei*, *Unirea*, *Cetatea Moldovei*, *Chemarea vremii* și ale altor ziare din provincie și Capitală. Campania anti-Călinescu a antrenat Radio-ul și pe mulți profesori din licee și facultăți, astfel că ea s-a prelungit vreo 20 de luni, cadența fiind de 5 articole: unul pe săptămână contra „cărții infame”.

Lectura unor ziare din epocă oferă și alte articole, nesemnate în *Biobibliografia G. Călinescu*. Astfel, în *Porunca Vremii* apar: „*Estetismul*” d-lui Călinescu, de Ella George (nr. din 2 sept. 1941); *Falsa Istorie a literaturii române* (autor Gh. M. Ciocan, nr. din 6 sept.); *Cazul Călinescu și un contract ilicit*, de Alex. Resmeriță, și alte note indecente.

Abstract

The paper provides some new information about G. Calinescu's university career, about his election as academician and his moving to the Institute of Literary History and Folklore of Bucharest. Pavel Țugui reveals that Calinescu biography is still controversial, but he brings into the light documents that no one would contradict. Calinescu seems to have faced many difficulties to become professor at the University of Iasi. After one year, in 1945, he moved to the University of Bucharest. In 1949, he was sent away by the communist authorities, although he still was on the payroll of the Faculty of Letters and Philosophy, until 1952. In 1950 he was appointed director of the Institute of Literary History and Folklore of Bucharest, becoming employee of the Romanian Academy.

EPILOG
SAU DESPRE „CAZUL” LAURENȚIU FULGA

Nina Arhip

Receptarea operei scriitorului Laurențiu Fulga, la mai bine de douăzeci de ani de la moartea sa și la șaptesprezece ani după decembrie 1989, nu se poate face fără a încerca să dezvălui cât mai mult din misterul în care autorul însuși a învăluit-o, ascunzându-și cu grijă biografia reală. A străbătut în existența sa de șaiszeci și opt de ani evenimente dintre cele mai traumatizante. S-a născut la șaisprezece ani de la începutul aceluia secol, cel mai frământat, și a murit cu șaisprezece ani înainte ca el să se sfârșească. A supraviețuit morții mamei sale, a fost elev de liceu militar și apoi student în perioada expansiunii legionare, și a început să publice tot atunci. A asistat la sfârșirea României și a plecat apoi pe front, a luptat împotriva Rusiei sovietice, a fost rănit, apoi a luptat din nou și a ajuns prizonier în Siberia. Dar nu această înspăimântătoare situație avea să fie pentru el singura ultimă treaptă a infernului. Din Siberia s-a salvat devenind antifascist și îmbrățișând ideile comuniste, luptând pentru ele. Dar la trei ani de la întoarcerea de pe front, pe când își reconstruia cu grijă, sub steagul purpuriu, cariera de scriitor, distrusă de tiparele comuniste la sfârșitul războiului, Laurențiu Fulga se pomenea dintr-odată, în septembrie 1948, arestat și cercetat de Securitate. I s-a întocmit atunci un dosar care, scos acum la lumină, clarifică foarte multe lucruri legate de creația sa și de hotărârile pe care a fost silit să le ia acest om mistuit de dorința de a fi scriitor, în vremurile tulburi care i-au fost date.

Pe prima filă a dosarului, într-o „Hotărâre”, se găsește o etichetare teribilă, mortală pentru acele vremuri și pentru următoarele, dar care, se pare, nu corespundea realității: „Dintr-o notă și referat din 1942, rezultă că numitul este cunoscut ca legionar, ca făcând parte din familia legionară „Mihail Polichroniade” ce funcționează la redacția publicației „Universul Literar”. În 1951, arestat pentru activitate subversivă în chestiunea „Glasul Armatei”. Dar cele patruzeci și șapte de file care urmează nu cuprind niciun argument solid pentru acuzația de a fi fost legionar. Singura informație vine de la soția unui coleg de redacție la „Glasul Armatei”, care susținea în 1948 că l-ar fi văzut cu vreo zece ani urmă în cămașă verde. I se adaugă faptul că Laurențiu Fulga publicase la sfârșitul anilor 30 în ziare la care colaborau și legionari. Este vorba în primul rând despre „Universul Literar”. Și mai este, în sfârșit, vorba despre monografia „Campania a II-a”, prima carte a lui Laurențiu Fulga, interzisă în 1947, când activitatea „Echipelor Regale” era asimilată cu mișcarea legionară. Cât despre mențiunea din „Hotărâre”, „dintr-o notă și referat din 1942”, poate fi vorba despre surse fabricate în maniera obișnuită la începuturile perioadei comuniste.

O „notă informativă” din 8 ianuarie 1951, venind de la o „sursă serioasă – F. 3”, oferă o imagine tulburătoare a practicilor comuniste și a infernului în care intrase societatea românească. În pofida strădaniilor cu care își îndeplinea sarcinile de serviciu, Laurențiu Fulga nu părea să fie pe placul celor de la Securitate. Ochiul vigilent care-l supraveghează înregistrează „unele manifestări reacționare”: „...în ziua de 7 Noiembrie 1950 a afirmat printre altele că „ridicarea în picioare și ovaționarea sacadată a numelui tov. Stalin este stupidă și oribilă”. În ziua de 6 ianuarie 1951 a spus unui cunoscut că americanii au anunțat la radio, cu o seară mai înainte, că posedă bombe cu benzină, care fac o căldură de 6000 [de] grade și topesc totul în jurul lor. Legând acest fapt de războiul din Coreea, a afirmat: „Să vezi ce surpriză le trag coreenilor și chinezilor cu bomba asta”. Numitul T. Ștefănescu de profesie ziarist, vorbind de faptul că Laurențiu Fulga este reacționar, a afirmat, în ziua de 7 ianuarie a.c., următoarele: „cum poate vorbi Laurențiu Fulga așa de marxist în ședințe și să fie așa de reacționar în afară [?!]”. N. Mișuț de profesie funcționar la D.S.P.A. a afirmat în ziua de 6 ianuarie a.c.: „La noi la producția de filme a Armatei nu avem niciun regizor, și în loc să se aducă un regizor capabil de la Romfilm, l-au numit regizor pe Laurențiu Fulga care habar n-are de filme”. Numitul Traian Uba, căpitan în D.S.P.A., a afirmat în ziua de 6 ianuarie a.c., tot în legătură cu Laurențiu Fulga, următoarele: „Probabil că este foarte mare lipsa de cadre, căci l-au pus șef la secția de filme pe cel mai mare reacționar din D.S.P.A., pe maiorul Laurențiu Fulga”.

Apare și o „notă a biroului”: „Cazul de mai sus să fie semnalat biroului în drept”. Trecuseră mai bine de doi ani de la arestarea din toamna lui 1948. Fusesse deci supravegheat tot timpul și apoi, în 1951, arestat din nou. Două fotografii, din față și din profil, poartă mențiunea: „Maiorul Fulga Laurențiu, arestat în chestiunea „Glasul Armatei”. Umerii aduși, capul ușor căzut într-o parte și mai ales expresia figurii trădează deznădejde, uimire, resemnare, dar și o undă de dispreț. Este figura unui om care a constatat că totul e zadarnic. Odată închis, Laurențiu Fulga trebuia să dea socoteală nu numai pentru greșelile apărute în „Glasul Armatei”, ci mai ales pentru „greșelile” din trecutul său. Acuzației de a fi fost legionar i se adăuga aceea de a fi scris și publicat până la război proză fantastică, atât de disprețuită acum și de enervantă pentru noii „oameni de cultură”. Se făcea vinovat, de asemenea, de a fi fiul unui cârciumar avut, nepotul unui colonel (și mai avut) al fostului regim, și i se mai reproșeau câteva ezitări din vremea prizonieratului (pe care Laurențiu Fulga le recunoaște și le explică) și a aderării la lupta antifascistă. Uimirea și deznădejdea de pe chipul său vin mai ales din faptul că toate compromisurile sale fuseseră zadarnice. Ajunsese după numai trei ani arestat și anchetat de comuniștii pe care îi slujise pentru că nu văzuse, ca atâția alții atunci, altă cale de a supraviețui ca scriitor și, de ce nu, ca om.

Lunga autobiografie pe care o scrie acum la cererea anchetatorului este singura în care Laurențiu Fulga nu-și mai permite să inventeze spectaculos. Ea

impresionează prin recunoașterea unor detalii autobiografice care îl deranjaseră altădată și pe care le înlocuise, uneori la limita credibilului: tatăl fusese numai cârciumar, fusese alăptat de o țigancă, căzuse la examenul de admitere la școala de ofițeri etc. Aflăm acum și că volumul de debut nu fusese de fapt interzis, că în vremea studenției a urmat mai mult cursuri la școala de ofițeri, că trecerea dintr-o tabără în cealaltă din vremea prizonieratului nu s-a făcut fără ezitări, fără frământări sufletești. Sunt însă și exagerări și chiar detalii fanteziste, dictate de data aceasta de frică. Este vorba despre sărăcia lucie, foamea în care ar fi trăit în vremea studenției, toate descrise cu patetismul specific creației sale. Situația aceasta la limita supraviețuirii trebuia să sugereze anchetatorilor și o ruptură totală cu tatăl, cârciumarul, iar, pe de altă parte, era modelul cel mai potrivit pentru intelectualul comunist care își făcuse studiile în vremea regimului burghezo-moșieresc. Niciodată scriitorul nu va mai reveni la această sinceritate. Interviu pe care îl va acorda în „Luceafărul”, după aproape treizeci de ani de la această arestare, îi va demonstra încă o dată că lui Laurențiu Fulga vârsta îi adâncise gustul pentru spectaculos. Au contribuit însă la asta, categoric, și vremurile tulburi, absurde, pe care le-a trăit. În care etapă a comunismului ar fi putut cineva recunoaște că e băiat de cârciumar, că a publicat alături de legionari sau că a luptat cu arma în mână împotriva sovieticilor? Cu atât mai importante sunt aceste pagini autobiografice.

*

„M-am născut în ziua de 2 Noiembrie 1916, comuna Fulga de Jos – județul Prahova. Pe tatăl meu îl chema *Tudor Ionescu*, al cărui nume eu însumi l-am purtat până în 1946, când mi l-am schimbat în Fulga (Laurențiu Fulga fiind pseudonimul literar sub care semnasem încă înainte de război și cu care m-am prezentat chiar în prizonierat). Pe mama mea o chema *Tincuța Curcă*, originară din Fulga. Tata era originar din com. Hătcărău jud. Prahova. Când m-am născut, tata se afla pe front. Mama a murit câțva timp după nașterea mea. Am fost crescut *de bunica mea după mamă, alăptat de o țigancă*. La întoarcerea din război, tata s-a recăsătorit cu Fița Popa, originară din comuna Tătaru, același județ, după care s-a stabilit în comuna Cioranii de Jos – Prahova. *S-a ocupat cu negoțul, cârciumar*, până înainte de război când a revenit la profesiunea de agricultor – care i-a fost de altfel toată viața profesiune principală. Copilăria mi-am petrecut-o aici. Școala primară de asemeni. Am avut învățători pe doamna *Tincuța Georgescu* (astăzi Gheorghiu, domiciliată în București, nu-i știu adresa), d. *Ion Ionescu-Moroianu* [?] (astăzi inspector școlar – București, nu-i cunosc adresa), doamna *Paulina Popescu* și *Alexandru Popescu*, domiciliați chiar în comuna Cioranii de Jos. La sfârșitul școlii primare, tata m-a înscris la Școala Elementară de Băieți din Ploiești. Am stat în gazdă la o rudă a tatei, Gh. Vasilescu, mecanic, domiciliat pe strada Buna Vestire, (nu-mi mai aduc aminte numărul). N-am urmat decât clasa întâi de comerț: 1927–1928. În vara următoare, tatăl meu, sfătuindu-se cu sanitarul *Petrache Ionescu* din Cioranii de

Sus și probabil la dorința fratelui mamei mele adevărate, colonel Curculescu Ștefan (astăzi rezervă, domiciliat în ferma sa „Mihai Viteazul” de pe vatra satului Drăgănești – Prahova), a hotărât să mă înscrie la Liceul Militar „Regele Ferdinand I” din Chișinău. Din 4060 [?] de candidați, am reușit al 13-lea. Așadar, eram sortit să urmez cursurile întregului liceu militar [?] de la 1928–1936 – la Chișinău. Am avut profesori: Preot Zaharescu (religie), Malenda și Obreja-Iași (franceză și română), Parno (matematică), G. M. Rașcu (geografie), Grossu Ștefan (științele naturale), Popescu (fizico-chimie), George Dorul Dumitrescu (română), N. Dunăreanu (educație fizică), Rădulescu (filozofie). *Penultimul – George Dorul Dumitrescu cred că-și aduce aminte de mine, deoarece el era și scriitor și-mi urmărea activitatea literară.* Director de studii am avut pe Vlădulescu (!) și maior Laconi (!). Comandanți de liceu: colonel Stancov (+), col. Nădejde; alții pe care nu mi-i mai aduc aminte. Ce activitate am avut în acești opt ani de școală: în afară de învățătură *am avut primele manifestări literare: cronicile literare, schițe, poezii – ajungând chiar un fel de redactor de revistă: „Crai nou” și „Flamuri” apoi – care au apărut ca „reviste de cultură generală ale tuturor liceelor militare din țară”.* Trebuie să precizez că toată activitatea mea literară avea un conținut idealist, destul de confuz, și fără nicio orientare politică. Deși în liceu pătrunsese „gândirismul”, ideologia ortodoxă preconizată de Nichifor Crainic – și deși pătrundeau de asemenea ziare legionare și spiritul legionar capta parte din elevi – totuși eu n-am manifestat niciodată vreun fel de simpatie față de vreuna din ele. Relațiile mele exterioare, dincolo de porțile școlii, se opreau la doi poeți basarabeni: N. T. Costenco și Vasile Luțcan – cu care nu discutam decât literatură și ascultam traduceri lor din poezia rusă: Blok sau Esenin. Aflasem eu că ar avea înclinații spre comunism, fără însă a fi lămurit întru totul – și toată influența lor se oprea la negarea dumnezeirii. Nu-mi aduc aminte să fi încercat a mă atrage vreodată spre comuniști. De altfel, așa cum am înțeles atunci, ei făceau mai degrabă „regionalism” – urau „regatul”. Se poate să fi avut relații cu organizațiile comuniste din ilegalitate, fiindcă ei au rămas în 1940 în Chișinău, participând cu organele sovietice la culturalizarea Basarabiei. Dintre colegi, numesc câțiva: *cpt. Cecati Octavian (Dir. Sup. – Conferențiar cpt. Rachieru Gheorghe (mi se pare cdt. secund undeva la Brăila sau la Galați), Mitache Anton (com. Grume [?] jud. Fălciu), cpt. Stoicescu Dtru (consătean – cred că lucrează la MAN Dir. Pers. Bir. Aviație), cpt. Pântea Anton (la un regiment din Arad). Dintre ofițerii care-și mai aduc aminte de mine, notez maior Timofte (fost diriginte de clasă), cpt. Lupașcu Gh. (mai târziu viitorul meu cdt. de companie pe front).*

Mi-am dat bacalaureatul în 1936, luna Iunie – după care am plecat acasă, în com. Cioranii de Jos.

În ultimii ani de școală, mă scârbisem de viața militară. Zi de zi mă convingeam mai mult că n-am să pot face carieră militară. Temperamentul meu, înclinația mea spre visare și manifestările literare mă înclinau să renunț la școala

militară. Astfel că la examenul pentru școala militară de ofițeri, șef de comisie fiind generalul Macici – am căzut. Tatăl meu n-a conceput niciodată că eu n-aș putea deveni ofițer. Nu putea pricepe procesul pe care-l trecusem eu și nici că tot așa de bine aș fi putut termina o facultate oarecare. De aceea m-a supus unui regim de sechestrare. M-a închis pur și simplu în casă și mi-a interzis să plec. N-am reușit să evaderez de acasă decât în noaptea de 26-27 octombrie, cu ajutorul mamei și a unui flăcău din sat, după care am părăsit comuna. La gară, apoi în tren spre București, doar cu 40 de lei în buzunar. Prima noapte mi-am petrecut-o lângă niște muncitori, care asfaltau strada Agricultori – fiindcă n-aveam unde dormi. Apoi a început mizeria. Ne găsim, deci, la sfârșitul lui Octombrie 1936. Reușesc cu greu să mă înscriu la facultatea de Litere și Filozofie. N-aveam bani, n-aveam nicio funcție, n-aveam nicio bursă. Cum am trăit totuși? Prima lună, Noiembrie, „într-un pat mobilat” pe str. Izvor 51, la dna Maclay. Apoi, fiindcă n-aveam cu ce plăti chiria, chiar și după ce mă hrănisem cu resturile mâncării lor – când lipseau de acasă, am fugit. M-am adăpostit câteva nopți la căminul prahovean [?]. Apoi, toată iarna, nopțile mele au alternat astfel: în grădini publice, pe bănci, izgonit de polițiști – tiptil furișându-mă pe scările căminului „Țara Bârsei” (str. N. Grigorescu) pentru a dormi pe o masă în sala de lectură, până în zori când se auzeau vânzătorii de ziare strigând; din mila unor colegi, introdus tot pe furiș în dormitoarele căminului din str. Cantacuzino, de unde mă dădea afară la miezul nopții administratorul căminului – pentru a rătăci pe străzi până dimineața sau ca să mă întorc tot acolo, sărind peste porțile înalte de fier. Ce mâncam? La cantine studențești, doi colegi pe un bilet – sau, dacă n-aveam 14 lei – mâncând doar pâine (era la discreție), ori așteptând afară să mi-o aducă colegii care aveau cartele. Atitudinea mea politică? Niciuna! Cu tot apolitismul, mi-amintesc totuși că am avut de două ori, două ieșiri în conversație împotriva unui coleg legionar (Radu), una în sala de curs, alta la un ceai studențesc – de unde m-am ales cu două palme. Dacă asta nu poate să definească poziția mea de neutralitate – atunci țin să precizez cu litere mari: N-AM FOST NICIODATĂ LEGIONAR, N-AM FĂCUT NICIODATĂ PARTE DIN VREO ORGANIZAȚIE POLITICĂ. Despre incidentul de mai sus, aduc martor pe Eugen V. Haralambie, fost comandant legionar sau așa ceva, în orice caz – gazetar legionar – care trebuie să-și amintescă. Mai mult despre activitatea mea în facultate n-aș avea de spus, decât învățătura, examenele (eram înscris sub numele IONESCU T. LAURENȚIU – matricol 303) și veșnicele căutări de culcușuri și pâine, din ce în ce mai umiltoare – până la a organiza corvezi pentru restaurante și a cerși de la unul sau altul. În vara anului 1937 într-o echipă premilitară, într-o comună din jud. Gorj. Nici anul 1937–1938 nu e mai deosebit decât celălalt în ceea ce privește foamea și mizeria. Ceea ce mă caracterizează în această epocă este cititul cu lăcomie și primele, mai clare, mai consistente, manifestări literare. În acest sens numesc un poem în proză, un fel de „autobiografie” lirică – publicată în revista „Bilete de papagal” condusă

de Tudor Arghezi, și alte „bucățele” fără niciun fel de însemnătate, publicate în „fițuici” literare de provincie. În toamna anului 1938, mânat de foame, m-am înscris în echipele Regale. (Am pierdut din vedere faptul că, totuși, înainte, am fost colaborator cu scenarii pentru „ora copiilor-străjeri” – susținut aici de cpt. I. Valerian (str. Agricultori 78), care-mi oferea astfel ocazia să-mi mai salvez cât de puțin situația materială. Nu am făcut niciodată parte din „Străjerii Țării”.) Așadar, iată-mă în comuna Bogați – jud. Dâmbovița, în echipa studențească regală, specialitatea sociologie. Deși multe echipe studențești duceau propagandă electorală și deși în echipa noastră erau doi colegi – legionari – totuși, din cauza șefului echipei – Popescu Nicolae – (azi preot la Găești) nu s-a făcut niciun fel de propagandă legionară, cu atât mai mult eu, care n-aveam nici în clin, nici în mănecă cu ei. Toată ziua făceam fișe sociologice (avere, stare morală și materială, copii etc.) – pentru monografia satului – iar seara țineam „jurnalul” echipei în care arătam realizările zilei. Mi-aduc aminte că acest jurnal a fost publicat de Fundațiile Regale, dar nu l-am văzut niciodată – fiindcă reîntors în București cu câteva mii de lei adunați – a trebuit să-mi [schimb] deodată cursul vieții. Într-o seară din octombrie 1938 – am fost arestat pentru nesupunere la încorporare. Mai întâi încarcerat la comenduirea Pitești apoi la închisoarea militară Cotroceni – unde două săptămâni am descărcat vagoane cu lemne, apoi trimis între baionete la C. T. Prahova; apoi repartizat [la] Reg. 22 Infanterie Târgoviște. Așa a început viața mea de soldat. (Vreau să dau câteva nume de foști colegi de facultate, care pot da informații asupra mea: George Prina (str. Sf. Spiridon 15 – Craiova), Prof. Al. Husar (la un liceu din Năsăud) și mai ales Ion Frunzetti (fost legionar, fost atașat de presă la Belgrad după 23 August – azi funcționar la Ministerul Informațiilor, redactor mi se pare al revistei „Roumanie”). Din viața de cazarmă, amintesc: cpt. Mărtoiu, Preot Procheș, adj. Marinescu Gh. (Târgoviște). Ce făceam la regiment în toamna lui '38 și în anul 1939: curățam closetele, spălăm podelele. Fostul locotenent Dumitrescu (care mi-a fost comandant de companie atunci) și cu care m-am întâlnit ulterior (eu maior și el cpt.) când am fost trimis ca instructor politic la divizia HCC în Ucraina – trebuie să-și aducă [aminte] că el era autorul acestui soi de corvezi, deși știa că sunt student. Mai târziu am fost trecut, prin mila adj. Marinescu – „furier” la Biroul Instrucției, al cărui șef era generalul Bottea Ioan (de astăzi, rezervă). Scriam și literatură, pe care o trimiteam sau o duceam singur la revista „Universul Literar” care apăruse din martie 1938. În toamna anului 1939 am fost judecat de Tribunalul militar din Brașov și achitat. Am fost apărat de avocatul Mihăilescu, care la rândul său a fost rugat de un poet: Gherghinescu Vania (str. Crișan 6) care mă prețuia. Am continuat să rămân la regiment deși mi se dăduse drept la „termen redus”, deoarece începuseră concentrările. Vacanțele mi le făceam în București – în str. Domniței 50 (unde căpătasem o cămăruță, după o cerere făcută soc. Concordia, căreia casa aparținea). În primele luni ale anului 1940 și primăvara, mai concret prin Martie –

după ce mi s-a dat gradul de fruntaș – am fost trimis (pe baza unui ordin al ministerului de Război care avea nevoie de cadre) la Sf. Gheorghe, unde am urmat un curs redus pt. Gradul de ofițer. Am ieșit din această școală cu gradul de plutonier TR. Regimentul se afla acum pe zonă la Piatra Neamț de unde eu însumi plecasem – și cobora apoi spre Sud. După ce Basarabia a fost alipită la Uniunea Sovietică, regimentul nostru a primit ordin să se deplaseze în zona Iași – pentru a-și organiza o poziție de așa zisă „apărare”. În acest marș de mutare, în ziua de 8 Iunie – mi-a venit înălțarea la gradul de sublocotenent de rezervă. Comandant de regiment: col. Pretorian Septimiu (generalul care a fost condamnat pentru mită). Am ocupat funcția de ofițer topograf și cdt. plotonului de pionieri, cât am stat pe Prut. La 10 Octombrie – o completare a cursului, toți rezerviștii care urmaseră cursul redus – la Iași. Cdt. cursului: slt. (azi cpt.) Carp Constantinescu. La 1 Noiembrie am fost desconcentrat. Antonescu și legionarii smulseseră puterea. Și în această epocă am făcut foame și mizerie. Ca o dovadă că n-am fost legionar este că, împins de mizerie, am încercat să intru ziarist la „Buna Vestire” – am fost întâmpinat de Ion Frunzetti (cel amintit mai sus) cu această întrebare „Faci parte din vreo familie legionară? – Nu! i-am răspuns. Habar n-am ce-i asta. Atunci, nici în redacție nu poți să intri.” Și n-am intrat. N-am avut niciodată niciun fel de simpatie față de legionari, n-am îmbrăcat niciodată cămașă verde, n-am fost înscris și n-am activat în nicio organizație politică, legionară sau de alt fel. Totuși, am scris literatură: nuvele fantastice, nuvele mistice, nuvele de iubire – în revista „Universul Literar”. N-am fost înscris în vreunul din statele ziarului „Universul” – nici, în general, cu vreunul din patronii Universului n-am avut a face. Atât, scriam nuvela, o duceam și primeam pe ea 451 lei – atât cât să pot mânca o săptămână. A venit rebeliunea! Ce atitudine am avut eu? De expectativă, de totală rezervă. Cer mărturiile avocatului Oțel (mi se pare membru PMR) și ale lui Horia Nițulescu (fost gazetar legionar), cu care m-am plimbat pe străzi, la fel de curios ca și toată mulțimea ahtiată să vadă ce se petrece la Prefectură și aiurea. Când a ajuns o rafală de mitralieră până la picioarele noastre – cu cei doi amintiți mai sus am fugit până la Colțurile Universității (fosta Piață Brătianu), unde am vorbit despre cele ce se întâmplă. N-am gândit niciodată c-aș putea să mă înrolez în vreo tabără sau alta. Am continuat apoi să citesc, să scriu, să învăț și să-mi dau examenele. În 15 iunie 1941 – am primit ordin de chemare pe zonă. Regimentul se afla în județul Vaslui. La început, am avut funcția de ofițer cu aprovizionarea batalionului căruia îi eram atașat – în sensul ca mâncarea să fie dusă la timp pe linia întâia. În urma morții unui ofițer, mi s-a dat comanda plut. 2 din comp. 7. Comandanți de plotoane mai erau și slt. Dogaru și plut. TR Staicu (amândoi morți în fața Odesei). Comandant de companie: cpt. Lupașcu Gheorghe (azi colonel, mi se pare). Am fost rănit la 28 Iunie în pădurea Bieloci (neevacuat) și a doua oară (patru gloanțe) pe șanțul anticar Cubanca. De felul cum m-am purtat cu ostașii și cu populația civilă (acolo unde o întâlneam) cer mărturisirea foștilor mei soldați: Petre Ion (azi

funcționar la o fabrică de ciment – Fieni), Voicu Ion (are un chioșc peste drum de Gara de Nord – Grivița), Bălan Gheorghe – [indescifrabil] în Ploiești. Am stat în spital la Severinovka, apoi adus cu avionul la București. Instalat în spitalul francez „St. Vincent de Paul” – statuia aviatorilor. Am colaborat la „Universul Literar” cu două reportaje de pe front, în care sunt descrise însă numai stările sufletești personale și în niciun caz nu se lua atitudine împotriva Uniunii Sovietice. În acest sens pot să subliniez că o schiță cu inspirație din viața de front (bineînțeles – greșită ideologic astăzi), dar destul de ofensivă atunci (e vorba de înțelegerea mutuală, înfrățirea, ce se realizează între un ofițer român și unul sovietic – amândoi răniți), a fost cenzurată de cenzorul de atunci, Vișoianu, deși același text a fost prezentat deopotrivă și revistelor „Universul Literar” și „Meșterul Manole” – la distanță de timp, tot sperând că va apărea undeva. În epoca aceasta, după ieșirea din spital – mă pregăteam pentru examenele de restanță și prelucram nuvelele deja publicate pentru a fi strânse într-un volum. Volumul a apărut în editura Universul, cam prin luna Mai 1942, ce cuprindea: nuvele fantastice, mistice și de iubire, nebuloase și decadente. (Cartea a fost revizuită de comisia de epurare după 23 August și, în afară de câteva expresii echivoce, n-a putut fi condamnată. Este apolitică cu desăvârșire. Cel mult, poate fi acuzată de înțelesul injust în care mă situam față de viață și societate, poate fi acuzată de idealism, de o sumă de prostii literare, de-a dreptul inofensive, care se conțin în cuprinsul ei). La 1 Iulie am fost chemat din nou pe front. Regimentul meu (22 Infanterie) a părăsit țara la 5 August 1942. Mi s-a dat funcția de comandant de pluton, comp. [a] 5-a comandată de cpt. Mihăilescu – Țiganul. (Am uitat să declar că la 2 Noiembrie 1941, m-am logodit cu Tatiana Florescu (Aleea W-24, parcul Jianu), azi Tatiana Ivanovici, căsătorită după reîntoarcerea mea din prizonier [!]. A fost ceea ce se cheamă un „amor”. Părinții ei, moșieri și funcționari înalți de stat – secretar general Interne și secretar grl al guvernământului Bucovina – nu m-au agreat niciodată, fiindcă n-aveam avere și singura mea funcție era scrisul. Pe front am stat deci din Aug. 1942 – până la 24 Noiembrie 1942, când am căzut prizonier odată cu toată armata de la Cotul Donului. Lagărul 58 – câteva manifeste iscălite. Nimic extraordinar. De frică le-am semnat toți. Singura, cea dintâi și adevărata mea activitate politică începe de abia în lagărul 74 – și aici destul de târziu, după ezitări, după procese îndelungi cu mine însumi. Am început să citesc și asta mi-a limpezit o sumă de neînțelesuri. S-a adăugat o lungă și sinceră răsucire sufletească, pe baza celor experimentate în război și pe baza celor însușite din cărți, astfel că m-am văzut la un moment dat angajat total în mișcarea antifascistă. Se poate spune că eram printre fruntași. Bibliotecar, redactor al ziarului de perete, ajutor comisarului român (Cotlear), în sfârșit, tot ceea ce privește mișcarea antifascistă. Trebuie să spun, totuși, că am avut o epocă de renunțare la lupta politică. M-am dat, cum se zice, la fund. De ce? Din cauza unor sforări stupide și a unor mașinațiuni – al căror autor mai târziu a dezertat pe front la Nemți – deși se bătea cu pumnul în

piept că el va muri pentru Ardeal (era manist: locot. Bodiu Leonida). Dar acest lucru nu s-a descoperit atunci, nimeni nu-și dădea seama că de fapt era o goană idioată după funcții [indescifrabil]. De aceea, fiindu-mi lehamite, m-am dat la fund. Am ieșit la munca brigăzilor – pădure, grădină, șosele. Când s-a pus problema Diviziei TV, n-am mai ezitat nicio clipă. Mi-am dat seama că locul meu este acolo. M-am ridicat pe scenă, am vorbit despre datoria tuturor prizonierilor în acel ceas și m-am înscris. Totuși, am fost ținut în „carantină” – în supraveghere, aproape două luni, la vila Planernaia. Cine poate pricepe ce se întâmplă în inima unui om? Adevărul este că unii dintre camarazi nu voiau să mă vadă în divizie. Am făcut cereri peste cereri și în cele din urmă am fost integrat. Mi s-a dat funcția de redactor al ziarului „Înainte”. Dar nici acum n-au lipsit sforăriile, șoaptele. Într-o bună zi mi se anunță că sunt pus la dispoziția comandamentului. Adevărul este că acest lucru i-ar fi convenit de minune generalului Cambrea (care încerca să-și adune în jur o sumă de oameni – tabără contrapusă aparatului politic) – dar eu simțeam cu toată inima și conștiința mea îmi spunea că nu pot servi decât aparatului de educație, indiferent de funcția ce mi s-ar fi oferit. Am scris atunci o scrisoare tov. general Petrescu Dtru (pe atunci șeful secției de educație) în care îi explicam că e o greșeală, că dacă e vorba ca fiecare om să fie pus pe locul lui – atunci eu numai în presă pot lucra efectiv și satisfăcător, că toate mașinațiunile nu fac altceva decât să mă distrugă. Recunoșteam că greșisem în lagăr, dar îi juram că nimic nu mă va opri să merg până la capăt cu divizia și cu angajamentele politice. Tov. gen. Petrescu m-a chemat în biroul său, am stat de vorbă o noapte întreagă – după care a priceput că sunt un om cu conștiința curată și se poate bizui pe mine. Am rămas redactor al ziarului „Înainte”. Apoi am fost numit instructor pentru educația artistică. În această funcție, amintesc doar de un spectacol agitatoric, montat de mine pentru toată divizia – aproape înainte de a pleca pe front, pentru care am fost citat prin ordin de zi. Pe durata campaniei, de la Sf. Gheorghe și până la Grou (?) – am stat permanent în linia întâi, instructor al secției de educație. Am participat adeseori și la lupte. Am fost rănit în ziua de 28 septembrie 1944 la Oradea Mare. Mi s-a oferit decorația „Steaua Roșie”. Activitate de presă la ziarul „Înainte”, la ziarul „Scânteia”, și artistică la diverse manifestații ale regimentelor. Întors în țară, mi-am continuat activitatea cu echipa artistică a diviziei prin fabrici – spectacole pentru muncitori. În ziua de 1 Iunie 1945 – am fost chemat, împreună cu alți nouă ofițeri panduri, ca instructor la Divizia HCC, care se formase pe teritoriul Uniunii Sovietice – și care-și avea garnizoana în Ucraina. Am îndeplinit aceeași funcție: instructor cu educația artistică și aici, și după aducerea diviziei în țară; la comandamentul ei de la Pitești. La 1 Septembrie mi-a venit ordin de mutare la Direcția Superioară de Educație și Cultură. Avea sediul atunci în Călărași. Funcția mea: șeful serviciului de propagandă radio. Lucram programele pentru ora armatei la radio. Când a trebuit completată redacția ziarului „Glasul Armatei” – am fost trecut aici, șef al secției literare. De la

1 octombrie 1945 și până azi am lucrat permanent în redacție, în aceeași calitate. În partid am fost chemat în anul 1946 – când s-a făcut organizarea celulelor Inspectoratului de Educație și Cultură. *După câteva participări la ședințe, n-am mai fost chemat. Sesizându-mă de lucrul acesta și știind bine că n-am nimic pe conștiință, m-am adresat tov. lt. col. Brill[?], cu rugămintea de a mă lămuri dânsul. Într-adevăr, după câțva timp, dânsul m-a îndrumat la Secția Cadre a Județenei. M-am dus acolo și mi s-a cerut să dau o completare la autobiografie – mai precis, dacă am fost legionar și ce anume am făcut în zilele rebeliunii legionare. Am declarat adevărul, așa cum l-am declarat și aici. În urma acestei limpeziri, am fost rechemat la ședințe. Când s-a făcut organizarea partinică pe direcții și ziarul nostru a avut o „celulă” a lui – maiorul Eremia, ca instructor din partea organizației de bază a inspectoratului, m-a propus „educator politic”. Am lucrat în biroul acela, cel dintâi, până ce inspectoratul a apreciat că – dată fiind aglomerarea muncii a celorlalți trei membri (secretarul, organizatorul și cadrele) în profesional – a cerut propuneri pentru alt birou. Eu am fost păstrat și în acest birou, tot în calitatea de „educator politic”.*

Mai am de spus că paralel cu munca redacțională, am continuat și munca mea literară. Am terminat un roman: „Focul negru” (primul din ciclul războiului, o acuză la adresa războiului dus contra Uniunii Sovietice) și care a fost reținut de Editura de Stat și care trebuie să apară toamna asta. De asemeni, un volum de nuvele: „Oameni pe baricadă” – din care o nuvelă, „Jertfa” (rezistența pandurilor pe o cotă încercuită), a și fost aprobată de „Direcția Literară” a ministerului artelor (tov. Novicov), iar alta, „Bătălia” (lupta de clasă la țară, între țărănimea muncitoare și chiaburime în timpul secetei), se află în lectură tot acolo. Pentru luni, 27 sept. ora 12, am fost chemat pentru rezultat. Mai am în plan imediat „Purgatoriul” (procesul de transformare a prizonierilor din U.R.S.S.).

Maior Laurențiu Fulga”

*

Sublinierile aparțin, desigur, anchetatorilor.

Cu o „Autobiografie” debutase Laurențiu Fulga în noiembrie 1937, în „Bilete de papagal”. Era una lirică, adolescentină, timidă. Comuniștii îi cer în toamna lui 1948 o autobiografie „adeverată”, și scrie una disperată, în care îndepărtează orice urmă din misterul pe care l-a considerat mereu indispensabil condiției de scriitor. Sunt mărturisiri pe care le ghicim dureroase. Arestatul trebuie să le fi făcut convins că, niciodată, niciunul dintre cititorii săi cei adevărați nu va avea sub ochi aceste pagini scrise sub constrângere. Va fi renunțat Laurențiu Fulga, vreo clipă, în săptămânile acelea de disperare, la visul său de a fi scriitor?

Dosarul cuprinde și douăsprezece pagini în care Laurențiu Fulga relatează cu multe amănunte momentele cele mai importante din activitatea sa la „Glasul

Armatei”, din octombrie 1945, până la sfârșitul verii lui 1948, când se pare că a fost arestat pentru prima oară, pentru greșelile apărute în acest ziar. Paginile acestea au astăzi valoare documentară pentru că ele surprind, desigur fără voia autorului lor, o lume care se transformă alunecând rapid în dictatură comunistă. Sunt aici informații prețioase despre maniera infiltrării comunismului într-o societate care începuse să se bucure cu câteva zeci de ani în urmă de libertate. Sunt iarăși surprinse, mai degrabă inconștient, tare caracteristice și astăzi societății românești: superficialitatea, impostura, nepotismul, arivismul, oportunismul. Ele au favorizat instaurarea comunismului, au ușurat misiunea ocupanților sovietici.

*

„INFORMAȚIE ASUPRA VIEȚII DIN REDACȚIA „GLASUL ARMATEI”

I Redacția ziarului în clădirea din Calea Călărași

La început, în toamna anului 1945, redacția ziarului se afla în aceeași clădire cu Direcția Superioară de Educație și Cultură. Pe vremea aceea lucram la ora de radio a armatei și n-am trecut decât o singură dată prin cămăruțele pe care le deținea redacția, ca să dau *programele* orei de radio spre publicare. Acolo l-am văzut pentru prima dată pe maiorul Eremia – era căpitan și de abia primise însărcinarea să conducă ziarul. Despre viața redacției în această epocă n-aș putea preciza niciun fel de caracterizare – de altfel ziarul apărea o dată sau de două ori pe săptămână, oamenii de abia se cunoșteau între ei – și în general întreaga viață a Direcției Superioare de Educație se afla la primul ei proces de organizare.

Nu existau pe vremea aceea organizații de partid și, după câte îmi amintesc, fiecare sector-ziar, cadre oră de radio etc. își planifica munca în directă legătură și în ore speciale de lucru cu dl gen. Petrescu.

II Redacția se mută într-o aripă a Ministerului

Câteva zile doar am lucrat aici, de abia reușisem să ne cunoaștem redactorii între noi. Planificarea ziarului se făcea de către maiorul Eremia, după indicațiile primite de la Direcția de Educație. Eu personal n-aveam nicio funcție precisă. Mi se cerea să scriu un reportaj sau să scriu un articol – și-l scriam, cu alte cuvinte, realizam planul redactorului-șef.

III Redacția ziarului în str. Berthelot

Între timp am fost internat în spital, după care, pe la începutul lui Noiembrie am revenit la redacție. Secretar de redacție fusese numit Sorin Toma, avea gradul de locotenent, este chemat de la divizia HCC. Ziarul apărea de două ori pe săptămână. Noi, subalternii, eram izolați. Ziarul în întregime era condus de maiorul Eremia și de Sorin Toma – după indicațiile bineînțelese ale Inspectoratului de Educație. Cel puțin mi-aduc aminte că adeseori maiorul Eremia era chemat la

Inspectorat și participa la ședințele de planificare. Atunci am sesizat primul aspect al înfățișării maiorului Eremia. Făcea toate eforturile pentru a se menține legat de Sorin Toma și de a-i cultiva prietenia, știind bănuiesc că acesta e membru vechi de partid și că e cunoscut în partid. Cred că și Sorin Toma și-a dat seama de asta, cu atât mai mult cu cât – târziu, după ce activaseră împreună, când s-au despărțit – Sorin Toma se păstra totuși rece și cu rezervă față de el. Pe vremea aceea nu-mi amintesc să se fi făcut ședințe. Eram doar câțiva redactori, care lucram după planificarea secretariatului. Tot ceea ce ținea de ziar – material, hârtie, tipografie, probleme, legături cu inspectoratul etc. – aparținea exclusiv conducerii ziarului. Eu personal nici în această epocă nu dețineam vreo funcție politică sau profesională. Mi se cerea să scriu atâtea articole sau note pentru numărul proxim de ziar, le scriam și le prezentam secretariatului.

III [?!] Redacția se mută în clădirea Inspectoratului de Educație (Izvor)

De acum lucrurile iau alt aspect. Se organizează redacția, în sensul că se numesc șefi de pagină – fiecărei pagini făcându-i-se un anumit caracter, astfel ca ziarul să îmbrățișeze pe cât cu puțință toate problemele ce se puneau atunci Armatei. Ne găsim în cursul anului 1946. Ziarul intră sub controlul și dirijarea dlui gen. Walter Roman – care era pe atunci director politic, în sensul că dânsul urmărea și verifica planul de lucru, repartiția funcțiunilor, munca în redacție etc. Dar adevărata planificare, nevoile lui, în sfârșit toate problemele care interesau ziarul se făceau exclusiv de maiorul Eremia și în strânsă legătură, sub supravegherea dlui gen. Walter Roman. Toate ordinele veneau de sus prin dl gen. Roman și se transmiteau nouă prin maiorul Eremia. Aș vrea să amintesc de o expresie a maiorului Eremia, pe care am reținut-o mult mai târziu într-o convorbire: „Eu trebuie să am acoperire față de toată activitatea mea și nu m-am sfiit niciodată să întreb pe cei mari despre un lucru sau altul, ca să fiu complet acoperit față de eventualități”. În această epocă se-nfiripă prietenia dintre dl gen. Walter Roman și maiorul Eremia. Nu țineam ședințe decât de planificare, cu ocazia scoaterii fiecărui număr în parte și-mi amintesc de unele momente politice săptămânale. Critica se făcea numai întâmplător – și nu exista un criteriu precis de a critica și nici de a verifica colaboratorii. Așa de pildă, la un moment dat a început goana după articlari de fond – care trebuiau să aibă numaidecât grade mari. Și fiindcă unii nici nu voiau să scrie sau scriau defectuos – atunci articolele se scriau în redacție și li se trimiteau acestora pentru a fi iscălite.

Au apărut oameni noi în redacție: maiorul Oprescu, cpt. Popescu Nicolae, cpt. Pastia... fiecare a fost primit de bun, așa cum îl repartiza serviciul de cadre al Inspectoratului. În acest sens se poate spune că aducerea de ofițeri noi în redacție se făcea fără niciun fel de cercetare în ceea ce privește viața și aptitudinile respectivului redactor. În epoca aceea fiecare își da adeziunea la aparatul de educație [și] era primit cu toată căldura; oricine declara că vrea să meargă la Breaza –

mergea, și după câteva luni de școală primea post de comandă în aparatul de educație. Școala de la Breaza era cel mai bun gir, iar repartiția Inspectoratului era definitivă.

Nimeni nu se amesteca în treburile și atribuțiunile care reveneau redactorului-șef și secretariatului de redacție. Se poate spune că încă din această perioadă redacția s-a rupt în două: conducerea redacției și restul redacției. După plecarea lui Sorin Toma, a fost numit secretar maiorul Oprescu. Relațiile dintre maiorul Oprescu și maiorul Eremia au fost la început extrem de călduroase, după care s-au răcit – și în general ele decurgeau în oscilații, care aveau indirect repercusiuni și asupra colectivului. Această lipsă de coeziune și de unitate sufletească în adâncime a creat întotdeauna asperități și greutăți ziarului.

Tot din această epocă se remarcă și intenția maiorului Eremia de a scoate ziarul de sub orice fel de tutelă și de a-l face un fel de unitate independentă. Ziarul apărea de acum de trei ori pe săptămână. Nu se întâmpla nimic în cuprinsul redacțional. Izolarea în care erau păstrați redactorii inferiori nu permitea nimănui să-și dea seama de lucruri concrete. Însă din unele manifestări disparate, din unele declarații făcute de însuși maiorul Eremia față de dl gen. Roman – se vădea tendința de a-i acorda ziarului o autoritate specifică. Maiorul Eremia se plângea adeseori când ofițerii superiori din inspectorat îl tratau ca pe un „căpitan” – și nu ca pe un redactor-șef de ziar. De aici și dorința de a face un salt – de a scoate ziarul cotidian și de a-i căuta altă clădire.

În această epocă s-au făcut primele încadrări în partid. La început țineam ședințe toți laolaltă, cei din inspectorat, și prin diverse case ale ofițerilor – apoi am fost repartizați pe grade. Dat fiind însă că trebuia să păstrăm conspirativitatea, membrii de partid din redacție nu ne cunoșteam. Educația politică la ședințe și în general conținutul acestor ședințe aveau un caracter special. Nu se aplicau la munca profesională decât în tangentă: ni se dădea sarcina de a discuta neconținut cu cei din preajma noastră și de a ne orienta asupra părerilor lor politice. De aceea și desfășurarea muncii mele în redacție n-avea decât aspectul profesional. Îmi pregăteam materialul pentru ziar și îngrijeam de pagina [a] doua. Pe linie politică – trebuia să citesc cărțile pentru care mă angajasem în ședințele organizației de bază și să descifrez opiniile fiecărui ofițer – pe care mi-l luasem pentru prelucrare. Secretarul organizației mele de bază era maiorul Cezar Cosac, ședințele aveau loc la dânsul acasă – sau în casele altor ofițeri; din organizație făceau parte numai maiori, se dădeau rapoarte asupra sarcinilor luate anterior, se prelucrau diverse teme date de județeană și se cerea membrilor să-și ia noi sarcini pentru viitor. Niciodată în această perioadă n-au fost chemați membrii de partid ai redacției, într-o ședință specială – să li se ceară angajamente pentru munca de ziar – și în general să se poată împleti politicul cu profesionalul. Se poate spune că din cauza conspirativității duse la exces – se sălășluisse un fel de frică de a nu fi aflat de

altcineva că ești membru de partid. Și fiindcă nimeni nu stabilise acest principiu al identității dintre politic și profesional – pentru fiecare redactor se făcea o separație între una și alta. Mai mult decât atât, se părea că suntem membri de partid doar în ședințe. Imediat ce ieșeam din ședințe, deveneam iar redactori.

Despre această epocă se mai poate spune că pentru prima dată maiorul Paraschiv, adjunct de redacție, a observat primele manifestări reacționare ale cpt. Masleanca Gheorghe – și despre care a înștiințat conducerea redacției. Dar fiindcă se punea problema editării zilnice a gazetei – trebuiau opriți toți oamenii și să se lucreze cu ei așa cum sunt.

III [?!] Redacția la Cercul Militar

Ziarul apărea de trei ori pe săptămână. Se făcea planificarea ziarului și un moment politic săptămânal, când se și criticau eventualele greșeli. Când maiorul Eremia și-a afirmat dorința de a face ziarul cotidian, domnul gen. Walter Roman ne-a adunat pe toți redactorii și ne-a întrebat: „puteți voi să scoateți singuri ziarul?” Noi am replicat despre necesitatea înmulțirii numărului de redactori, despre oameni cu experiență în presă, despre alte o mulțime de nevoi pentru un cotidian – și totuși la îndârjirea maiorului Eremia că-și ia el răspunderea pentru o asemenea apariție – noi ne-am luat angajamentul de a depune toate eforturile pentru a o susține. Și astfel a început „Glasul Armatei” să iasă cotidian, tipărit în tipografia „Scânteii”. Este foarte important de precizat lucrul acesta, fiindcă atât timp cât a apărut la „Scânteia” – ziarul n-a avut niciodată greșeli – ori conținutul eterogen politic al tipografiei Inspectoratului a dus la multe neajunsuri și neplăceri, atât tehnice cât și politice – dar despre care vom vorbi ulterior.

Primul lucru de observat: redacția ruptă în două grupe: conducerea ziarului și restul redactorilor. Nu era numai o izolare de camere, dar o izolare sufletească. Adeseori i-am spus maiorului Eremia și chiar dlui gen. Walter Roman la o ședință – că atât timp cât nu se creează o redacție omogenă, lucrurile vor merge prost. Conducerea ziarului era făcută acum de: mr. Eremia, mr. Oprescu și cpt. Antoniu. Le ceream adeseori să coboare în mijlocul redactorilor, să vorbească cu ei, să și-i atragă – astfel ca oamenii să se simtă legați de ziar. Din nefericire, acest lucru n-a fost cu puțință niciodată.

Al doilea lucru de observat: atât în ședințele de redacție, cât și în ședințele organizației de bază – se aducea la cunoștința conducerii ziarului că fac parte din redacție oameni bănuți de a fi avut un trecut dubios și cu manifestări net reacționare. Atât maiorul Eremia, care era în același timp instructorul politic al organizației noastre de bază, cât și instructorii ceilalți veniți de la județeană ne spuneau întotdeauna: „Deocamdată ăștia-s oamenii... și cu ăștia muncim... duceți muncă de lămurire cu ei...” Astfel se vorbea despre cpt. Imbăruș, Masleanca și slt. Raba – dar ei au continuat încă mult timp să rămână în redacție. Mi-aduc aminte că însuși maiorul Eremia cerea dlui gen. Roman la ședințe și mărturisea că ar fi cerut

și Inspectoratului (dlui gen. Petrescu și cadrelor) să se dea oameni noi și verificați – și primise același răspuns: „Căutați alții... așteptați să se termine cursurile de la Breaza și o să vă dăm...” În general, problema încadrării redacției cu un număr necesar de redactori a fost foarte grea și nu și-a găsit dezlegare decât mult mai târziu.

De când ziarul a început să apară cotidian, se profilează două faze distincte:

Controlul domnului gen. Walter Roman

Dl gen. Roman venea personal la redacție în fiecare zi și asista la ședințele de critică și planificare, după care domnia sa făcea observațiuni, da îndrumări și trăgea concluziuni. Această prezență ne-a fost de mare ajutor, fiindcă noi redactorii ne împiedicam de o sumă de greutăți pe care nu le puteam înlătura singuri. Această fază este egală cu strânsa prietenie ce se închease între dl gen. Walter Roman și maiorul Eremia. Ulterior am aflat că-i frecventa casa și că i-a cerut să-l căsătorească, dl gen. propunându-i pe dnele Ana Wexler și Natalia Scurtu – pe care însă Eremia le-a refuzat. Noi, cei din redacție, vedeam bine că prietenia aceea se întărește din ce în ce mai mult – dar maiorul Eremia, în același timp, cerea și ajutorul sau „acoperirea” dl gen. Petrescu în problemele pe care singur nu le putea dezlega. La un moment dat am rămas surprinși – când am văzut că dl gen. Roman nu numai că nu mai vine la planificare, dar nici nu se mai interesează de ziar. Noi ne-am zis că, probabil, are destulă încredere în maiorul Eremia și în experiența lui – și că anume îi lasă mână liberă ca acesta să se bucure de toată autoritatea din partea subalternilor lui.

În această epocă, ziarul aflându-se sub controlul dl gen. Walter Roman, nu mi aduc aminte să fi apărut prea multe greșeli în „Glasul Armatei”. Îmi amintesc bineînțeles de semnificațiile greșite ale articolului locot. Cosma Viorel – care au fost criticate chiar de dl gen. Roman – și pe care eu deși le-am înțeles târziu – mi-am asumat greșeala.

Munca politică se desfășura astfel: după noile indicații date de Inspectorat, s-a creat și în „Glasul Armatei” o organizație de bază. Maiorul Eremia era instructorul ei și tot el a propus și biroul: cpt. Cibu (secretar), cpt. Antoniu (organizatoric), mr. Fulga (educație politică). Nu mi s-a spus niciodată în această perioadă care sunt funcțiunile fiecăruia. După câte am priceput atunci – eu trebuia să fac doar prelucrarea tezelor care veneau de la Inspectorat. Singura legătură dintre organizația noastră de bază și organizația Inspectoratului se făcea prin secretar. Mi-aduc aminte că ședințele noastre n-aveau decât acest scop: ridicarea nivelului teoretic. Întotdeauna mi s-a spus să nu amestecăm profesionalul cu politicul. Deoarece ședințele organizației noastre de bază aveau un conținut pur ideologic: se făceau rapoarte asupra activității exterioare, se prelucrau temele date de organizația superioară și se dădeau sarcini (prelucrări de alți oameni sau cărți de citit). De câte ori se ridicau probleme legate de ziar sau de munca profesională, ni se spunea că

ele nu se discută în ședința de partid. Această linie era dată de Inspectorat. Mai concret: la o ședință a birourilor cu organizația superioară, când secretarul de atunci al acestei organizații, lt. col. Lungu, ne-a afirmat că trebuie făcută separația între una și alta, eu personal m-am ridicat: „Tovarășe secretar, dar munca la ziar este o muncă politică mai presus de orice – începând de la planton până la redactorul-șef – toate sunt funcții de partid”; răspunsul: „Tovarășe maior, dumneata pricepi că nu se amestecă una cu alta...” Atunci s-a ridicat și cpt. Fotache, mi se pare instructor sau chiar în biroul organizației superioare: „Ba eu cred că ele se identifică, dar trebuie făcut un fel de separație...” Adevărul e că nici ei nu știau cu certitudine adevărul. Din această cauză și la noi s-a făcut această separație: Când cpt. Stamboliu într-o ședință a cerut să fie schimbat cpt. Tica din funcția de organizator al tipografiei în care de abia fusese numit (bănuind fiind că pe vremea când repartizase lemne ofițerilor s-ar fi remarcat neglijențe), secretarul nostru i-a spus clar: „acest lucru nu se discută în ședință de partid, ci pe cale particulară...” Și în general, în toate ședințele partidnice [?] erau lăsate la o parte chestiunile profesionale, ca unele ce nu se legau de ridicarea nivelului politic. Astfel că ședințele noastre de partid se păstrau pe același punct de vedere dat de Inspectorat – și de abia mult mai târziu, după schimbările efectuate în Inspectorat, se leagă educația politică a fiecăruia de funcția profesională.

Cât timp am lucrat în redacția [de] la cercul Militar – în afară de ședințele de partid planificate de organizația superioară, n-am avut niciodată ședințe operative de lucru profesional cu membrii de partid și nici măcar altă ședință în care să se încerce o aplicare la viața din redacție. Țineam în schimb ore de educație, după temele venite de la Inspectorat – la care participa obligator[iu] tot personalul redacției. Maiorul Eremia lipsea, fiind în acest timp la Inspectorat (așa cel puțin știam noi). Temele de educație erau prelucrate pe rând, de către fiecare ofițer dintre cei care trebuia verificați asupra nivelului lor teoretic.

Controlul dlui gen. Roman e îndepărtat

Perioada a doua se caracterizează printr-o bruscă schimbare de atitudine a maiorului Eremia față de dl gen. Roman – și multă, foarte multă afecțiune față de dl gen. Petrescu. Acum se pune problema altei căsătorii – maiorul Eremia cu dra Petrescu. Legăturile nu se mai făceau prin dl gen. Roman – ci direct cu dl gen. Petrescu. Nimeni n-avea voie să ceară Inspectoratului rezolvarea unor probleme specifice ziarului. Toate acestea se făceau numai și numai de maiorul Eremia. Nevoi administrative, încadrări, participări la ședințe. Singurul care intra la dl gen. Petrescu era dânsul.

Redacția este din nou mutată în Izvor. Conținutul redacției și al câmpului său de activitate devine complex. Apare o administrație nouă, apare o tipografie – cu muncitori și tehnicieni. În însăși redacție apar ofițeri noi. Majoritatea muncitorilor tipografi angajați sunt cei comprimați din altă parte – mai târziu se va afla că sunt

foști legionari sau titeliști. Nu știu cine trebuia să răspundă de asemenea angajări și asemenea oameni, dar de câte ori organizația noastră de bază a ridicat această problemă în fața organizației superioare și după toate notele informative asupra atmosferei din tipografie – se răspundea că acest lucru depinde nu de noi, ci de sindicat și de organizația civilă de partid. De abia după ce se schimbă biroul nostru și al Direcției politice se permite ca doi ofițeri din nou[1] birou să se deconspireze și să lucreze cu organizația civilă în sensul celor spuse mai sus. Nici în administrație lucrurile nu stăteau mai strălucit. Cine voia, făcea angajări: dna Filotti și-a adus cumnata, dl lt. col. Dunca și-a adus soția, cpt. Ionescu și-a adus soția – adeseori noul birou al organizației noastre de bază, prin cpt. Stamboliu, care era cu informațiile, a cerut verificarea fiecărui om venit nou în redacție, tipografie sau administrație prin sindicat sau prin partid – dar lucrările au fost tergiversate de pe o zi pe alta. Nici corpul corectorilor și al redactorilor civili nu prezenta vreo garanție. După câte vag știu – se zicea că maiorul Oprescu Spineni angaja redactori civili și corectori. Când Sideriu Aurian, care-și făcuse stagiul militar în redacție și despre care știam că nu-i capabil să lege o frază, a venit la mine să mă roage să intervin a fi numit redactor, i-am spus categoric: „Dragul meu, noi nu mai primim redactori civili...cel puțin la pagina a doua nu pot accepta să lucrezi...” Și totuși, spre marea mea surpriză l-am văzut în redacție. De asemeni Calafeteanu și Clenciu și încă un civil care iscălea cpt. Moldoveanu. În ceea ce privește ofițerii – după câte îmi amintesc eu, o comisie specială numită de Inspectorat se deplasa la Breaza, după sfârșitul fiecărei serii de școală și repartiza ofițerii. Nu știu criteriile după care îi numeau, dar ne trezeam în redacție cu ofițeri care n-aveau niciun fel de aptitudine pentru ziaristică. Toate aceste lucruri se cunoșteau? Bineînțeles că da. Ce a făcut totuși organizația de bază a „Glasului Armatei”? Trebuie spus de la început că niciodată organizația de bază a „Glasului Armatei” nu a avut autoritate asupra conducerii ziarului – cu atât mai mult cu cât mult timp ele s-au identificat. Niciodată nu i s-a cerut părerea organizației de partid și niciodată ea n-a putut depăși limitele redacției sau să treacă peste deciziile și linia pe care i le fixau organizația superioară de la Inspectorat. Organizația noastră nu ținea decât ședințe.

Mai clar: făceau parte din birou acum: Cibu (redactor), Antoniu (organizativ), Oprescu (cadre informații), Fulga (educație politică). Cibu, Antoniu și Oprescu erau în același timp conducerea ziarului. Singurul care ținea legătura cu organizația era Cibu. Singurul care aduna informațiile și le înainta era Oprescu. Cât timp am făcut [parte] din această componentă, n-am văzut nicio notă informativă. Oprescu întrebuința și altă metodă: fiecărui ofițer nou venit în redacție îi cerea autobiografia și adeziunea – cu tendința vădită de a ști fiecare că el deține acolo puterea și reușea într-adevăr să-i înfricoșeze. Mania asta a dus la a avea aproape toți ofițerii din redacție cu adeziuni. Când maiorul Oprescu a venit la mine în birou și mi-a cerut să dau o referință despre locot. Antonescu Ion (despre care știam că făcuse școala în

Germania), am refuzat categoric. Din cauza angajării în muncă – niciunul din cei trei sau foarte rar Cibu și Antoniu – nu participau la ședințele organizației superioare. În schimb la aceste ședințe participam eu, care îi aduceam lui Cibu toate organizațiile [?] date de organizația superioară și executam personal lucrările lui: planuri, dări de seamă, fixarea ședințelor etc. Pe mine însumi mă țineau izolat – și adeseori se întâmpla să-i văd pe toți trei la un loc și trebuia să ies, fiindcă ei aveau de discutat cine știe ce. Această lipsă de coeziune în însăși componența biroului – a dus la inexistența unei colaborări între organizația de bază și conducerea ziarului. Pe ei n-avea cine să-i controleze, fiindcă ei înșiși erau puterea în redacție. Această situație se schimbă simțitor și cu consecințe impresionante – în clipa în care însuși biroul organizației superioare de la Inspectorat s-a schimbat. Noul birou al „Glasului Armatei” e următorul: cpt. Georgescu (secretar), maior Pană (organizatoric), cpt. Stamboliu (cadre informații) și maior Fulga (tot educație politică). De aici înainte însăși Direcția Superioară schimbă linia muncii de educație și precizază: fiecare post este o funcție politică. Îmbinându-se astfel și îndrumat bine, noul birou ar fi reușit cu siguranță lucruri foarte frumoase. Iată însă că se izbește și el de resturile moștenite: nu se colaborează cu noul birou; în diversele probleme în care biroul ar fi putut găsi soluții de comun acord cu conducerea ziarului – biroul nu era consultat. Deși se încearcă separarea biroului, atunci când noi sesizăm că maiorul Oprescu și cpt. Cibu să-l domine pe noul redactor-șef (Paraschiv), să-l rupă de redacție, să-i îngusteze câmpul de activitate – atunci din proprie inițiativă s-a prezentat biroul la maiorul Paraschiv și i-a spus că e bine să se păstreze pe o linie de fructuoasă colaborare. Paraschiv a fost bucuros de acest lucru, noi depuneam toate eforturile pentru a-i crește autoritatea și nu era latură a muncii politice pe care noi să [nu] i-o aducem la cunoștință. Iată, însă, că ceilalți sunt mai tari – și când biroul a văzut că situația poate să se întoarcă iar la vechile metode, a cerut ajutorul organizației superioare. Cât privește celelalte aspecte – atmosfera din tipografie și din administrație – s-a tatonat aproape zilnic organizația Direcției Politice cu note informative sau cu intervenții personale. Faptul că de la început noi am fost învățați să ne subordonăm organizației superioare, fără să gândim o dată că am putea să ne ducem măcar la directorul politic, acest orizont în care am fost închiși și care nu ne-a permis alt contact de informare decât prin organizația superioară sau prin redactorii-șefi, a dus la situația nenorocită în care ajunsese ziarul în ultimul timp. Atât timp cât Eremia era redactor-șef – nimeni nu și-a închipuit vreodată că s-ar putea duce să raporteze sau să informeze pe un superior asupra realităților din redacție. Se știa că sunt în redacție ofițeri cu școala în Germania sau bănuți legionari – însă de îndată ce ei veneau cu girul Inspectoratului sau al Școlii de la Breaza – noi îi luam ca atare și nu le cercetam viața. Atât timp cât a fost Cibu redactor-șef – mi-aduc aminte că în urma unui incident creat între Cibu și Oprescu la o ședință, ceea ce iar

descumpănea redacția[,] întâlnindu-l pe Eremia i-am spus că e obligat (ca director politic) să mai treacă pe la ziar și să lămurească anumite lucruri. Mi-a spus că va aduce alt redactor-șef – dar prin redacție, pentru controlul și dirijarea muncii, n-a mai trecut. Când a venit dl gen. Borilă – nimeni nu s-a gândit că s-ar putea duce la dânsul și să-i raporteze asupra situației din redacție. De-ndată ce cpt. Cibu ținea legătura cu Direcția Politică și participa la ședințele de acolo – ne-nchipuiam că el va fi întrebat sau singur va spune. Adevărul este că a domnit în organizația noastră de bază și la primul birou și la al doilea – teama de a nu greși, dacă treci peste ierarhia fixată mai înainte. Servilismul față de șefi, oarba noastră subordonare, lipsa de curaj, frica de consecințe (când unul și altul erau tari), toate acestea au oprit organizația de bază să aibă [?]dență și autoritate. Eu personal am fost recomandat pentru a intra în partid de dd. [?] grli Petrescu și Walter Roman. Ce făceam eu ca educator politic: pregăteam prelucrarea temelor pentru ședințe, țineam aceste prelucrări, împărțeam cărți sau broșuri de citit după puțința fiecăruia de înțelegere, organizam pavoazările interioare și exterioare, urmăream apariția gazetelor de perete și le verificam conținutul, aveam ședințe operative de lucru cu responsabili de grupe asupra seminariilor la Istoria partidului, prelucram ofițerii din subordine și pentru care mă angajasem, participam la ședințe, cercuri de studii și seminarii – în sfârșit tot ceea ce se lega strict de câmpul extraprofesional. Niciodată n-am știut ce se petrece în sânul conducerii ziarului. Niciodată n-am participat la vreo ședință în grupul redacțional, niciodată n-am fost consultat asupra unor probleme de ansamblu ale ziarului sau în altele care se legau eventual de funcția mea politică. Separat întotdeauna, izolat cu desăvârșire – în afară de munca proprie paginei a doua și de sarcinile de partid – nu mi s-a dat vreodată ocazia să discut sau să-mi spun părerea asupra diferitelor probleme de frunte ale redacției. Când se luau hotărâri de către Inspectorat, nici măcar nu erau anunțate organizației de bază și dezbătute sau prelucrate. S-a luat hotărârea ca Pastia și Oprescu să nu mai semneze niciun articol. Vag am bănuț că trebuie să fie vorba despre o pată a trecutului. Mult mai târziu, întâmplător, am aflat lucrul acesta. Dar în epoca aceea eram surprinși: mai întâi de ce nu se ia o hotărâre definitivă, să fie excluși pur și simplu din redacție! Mai apoi, de ce nu ni se spune și organizației de bază pentru a ști ce atitudine să luăm față de aceste fapte! În sfârșit, de ce Oprescu, de pildă, mai este totuși păstrat în biroul organizației de bază și încă la cadre de informații. Mai mi-aduc aminte de un caz: am văzut pentru prima dată o poezie confuză publicată în „Vestea Nouă” semnată cpt. Petre Paulescu – și m-am dus la redactorul revistei, cpt. Corlănescu, și i-am spus că autorul e legionar, poezia proastă. Mi-a răspuns că-l prelucreează și mie personal mi-a cerut o referință asupra lui, dar eu am remarcat ceea ce știam și chiar la lt.-col. Cutoiu la cadre am dat o asemenea informație – după care Paulescu a fost scos din aparatul de educație. Dar acesta a colaborat și la ziarul nostru – eu însumi dus [!] în eroare. De ce? Fiindcă terminase școala de la

Breaza și era acum în aparatul de educație al Comandamentului grănicerilor. Mi-am zis – de-ndată ce cei mari îl așază acolo, cu ce pot fi eu vinovat dacă-mi vine o poezie să i-o public? Din nefericire, același lucru s-a întâmplat și cu Viorel Cosma și cu cpt. Sărăcuțu – amândoi în aparatul de educație – și din cauza amândouă [?] am avut atât de suferit. În acest sens vreau să mai spun că dacă ni s-ar fi spus să fim atenți la colaboratorii din unități și din afară – atunci s-ar fi schimbat lucrurile, dar întotdeauna ni se cerea s-avem cât mai mulți colaboratori străini – și din această cauză am greșit, în loc să aștept eventuale verificări – m-am pierdut în materialul care mă inunda. Cred, de asemeni, că de-ar fi existat un cenzor politic la ziar sau măcar un cap politic, un îndrumător – atunci eu personal aș fi avut f. mult de câștigat.

Care este situația în profesional după plecarea dlui gen. Roman?

Ședințele au continuat să se facă un timp zilnic, după care s-au sfârșit prin a deveni săptămânale. La sfârșitul săptămânii se făceau critica și planificarea ziarului. Ziarul își păstrează atât independența, ca să-i zic așa „politică” – cât și cea administrativă – cu atât mai mult cu cât se creează tipografie proprie și se operează fonduri enorme. De acum încolo, lucrurile iau alt aspect. Ne găsim în toamna anului 1947, începutul lui '48. Maiorul Eremia se detașează de ziar, în sensul că lasă toată răspunderea organizatorică, planificare etc. pe seama grupului redacțional, el – după propria sa mărturisire rămânând „cel cu viziunea politică... cel cu perspectivele largi ale ziarului... care conduce în mare, nu în mărunțișuri”. Ședințele s-au făcut un timp seară de seară, dar numai pentru planificare – nu și în biroul secretariatului sub controlul redactorilor adjuncți. Zilnic se făcea și critica ziarului proaspăt apărut. Pentru fiecare pagină era desemnat un lector, care sesiza greșelile – acestea erau afișate în vâzul tuturor și toți trebuiau să ia cunoștință de ele. Cu maiorul Eremia nu se țineau decât ședințe de urgență – ca de pildă când trebuia să scoatem numere festive. La ședințele de critică și planificare de la sfârșitul săptămânii participa. În biroul său și nici în cercul adjuncților nu pătrundeam – dar observam că există între ei o separație. Este epoca în care maiorul Eremia știe că va deveni deputat și director politic. După mutarea dlui gen. Walter Roman la Școala de Război[,] a fost într-adevăr numit el director politic. Acum toată răspunderea o are cpt. Cibu. Mi-aduc aminte că pe Eremia nu l-am văzut niciodată în redacție după aceea, la vreo ședință de lucru sau pentru a-l ajuta pe Cibu. Mai mi-aduc aminte că l-am auzit pe Eremia spunându-mi odată: „Cibu e prost... nu știe să-și facă acoperire”. Adevărul e că Cibu se zbătea să ducă ziarul în bune condițiuni, ținea legătura cu dl gen. Petrescu, bănuiesc că participa și la ședințele conduse de Eremia, își lua note, însemna ce trebuie pentru ziar – însă individualist, refuzând munca în colectiv, bazându-se pe sine însuși și dorind cu orice preț să se știe că e redactor-șef, nereușind să-și apropie ofițerii, ciondănindu-se aproape zilnic cu Oprescu – în loc să conducă cu adevărat ziarul, se pierdea în

mărunțișuri. Îi lipsea perspectiva, nu sesiza pe ce puncte și evenimente politice se construiește materialul ziarului. Din această epocă încep greșelile. Aș vrea să mă refer la acelea ale celorlalți, mai întâi. După schimbarea cuvântului „neadevăr” și după schița lui Câmpianu – s-a sesizat însuși dl gen. Petrescu și a ordonat o ședință cu tot colectivul, ca să se găsească vinovații și să se ia măsuri pentru îndreptarea lucrurilor. A fost o ședință agitată. Cpt. Cibu l-a acuzat pe Eremia că „asta e moștenirea pe care i-a lăsat-o” – în sfârșit s-a decis: aducerea de noi redactori verificați și capabili, angajarea unui cenzor care să vadă materialul înainte de dat la tipărit, ameliorarea situației din tipografie și a corectorilor. După asta, în zilele următoare, când s-au cerut redactori noi – Direcția Cadre a spus că dacă sunt din aparatul de educație nu-i dă. Când s-au cerut câțiva ziařiști ce-și făceau stagiul militar – Statul Major a răspuns că nu și-au terminat perioada de instrucție. Când s-a[u] căutat oameni în afară, membri de partid sau la dl Răutu să se recomande ziařiști verificați – s-a răspuns că se vor căuta, să se aștepte. În locul cenzorilor care trebuiau să vadă materialul înainte de a fi tipărit – ziarul se citea după tipărire de către ofițeri de la Direcția Politică. Aceștia sesizau greșelile și trimiteau ziarul criticat la redacție. De acum, redactor-șef era maiorul Paraschiv. El fie că le anunța la sfârșitul săptămânii pe toate, fie zilnic, dimineața după lectura „Scânteii”. Dar tocmai în această metodă consta greșala: de ce după tipărire și nu înainte de tipărire să fie citit materialul și refăcut sau respins, reușindu-se în felul acesta și o ridicare a nivelului teoretic al întregului corp redacțional, al redactorilor respectivi, cu care cei patru cenzori (să zicem), fiecare la altă pagină, ar fi discutat. Greșelile s-au repetat. S-au luat măsuri. S-au dublat redactorii de noapte. Și totuși ele au continuat. Când însuși secretarul organizației de bază era noaptea de serviciu și la propria lui pagină (externe), după corectură apare titlul schimbat (acela cu încercarea de asasinare a lui Togliatti), era vădit că în tipografie sau la corectură sau la mașini – e o mână criminală. Nu se poate spune că atât organizația de bază în ședințele ei cât și conducerea ziarului [nu] s-au zbatut să limpezească situația, să ducă o dată pentru totdeauna la încetarea atâtor greșeli. Cât mă privește pe mine personal, cu apariția fiecărei greșeli în pagina [a] doua am fost alarmat și deznădăjduit. Îmi recunosc lipsa de vigilență față de unele texte, ca și neputința de a pătrunde semnificațiile greșite ale altora (cum ar fi lozinca aceea și poezia „Trusa și manșa”) – îmi recunosc greșeala de a fi avut prea multă încredere în opinia altuia, bazându-mă pe funcția lui – mă refer la cauzele care au dus la publicarea cronicei despre spectacolul „Dai doi bani...” – îmi recunosc mai ales nemaipomenita greșeală de a fi schimbat în citatul lui Lenin cuvântul „capitaliste” cu „muncitoare”. Mi-aduc aminte că dimineața, ajuns la redacție și când mi s-a spus că două sute de numere au apărut așa – am cercetat în pachetul cu manuscrise și eram de-a dreptul înfricoșat, văzând bine că greșeala îmi aparținea. În graba cu care scrisesem articolul cu creionul, fără să-l mai revăd, fiind cerut de secretariat,

[?]nepus și dominat de expresia curentă „clasă muncitoare... clasă muncitoare”, m-am pierdut pur și simplu când transcriam citatul și am scris greșit. Dar niciodată în funcția mea de redactor n-am pierdut din vedere dorința de a demonstra că pot deveni un bun ziarist și mă bucuram sincer de câte ori unele articole erau apreciate.

CONCLUZII GENERALE

După părerea mea toate greșelile care s-au făcut în redacția „Glasul Armatei” se datorează mai multor motive:

- lipsa unui cap de redactor-șef, perfect orientat politicește și care să fi considerat ziarul nu o afacere personală, ci o instituție de partid
- lipsa unui corp de adjuncți, pentru care a ajunge redactor-șef să nu fie un ideal, pe care să-l ajungă cu orice scop [!]
- lipsa unui colectiv de redactori verificați politicește și cu talent gazetăresc
- lipsa unei omogenități și a unei munci colective
- starea de neîncredere de la tipografie și de la administrație
- lipsa unei colaborări între organizația de bază și conducerea redacției
- instituirea principiului de critică și autocritică, de asemenea lipsa principialului centralism democratic
- lipsa unui nivel politic și teoretic pentru fiecare în parte.

PROPUNERI

După umila mea părere cred că la „Glasul Armatei” sunt necesare următoarele:

- un redactor-șef cu grad cel puțin de colonel, autoritate, cap politic, legătură cu Dir. Sup.
- un corp de redactori adjuncți, de asemeni ofițeri superiori
- un corp de cenzoari, câte unul cel puțin pe lângă fiecare pagină care să revadă materialul înainte de a pleca la tipar
- verificarea tuturor oamenilor din tipografie și a corectorilor îndeosebi
- colaborare strânsă, deschisă, între organizația de bază și conducerea ziarului
- principiul muncii în colectiv, coeziune, critică și autocritică etc.
- în sfârșit intensificarea muncii de ridicare a nivelului teoretic și politic

Bineînțeles că mai sunt și altele, dar deocamdată acestea le-am putut surprinde în graba acestui sfârșit de pagină.

Maior Laurențiu Fulga”

*

I se cer, de asemenea, explicații despre greșelile apărute în „Glasul Armatei” și arestatul le dă, pe mai multe pagini. Ele pun în evidență încă o dată începutul epocii totalitarismului. Este o puternică senzație de alunecare în absurd, în grotesc.

Într-o redacție alcătuită în pripă, numai pe criterii politice, se adună mai ales incompetenți și greșelile apărute în ziarul scos de ei devin astfel inerente. Unele stârnesc râsul, altele mila sau disprețul (timp de aproape o săptămână, în „Glasul Armatei” de prin 1947, este indicată o altă zi de apariție din săptămână decât cea reală, dar despre această greșeală nu se pomenește nimic în dosar). Cei de la putere văd însă în acele greșeli acțiuni de sabotaj, semne ale încercărilor de subminare a puterii nou instaurate, și atunci mai mulți redactori sau poate toți ajung în arest. Oamenii sunt anchetați mai multe săptămâni, trebuie să dea declarații, explicații, să întocmească lungi și amănunțite autobiografii, note informative, fiecare despre toți ceilalți. Din fiecare rând scris atunci străbate frica.

Sunt inventariate astfel douăzeci și trei de greșeli, probabil cele mai incriminate. Ele dezvăluie și deruta unor oameni care trăiseră până nu de mult într-o lume cu totul diferită. Sunt evidente problemele lor de adaptare după pierderea libertăților atât de firești înainte. Interesant este faptul că Laurențiu Fulga greșește și acum, la numărătoare.

*

„1) Desenul „6 Martie” – publicat în nr. 524 e lucrat de caricaturistul Calafeteanu. Desenul a fost aprobat de comitetul de redacție: cpt. Cibu, cpt. Antoniu, mr. Oprescu-Spineni. De altfel, toate desenele erau aprobate și văzute exclusiv de acest comitet. În ziua în care a apărut desenul, s-a făcut critica și i s-a atras atenția lui Calafeteanu asupra greșelilor înfăptuite în concepția politică a desenului. Faptul a fost prelucrat de întreaga redacție. Împotriva lui Calafeteanu nu s-a luat nicio măsură.

2) Cât privește fotografia gen. Pârvulescu, ea aparține tot secretariatului și comitetului de redacție. Lipsiți de informația justă asupra tuturor candidaților oștirii, această fotografie a fost strecurată laolaltă cu celelalte. A doua zi, direcția Superioară Politică a sesizat această greșeală – dar era prea târziu. Ziarele apăruseră și fuseseră difuzate. Nu știu precis cine anume a adus fotografia, dar pornind de la aceeași realitate, că toate fotografiile, desenele și planșele erau fixate de secretariat, de comun acord cu comitetul de redacție, răspunderea cade asupra lor: cpt. Cibu, cpt. Antoniu, mr. Oprescu.

3) Fotografia dlui gen. Petrescu, având în piept decorația „Mihai Viteazul”, a fost pusă tot de secretariat. Cred că neavând alta la îndemână și nesesizând faptul că toate decorațiile regaliste fuseseră anulate – secretariatul de redacție a folosit această fotografie. Redacția s-a sesizat de această greșeală, a prelucrat-o în colectiv, dar nu-mi aduc aminte asupra măsurilor luate. E greu de spus cine era de serviciu la secretariat în ziua aceea: maiorul Oprescu sau lt. Logan?

4) Cât privește schimbarea numelui la fotografiile colonelului Burcă și colonel Floca – ea este o greșeală a redactorului de noapte și a paginatorului. Nu-mi aduc aminte de numele lor, dar știu că semnalarea greșelii a venit într-adevăr foarte târziu, după ce câteva mii de exemplare fuseseră deja tipărite.

5) Una dintre cele mai mari greșeli a fost aceea a falsului din discursul dlui Gh. Gheorghiu-Dej – „adevăruri” în loc de „neadevăruri”. Din cercetările făcute în epoca aceea, s-a demonstrat că rămân răspunzători culegătorul, al cărui nume nu-l cunosc și cpt. Pastia Iordache, care era redactor de serviciu în noaptea aceea. Critica acestei greșeli s-a făcut chiar de către dl gen. Petrescu, în fața întregii redacții. Cpt. Pastia a fost pedepsit cu două zile de arest, iar culegătorul a fost îndepărtat din serviciu.

6) Lozinca publicată în nr. 534 aparține ori cpt. Ghiban, ori maiorului Câmpianu Valeriu. De la amândoi am cerut lozinci, pentru a le publica în pagina [a] doua. Trebuie spus însă că în același timp și secretariatul (maior Oprescu) avea o serie de lozinci, pe care le folosea din proprie inițiativă. Oricum, eu îmi iau răspunderea acestei lozinci, față de al cărei text n-am avut destulă vigilență. Ea a mai fost văzută de asemeni și de comitetul de redacție (Cibu și Antoniu).

7) În ceea ce privește inserarea Partidului Național Liberal (Bejan) între celelalte partide ale Frontului Dem. Populare, cred că este o simplă încălecăre de rânduri. Totuși corectorul se face vinovat de a nu fi urmărit atent rândurile. Nu știu cine era de serviciu în noaptea aceea.

8) Greșeala din articolul mr. Pană (nr. 553) se datorește culegătorului. Nu știu cum îl chema. În dimineața zilei în care a apărut ziarul, maiorul Pană a descoperit singur greșeala și a sesizat comitetul de redacție, care a luat măsura de a retrage exemplarele tipărite.

9) Articolul maiorului Câmpianu Valeriu și l-a dus singur autorul la comitetul de redacție, unde l-a citit și au făcut împreună unele schimbări. Cpt. Cibu și cpt. Antoniu mi l-au oferit mie cu hotărârea de a-l da spre publicare în pagina a doua de a doua zi. I-am întrebat pe cei doi: - L-ați citit? – Da, bun de tipar! – Atunci dați-l singuri la secretariat. Și l-au dat. Eu nu l-am citit. Gravele erori din conținutul lui nu le-am descoperit decât la apariția ziarului. N-a fost pedepsit nimeni pentru asta.

10) Explicația de la fotografia „Industria sovietică de automobile” aparține maestrului Tătaru, șeful paginei româno-sovietice. Fără îndoială că am văzut și eu pagina înainte de a fi dată la tipar. Adevărul e că sensul „lansate pe piață” mi-a scăpat.

11) Greșeala din coloana avansărilor se datorește pierderii unei foi. Cpt. Stamboliu n-a reușit să afle ce s-a întâmplat cu foaia aceea: nu i s-a dat de la minister sau el singur a pierdut-o? Rectificarea a apărut la câteva zile.

11) [!!] Fotomontajul „Eroicii ostași sovietici” este opera secretariatului. Nu știu cine anume l-a putut lucra: Oprescu sau Logan, în tot cazul ei singuri sunt responsabili.

12) „Zeci de mii de cetățeni ai Capitalei” – este opera secției reportaj. N-aș putea desemna autorul.

13) Poezia „Berin și Marshall vor pace!” cade în sarcina șefului paginei de umor: cpt. Tăutu Nicolae. Bineînțeles că întreg materialul paginei l-a revizuit și secretariatul. Nimeni n-a fost pedepsit pentru asta.

14) Greșelile de recedare [?] în întregime a primei proze din facsimil aparțin responsabilului paginii, cpt. Popescu Nicolae. Cât privește cuvântul „scurt” scos din clișeu – greșeala aparține zincografiei sau poate faptului că clișeul n-a fost împins bine pe placă.

15) Titlul „Jurământul Poporului” trebuia s-apară „Jurământ Poporului”. Greșeala este exclusiv a culegătorului și a corectorului de noapte. Nu-mi amintesc cine erau [!] de serviciu [!] atunci.

16) Titlul „Primii recruți ai RPR au depus jurământul de credință PATRIEI” aparține secției reportaj. Nu știu cine l-a scris.

În același număr, titlul „divergențele anglo-americane” în loc de divergențele sovieto-americane este opera culegătorului.

17) Cele două caricaturi, Markos și Marshall, se aflau permanent în tipografie. Redactorul de noapte care a paginat și revizuit pagina e de vină de această alegere. Nu știu cine era.

18) Înlocuirea în citatul lui Lenin: „plusvaloarea pentru capitalist, izvorul profitului, izvorul bogăției clasei... *muncitoare* = în loc de *capitaliste* îmi aparține. Grăbit fiind să dau articolul la secretariat, deși copiam din broșură – mi-am pierdut continuitatea frazei, astfel că fără voia mea am înlocuit un cuvânt prin celălalt.

19) Reportajul despre strandul MUM a fost făcut la cererea și invitația dlui gen. Walter Roman. Direcția superioară l-a acuzat de dezvăluire de secret.

20) „Dai un ban dar face...”. Greșeala este a mea. Eu am aprobat textul așa cum a apărut totul, din cauza influențării la care am fost supus de unul din membrii comitetului de cenzură, H. Deleanu. Întâlnindu-mă cu acesta în seara premierei, la afirmația mea că spectacolul e o „mizerie” – H. Deleanu mi-a spus că asta e linia justă și conținutul care se cere. Convinș că acest punct de vedere e oficial – și că aș greși dacă aș lua atitudine am acceptat cronica aproape obiectivă a lui Sideriu.

21) „Atentatul laș împotriva lui Togliatti este o manevră a imperialiștilor ațățători la război și a agenților „săi” în loc de „lor” – se datorește greșelii culegătorului și revizorului, cpt. Georgescu Alex., care a descoperit-o prea târziu.

22) De greșeala „fără deosebire de clasă socială etc. etc., toți fiii poporului muncitor” – răspunde cpt. Popescu Nicolae, responsabilul paginii a 3-a.

mr. Laurențiu Fulga”

*

Cele două memorii pe care trebuie să le scrie acuzatul în arest (unul singur este datat – 21 octombrie 1948) clarifică foarte multe lucruri legate de biografia lui (cea adevărată), de creația lui de până la război, dar și de evoluția lui următoare, pentru că această arestare a marcat, cu siguranță, tot ce avea să scrie mai departe. Nu era deloc vinovat, dar se temea îngrozitor pentru că știa bine că nevinovăția lui n-avea chiar nicio importanță. Ideile pe care le va dezvolta mai târziu în cele două volume ale „Eroicei” îi vin tot acum, în arest, sub imperiul groazei de a fi distrus, și

ca scriitor, și ca om. Aceste două romane aparținând realismului socialist și care cuprind mai multe elemente autobiografice decât se credea, vor fi create pentru a-și plăti dreptul de a scrie și pe acela de a fi liber (în sensul eliberării din arest).

La începutul primului memoriu se lățește cu creion roșu o observație făcută desigur de anchetator: „Poezie. Nimic de problema de față.” Nici nu e departe de adevăr acest cinic cititor al confesiunii arestatului. Laurențiu Fulga recurge, poate involuntar, la tehnici literare. Construiește simetric, este liric, patetic, modelează realitatea. Dar sunt câteva pasaje care impresionează prin disperarea celui care scrie:

„21 octombrie 1948

Sunt 29 [de] zile astăzi de când stau aici. În 29 de zile am avut puțină să-mi evoc și să-mi reconstitui viața, clipă de clipă. Mi-am revizuit toate greșelile, toate impasurile prin care am trecut, toate procesele pe care le-am depășit de la o mentalitate la alta. Întrebarea care a stăruit permanent, în jurul căreia se adunau toate amănuntele și la care eu însumi mă obligam să răspund, era aceasta: oare, după câte s-au petrecut în conștiința și în stilul meu de viață, am rămas eu totuși îngropat în trecut și pentru neputința de a pricepe și a mă încadra în sensul luptei pentru construirea socialismului în țara noastră – merit să fiu distrus?”

Iar la sfârșitul celor zece pagini Laurențiu Fulga răspundea în fond, printr-o implorare, acestei întrebări, impresionante prin adevărul cuprins în cuvântul „distrus”: „Sunt 29 de zile de când sunt aici. În tot acest timp, m-am descusut și m-am cunoscut până în adâncimi. În nopțile de insomnie și în zilele de cumplite procese sufletești – neconținut rezista în mine același cuget și aceeași afirmație: eu nu pot fi decât un muncitor pe tărâmul culturii, muncind fără preget pentru aceeași cauză – a clasei muncitoare. Să nu fiu distrus, să nu mi se ia puțină scrisului, să nu fiu îndepărtat din mijlocul oamenilor pe care eu îi iubesc și cărora toată opera mea li se închină. Sunt convins că toți se vor bucura, ajutându-mi să fiu redat aceluși câmp unde munca mea ar fi necesară și folositoare. Niciodată, niciodată – nu voi desminți aceste legăminte și nici încrederea ce se pune în mine.”

Aflăm din acest memoriu că în prizonierat fusese suspectat și o vreme ținut la distanță de posibilitatea „evadării” din lagărul siberian în divizia Tudor Vladimirescu. Alții, „angajați” din timp, se fereau de compania lui pentru a nu-și periclita propria lor poziție de prosovietici. Interesante sunt și pasajele în care se „leapădă” de scrierile de până la război, volumul de debut și prozele publicate în „Universul Literar”: „Dar așa, am căzut în misticism, în resemnare, în refugii echivoce și metafizice. Mi-aduc aminte că prima nuvelă pe care am prezentat-o revistei „Universul Literar” era de un autentic și profund realism – descria prima mea noapte din București, petrecută pe strada Agricultori. Nuvela a fost refuzată și mi s-au inspirat teme fantastice. Tot complexul sufletesc din epoca aceasta, cu toate ce se legau de viața mea cotidiană – au dus la crearea unei literaturi evazioniste, sub pojghița căreia însă pulsau propriile mele decadente omenești. Astfel m-a

înhățat burghezia și a făcut din mine sclavul ei, dispus să-i servească o literatură înnăbușitoare a propriilor mele contradicții și izbucniri sălbatice împotriva acestei clase.”

Amintirea acestor declarații îl va urmări până la sfârșitul vieții. În ultimul său roman vorbește despre durerea cumplită pe care i-a provocat-o constrângerea de a se dezice de volumul său de debut. Fiecare rând scris atunci în arest pare dictat de frică. E o frică teribilă în aceste mărturisiri care cuprind și exagerări, neadevăruri uneori, în legătură cu viața și creația lui de până la război. E frica celui care cunoștea foarte bine ororile infernului în care trăia. Le privise de aproape și se salvase mereu până la această arestare: „Dar exact în această epocă, din Noiembrie 1940 și până în anul următor, când am fost mobilizat – eu am trăit cea mai neagră perioadă din viață. Nici acum nu aveam literalmente ce mânca și unde dormi. Singurele mele resurse erau cei 451 de lei pe care îi luam pe o nuvelă publicată în „Universul Literar”. Și am rămas astfel, supt de mizerie, rătăcind pe străzi, prezentându-mă la examene pur și simplu înfometat, distrus – dar exaltat de bețiile mele literare și refugiat în fabulosul temelor de care încă nu mă eliberasem.” Ceva mai încolo apare un titlu cunoscut: „Focul negru”, cartea pe care o promitea cititorilor încă din primăvara lui 1942, înainte de a se întoarce pe front, și care atunci avea să cuprindă proză stranie, evident expresionistă, după cum se poate observa în fragmentele publicate în 1942 și 1943 în „Universul Literar”. Cea despre care vorbea în 1948 însă era una despre război, poate o primă variantă a ceea ce a devenit mai apoi „Eroica”: „Despre război am scris o carte „Focul negru”. Aș ruga stăruitor pe domnul maior-anchetator să frunzărească măcar manuscrisul. Sunt 500 de pagini, în care am încercat să cuprind toate cugetele și actele trăite de mine în această epocă, în care am încercat să dezbat toate procesele mele de conștiință – față de toate actele la care eram supus ori împins. Cenzorii acestei cărți au recunoscut că este o carte valoroasă și prețioasă, nu numai ca realizare artistică – dar mai ales ca document al transformărilor sufletești pe care le-am consumat și eu și o parte din intelectualitatea căreia aparțineam. La început mi s-a părut și mie războiul o cumplită nebuloasă, axată pe aventură.”

Laurențiu Fulga s-a salvat la propriu prin scris, dar nu în sensul cunoscut, refugiindu-se în creație, ci prin literatură aservită: „Așa am început să lucrez la romanul „Focul negru”. Trebuia să fie această carte exclusiv un bun personal? Hotărât că nu. Din clipa în care o terminam, cartea nu-mi mai aparținea – ea era dăruită poporului, care să priceapă ce a însemnat războiul cu Uniunea Sovietică – și pentru ce nimeni n-are voie să slujească un război injust. Mă angajam, astfel, să muncesc la un ciclu întreg: cartea războiului nedrept de cotropire, cartea prizonieratului, cartea diviziei Tudor Vladimirescu, cartea păcii, cartea reconstrucției – și permanent între ele să descriu și teme de actualitate. Am început să scriu și mi-am dat seama ce greu mă rup de anumite rădăcini ale trecutului, de anumite rămășițe burgheze. Și atunci mi-am zis: cineva trebuie să mă ajute. Auzisem că există un

comitet de artă al Partidului, m-am dus acolo cu manuscrisul, am rugat să fie citit și să fiu îndrumat. Desigur cartea avea multe confuzii, multe scăpări. Între altele, tov. Moraru (președinte pe atunci al comitetului de artă) m-a întrebat: „Dar despre jafurile și nelegiuirile făcute de armata română pe teritoriul sovietic ai scris? – Puțin! am răspuns eu. – Nu, frate, trebuie să scrii mult și să accentuezi. Dar despre nemți ai scris? – Tot puțin! – Ia cartea înapoi și completează-o”... I-am mărturisit atunci tov. Moraru că greșeala mea a fost de a fi operat în carte doar cu materialul pe care îl cunoscusem și-l consumasem. Dânsul m-a sfătuit să largesc cadrul cărții, să adun material nou și să pun accentele pe toate negativele războiului. Mi-a trebuit încă un an pentru revizuirea textului și pentru adaosurile cerute. După cele două lecturi de la Comitetul de Artă, manuscrisul a fost citit încă o dată de tov. A. Toma (Directorul Editurii de Stat). Alte observațiuni, acum însă aproape de detaliu – dar n-am pregetat o clipă să le ascult, să mi le însumez critic și să limpezesc cartea.”

Totuși, primul volum din „Eroica”, „Oameni fără glorie”, va apărea abia în 1956, opt ani după această mărturisire. Ce se va fi întâmplat între timp cu „Focul negru”? Cui nu-i va fi plăcut următoarea lui formă? Rămâne însă această mărturie despre ce se întâmplase cu literatura română la numai patru ani de la intrarea rușilor în țară. Disperat să-și salveze viața și scrisul, arestatul scrie și despre o altă întâmplare foarte interesantă și cu totul adevărată pentru că ea apare și în declarația altui redactor anchetat: „Ne găseam în zilele procesului Maniu. Tocmai mă întorsesem de la Școala de Război, de unde aduceam notele unui reportaj asupra dezbaterilor procesului, când mi-a fost înmănat materialul pentru pagina [a] doua, sosit în redacție în ziua aceea. Răsfoind și recitind fiecare text în parte, am luat în mână o poezie. Scrisă cu creionul pe două pagini îndoite și iscălită „student Popescu Ion – facultatea de Litere și Filozofie”, poezie intitulată mi se pare „Cântec despre democrație”. Cel dintâi lucru care m-a surprins, fără să-mi dea însă loc la bănueli – a fost numele autorului și funcția lui. Numele mi se părea de la început „lucrat”, banal și inofensiv – iar despre calitatea de student a autorului am fost de-a dreptul mirat: cum de a ajuns tocmai studentul ăsta să publice tocmai la „Glasul Armatei”? Am pornit a citi prima pagină, fără niciun interes, calitatea poeziei era suficientă, deși nu lipsea niciunul dintre cuvintele circulatorii într-o poezie progresistă: clasă muncitoare, democrație, dreptatea maselor populare etc. etc. În clipa în care, însă, am întors pagina – o simplă inspirație, geniul vigilenței spontane, m-au îndemnat să citesc marginalele versurilor și am rămas încremenit pur și simplu. Recitind marginalele de la un capăt la altul al poeziei am descifrat foarte clar: „TRĂIASCĂ IULIU MANIU AL NOSTRU”... Revin, ne găseam chiar în zilele procesului Partidului Național Țărănesc, poezia avea un conținut perfect progresist, calitatea artistică mediocră – iar pe margini cele declarate mai sus. Am țâșnit în picioare ca mușcat de un șarpe și i-am arătat maiorului Eremia, care se găsea în sala mare a redacției, nenorocirea de la care am salvat ziarul și pe mine și pe tot personalul redacției. S-au făcut cercetări imediate – plutonierul major care

aducea corespondența a fost anchetat, toți am fost anchetați imediat. Nu s-a putut descoperi nimic. Plutonierul major susținea că i-a venit prin poștă. S-a cercetat încolo și înapoi, nimic.”

Ce vremuri urâte, degradante, le-au fost date supraviețuitorilor celui de-al doilea război! S-au salvat din ele, cei mai mulți, dar cu ce preț. Laurențiu Fulga și-a intitulat penultimul roman „Salvați sufletele noastre” (1980). Unii critici au vorbit despre „titlul ratat al romanului”. Dar abia acum se poate vedea că el este o rugă interioară și obsedantă a conștiinței torturate a unui sciitor care-și vânduse sufletul, ca să-și salveze creația. Era atunci prea tânăr și prea înspăimântat ca să înțeleagă că orice creație cu adevărat valoroasă este însuși sufletul creatorului său.

„Sunt tânăr. Peste 11 zile împlinesc 32 de ani. Simt în mine forțe inepuizabile de muncă. Să nu fiu distrus. Să nu mi se ia puțința scrisului. [...] Simt că pot termina aceste cărți cu deplin succes – nu numai ca realizări artistice, dar mai ales ca documente ale epocii. Vreau să prind vremea din urmă și dacă mi se acordă această libertate, sunt convins că ajutat de serviciul de îndrumare al partidului pot să aduc în literatura cea nouă a Republicii un aport, de care or să se bucure cei ce m-au ajutat pentru asta. Eu nu pot trăi decât pentru scris și scrisul meu n-are nicio rațiune decât ca o manifestare a sarcinilor ce se pun astăzi tuturor oamenilor de cultură ai țării.”

S-a spus adesea după 1990, pentru românii de aici, pentru cei de peste Prut, și pentru ceilalți est-europeni, că pe supraviețuitori nu trebuie să-i întrebi cum au supraviețuit. Putem deveni noi, cititorii de acum, Judecata de Apoi despre care Laurențiu Fulga a vorbit de la prima până la ultima sa carte și de care mărturisea în ultimele sale romane că se teme atât de mult? Bunul simț și înțelepciunea îndeamnă ca această tulburătoare experiență să fie privită ca o ilustrare a unui fund de prăpastie de care posteritatea să știe să se ferească.

Tenebrozitatea operei lui Laurențiu Fulga, despre care au vorbit mulți dintre comentatorii săi, vine din spaimele pe care le-a trăit scriitorul de-a lungul evenimentelor traumatizante care i-au alcătuit viața. Cele despre care este vorba în aceste pagini, citite la aproape șaiszeci de ani de când au fost scrise, dezvăluie intensitatea maximă a acestei senzații. Ea s-a diminuat în ultimii vreo douăzeci de ani de viață ai scriitorului, lăsând loc regretelor și altei spaime: aceea a morții creației sale. După douăzeci și... de ani de la moartea lui Laurențiu Fulga, apare posibilitatea de a-i privi de aproape sufletul torturat de spaimele zădărnice, în cele mai disperate momente ale vieții sale. Ea constituie un epilog firesc al poveștii acesteia despre o viață și o creație care s-au împletit, determinându-se reciproc.

Résumé

Dans son existence de 68 ans, Laurențiu Fulga a dû affronter les plus traumatisants événements du XX-ème siècle. Il est né le 2 novembre 1916 lorsque, depuis deux mois, la Roumanie avait quitté sa neutralité. Le 28 novembre, sa mère meurt, mais le nourrisson survit. Il devient en 1928

élève dans un lycée et il se prépare à défendre les frontières de son pays. Mais c'est ici qu'il commence à écrire et à rêver de devenir écrivain. En 1936 il quitte la carrière militaire et suit les « Lettres » en pleine expansion légionnaire (1936–1941).

En juin 1941 il part à la guerre, il est blessé deux mois après et, pendant une année, il reste à Bucarest et prépare l'apparition de son premier volume de prose (« Le Paradis Étrange », avril 1942). Ensuite il doit retourner aux armes. Mais, après quelques mois, il devient prisonnier à Cotul Donului, en novembre 1942. Il est envoyé, comme tous les autres militaires roumains, en Sibérie. Pour se sauver, il adhère à « la lutte antifasciste » et se prépare à lutter de nouveau, cette fois-ci contre L'Allemagne.

Lorsqu'il revient à Bucarest, en 1945, il constate que tout change rapidement, dans une direction qu'il connaissait déjà depuis ses années de Sibérie. Lui-même, il avait déjà changé ses opinions, il avait dû le faire, tout d'abord pour survivre et ensuite pour redevenir écrivain. Depuis octobre 1945 il est rédacteur à « Glasul Armatei » (« La Voix de l'Armée »), responsable de « l'éducation politique ». Malgré ses efforts de suivre la ligne politique, en septembre 1948 Laurențiu Fulga est arrêté. Dans la rédaction de « Glasul Armatei » travaillaient des « rédacteurs » qui n'avaient, la plupart d'eux, aucune liaison avec le journalisme. Le critère de leur sélection était d'abord celui politique, ensuite le népotisme. C'est pourquoi, dans les pages de « Glasul Armatei » il y avait des fautes, toute sorte de fautes. Les chefs communistes considèrent qu'il s'agit de tentatives de sabotage et les rédacteurs sont arrêtés et interrogés. Ils doivent écrire des rapports explicatifs etc. Laurențiu Fulga écrit une autobiographie, deux mémoires justificatifs, un long rapport concernant l'activité dans la rédaction depuis l'apparition du journal, une liste de fautes et les mesures qu'on avait prises etc.

L'autobiographie qu'il écrit maintenant éclaircit beaucoup de coins obscurs, même secrets de la vie de l'auteur. C'est seulement dans ces pages qu'il avoue que son père avait été tavernier, qu'il avait été refusé à l'examen de L'Ecole des Officiers, qu'il avait un oncle militaire de carrière dans l'ancien régime, et, surtout, que son volume de début n'avait pas été interdit par la commission d'épuration, mais qu'il avait dû répondre devant cette commission pour « Le Paradis Étrange ».

Les pages qu'il avait intitulées « Information sur la vie de la rédaction de « Glasul Armatei » », tout comme la liste de fautes, sont aujourd'hui un document très intéressant sur le marasme politique et social qui a suivi ici la guerre, sur la manière de laquelle on a imposé en Roumanie le régime communiste.

KOGĂLNICEANU ÎN CORESPONDENȚĂ (III)
SCRISORI DIN TIMPUL STUDIILOR LA LUNÉVILLE ȘI BERLIN
(1834–1838)

Andrei Nestorescu

20

[Către tatăl său]

[Liunevil,] 18/30 ghenarie 1835

Cu fiască plecăciune sărut mânilor duminice, băbă.

Mult mie dorită scrisoarea duminice din 31 dechembrie cu cea mai mare bucurie a sufletului meu am primit-o și am dat laude preamiloșivului Dumnezeu că mult mie scumpă sănătatea duminicilor să află în deplină întregime. Cât pentru mine, veți ști că, slavă Preaputernicului, mă aflu sănătos. Eram în cea mai mare îngrijare asupra duminicilor, neprimind de la 25 noiembrie și până astăzi nici un răvaș de la duminică. Însă acum, văzând că vă purtați sănătoși și fericiți, n-am mers pe la biserici, pentru că aici nu sânt, ci în fundul inimii am mulțumit preamiloșivului Dumnezeu care vă păzește în pace.

Rețepisele de la poștă, când sânt, le iscălesc, căci fără aceasta nu mi s-a dat cartea, însă cu răvașul din 9 noiembrie, precum și acum, nu s-au aflat. Mi-i dămerare cum domnișor Lencur n-a ajuns la Iași, adică până la 31 dechembrie, de vreme ce s-au pornit de aici în 6 noiembrie. Nu pot nicidecum să știu care poate să fie pricina aceasta, precum și bucătariul Rișard. Prin răvașul ce l-am dat lui domnișor Lencur pentru duminică veți vedea că te rog ca să-mi trimăți ceva bani. Crede, băbă, că nu ți-aș cere, însă nu am straie nicidecum, căci am numai un surtuc care mi s-a făcut aici la Liunevil, și surtucul cel blănit, care însă nu pot să-l port pentru că-i cald ca vara și până acum încă omăt n-am avut. Pricina că n-avem straie este că banii dați de Măria Sa n-au fost de-ajuns, de vreme ce pentru bezădele și pentru mine au fost dat numai 50 # pentru șase luni și aici poșta e mai scump. Nu numai eu cer bani, ci și copilul paharnicului Enuță au cerut de la tată-său 30 #, măcar că și la purces i-au dat. Însă precum el, așa și eu am cheltuit 20 de galbeni numai la Viena pentru deosebite lucruri, precum pentru jăletce, pălărie, toc de pălărie, gulere, manesce și altele. Pe urmă am cheltuit cinci galbeni de am văzut lucrurile vrednice de văzut în drumul meu. Apoi 30 de galbeni cu care mi-am cumpărat un ceasornic de aur de la Paris prin domnișor Lencur, apoi plata cărților, precum și alte istorii, care îmi sânt trebuincioase. Apoi plata răvașilor la poștă.

Paharnicu Enuță au și trimis fiului său 30 # prin bancheriul Pop de la Viena, aga Asachi îl cunoaște. Mă rog, dară, băbacă, ca să-mi trimeți și dumneta ceva, cât vei vroi, în cât mai în grabă, pentru că am fost poftit în multe locuri, însă, fiindcă n-am nici un strai bun, n-am putut merge. Mai întâi că până acum n-am leafă de la Măria Sa. În lucrurile preotului voi căuta sfintele moașteni, însă nu cred ca să li fi lăsat aice. Ți trimăt un răvaș de la micu Balș, ca să vadă c.c. Lupu că nimene nu-l bate. La ochi tot pătimesc, însă nu înăuntru, ci la gene, unde sânt niște bube.

Sărut mânil și sânt al dumatăle prèplecat și supus fiu,

M. Kogălnicean

B.A.R., S 11 / DCCXLVI

21

[Către surori]

[Lunéville,] le 18/30 Janvier [1835]

Mes très chères sœurs,

C'est avec bien de plaisir que j'ai reçu vos lettres en date du 30 Décembre/12 Janvier. J'étais dans des inquiétudes mortelles, n'ayant reçu aucune de vos nouvelles depuis plus d'un mois. Vous me demandez si je souffre encore des yeux, grâce à Dieu, je ne souffre pas tant. Je m'étonne que vous me dites que Monsieur Cuénim a reçu mes deux lettres, cependant je n'en ai pas encore reçu de réponse, c'est ce qui me fait supposer que Monsieur Cuénim est fâché contre moi et je n'en sais pas la raison.

Dites à Aleco de demander Millo pourquoi il ne m'écrit pas; est-il devenu fier depuis qu'il a reçu une montre du Prince [?] Qu'il lui dise aussi qu'un ami vaut plus qu'une montre et qu'il ne doit pas m'oublier pour une bagatelle, moi qui l'aime tant.

Je suis bien aise que vous avez été à la Cour, cependant vous m'en donnerez des détails sur les amusements que l'on y donne, ainsi que sur les personnes qui y vont. Vous me demandez aussi des nouvelles de France, mais je n'en connais guère qui puissent vous amuser, puisque je ne sors jamais. Tout ce que j'ai à vous dire, c'est que j'ai acheté un grand nombre de livres, tant que j'ai eu de l'argent, et qui m'étaient nécessaires. J'ai aussi beaucoup de comédies, dont plusieurs ont été jouées à Iassy telles que *L'... et le pacha*, *Le joueur*, *Le paysan perversi*, *La dame Blanche* et mille autres. J'ai vu aussi avec plaisir que le Prince a ordonné l'établissement d'une Académie et que Monsieur Chihak en fera partie. Je suis en correspondance avec Basile Alexandry à Paris, et il m'a écrit de vous prier dans ma lettre de faire bien de compliments à Mademoiselle sa sœur. Vous direz à mon père que l'autre jour le fils de Monsieur Costaki Pachcanou, qui est à Paris, est venu nous voir à Lunéville et qu'il y est resté un jour.

Scrie-mi pentru ce monsiu Chiunem nu-mi scrie și trimeteți pe Dumitrachi ca să întrebe pe Milu care este pricina de nu-mi răspunde, însă să nu știe Chiunem. De aceste toate să mă înștiințați.

J'ai reçu assi la recette des confitures de citron, mais dorénavant donnez-moi de plus grands détails, combien on doit les tenir au feu, combien on doit les frotter, etc. Si vous ne pouvez pas m'en donner les détails en français, écrivez-moi, ce que vous ne saurez pas, en moldave. À Lunéville on peut faire des confitures de chocolat, de groseilles, de roses, de griottes, d'abricots et d'autres, dont je vous dirai plus tard les noms. Mes compliments à Madame Wimmer et à Monsieur Kische. Si mon oncle Jean est à Iassy, présentez-lui mes respects.

Adieu, mes chères sœurs, je vous embrasse et suis votre affectionné frère,

Michel

Ma chère petite sœur Savtitza et mon cher petit frère Aleco,

J'ai reçu vos petites aimables lettres et j'ai vu que vous ne m'avez pas oublié. Apprenez bien et tâchez de contenter mon père. Adieu, je vous embrasse bien tendrement.

B.A.R., S 12 / DCCXLVI

22

[Către tatăl său]

[Liunevil,] 27 ghenarie/ 8 februarie 1835

Cu fiască plecăciune sărut mânilor duminale, băbăcă.

Scrisoarea duminale din 6 ghenarie cu cea mai mare bucurie am primit-o și am dat laudă preaputernicului Dumnezeu că mult mie scumpă sănătatea duminale să află în deplină întregime. Cât pentru mine vei ști că, slavă Ziditorului, mă aflu sănătos. La gene încă sufăr, însă nu mult. Cu cea mai mare bucurie am văzut că monsiu Lencur au sosit în Iași, precum și bucătariul. Căci cu toții ne îngrijăm, neștiind care putea să fie pricina că au zăbovit atâta vreme în drum. Am văzut că ați primit și ce am trimis, adică un portofel, o butelcă de gomelast și 17 bucăți de cărți și sânt tocma cum le-am trimis. Pentru banii care dumneta binevoiești a-mi trimite, dacă până acum n-ai găsit prin cine să-i trimiteți, apoi poți să vorbești cu aga Asachi ca să scrie bancheriului Pop ca să mi-i trimată, căci și pahar[nicul] Enuță tot prin mijlocul său i-au trimis. Bezădelile au primit până acum numai o scrisoare de la Măria Sa Vodă și domnu abate iarăși numai una. Până acum, încă nu avem voie ca să mergem la teatru.

Am auzit că Crupenschi, Alecu Mavrocordat și Sandulachi Miclescu s-au făcut ofițari. Însă nu știu dacă Alcază s-au făcut și el, căci el era mai vechi în slujbă decât Miclescu și decât Mavrocordat. La purcesu nostru era vorbă ca să se mai facă un escadron și un batalion de oșteni, înștiințază-mă, mă rog, băbacă, dacă aceasta s-au făcut și cine sânt comandirii. Căpitanu Carp trebuiè să se fie făcut maior. Am auzit că să face o Academie pentru nobili în casăle Cazamiroaiei, dar cine sânt profesorii și ce limbi au să se învețe?

Scrie-mi, mă rog, băbacă, unde are să se așaze monumentul care să face acum și ce are să înfășăze, asăminea și dacă Curtea Veche are să se zidească de iznoavă. Aici în Liunevil toate sânt liniștite, precum și la Paris. În vara viitoare să zice că să va face un drum de fher care va trece pre lângă Liunevil, și atunce cineva, pornindu-să cu butca de aburi dimineața, poate sara să fie la Paris. Am văzut prin gazete că sultanul au poroncit ca să se facă drumuri împărătești ca în țara nemțască în toată împărăția, scrie-mi, mă rog, dacă să vor face și în Moldova. Am scris până acum de trii ori lui Milu, care era la d. Chiunem, și n-am primit nici un răspuns. Trimete, băbacă, pe cineva, mă rog, ca să-l întrebe dacă au primit vreun răvaș de la mine. Dăunăzi Ț-am scris că-ți voi trimete un răvaș de la micu Balș cătră tată-său, în care arăta că nu-l bătè nimene, însă am uitat ca să-l pun în plic, deci l-au trimes pe urmă drept cătră cuconu Lupu.

Cu fiască plecăciune sărut mânil dumatle și sânt prèplecat și supus fiu,

M. Kogălnicean

B.A.R., S 13 / DCCXLVI

23

[Către surori]

[Lunéville, le 27 Janvier/8 Février 1835]

Mes chères sœurs,

C'est avec bien de plaisir que j'ai reçu vos aimables lettres en date du 6/18 Janvier, et j'ai rendu des actions de grâces au Tout-Puissant de ce que vous vous portez bien, ainsi que notre cher père. Vous dites que vous n'avez pas aucune nouvelle de Iassy à me donner. Comment cela? N'allez vous pas au théâtre, n'allez vous pas chez le Prince, n'allez vous pas à la promenade, n'entendez vous pas parler mon père? Par exemple, dites-moi si la milice est plus grande, quelles pièces on donne au spectacle, quelle forme et quels attributs aura l'obélisque qu'on fait, où on l'établira; envoyez-moi par écrit, mais clairement et lisiblement, les poésies que l'on donne dans „L'Abeille Moldave”, ainsi que les fragments de l'histoire moldave qu'on y trouve, enfin tout ce que la gazette donne de curieux et surtout en fait d'histoire moldave, en fait d'ordonnances du Prince, en fait de nouveaux

établissements de la Moldavie, etc. Si mon père n'est pas abonné, priez-le de le faire, afin d'avoir aussi des nouvelles des institutions de la Moldavie. Ecrivez-moi aussi si Alcasse, qui était chez Monsieur Cuénim, a été fait officier. Dorénavant envoyez-moi les recettes des confitures en moldave, mais que l'écriture soit lisible. J'ai dans ma bibliothèque qui était dans ma chambre un grand volume moldave, dont le titre est *Despre începutul romanilor în Dachia, făcută de Dicio Sân Martin*. Demandez mon père s'il ne trouvait pas le moyen de me l'envoyer; il peut pour cela s'adresser à quelque négociant, comme Micoli ou Alexis, et qui ait des communications avec Paris ou Vienne. Car ce livre m'est très nécessaire, vu que je me propose d'écrire, quand j'aurai le temps, l'histoire de la Moldavie. Pour le prix des livres que vous me demandez, voilà ce que j'ai donné: j'ai payé 15 francs, qui font 45 piastres, les livres de Marie, 12 francs ou 36 piastres les livres d'Hélène, et 8 francs, ce qui fait 24 piastres, les livres de Pulchérie. Pour le petit dictionnaire j'ai donné 3 et demi ou dix piastres, pour *Les grâces de l'enfance*, 15 piastres, pour les fleurs 15 piastres, pour les soldats d'Aleco 15 piastres, de même pour *Les cris de Paris* 15 piastres ou 3 francs. Ils sont un peu chers, mais j'ai cherché ce qu'il y avait de plus nouveau. Si vous voulez lire quelque chose de bon, je vous engage à vous abonner au *Musée des familles* ou *Lecture du soir* et au *Voyage autour du monde* par d'Urville. Monsieur Cuénim les avait achetés. Vous trouverez ces livres chez Baghus. Ils coûteront cher, mais ils sont bons. Ici chacun de ces livres coûte un ducat par an.

Adieu, mes chères sœurs, je vous embrasse. Aleco écrit mieux que Savtitz, qu'elle ne se laisse pas surpassée. On peut couper la bouteille de gomme élastique et s'en servir pour ôter du crayon. Je l'ai envoyée parce que à Iassy elle coûte cher.

Kogalnitchan

Vous pouvez vous servir aussi de la bouteille de gomme élastique pour y mettre de l'encre et en faire un encrier. Mais d'abord, pour lui donner une forme d'encrier, il faut l'échauffer près du feu et lui donner, par le secours de la main, la forme que l'on veut. Au reste, vous ferez ce que vous voudrez. À Iassy elle doit coûter un ducat et ici elle ne coûte qu'un franc ou 3 piastres.

B.A.R., S 14 / DCCXLVI

24

[Către tatăl său]

[Liunevil,] 7/19 februarie 1835

Cu fiască plecăciune sărut mânilor duminale, băbăcă.

Cu cea mai mare bucurie am primit răvașul duminale din 18/30 ghenarie și am dat laudă preamiloșivului Dumnezău că vă aflați cu toții sănătoși și că pitreceți

după cum poftiți. Cât pentru mine vei ști că, slavă preaputernicului Dumnezeu, mă aflu destul de bine. Mi-i de merare că n-ați văzut în gazetele Franței ajungerea noastră aici. Aceasta să află în *Gazeta Franței* (frânzuzește *Gazette de France*), în *Național* (*National*), în *Jurnalul târgurilor și țărilor* (*Journal des villes et des campagnes*), în *Journal de débats* și în alte multe. Răvașul Măriei Sale au și ajuns la Liunevil, în care zice ca să mergem la teatru, însă acum actorii nu sânt aici, ci piste o lună vor veni iarăși. În car[t]ea care Măria Sa Vodă au scris bezădelilor zice și aceasta, ca să mă port bine și să mă sâlesc, și că dacă voi face aceasta, îmi va împlini ce nădăjduiesc. Mă rog, băbacă, ca să-i arăți supunirea și recunoștința mē, pentru că eu nu îndrăznesc să-i scriu. Am auzit că iconomu Grigorie îi la mânăstire. Aice vremea pe care [au] plătit directorului coleghiului pentru nepotu [său] s-au împlinit și directoru nu știe ce să facă cu nepotu său. Când au ajuns la Iași, iconomu Grigorie ne-au pârât și au spus mii de minciuni. Acum am să-l pârâsc și eu, însă voi spune adevărul. La purcesu nostru din Moldova c.c. Lupu Balș au dat fiului său 15#, care pe urmă iconomu i-au luat. Cu toți acești bani el n-au cumpărat decât o șapcă, jumătate galbăn, niște basmale, un galbăn, o muzică, un galbăn, și alte mici bagateluri care să zic că țin un galbăn, pe urmă cu toți ceialalți bani au rămas în pungă. Pentru sâmanța de harbuz, apoi dacă vei binevoi vei pute scrie la vrūn cunoscut la Viena, care persoană să-mi trimată la Liunevil. Pentru cadruri, când am mers cu dumneta la Asachi la ziua dumsali, atunce am văzut tipărit pe un cadru moldovinesc: *să vinde la Paris la...* și acesta m-au înșălat. Am văzut asămine că ai avut bunătate ca să-mi trimeți prin bancheriul Pop 135 fiorini argint, însă pân-acum n-am primit nimică de la Viena. Aici pitrecem foarte liniștit, nu să aude nimică de rău. Duminica și joia ieșim după masă două ceasuri de ne primblăm. Toată vremea care ne rămâne o întrebuițăm la cetit și la scris, căci în două luni vom avē examen public. Noi cu toți ne aflăm sănătoși, câți sântem aici. Întreabă, mă rog, băbacă, pe monsiu Lencur, dacă au primit o carte de la mine, căci nu primăsc nici un răspuns.

Cu fiască plecăciune sârut mânil dumsitale, băbacă, și sînt prēplecat și supus fiu,

Kogălnicean

B.A.R., S 15/DCCXLVI

25

[Către surori]

[Lunéville,] le 7/19 Février 1835

Mes très chères sœurs,

C'est avec bien de plaisir que j'ai reçu vos charmantes lettres; j'ai rendu grâce au Tout-Puissant de ce que vous vous portez bien. Quant à moi, vous saurez

que je suis assez bien. Je suis bien chagrin de ce que mon père ne donne plus des soirées et que vous restez seules, comme dès mon temps, mais vous devez vous consoler, car peut-être que mon père a eu ses raisons pour cela. Nous avons reçu des nouvelles du Prince, où il dit que nous pouvons aller au théâtre, mais maintenant nous n'avons pas d'acteurs. J'ai reçu la lettre de Monsieur Cuénim et je lui ai répondu. Mes chères sœurs, vous m'envoyez des recettes pour des confitures que, pour pouvoir faire, il faut avoir des fruits et nous sommes encore au cœur de l'hiver. Ainsi envoyez-moi des recettes comme pour des confitures de chocolat et d'autres. Quand ces choses seront finies, alors donnez-moi des nouvelles soit littéraires, soit politiques, ou bien particulières, au lieu de recettes. Car j'aime mieux les choses nouvelles que les confitures. Je suis bien aise de ce que les livres que je vous ai envoyés vous font du plaisir. C'est avec bien de la peine que +...+ que les affaires de Monsieur Cuénim ne vont pas aussi bien que je le voudrais, j'en suis sincèrement affligé. J'ai entendu que l'on se propose de fonder un pensionnat de demoiselles. Ici on donne beaucoup de soirées, mais nous n'allons pas, parce qu'on ne nous permet pas. Si j'avais quelque occasion, je pourrai vous envoyer des chapeaux de Paris et d'autres choses, mais je n'en ai pas. Faites demander à Micoli s'il n'a pas quelque correspondant à Paris, pour que je puisse vous faire quelques emplettes. Mes compliments à Madame Wimmer et à Monsieur Kische, malgré qu'il ne veut pas vous donner des leçons. Savitzka et Aleco, que j'embrasse, doivent apprendre que jamais devant *b* et *p* on ne met point de *n*, comme ils m'écrivent *je vous embrasse*, ils devaient écrire *je vous embrasse*. Du reste, je les félicite de ce qu'ils écrivent mieux maintenant. Ecrivez-moi si mon père est toujours Directeur des finances et quels sont les ministres. Mes compliments à Monsieur et à Madame Guaret, si vous les voyez. Ecrivez-moi aussi si ses demoiselles ont joué quelque nouvelle pièce. Je commence à dessiner assez bien et je m'applique autant que le temps me permet, afin qu'en retournant en Moldavie je sois un parfait artiste. Je ferai alors vos portraits. Vous re[mettez] la lettre ci-incluse à mon cher oncle Jean. S'il [est] déjà parti, vous la lui enverrez à sa résidence.

Adieu, mes chères sœurs, je vous embrasse et suis votre affectionné frère,

Kogălnitchan

B.A.R., S 16 / DCCXLVI

26

[Către V. Alecsandri]

Lunéville, le 15 Mars 1835

Mon cher ami Basile,

C'est avec bien du plaisir que j'ai reçu votre lettre du 9 Mars. J'ai rendu des actions de grâces au Tout-Puissant, de ce que vous vous portez bien, car il y a déjà

un mois que je vous ai écrit, et j'étais dans de vives inquiétudes, voyant que je ne recevais aucune réponse. Vous saurez que je me porte assez bien; seulement je souffre, des jours entiers, des yeux.

Vous avez mal compris, mon cher, ce passage de ma lettre où je vous écris que vous avez oublié que vous êtes moldave; ce n'est pas parce que vous vous destinez aux sciences naturelles que je vous l'applique. Non, Dieu m'en garde, la médecine est un état autant qu'un autre et peut-être plus utile. Mais c'est que, dans votre lettre, vous êtes si exalté en parlant de la France: „toute les bouches du monde ne pourront jamais etc.“, que je commençais à douter de votre patriotisme. Oui, j'en conviens, il y a une bien grande différence entre notre patrie et la France.

Celle-ci est grande, riche, puissante, un des pays les plus distingués de l'Europe, et le premier par la beauté de son territoire, par ses grandes connaissances et par le caractère franc et loyal du peuple charmant qui l'habite. La langue française est la langue universelle. Elle est la première entre les langues modernes. Les plus grands génies l'ont illustrée et embellie.

La Moldavie, au contraire, est petite, pauvre, n'est célèbre que par son passé, encore ignoré des nations étrangères; à peine commençons-nous à lever la tête, à peine remuons-nous les chaînes de l'ignorance. Mais puisque c'est notre pays, il faut le tenir, et tout ce que nous pouvons faire de mieux c'est de tâcher à le servir et à l'illustrer par nos talents, par nos vertus et par nos bras s'il le faut.

Oui, mon ami, soyez toujours bien moldave, aimez et servez votre patrie, quelque petite et quelque pauvre qu'elle est. Souvenez vous que les Hotentots [sic!] préfèrent mieux se couronner avec les entrailles de leurs bœufs, plutôt qu'avec les ornements de l'Europe. Prenons exemple de ces hommes et faisons de même. Nous sommes moldaves, nous devons l'être jusqu'à nos derniers moments.

Quel à été le but de nos parents en nous envoyant dans ces pays étrangers et si éloignés de nos foyers? C'est de nous appliquer aux études, c'est à nous enrichir des sciences et des connaissances que renferme la France et les transporter ensuite dans les lieux où nous avons reçu le jour. Faites, donc, ô, mon ami, les devoirs que vous imposent la patrie et les vœux de vos parents! Devenez instruit et surtout vertueux! En retournant en Moldavie, la gloire et les bras de nos compatriotes nous attendent. Je ferai aussi mes devoirs.

Voilà mes idées, voilà mes seuls plaisirs, voilà ma consolation loin de mon pays; je ne suis heureux que dans l'avenir.

Mais je vois que j'ai trop parlé et que je n'ai rien dit. Adieu, j'espère vous revoir dans quelques mois d'ici. Ecrivez-moi plus souvent.

Je vous embrasse et suis à jamais votre sincère ami,

Michel Kogalnitchan

Présentez, je vous prie, mes respects à Monsieur Fournaraky. Donnez-moi aussi, selon votre promesse, quelques détails sur la capitale. Vous verrez les

nouvelles que j'ai reçues de la Moldavie dans les lettres que j'écris à mes camarades.

A.N., Arhivele Istorice Centrale, Col. „Gh. Nicolaiasa”, p. I, nr. 101

27

[C ă t r e t a t ă l s ă u]

[Liunevil,] 16/28 mart 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânilor duminice, băbăcă.

Cu cea mai mare bucurie a sufletului am primit cartea care ai binevoit să-mi scrii, din 18/30 februarie. Am dat laudă preamărit[ivului] Dumnezeu că vă aflați în bună stare și în deplină sănătate. Eu nu v-am răspuns până acum pentru că nu am fost prea bine. Să vede că am răcit, căci dintăi mi s-au umflat o geană, pe urmă am amorțit, mă durea pieptul și tușăm. Iar acum, slavă preaputernicului Ziditoriu, mă aflu sănătos. Doftoria care îmi scrii să fac pentru geane am făcut-o și mi-au folosit. În luna lui mai voi urma poronca duminice. Scrisoarea prin care mă înștiințezi că monșiu Lencur au sosit, precum și bucătariul, am primit-o, și îndată am și răspuns. Domnul Pop, bancheriu, mi-a trimis prin dilijanță banii care ai binevoit să-mi trimiteți. Însă nu mi i-au trimis toți, căci 30 galbeni fac în franci 345, și mi-au trimis numai 337 și jumătate. Pe urmă din acești bani îmi oprește 5 franci și jumătate pentru răvașurile care mi-au trimis. Apoi aici în Liunevil am plătit încă la dilijanță șapți franci pentru adus. Eu i-am scris ca să-mi dai mai bine poliță la un negustor din Liunevil, și așa n-aș fi prăpădit din 345 franci 20 franci și jumătate, adică 8 franci lipsă, căci în loc să-mi trimată 345 mi-au trimis numai 337 franci, di vreme ce galbănu face 11 franci și jumătate. Pe urmă 7 franci ce am plătit la dilijanță pentru adus și 5 franci și jumătate pentru răvașurile care domnu Pop mi-au trimăs ca să mă înștiințeze că îmi va trimete banii. Afară de aceasta am mai plătit încă eu aice vro patru franci pentru răvașurile lui, căci el au plătit numai până la sfârșitul țării nemțăști, [iară eu] de la intrarea în Franția. Deci mă rog, băbăcă, [ca, când] îmi vei mai trimete bani, să scrii domnului Pop ca să-mi dai poliță, sau pentru Paris, sau pentru Liunevil, căci așa nu voi prăpădi atâta de mult. Am văzut prin scrisoarea duminice că Domnu mi-au făcut leafă de 150 franci pe șasă luni, însă până acum n-am primit nici o scrisoare de la domnu Lencur, însă trebuie să primim în puțin, precum și banii, căci simestru s-au împlinit și acum începe celelalte șasă luni, pentru care nu avem bani. Arată, mă rog, băbăcă, lui domnu Lencur închinăciunile mele și zî-i ca să ne trimată bani cât mai în grabă, căci n-avem nicicacum straie, precum și bezădelile. Eu i-am scris de două ori, dară n-am primit nici un răspuns.

Băbăcă, mă rog, ai bunătate de pune în plicul duminice cărțile care ți-a trimete Matei Milo, căci el nu poate să mi li trimată sânțur, di vreme ce costisăsc foarte mult. Mă rog ai bunătatea aceasta, căci mi-i adevărat prietin, care mă iubește foarte mult.

Am postit săptămâna dintâi, precum vom posti și cea de pe urmă. Am vrut să fac post mercuria și venirea, dar fiindcă nu știe aice să facă bucate de post, de vreme ce nu să găască, ni da numai cartofe, și pe urmă îmbolnăvindu-mă, doftoru nu m-au lăsat.

Cu fiască plecăciune sărut mânil dumitale, băbacă, și sânt prèsup fiu,

Kogălnicean

Am auzit, băbacă, că acum la mai are să vie la Liunevil nepotul Domnului, adică fiul cucoanei Rucsandei Mavrogheni. Deci mă rog atunce ca să dai aceluia care îl va întovărăși aice, adică sau slujei, sau pedagogului, vreun șal de a dumitale ca să mi-l aducă mie, căci aice în Franția nu să găască nicicacum și sânt piste măsură scumpe. Pentru un șal turcesc poate cineva să iaie până la două sau trii sute de galbeni. Știu că dumneta ai multe, de aceea te rog ca să binevoiești să-mi trimeți și mie unu, însă să fie șal iar nu taclit, căci taclituri să găască prea multe. Te rog iar ca să-mi trimeți și vro sulimie sau suvaie sau cutnie ca să-mi fac un surtuc de vară, căci aice mai toți port de când au venit mulți lehi după luarea Varsaviei. Însă ajungând la marginea Franției atunce trebuie să le ascundă, adică să se împrejure pe didesuptu strailor sau să se îmbrace cu antireiu și să se lege la cap cu șalu, căci atunce îi slobod de vreme ce socotesc că-i portu așa.

D-aici doi dascali de la coleghiu vreu să meargă în Moldova pentru lucrarea pământului, căci aice să lucrează pământul foarte bine, iar nu ca în Moldova. Bezădelile le-au făgăduit răvașuri de recomandație, precum și domnu abate. Prin prileju acesta voi trimite și duduicilor ceva cărți, căci cât pentru zariflicuri nu pot să li trimăt de vreme ce sânt scumpe. Scrie-mi, mă rog, băbacă, dacă socotești că acești profesori vor putè prohorisi în Moldova, ca să nu meargă degeaba, de vreme ce sânt niște tineri foarte di treabă și învățați. Ei să vor porni pe la mai, deci mă rog să-mi răspunzi cât mai în grabă.

B.A.R., S 17 / DCCXLVI

28

[Către surori]

[Lunéville,] le 16/28 Mars 1835

Mes très chères sœurs,

C'est avec le plus grand plaisir que j'ai reçu les lettres que vous m'avez écrites en date du 17/29 Février. J'ai reçu plusieurs de vos lettres et je vous ai répondu. Je suis bien aise de ce que vous vous portez très bien. Quant à moi, vous saurez que j'ai été malade quelques jours; maintenant, grâce à Dieu, je me porte assez bien. Vous présenterez, je vous prie, mes respects à Monsieur Cuénim et vous lui témoignerez ma gratitude de la bonté et de l'amour qu'il me témoigne. Je lui ai répondu aux lettres obligentes qu'il m'a écrites; je ne sais pas s'il a reçu mes

réponses. Vous dites que vous êtes contentes de ce que j'ai acheté beaucoup de livres pour remplir mon armoire, mais jusqu'à présent j'ai plus qu'il n'en faut pour le remplir, puisque j'ai déjà plus de trois cents volumes en 8^o. Tout ces livres sont accompagnés de très belles gravures. J'ai les œuvres de Chateaubriand, de Buffon, de Voltaire, de Racine, de Corneille, la *Bibliothèque des voyages* en 50 volumes, les œuvres de La Harpe et beaucoup d'autres ouvrages du jour. J'aurai l'occasion de vous envoyer au mois de Mai plusieurs livres. Je voudrais vous envoyer des choses de luxe, tels que bonnets, souliers, fichus; mais c'est que tous ces objets coûtent cher et ma modique bourse ne me suffit pas. Si vous voulez avoir quelques objets pareils, tâchez de dire à mon père de m'envoyer une trentaine de ducats et vous aurez de très jolies emplettes, qu'en Moldavie vous ne pourrez acheter pour cent ducats. Mais que cet argent m'arrive pour le quinze Mai, car plus tard je ne pourrai rien faire, puisque l'occasion m'échappera de vous les envoyer. Maintenant nous n'avons pas d'acteurs à Lunéville; je ne pourrais donc vous dire si on donne de jolies pièces. Avec la même occasion je vous enverrai mon portrait. Je voudrais savoir depuis quand Madame Garet est devenu Madame de Garet, est-ce depuis mon départ de Moldavie [?] Millo demeure chez le spatar Scarlat Croupensky, tout près de nous, vous lui enverrez cette lettre ci-jointe et vous lui ferez demander la réponse. J'ai écrit à mon oncle par ma dernière lettre que j'ai envoyée à mon père. Tâchez d'en avoir la réponse et me l'envoyer, vous lui écrivez aussi de ma part en lui disant que je le prie de tenir sa promesse. Vous ne me dites pas s'il est déjà employé. Ecrivez-moi si vous recevez mes lettres trouées, car celles que je reçois de Moldavie ont une quantité de trous, qu'on fait sans doute à l'entrée de l'Autriche. Présentez mes compliments à Madame Wimmer, à [mes] cousins, à Monsieur Kische, si vous le voyez, et à tout le monde. Ecrivez-moi plus souvent et plus et donnez-moi de nouvelles.

Adieu, je vous embrasse et suis votre affectionné frère,

Kogalnitcan

J'embrasse tendrement Savtitza et Aléco. Ecrivez-moi s'ils apprennent bien.

B.A.R., S 18 / DCCXLVI

29

[C ă t r e t a t ă l s ă u]

[Liunevil,] 6 / 18 april 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânila dumatăle, băbacă.

Cu cea mai mare bucurie a sufletului am primit răvașul dumatăle din 18/30 mart; am dat laudă preamiloștivului Dumnezău că mult mie scumpă sănătatea dumatălevoastre să află în fericită întregime. Cât [pentru] mine vei ști, slavă Ziditorului, că mă aflu [destul de] sănătos. Pentru coriu Dumnezău m-au ferit,

însă, și chiar de m-ar fi lovit, n-ar fi fost nici o primejdie, pentru că aici coriul n-are nici o răutate și bolnavul nu trebuie să șadă 40 de zile în casă, ca la Moldova. Numai bezădelile au fost bolnave, dară atât de puțin, încât au șăzut în pat numai patru zile și pe urmă au mers cu noi la Nansi, un târg mare, aproape de trii ceasuri de Liunevil, pentru care îți voi da relație prin viitorul meu răvaș. Scrisoarele dumitale din 22 fevr[uarie]/2 mart și din 1/13 mart le-am primit. Pre cea dintâi Ț-am răspuns îndată, însă pe al doile n-am putut până acum și dar îți scriu acum pentru amândouă. Pricina acestei întârzieri este că am avut examen și darea premiilor și deci am vrut ca să mă sălesc și eu ca să pot avea ceva. Așa dară după examen am avut premiu întâi din limba nemțească. Cărțile care mi le-au dat nu pot să ți le trimet pentru că sânt mari și grele, dară îți trimăt hârtia alăturată care au fost lipită pe ele și unde directorul colegiului au iscălit. În limba franțeză, grecească și latinească, care fac numai un clas, am primit acsesitu, adecă premiu al patrului, din pricina că latinește încă nu știu bine și că clasul în care sânt îi mare, de vreme ce-i clasul ritoricii mici. Piste cinci luni vom intra în clasul ritoricii mari. Bezedè Grigori n-au avut premiu, însă îi de nădăjduit că la sfârșitu anului va avè multe. Mă rog ca să arăți premiu meu și lui moșu Iancu, ca să vadă că mă sălesc. Banii de la bancheriul de la Viena i-am primit, precum Ț-am scris prin trecutul meu răvaș.

În gazetele din Franția să vorbește mult de Moldova și de Valahia. Dăunăzi am cetit că aceste prințipaturi s-au cunoscut neatârinate de Anglia și de Austria, că turcii n-au a mai lua bir de la Moldova. Foarte mult m-am bucurat de aceasta, căci, dacă așa este, atunce vom fi și noi un norod slobod, [ocâ]rmuiți de Domnii noștri, neavând a pleca [capu] supt jugul turcului. Mă rog, băbacă, înștiințază-mă dacă aceste novitate sânt adevărate.

Banii de la monsiu Lencur i-am primit, precum și pentru straie, 17#, însă aice postavul îi mai scump decât la Moldova și din acești bani mi-am făcut numai un frac. Fiindcă n-avem nicicacum vreun surtuc curat, apoi am luat 14# din leafa mè de mi-am făcut un strai, precum și bezădelile au făcut tot aceeași. Pentru această pricină am scris toți împreună și lui monsiu Lancur ca să ne mai trimată bani. Harbuzii i-am primit în bună stare și voi începe a-i sămăna, însă nu știu cum trebuie a-i păzi și a-i grijî. Noi facem post această săptămână, însă ca pustnicii, mâncăm numai pâine, cartoafe și mere coapte, pentru că alte lucruri nu să gășăsc aice.

Cu acest prilej gășăsc ca cea mai scumpă a mè datorie de a-Ți pofti bună pitrecire, de a ruga pre milostivu Dumnezeu ca să vă păzască în deplină sănătate și fericire și să vă ajute ca să pitreceți fericiți și mulțamiți sfintele sărbători a Paștilor. Dumnezeu să vă învrednicească ca toate dorințele dumilorvoastre să se împlinescă cu fericire, după placul dumilorvoastre. Atunce mă voi țânè pentru cel mai norocit om și voi slăvi numele prèputernicului Ziditoriu. Aceste sânt cele mai învăpăiate dorințe a celuia ci este cu cea mai mare fiască plecăciune a dumitale prèplecat și supus fiu,

Mihalachi Kogălnicean

30

[Către surori]

[Lunéville,] le 6 / 18 Avril 1835

Mes très chères sœurs,

J'ai reçu vos aimables lettres datées l'une du 12/24 Mars et l'autre du 6/18 du même mois. J'ai senti un plaisir inexprimable en les lisant et j'ai rendu grâce au Créateur de ce que vous vous portez bien. Quand à moi, je suis assez bien, seulement j'ai souffert une dizaine de jours de la poitrine. Je suis bien aise des détails que vous me donnez sur les ordonnances du Prince pour la prospérité publique. J'ai vu dans les journaux que la Moldavie a été reconnue indépendante par l'Angleterre et par l'Autriche et que le Prince de Moldavie a déclaré Galatz port libre. Ecrivez-moi si cela est vrai. Vous me dites que Negrouce a traduit quelques pièces en moldave, mais vous ne me dites pas s'il [les] a fait jouer ou imprimer. Je croyais que la Moldavie était encore éloignée de voir dans son sein de grands crimes, mais malheureusement j'ai été trompé. Ecrivez-moi d'où est ce monstre qui a dévoré son enfant et quelle peine lui a-t-on infligé. Pour le livre dont je vous ai écrit, mon père n'a qu'à l'envoyer avec quelque personne de sa connaissance à Vienne chez le banquier Popp et lui écrire de me le faire parvenir et je l'aurai dans peu. Dites à mon père que je le prie infiniment de me l'envoyer, puisque j'en ai grand besoin. Lorsque dans la *Gazette Moldave* il y aura des poésies ou bien de l'histoire moldave, envoyez-les moi, et vous m'obligerez. Le *Robinson* a été plusieurs fois traduit en moldave, ainsi ce n'est pas pour la première fois. Vous devez le trouver dans [ma] bibliothèque. Celui qui paraît aujourd'hui est sans doute traduit par Monsieur Basile Dragitche. Ma chère Savtitz, Monsieur Cuénim a eu raison de se moquer de vous; j'espère bien qu'une autre fois vous serez plus attentive, car, voyez-vous, ce n'est pas joli pour une jolie demoiselle de votre âge que de faire de pareilles fautes, fi, c'est une horreur [!]. Aleco, je vous embrasse, mais quand on travaille, on ne doit pas s'empresser pour aller s'amuser; au contraire, quand on s'amuse, on doit s'empresser pour aller travailler. Si vous êtes sage et si vous apprenez bien, je vous enverrai de jolis livres à la fin de Juin. Ici, mes chères sœurs, il n'y a pas de comédiens pour le moment. Les acteurs de Nancy, qui est une très belle ville et où j'irai passer mes fêtes de Pâques (à mon retour je vous en donnerai des nouvelles par ma prochaine lettre) sont venus une fois à Lunéville. Ils ont donné une représentation composée de deux parties: *Le pré aux clercs*, opéra en quatre actes, belle pièce, et *Le chalet*, opéra comique en un acte, jolie pièce. Je passe mon temps quand je le peux, à lire différents ouvrages et beaucoup de journaux, tels que *La Gazette de France*, *L'Estafette*, *La Caricature*, *Le Voleur*, *Le Mercure de France*, *La Revue Maritime*, *La Revue des deux mondes*, *La Revue de Paris*, *Le Protée*, *Journal des modes* et d'autres petits journaux. Je suis abonné à quelques-uns, quant aux autres je les emprunte pour les lire et ensuite

je les rends. Donnez-moi des nouvelles. Adieu, passez-bien votre temps, pendant les Pâques amusez-vous bien et pensez quelquefois à votre frère. Remettez ces lettres a mon oncle et à Monsieur Cuénim.

Kogalnitchan

Vere Cotine, am primit cu [mare] bucurie răvaşul dumitale şi am slăvit numele Domnului că [te] afli sănătos. Duducile îţi vor spune ce fac, adică că învăţ şi că nu cunosc pre nimeni. Arată lui moşu Iancu şi mătuşicăi Mărioara că li sărut mânilor, precum şi verişoarei Elencului. Multe închinăciuni lui văru Alecu şi Gheorghită, precum şi la ceilalţi şi la toţi prietini.

Kogălnicean

B.A.R., S 20 /DCCXLVI

31

[C ă t r e t a t ă l s ă u]

[Liunevil,] 27 april /9 mai 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânilor dumitale, băbacă.

Cu cea mai mare bucurie am primit răvaşul dumitale din 1/13 april şi am văzut că milostivul Dumnezeu vă păzăşte în cea mai mare în[tregime] a sănătăţii. Eu, slavă Ziditoriului, mă port bine. Nu este greşala mè că nu Ț-am răspuns îndată la răvaşurile dumitale din 2 şi 13 mart, ci împrejurările. Căci (precum îi şi fi văzut prin răspunsurile ce-n ziua de Paşti Ț-am trimăs), având un examen mare, am trebuit ca să mă sălesc foarte mult, şi fiind[că] pentru aceasta avem vreme numai duminica şi joia, căci în celelalte zile toate ceasurile sânt întrebuinţate la deosăbite învăţături, apoi n-am putut să-Ți scriu îndată, ci am vrut ca mai bine să mai aştept ceva, ca să-Ți pot da vro mulţămire, adecă să-Ți arăt că am primit vreun premium, precum am şi avut norocire de a câştiga. Iar la răvaşul dumitale din 18/30 mart Ț-am răspuns îndată. Bani de la bancheriu Pop i-am primit, precum vei vidè din răvaşul meu din 7/19 april. Numai bezăde Dumitrachi şi bezăde Grigori au fost bolnavi de coriu, însă foarte puţin, dar eu n-am fost, şi chiar de m-aş şi fi îmbolnăvit n-ar fi fost nici o primejdie, căci aici coriul îi foarte ușor, iar nu ca la Moldova.

Sânt acum vro zăce zile de când domnu Lencur au scris din poronca Măriei Sale că domnu abate să tragă pre bezădele de la şcoala publică şi să le deie dascali particulari. Această poroncă îndată s-au împlinit, dară nu ştiu dacă aceasta să atinge şi de mine. Până când voi fi sigur că trebuie să învăţ ca şi bezădelile, apoi eu tot merg la coleghium, însă eu aş dori că mai bine să învăţ tot unde învăţ şi până a[cum, c]ăci învăţăturile îs mai bune. Iară acasă nu să pot aduce dascalii cei buni, pentru că n-au vreme şi mai ales că domnu abate are un haractir prea slab ca să fie

ascultat; de aceea și bezădelile mai bine ar face să învețe la colegiu decât acasă. Mă rog, băbacă, arată aceasta lui domnu Lencur, căruia i-am și scris un răvaș. Am văzut iarăși într-o scrisoare de a domnului Lencur către bezădele, în care scrie că Măria Sa Vodă îl sălește ca să vie iarăși în Franția, însă nu știu pentru ce aceasta. Poate că dumneta o știi, scrie-mi și mie, mă rog.

Aice toate gazetele vorbesc de neatârnarea Moldovei și a Valahiei; unele zic că Anglia au făcut aceasta, ca turcul și rusul, bătându-se vreodată, să nu poată intra în Moldova, altele zic că împăratul Neculai au făcut aceasta, ca dintăi să-și tragă inimile moldovenilor în partea lui și apoi să unească aceste prințipaturi cu imperia Rosiei. Mă rog, dară, băbacă, dacă aceste vorbe sânt adevărate, să-mi scrii și mie.

Cu cea mai mare fiască plecăciune sărut mânilor duminale și sânt a duminalei prèplecat și preasupus fiu,

Kogălnicean

B.A.R., S 21 / DCCXLVI

32

[C ă t r e s u r o r i]

[Lunéville,] le 10 Mai 1835

Mes très chères sœurs,

Vous m'écrivez que vous êtes dans une grande inquiétude de ce que vous n'avez pas reçu des lettres de moi depuis longtemps; je sens que je suis coupable, mais involontairement; l'examen que j'ai eu à soutenir a été la cause de ce retard, de même que j'ai écrit aussi à mon père. Je me porte bien, mais quelquefois je sens de douleurs de poitrine, ce qui me vient de ce que je reste toujours assis et que je ne fais pas beaucoup d'exercice. J'espère que, quand je retournerai en Moldavie, j'aurai le bonheur de lire les chefs-d'œuvre inintelligibles de Botezato; mais, en attendant, je ne sais pas quel est le fou qui en achète des exemplaires. Ecrivez-moi quel est le titre de l'ouvrage que S.A. le Prince a donné au cabinet de l'histoire naturelle. Moi j'ai aussi un ouvrage en ce genre, mais qui coûte extrêmement cher, c'est *L'Histoire des progrès des sciences naturelles* en 80 volumes, plus 80 livraisons de plus de huit cents gravures coloriées. Il m'a coûté 60 # puisque je l'ai acheté petit à petit. Mais c'est un ouvrage magnifique. En Moldavie il doit coûter 600 #, car les livres s'y vendent dix fois plus cher qu'ici. À propos, vous me dites le nom du futur de M^{lle} Pulchérie Ghika, mais vous ne me dites pas les lettres des époux de M^{les} Alexandry, Cavako et Garet. Je suis bien curieux de les savoir. Je suis bien aise de ce qu'on a établi aussi en Moldavie une compagnie de pompiers à feu; car ici, en France, il y a en même jusque dans les plus petits villages. Ici la musique moldove est inconnue; ainsi je vous prie de m'envoyer sur chacune de vos lettres une chanson en notes, car plusieurs personnes m'en ont prié.

En revanche je vous enverrai aussi de musique française aussitôt que j'en trouverai l'occasion. Les grains de melons-d'eau n'ont pas encore poussé. Je ne sais pas si vous avez reçu une lettre de moi où j'écris à mon père au sujet de deux Français qui désirent aller en Moldavie. Ici il n'y a rien de nouveau, si ce n'est que dans un mois nous aurons le camp, où il y aura six régiments de dragons, ainsi qu'un des fils du roi. Nous aurons aussi dans peu des acteurs. J'ai maintenant dans ma bibliothèque jusqu'à cinq cents volumes, tous en 8° et avec de très belles vignettes et gravures. Quand je retournerai en Moldavie nous aurons avec quoi passer gaiement les longues soirées d'hiver au coin du feu, car je n'ai choisi que des livres amusants. Aussitôt que j'aurai trouvé l'occasion, je vous enverrai quelque-uns. J'embrasse Savtitz et Aleco. Mes respects à Monsieur Cuénim, à Monsieur Kische et à Madame Wimmer. Vous enverrez cette lettre à Millo et vous lui demanderez réponse. Mes compliments à mes cousins. Je vous embrasse et suis avec le plus vif attachement votre affectionné frère,

Kogalnitchan

Băbacă, mă rog, zi lui monsiu Lencur ca să scrie domnului abate ca să-mi dei voie să mă plimb câte jumătate de ceas în toate zilele, căci de multe ori am durere de piept din pricină că toată ziua şăd şi nu umblu nicicacum, şi doftorii sânguri mi-au zis ca să mă primblu mult, pentru că nefăcând aceasta sângele să aprinde şi de aceea mă doare pieptul.

B.A.R., S 22/DCCXLVI

33

[Către tatăl său]

[Liunevil,] 13 / 25 mai 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânilor dumatiale, băbacă.

Cu cea mai mare bucurie a sufletului am primit răvaşul dumatiale din 15/27 april. Am dat laudă preamiloşivului Dumnezeu că vă aflaţi cu toţi sănătoşi. Eu acum mă port binişor. Pricina că nu Ț-am răspuns îndată la răvaşul acesta este că am fost bolnav de friguri şi de piept. Am şăzut vro săptămână în pat. Iar acum, slavă Preaputernicului, sânt bine, dară încă slab. Pricina boalei acestei este că şăd tot în casă şi că nu îndeletnicesc nicicacum mădulările mele, însă doftorul au hotărât ca să mă plimb în toate zilele câte un ceas. Dumneata zici că pentru că nu mă păzăsc de răcele, de aceea mă îmbolnăvesc; nicicacum nu-i aceasta pricina, căci aice îi foarte cald. Iată adevăratele pricini: dintăi, apa este foarte ră şi puţână, al doile, bucatile, care sânt într-un hal foarte rău. În început am fost bine aice, dară acum au început a scăde. Odăile sânt foarte răle, nu din pricina mărimii, ci din pricina scârnaviei. Când am venit aice, atunce, ca să închidă ochii lui monsiu

Lencur, ne da bucate tot bune, odăile era grijâte, dar, îndată după ce monsiu Lencur au purces la Moldova, au început a lua perdelile, a ne da niște crivaturi scârnavе și strâcate, în sfârșit acu la masă nu ni dă adeseori decât o zamă cu pâine în loc de ciorbă, un răsol, o bucățică de slănină, o friptură și un măr sau nuci. Aceste ți le scriu numai dumitale și mă rog ca să nu spui nimănui; dară în puțân bezădelile vor scrie Măriei Sale că sânt degustați cu totul de Liunevil.

Doi munteni, adevă doi valahi au trecut pe aice viind de la Paris și mergând la București. Ei au să meargă și la Iași. Eu n-am fost acasă când ei au venit să ne vadă, deci întreabă-i să-ți spuie în ce hal au găsit odăile noastre și ce le-au zis bezădelile ca să spuie Măriei Sale lui Vodă. În sfârșit și bezăde Vogoridi are să se întoarcă în puțân de la Londra la Moldova și atunce ți va da destule relații, precum și directorul teatrului, Furo, la întoarcerea sa.

La ochi mi-i bine acum. Nu știu încă cum să-ți mulțămesc pentru bunătatea ce ai avut ca să-mi trimeți cu Furo 10 #, precum și o suvaie. Până acum n-au ajuns aice, dar trebuie să vie în puțân. Poate că m-am greșit, dară nu Ț-am cerut un șal întreg, ci o bucățică de șal pentru jâletcă, însă nu-i nimic.

Nu pot să-ți descriu ce măhniciune am sâmtit cu toții când am văzut că bietul domnu Lencur au murit. Sârmanu! Ce om bun era, și el sângur putea ca să ne ușureze traiul la Liunevil. Măria Sa Vodă au și scris un răvaș bezădelilor vestindu-le această nenorocită întâmplare. Toți sântem măhniți.

Banii care îmi trimeți îmi vor fi de mare folos, căci am gând ca duminicile și joile să fac niște plimbări mici pimprejurul Liunevilului. Eu, pentru piept, m-am tocmnit cu [o] fimeie ca să-mi deie de două ori pe zi lapte de capră. Dar îi foarte scump, de vreme ce trii păhară plătesc trii lei. Pentru tinerii franțezi, ei au hotărât ca să meargă negreșit în Moldova.

Cu multă fiască plecăciune sărut mânilе dumitale și sânt al dumitale prèplecat și supus fiu,

M. Kogălnicean

B.A.R., S 24 / DCCXLVI

34

[Către surori]

[Lunéville,] le 13 /25 Mai 1835

Mes très chères sœurs,

J'ai reçu avec le plus grand plaisir vos charmantes lettres en date de 11/23 Avril et je rends grâce au Ciel de ce que vous êtes toutes bien portantes. Quand à moi, vous saurez que j'ai été malade de la poitrine; j'ai eu aussi la fièvre, mais maintenant je jouis d'une assez bonne santé. Je suis bien fâché de ce que mon père n'a pas voulu satisfaire à votre demande, en vous donnant de l'argent pour des

chapeaux; allons, il faut vous en consoler. Je tâcherai dans peu de vous faire ce petit plaisir, lorsque mes moyens me le permettront. Je tâcherai de vous envoyer le plus de livres que je pourrai avec la première occasion. Vous me dites aussi que j'envoie maintenant la bibliothèque que me suis formée, mais c'est impossible, vu que tous les ouvrages que j'ai sont encore incomplets ou bien en souscription, ou bien ne sont pas encore reliés et que je ne peux pas les envoyer sans qu'ils soient reliés. Vous me dites que les élèves de la Société Philharmonique de Bucarest ont donné une représentation, mais vous ne me dites pas [où] ils l'ont donnée: est-ce à Iassy ou bien à Bucarest [?] Il paraît qu'en Moldavie tous les bourgeois se donnent le titre de *de*, mais c'est une chose permise, car de même en France je puis me nommer le fils du Grand Mogol sans que quelqu'un me conteste ce titre, et Madame Garet est assez instruite et assez spirituelle pour savoir cela; par conséquent elle a ajouté un *de* qui anoblisse l'action qu'elle a faite lorsqu'elle a quitté la Moldavie furtivement, mais il faut lui pardonner cette petite vanité-là; laissons-lui ce *de* qui a tant de charmes pour elle et pour sa noble demoiselle. Mes chères sœurs, mon père m'a envoyé quelques petits choses par Monsieur Baptiste Foureaux, écrivez-moi s'il m'a envoyé aussi le livre moldave dont je vous ai écrit. Faites une révision dans mes livres et envoyez-moi la liste des volumes qui me manquent, vous noterez quel est le volume qui manque, où est-il imprimé, en quelle année, quel ouvrage et chez quel libraire on le trouve, parce que je veux compléter les livres qui me manquent. Vous m'obligerez infiniment. Nous avons maintenant des acteurs à Lunéville; j'y vais les dimanches et les jeudis, mais ils m'ennuient, car ils jouent bien mal. Mes respects à Monsieur Cuénim et à Madame Wimmer. J'embrasse Savtitz et Aleco. Adieu mes chères sœurs, portez-vous bien. Votre dévoué frère,

Kogalnitchan

Je baise les mains de mon cher oncle Jean; je n'ai pas pu lui écrire, vu que je suis encore faible.

B.A.R., S 25 / DCCXLVI

35

[Către tatăl său]

[Liunevil,] 6 / 18 iunie 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânilor dumatăle, băbăcă.

Scrisoarea dumatăle din 10/22 mai cu cea mai mare bucurie a inimii am primit-o. Am dat laudă multmilostivului Dumnezeu că mult mie scumpă sănătatea dumatăle să afle în deplină întregime. Cât pentru mine vei ști că acum mă aflu foarte bine, pentru că vremea îi foarte frumoasă și că acum am puțină vreme de primblat.

Îți trimăt relația orașului Nansi. Îi un târg depărtat de Liunevil de trii ceasuri; are patruzăci de mii de suflete. Îi una din cele mai frumoase politii a Franței. Ulițele sânt drepte, largi și toate casăle au cinci rânduri. Sânt multe frumoase piațe și primblări. Are o bibliotecă, o academie, un muzeum de cadruri și o frumoasă șală de privești.

Piste două luni avem examen și mă voi săli ca să iau multe premii, ca să vă mulțămesc. La Liunevil nu să învăț pravilile, dară la Paris; și încă dintăi trebuie ca să învăț ritorica, loghica și filosofia, pentru care trebuie doi ani, și atunce voi învăța pravilile.

Gazetile de aici vorbesc pentru neatârarea Moldovei; aceste novitale le au primit de la Țarigrad. Harbuzii au crescut mari și nădăjduiesc că vom mânca și anul acesta. Batist Furo încă nu s-au pornit să vede de la Iași, de vreme ce n-au ajuns la Liunevil.

Băbacă, Vasălică Alecsandri, fiul spatariului Alecsandri, îmi scrie de la Paris că părintele său are să vie în Franția în anul acesta ca să lasă la Paris pe fiul său cel mai mic. Nu cred că și dumneta vei vini, precum ai zis la Iași, dară mă rog că dacă spatariul Alecsandri are să vie cu adevărat în Franția, apoi mijlocește ca, trecând prin Liunevil, să mă iaie și pre mine la Paris, căci atunce voi avè vacanție și foarte mult aş dori ca să văd și eu acest frumos oraș, minunea lumii.

Aice mergem de două ori la teatru, dară nu-i atât de bun ca cel de la Iași. Am văzut în gazetile de aici că Adunarea Obștească a Valahiei au mai dat încă domnului Ghica pentru Curtea sa 600 000 lei. Monsiu Chiunem îmi scrie că domnul Lencur au lăsat opt sute de galbini de datorii; nu știu cum să poate aceasta. Mă rog, băbacă, dacă ai găși prilej, să-mi trimeți cartea aceea pentru care te-am rugat. Scrie-mi, mă rog, pentru ce bucătarii franțuji au ieșit de la Măria Sa Vodă.

Cu multă fiască plecăciune sărut mânilor dumatiale, băbacă, și sânt al dumatiale prèplecat și supus fiu,

M. Kogălnicean

B.A.R., S 26 / DCCXLVI

36

[Către surori]

[Lunéville,] le 6 / 18 Juin 1835

Mes très chères sœurs,

C'est avec le plus grand plaisir que j'ai reçu votre lettre du 9/21 Mai. J'ai rendu des actions de grâce au Tout-Puissant de ce que vous vous portez bien. Quant à moi, vous saurez que je suis d'une parfaite santé. Je vous remercie de toutes les nouvelles que vous me donnez; j'en ai lu la description avec bien de plaisir. Comme je vous ai promis, je vous enverrai quelques jolis ouvrages, mais il

n'y a pas d'occasion qui se présente. Cependant j'espère que Monsieur Baptiste Foureaux se chargera de cette commission à son retour. J'ai déjà acheté les ouvrages qui sont: *Le Magasin pittoresque*, *Le Magasin universel*, *L'Annuaire des enfants*, tous ces livres sont dans le genre du *Musée des familles* et avec des gravures. Ensuite, *La France dramatique*, qui a plus de 80 comédies et vaudevilles; les ouvrages de Demoustier, celui qui a fait les *Lettres à Emilie sur la mythologie*, Walter Scott, les œuvres de Madame Guizot, *Gil Blas*, les *Mille et une nuits* et beaucoup d'autres ouvrages, qui vous plairont, j'en suis sûr. Ils m'ont coûté ici douze ducats, mais en Moldavie vous ne les aurez pas pour trente. Baptiste Foureaux n'est pas encore arrivé à Lunéville. Ici nous allons maintenant au spectacle deux fois par semaine, car les autres jours il n'y en a pas. Il y a quelques bons acteurs, mais ils ne surpassent pas Madame Laman, Artur et sa femme, ainsi que Valery. Il y a une actrice qui joue horriblement mal, et cependant il y a des personnes qui disent qu'elle joue beaucoup mieux que Mademoiselle Mars, la première actrice de Paris; aussi je la siffle toujours, car ici ce n'est pas comme à lassy; quand un acteur a oublié de prononcer une syllabe, aussitôt les sifflets parviennent à ses oreilles. Joseph Foureaux n'a pas de rival ici qui joue mieux que lui les rôles de niais. Enfin, c'est une mauvaise troupe, je ne vais au spectacle que pour tuer le temps. Dans deux mois nous aurons la distribution des prix, ensuite nous aurons vacances deux mois; j'emploierai ce temps à voyager dans les Vosges, montagnes qui sont près de Lunéville. Pour le moment je n'ai pas d'autre chose à vous dire, si ce n'est que Basile Alexandry m'a écrit que sa sœur ne se mariait pas. J'embrasse Aleco et Savtitz. Adieu, mes chères sœurs, je suis votre affectionné frère,

Kogalnitchan

Mes respects à Madame Wimmer.

B.A.R., S 27 / DCCXLVI

37

[C ă t r e t a t ă l s ă u]

[Liunevil,] 1 /13 iulie 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânilor dumatiale, băbacă.

Răvașul dumatiale din 26 mai nu l-am primit decât în 24 iunie/6 iulie și cartea dumatiale din 7/19 iunie am primit-o în 28 iunie/10 iulie; nu știu care să fie această întârziere. Precum arăți și dumnetă, că ai primit cartea mē cea mai veche mai înainte decât cea mai nouă. Domnu Batist Furo au trecut pe aice, însă la întorsul său; el au șazut aice numai un sfert [de ceas] și de aceea n-am putut să trimăt nimic duducilor, precum le-am făgăduit. Antereiu care mi l-ai trimes, precum și altile,

le-am primit toate. Numai pentru 10 galbeni care zăci că i-ai dat mi-au spus că nu i-a primit. Însă fiindcă eu avem trebuință de bani, el m-au împrumutat, dându-i sânet de primire.

Cu cea mai mare bucurie a sufletului am văzut că mult mie scumpă sănătatea dumitale este într-o întregime. Cât pentru mine vei ști, slavă preaputernicului Dumnezeu, că acum mă port foarte bine și că nu sufăr nicicacum de piept. Cât pentru poronca ce-mi dai atingătoare de a merge la coleghium, eu o urmez și voi împlini-o și de acum înainte. Lipitori la șale am pus, cum mi-ai poroncit, însă nu mi-au făcut nici un bine, de vreme ce începuserăm a mă însănătoși. Noaptea dorm cu halat. Acum domnu abate ne caută mult mai bine decât înainte. Mâncarea îi bună. Mai dăunăzi au primit niște cărți de la Măria Sa Vodă și de atunci ne tractarisăște mai bine. Lapte de capră obicinuiesc a-l lua, dar îi foarte scump aice. Cât pentru copilul cuconului Lupu Balș vei ști că să poartă foarte bine, că să sălește la învățătură și că i-au scris de vro zăci ori în diastimă de trii luni. Mă mier și eu cum dumnealui n-au primit nici un răvaș.

Nu pot să-ți spun câtă bucurie am sâmtit când am văzut că Măria Sa Vodă au binevoit să mă numască ofițar în cavalerie. Mulțămirea mē este nespusă, căci eu gândem că cât voi fi în țări străine voi rămânē tot cadet. Crede, băbacă, că mă voi săli ca să mă fac vrednic de un asămine favor și că de acum înainte mă voi îndeletnici mult mai mult la învățătură și într-o lună nădăjduiesc că îți voi trimete atestat că am primit cinci premii, căci piste trii săptămâni avem examen și pe urmă vacanții de două luni. Această vreme o voi întrebuința-o de a merge într-un sat, aproape de Liunevil, unde este o școală crăiască de agricultură, acolo voi învăța lucrarea pământului. Măria Sa Vodă mi-au trimăs atestatul de ofițer. Eu îndată am alcătuit, cum ați poroncit, o carte franțuzască și am trimăs-o cu plicu bezădelilor. Iată că alăturez aice o carte pentru hatmanul; vei avē bunătate că să o pecetluiești și să i-o dai. Îți trimăt și exemplariul acsesitului, sau a al doile premium de zugrăvit. N-am putut să câștig premiul întâi, pentru că sânt școleri care învață de zăce ani a zugrăvi și eu învăț numai de șase luni, și încă sânt al doile într-un clas di triizăci de băieți.

Băbacă, am astăzi trebuință de bunătatea dumitale, pentru ca să mă ierți de o greșală mare ce am făcut, dară crede, mă rog, că în viața mea de acum nu te voi mai supăra. Știi că când am ajuns la Liunevil nu știam nicicacum latinește, dar, cum eram mare ca să întru cu copii de zăce ani în tacsia unde să începe această limbă, am fost sălit ca să sai cinci clasuri, încât am întrat în clasul domnului abate, unde să învață prosodia latinească, Chichero, Omir și scriitorii cei mai grei, latini și greci; cum nu știam nimic latinește, aș fi fost totdeauna coada dacă nu aș fi lucrat mult. Însă, cât de mult și să fi lucrat, tot nu aș fi putut ca să fiu în jumătate an cel întâi dacă nu aș fi cumpărat și cărți care să mă ajute. Cărțile, adevărat, sânt ieftine aice, dară scriitorii cei buni în toată lumea sânt scumpi, precum și aice, și avem trebuință de cărți bune. Deci m-am prenumărat la multe cărți care ieșă în toată luna, fără ca să ieu sama că luam mai multe decât nu putem plăti. Librerul nu-mi zăce nimic și eu socotēm că nu avem mult a plăti. Toți banii care mi-ai dat, precum și

acei care mi-au dat Măria Sa Vodă, i-am cheltuit, și iată cum. Piste tot am avut până acum 116 #, adică 60 # care mi i-ai dat la purces, 30 # care mi i-ai trimis prin bancheriul Pop, 10 # care mi i-au dat Batist Furo și 16 # de la Măria Sa Vodă. Dintr-acești bani am plătit 15 # în drum; 35 pentru ceasornic; cu 20 # mi-am cumpărat deosăbrite mărunțușuri, precum și cărți; apoi cu ceialaltii am cumpărat aceste lucruri. Măria Sa Vodă ne-au trimăs puțâni bani pentru straiie. Vara au venit; deci mi-am făcut două jăletce și două părechi pantaloni albi, care m-au costisit 5 galbeni; pe urmă învățăm din banii noștri armile în toate zilele, câte 2 # pe lună, căci Măria Sa au zis că iarna să învățăm armile și jocul, iar vara călăria și a înota. Dară, cum ca să nu uităm tot ce învățăm iarna, apoi noi toți ne-am unit și avem dascali de arme, care, cum am zis, costisăsc 2 galbeni pe lună, și altul de joc, care cere câte 1 #, deci pentru patru luni de arme fac 8 # și pentru joc 4 #, care fac pieste tot 12 # până acum. Pe urmă am cheltuit cu mersul la teatru, la Nansi și alte mărunțușuri ca la 10 #. Apoi ieu mathemă de scripcă, pentru care plătesc câte 2 # pe lună. Am început a învăța de trii luni, fac 6 #, pe scripcă am dat 5 galbeni. Deci vezi c-am cheltuit până acum 108 galbeni, și mi-au rămas încă opt galbeni de cheltuit. Mai dăunăzi am cerut socoteala de la librer, și care au fost spăimântarea mē văzând că sânt încă dator cu 80 de galbeni! Am căutat ca să văd dacă nu m-a și înșălat, dar n-am putut afla nici un vicleșug. Această somă îi mare, știu foarte bine, dară am greșit, sânt vinovat, și nu am altă a face decât a mă ruga cu lacrimi ca să mă ierți, căci numai în dumneta am toată nădejdea mē. Însă pe de altă parte vei vidē că soma aceasta nu-i mare când vei ști că aici toate sânt mai scumpe, patru ori mai mult decât în Moldova, de vreme ce aice un galbăn are atâta preț cât la Iași o carboavă. Pe urmă m-am înșălat cu bunătatea cărților și cu pilda, căci, văzând pe bezădele că cumpără atâtea tomuri, am vrut să fac și eu ca și dâșii. Dară dumneta vei zice că nu trebuie să urmez bezădelilor, că nu sânt bogat ca fiii Domnului; așa este, dară eu am cheltuit numai 80 # și ei de când au venit aice au cheltuit mai mult de 200 de galbeni și mai au încă datorii de mai mult de 100 #, banii care i-au cerut de la Vodă acum. Și ce vei mai zice că și fiul paharnicului Enuță au cheltuit de când îi aice mai mult de 100 #! Crede că sânt vinovat, că am greșit, dară ce să fac [?] Rău am făcut, dară dacă nu mă vei ajuta, cine mă va scăpa [?] Poate că vei gândi că am cheltuit banii pe alte lucruri, dar iată că îți trimet izvodul de cărți ce am cumpărat. Pe poșta viitoare îți voi trimete și un răvaș de la domnul abate ca să te încredințazi de adevărul. Iată, trimăt și atestatul sălinții mele la școală. Poți să dai izvodul de cărți ce am cumpărat la monsiu Chiunem sau la oricine și vei vidē că cărțile care am cumpărat sânt bune. Sânt tânăr și nu am înțălepciune, de aceea am putut face o așa mare nebunie, dară, cum acum am toate cărțile trebuitoare, nu voi mai avē trebuință ca să mai cumpăr. Mă rog, băbacă, îndură-te și-mi trimete cât mai în grabă 80 de galbeni, căci până acum librerul nu mi i-au cerut, dară poate ca să mi-i ceară. Crede că de acum înainte mai bine voi muri decât să-ți fac asămine supărări. Fii atâta de bun și mă scoate din această grea belē, căci dacă nu mi-i ajuta sânt prăpădit.

Totodată prilejul zilei Sfântului Ilie, marelui patron a dumilorvoastre, îmi dă chip ca să vă poftesc tot feliul de bunătați. Dea Domnul ca să-ți îplinească toate voințele, să fii sănătos, să pitreci mult ani îndelungați, necurmați și fericiți, dea Domnul ca cel mai bun din părinți să trăiască norocit pentru soarta fiilor săi [!] Cât îmi pare de rău că nu pot să fiu acum în Moldova ca să vă arăt în faptă aceste sâmtiri de dragoste și de recunoștință necurmată [!] Facă Domnul cu toate ce vă poftesc să se îplinească, pentru fericirea aceuia care, sărutându-ți mânilor, este cel mai plecat și supus fiu,

M. Kogălniceanu

Cu uniforma de iuncher nu pot să fac nimică pentru că mi-i prea strâmtă.

B.A.R., S 28/DCCXLVI

38

[Către surori]

[Lunéville,] le 1 /13 Juillet 1835

Mes chères sœurs,

J'ai reçu à peu d'intervalle trois de vos lettres, l'une du 26 [Mai]/7 Juin, l'autre du 6/18 Juin et enfin une autre du 12/24 Avril par Monsieur Baptiste Foureaux. Je suis bien aise de ce que vous vous portez toutes bien; je suis en bonne santé. Le directeur de théâtre de Moldavie ne m'a remis la lettre qu'à son retour, c'est-à-dire après avoir été trois semaines à Paris. J'ai reçu avec bien de plaisir la bourse et le portefeuille que vous m'avez envoyés. Je vous en remercie de tout mon cœur. Ces petits ouvrages sont très bien travaillés et tous ceux à qui je les ai montrés ont dit la même chose. J'en étais si content, que j'ai oublié de dire à Monsieur Baptiste qu'il prenne quelques livres que je voulais vous envoyer. Ce n'est qu'après que je me suis rappelé; j'en suis très fâché; mais je vous prie, mes chères sœurs, ne vous irritez pas, parce que bientôt je trouverai une occasion pour tenir ma promesse. Je vous remercie des félicitations que vous me faites au sujet de mon avancement, j'ai été aussi bien content. Priez de ma part papa de faire peindre l'uniforme d'officier de cavalerie, mais avec de très grands détails, et de me l'envoyer dans une lettre, parce que plus tard je m'en ferai une. Monsieur Miller, de l'école des Trois-Saints pourra très bien faire cela. Monsieur Mimaut est passé par Lunéville, il nous a laissé ici Mr. Vogoridès et est parti aussitôt pour Paris. Ma chère Marie, présentez je vous prie mes respects à Monsieur Cuénim et assurez-le que par la prochaine poste je répondrai à la lettre de Monsieur son fils, vu que le temps ne me le permet pas maintenant. Ecrivez-moi aussi si Mademoiselle Enoutza s'est mariée, car son frère m'a dit qu'elle devait épouser le docteur Ilaschçouk. Ma chère Hélène, vous m'écrivez que vous avez été à la campagne et que le jour de votre fête il y a eu une danse de paysans, mais vous ne m'écrivez pas si vous avez

aussi dansé. Mon portrait était aussi fini, mais, comme je vous l'ai dit, j'ai oublié de le donner à Monsieur Baptiste, qui amène avec lui six acteurs et six actrices. J'ai vu tout son monde. Il y a deux actrices assez jolies. Vous me dites qu'il y a eu samedi 4 Mai un examen public à l'école des filles, mais vous ne me dites pas quelle est cette école et qui l'a fondée. Ecrivez-moi, quelles sont les pensionnaires de cette institution et qu'y apprend-on [?] Ecrivez-moi aussi si mon père a toujours les mêmes emplois et s'il n'a pas eu d'avancement. Vous m'avez écrit la première fois bien peu. Pourquoi est-ce que Monsieur George Carpe est sorti de la milice et que fait-il maintenant? Je vous ai donné des nouvelles de Nancy par la lettre de mon père, au reste je le fais encore une fois.

Nancy a une population de 40 000 âmes. C'est une des villes les mieux bâties de France. Ses places publiques sont ornées de statues et de belles fontaines; la Place Royale est la plus remarquable. Elle était autrefois la capitale de la Lorraine. Le vertueux roi de Pologne, Stanislas, en avait fait sa résidence. Les plus beaux édifices: la Préfecture, l'Hôtel-de-ville, la salle de spectacle, les casernes et l'Hôpital. Les établissements scientifiques sont l'Académie Universitaire, l'École secondaire de médecine, l'École de sourds-muts, le Collège royal et le Jardin des plantes.

Comment donc Mademoiselle *de* Garet s'est-elle résolue à épouser le pauvre Loupou Boujne, et quel affront pour elle que d'être ensuite refusée par un *misérable roturier*[!] Madame *de* Garet doit en mourir de honte. Je le lui conseille, elle doit le faire bien vite, de peur que sa noblesse ne s'envole pas. Vous me demandez comment je me plais en France. Mal. C'est un pays beau, riche, policé, puissant; mais, comme je ne suis pas Français, je préfère ma patrie. Je ne changerai pas la pauvre Moldavie pour le premier trône du monde. Je suis né Moldave, je veux mourir Moldave. Au reste, si je connaissais des personnes, si j'avais des parents ou des amis ici, je pourrais encore vivre gaiment pendant tout le temps de mon exil; éloigné de six cents lieues de son pays, c'est insupportable. J'attends avec grande impatience le moment où je retournerai en Moldavie. La seule idée que je suis ici pour mon bien peut me consoler.

Dites au domestique Jean d'aller chez Iorgu Cheșcu de la vestiarie et de lui demander le volume de Madame de Genlis que je lui ai prêté à lire; puis vous m'écrivez quel est ce volume, afin que je sache ce que je dois acheter ici pour compléter mon ouvrage. J'embrasse ma petite sœur Savtica et mon petit frère Aleco. Qu'il soient bien sages et je leur enverrai de petites choses. Tâchez de m'envoyer la musique de δεῦτε ἑλληνες γενναῖοι. Si vous ne l'avez pas, tâchez de vous la procurer. Puis quelques mazourques, ainsi que des danses moldaves, la Krakovianca, la serbasca. Adieu, mes chères sœurs, je vous embrasse de tout mon cœur et suis votre affectionné frère,

Kogalnitchan

Priez mon père d'envoyer cette lettre à mon oncle Jean.

Madame Wimmer,

C'est avec le plus vif plaisir que j'ai reçu les félicitations que vous me faites au sujet de mon avancement. Je vous en suis bien reconnaissant et je vous en aurai toujours de l'obligation Aimez, je vous prie, mes sœurs. Adieu, Madame, j'ai l'honneur d'être votre dévoué serviteur,

Kogalnitcan

B.A.R., S 29 / DCCXLVI

39

[C ă t r e t a t ă l s ă u]

[Liunevil,] 12/24 iulie 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânilor duminale, băbacă.

Cu cea mai mare părere de bine am primit scrisoarea duminale din 21 iunie calendarul vechi și am dat laudă preamultmilostivului Dumnezeu că vă aflați sănătoși; cât pentru mine veți ști că mă port foarte bine. Răspunsul cărții duminale din 10/22 mai Ț-am trimăș de mult, iar la răvașurile duminale din 26 mai /8 iunie, din 7/19 iunie, precum și pe cartea domnului Batist Ț-am scris totodată într-un plic, pentru că am primit aceste cărți în mică diastimă de vreme. Domnu Batist Furo au zis că dumneta nu i-ai dat zăci galbeni, ci m-au împrumutat numai cu acești bani, pentru care i-am și dat sânet. Celelalte lucruri le-am primit toate.

Nu pot să-ți spun ce bucurie și totodată ce deșănțare am sâmtit văzând că Măria Sa Vodă s-au hotărât ca să ne trimată în alt târg și că domnul Tiso s-au și pornit de la Iași. Dară sânt în mare îngrijare neștiind în ce târg sau în ce țară are să ne ducă. Dumneta zici ca să ne sprintinim în calabalâc, pentru că drumul îi mare, dară aceasta îi cu neputință, fiindcă bezădelile, precum și eu avem o mulțime de cărți. Dacă este ca să nu ieșăm din Franția, atunci va fi ușor de a le lua cu noi; dar dacă va fi ca să mergem în altă țară, apoi atunci voi căuta chipuri ca să le trimet [la] Iași pe Dunăre. Să vede că domnul abate nu știe nimic de aceasta. Însă nu știu cum vom face la purces, căci bezădelile, precum și eu sântem datori la un librer; bezădelile aproape de 200 de galbeni și eu 80 #. Dacă a fi ca să șădem în Franția, voi da adresul meu libreriului și atunci îi voi trimite bani din târgul unde voi fi, iar dacă a fi ca să mergem [în altă țară], atunci voi căuta ca să vând cărțile și să plătesc. Eu Ț-am cerut prin răvașul trecut ca să binevoiești să-mi trimeți 80 #; deci mă rog ca îndată ce vei primi acest răvaș să mi-i trimeți nu la Liunevil, ci în târgul în care a fi ca să mergem, prin vreun bancher, ca de-acolo să-i trimăt libreriului. Lui moșu Iancu sărut mânilor pentru bunătatea care binevoiește de a-mi trimete 20 de galbeni. Îmi vor sluji pentru drum; iar dacă banii care îți cer nu vor ajunge,

apoi îmi vor sluji de a plăti ceva din datoriile mele. Până la sosirea domnului Tiso îți voi scrie și la ajungerea sa voi urma toate ce-mi poroncești. Eu în vara aceasta am învățat a înota și acum trec înot apa Meurtă, căci așa să numește. Pre ducuci și pre Alecu dulce îi sărut. Bezădelile au primit cartea ce mi-ai dat să le dau și vor răspunde în puțână vreme.

Cu multă fiască plecăciune sărut mânilor dumatiale, băbacă, și sânt al dumatiale prèplecat fiu,

M. Kogălnicean

B.A.R., S 30 (1) / DCCXLVI

40

[Către tatăl său]

[Liunevil,] 24 iulie/5 august 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânilor dumatiale, băbacă.

Scrisoarea dumatiale din 5/17 iulie cu cea mai mare bucurie am primit-o în 21 iulie/2 august și am dat laudă preamultmilostivului Dumnezău că mult scumpă mie sănătatea dumatiale să află în bună stare; cât pentru mine vei ști că, slavă Preaputernicului, mă aflu sănătos. Cât pentru examen eu socotesc că voi fi tot aice la Liunevil, pentru că această țere monie are să fie în 16/28 august și până atunci de-abiè monsiu Tiso va sosi aice. Batist au sosit aice la întoarcerea sa de la Paris, precum ți-am și arătat prin trecuta scrisoarea mē. Nu pot să-ți spun ce părere de rău am sântit când am văzut răvașul dumatiale că bietul spătariul Alexandri au picat într-o boală atât de urâtă! Eu știam cu o zi mai înainte a sosării răvașului dumatiale că trebuie să mergem la Berlin; aceasta mi-au scris de la Paris domnul Furnarachi, care țane pe fiul spăt[ariului] Alexandri. Nu știu care este pricina că Măria Sa Vodă, în loc să ne trimată la Paris, care îi atât de aproape, să vroiască să ne trimată în Prusia, atât de diparti, însă socotesc că acolo nu ni va fi bine și că nu vom șadē multă vreme, pentru că, întâi, vom uita limba franțuzască, al doile, clima este friguroasă și umidă, care poate să nu priască sănătății noastre. Eu însă, cum mi-ai poroncit, nu voi zice nimic, îți scriu numai de aceasta dumatiale. Acei triizăci de galbini care binevoiești să-mi trimeți îi voi întrebuința ca să plătesc ceva din datoriile mele. Cât pentru banii ceialalți, domnu abate va răspunde, precum m-au încredințat, sau că librerul va vroi să aștepte ca pe urmă să îi trimăt de la Berlin. Deci, mă rog, băbacă, binevoiește ca să-mi trimeți acești bani în Prusia cât mai curând și crede că recunoștința mē va fi până la moarte. Iar cărțile, cum nu voi pute să le iau cu mine la Berlin, apoi le voi trimete la Viena la domnul Pop, ca de acolo să le trimată la Iași pe Dunărea și pe la Galați. Îndată ce domnu Tiso va veni aice te voi înștiința, iar eu și până atunci îți voi mai scrie.

Cu multă fiască plecăciune sărut mânilor duminale și sânt al duminalei prèplecat
și supus fiu,

M. Kogălniceanu

B.A.R., S 30 (2) / DCCXLVI

41

[Către surori]

[Lunéville,] le 5 Août 1835

Mes très chères sœurs,

C'est avec une bien grande joie que j'ai reçu vos lettres en date du 16 Juillet. J'ai rendu des actions de grâce au Tout-Puissant de ce que vous vous portez bien; je suis aussi en bon état. O, la pauvre Catinca, quel joli mari elle a! Je vous remercie aussi de toutes les autres nouvelles que vous me donnez.

Moi, je n'en ai qu'une à vous donner; mais elle est horrible: un scélérat a failli tuer le roi des Français le 28 Juillet. Sa Majesté était à la revue à Paris. Voilà qu'une terrible détonnation se fait entendre. Plusieurs personnes autour du roi tombent. Le maréchal Mortier, frappé de plusieurs balles, tombe mort, trois autres généraux et une douzaine d'autres citoyens sont de même assassinés. Il y avait encore une trentaine d'autres personnes blessés plus ou moins. Cette détonnation venait d'une chambre au quatrième étage; on y monte et on y voit l'assassin lui-même blessé mortellement par les fusils, dont quelques-uns avaient crevé. La machine qui avait tué tant de nobles et braves Français était composée de vingt-cinq fusils de munitions. L'assassin est Corse, il s'appelle Fieschi. Jusqu'à présent on ne sait pas les noms de ses complices, mais bientôt tout sera révélé et je vous en donnerai les détails.

Je vais bientôt quitter Lunéville pour aller à Berlin. D'un côté je suis content et de l'autre mécontent. J'enverrai tous mes livres par le Danube à Iassy, alors vous aurez à lire un siècle entier et tous de beaux ouvrages. J'ai caché la mort de Madame Enoutza à son fils, car le pauvre en serait bien désolé et inconsolable. Présentez mes respects à Monsieur Cuénim et dites-lui que je le prie de m'envoyer l'adresse de son fils à Lemberg, parce que je désire lui écrire quelquefois. Mes respects à Madame Wimmer et à tout le monde. J'embrasse Savtitz et Aleco.

Adieu, mes chères sœurs, je suis avec le plus vif attachement votre affectionné frère,

M. Kogalnitcan
sous-lieutenant

B.A.R., S 31 (1) / DCCXLVI

NOTE¹**Referiri generice:**

Babacă (băbacă): apelativ invariabil pentru aga Ilie Kogălniceanu, tatăl lui M. K.

Duduci / mes sœurs: Maria, Elena și Profira (Pulheria) Kogălniceanu, surorile mai mici ale lui M. K.

Măria Sa / Măria Sa Vodă / Domnul / le Hospodar de Moldavie / le Prince / Son Altesse Sérénissime:

Mihail Sturdza, domnitorul Moldovei

Be(i)zadele: Grigore și Dimitrie Sturdza, fiii domnitorului, colegi cu M. K.

Domnul abate / Monsieur l'Abbé: abatele Lhommé, preceptorul lui Mihail Sturdza și profesor la Lunéville.

Nume de persoane:

Alcaz, cadet, coleg (*Alcază / Alcase*)

Alecsandri, Vasile, poet (*Basile Alexandry, Vasălică Alecsandri*)

Alexandri, Catinca, sora poetului (*M^{le} Alexandry*)

Alexandri, Vasile, spătar (tatăl poetului) (*spatariul Alecsandri; Alexandry*)

Alexis, negustor în Iași

Artur, actor în Iași

Asachi, Gheorghe, agă (marele cărturar)

Baghus, negustor (librar) în Iași

Balș, coleg (*micu Balș*)

Balș, Lupu

Botezatu (*Botezato*)

Buffon, Georges Louis de, naturalist și scriitor francez

Bujnă, Lupu (*Loupou Boujne*)

Carp, Gheorghe, căpitan (*George Carpe*)

Catinca

Cavacu (*M^{le} Cavako*)

Cazimir, d-na (*Cazimiroaia*)

Chateaubriand, François René de, scriitor francez

Cheșcu, Iorgu

Cicero (*Chichero*)

Cihac, Iacob, medic, naturalist, profesor în Iași (*Chihak*)

Cocotă, Alecu, văr (*văru Alecu*)

Corneille, Pierre, poet dramatic francez

Cotin, văr

Crupenschi, cadet, coleg

Crupenschi, Scarlat, spătar (*Croupenski*)

Cuénim, Victor, director de pension în Iași (*monsieu Chiunem*)

Demoustier, Charles-Albert, scriitor francez

Dicio Sân Mărtin (Petru Maior, care semna „Petru Maior de Dicio Sân Martin“)

Drăghici, Vasile (*Basile Dragitche*)

Dumitrachi, servitor

Dumont d'Urville, amiral și autor francez

Elena, verișoară (*Elencu*)

Enuță, paharnic

Enuță, coleg (*copilu paharnicului Enuță*)

¹ Precizările în legătură cu redactarea *notelor* și alcătuirea sistemului de *indici* sunt cuprinse în *argumentul editorial* publicat în RITL, nr. 1–4/2007, p. 216–217.

Enuță, d-na (*Madame Enoutza*)
 Enuță, d-ra (*Mademoiselle Enoutza*)
 Fieschi, Giacomo, conjurat și atentator
 Foureaux, Baptiste, director de teatru în Iași (*Batist Furo*)
 Foureaux, Joseph, actor în Iași
 Furnarachi, Filip, bancher din Paris (*Fournaraki*)
 Garet, director de pensiune în Iași (*Garet/Guaret*)
 Garet, d-na (*M^{me} Garet*)
 Garet, d-ra (*M^{lle} Garet*)
 Genlis, Stéphanie de, scriitoare franceză (*M^{me} de Genlis*)
 Gheorghită, văr
 Ghica, Alexandru, domnitorul Țării Românești
 Ghica, Pulheria (*Pulchérie Ghika*)
 Grigore/ Grigorie, preot (confesorul ortodox al grupului de școlari moldoveni) (*preotu / iconomu Grigorie*)
 Guizot, Marie, scriitoare franceză (*M^{me} Guizot*)
 Homer (*Omir*)
 Ilașciuc, doctor (*Ilaschcouk*)
 Ion, servitor (*le domestique Jean*)
 Kische, profesor
 Kogălniceanu, Alexandru, frate (*Alecu/Aleco*)
 Kogălniceanu, Elena, soră (*Hélène/ Elencu*)
 Kogălniceanu, Ion, unchi (*moșu Iancu / oncle Jean*)
 Kogălniceanu, Maria, soră (*Marie*)
 Kogălniceanu, Profira (Pulheria), soră (*Pulchérie*)
 La Harpe, Jean François de, critic francez
 Laman, actriță în Iași (*M^{me} Laman*)
 Lincourt, Victor de, secretar al lui Mihail Sturdza (*monsieu / domnu Lencur*)
 Mars, celebră actriță în Paris (*Mademoiselle Mars*)
 Mavrocordat, Alexandru, cadet, coleg (*Alecu Mavrocordat*)
 Mavrogheni, Rucsanda
 Mărioara, mătușă
 Miclescu, Alexandru, cadet, coleg (*Săndulachi Miclescu*)
 Micoli, negustor în Iași
 Miller, pictor în Iași
 Millo, Matei, coleg (viitorul celebru actor) (*Milo / Milu*)
 Mimaut
 Mortier, Adolphe, mareșal al Franței
 Negruzzi, Costache, scriitor (*Negouce*)
 Nicolae I, țar al Rusiei (*împăratul Neculai*)
 Pașcanu, Constantin (*Costaki Pachcanou*)
 Popp, bancher în Viena (*Pop*)
 Racine, Jean, poet dramatic francez
 Richard, bucătar (*Rișard*)
 Săftița, soră? verișoară? (*Savtitza*)²

² Biografia lui M. K. și genealogiștii ar trebui să stabilească cu certitudine cine este această Săftița (Savtitza), ce statut avea ea în familia Kogălniceanu. Din *Scrisori...* rezultă că ar fi o soră mai mică a lui M. K., născută după Alecu (1828), deci al unsprezecelea copil al agăi Ilie. Autorul o numește „ma sœur”, „ma petite sœur” și o amintește mereu împreună cu Alecu. Biografiile curente nu o menționează însă. P.V. Haneș (*Scrisori*, ed. 1913) îi atribuie calitatea de „soră”, fără alte explicații.

Scott, Walter, scriitor scoțian
 Stanislas I Leszczyński, rege al Poloniei, duce de Lorena
 Sturdza, Dimitrie, fiul al domnitorului Mihail Sturdza (*beizadè Dumitrachi*)
 Sturdza, Grigore, fiu al domnitorului Mihail Sturdza (*beizadè Grigori*)
 Tissot, secretar al lui Mihail Sturdza (*domnu / monsiu Tiso*)
 Valery, actor în Iași
 Vogoridi, prinți (*bezadè Vogoridi / Vogoridès*)
 Voltaire, François Marie Arouet, zis, scriitor francez
 Wimmer, guvernanta surorilor lui M.K.

Publicații (cărți, periodice), titluri (teatru, operă):

„Albina românească” („*L’Abeille Moldave*” / „*La Gazette Moldave*”)
 „Carricature”
 „Estafette”
 „France dramatique”
 „Gazette de France” („*Gazeta Franției*”)
Gil Blas
Istoria pentru începutul românilor în Dachia (*Despre începutul romanilor în Dachia*)
 „Joueur”
 „Journal des débats” („*Jurnalul de dezb*”)
 „Journal des modes”
 „Journal des Villes et des Campagnes” („*Jurnalul târgurilor și țărilor*”)
L’Annuaire des enfants
La Bibliothèque des voyages
La dame Blanche
Le chalet
Lecture du soir
Le joueur
Le paysan pervers
Le pré aux clercs
Les cris de Paris
Les grâces de l’enfance
L’Histoire des progrès des sciences naturelles
 „Magasin pittoresque”
 „Magasin universel”
 „Mercure de France”
Mille et une nuits
 „Musée des familles”
 „National” („*Național*”)
 „Protée”

Augustin Z. N. Pop (*Pe urmele lui Mihail Kogălniceanu*) evită să se pronunțe în vreun fel. Al. Zub (*Mihail Kogălniceanu. Biobibliografie*) face următoarele precizări: „1825: Se nasc doi gemeni, Safta și Dumitru, morți în același an.”; „1828: Se naște ultimul dintre fiii agăi, Alexandru (Alec), viitor colonel.” Așadar, după Zub, o soră Săftița s-a născut și a murit în același an (1825), iar Alecu, al zecelea copil, este ultimul dintre „fiii” lui I. K. (de observat că istoricul se ferește să spună *copiii*!). Catinca Kogălniceanu, mama lui M. K., moare în 1831. În această situație, presupunerea că este vorba de o rudă foarte apropiată a lui M. K., eventual o verișoară din provincie (numită „soră”) care locuia la familia lui, la Iași, pentru a frecventa pensionul francez, poate fi apreciată ca o posibilitate de luat în seamă. (Pentru cărțile citate, vezi *Bibliografie selectivă*, RITL, nr. 1–4/2007, p. 213).

„Revue de Paris”
 „Revue des Deux Mondes”
 „Revue maritime”
Robinson (romanul *Robinson Crusoe*)
 „Voleur”
Voyage autour du monde

GLOSAR

acsesit (s. n.) – accesit, distincție acordată celui care se apropie cel mai mult de condițiile de premierie
antirei (s. n.) – anterior, haină lungă purtată de boieri
bagateluri (s. n. pl.) – mărunțișuri, fleacuri
blănit (adj.) – îmblănit
butcă (s. f.) – trăsură, caleașcă; (aici:) *butcă de aburi* – tren
cadet (s. m.) – elev al unei școli militare (și gradul militar corespunzător)
cadru (s. n.) – pictură, desen, gravură (care se înrămează)
calabalac (s. n.) – bagaj (cu care călătorește sau se mută cineva)
carboavă (s. f.) – monedă rusească de argint
carte (s. f.) – (aici, uneori:) scrisoare, răvaș
coleghiu / coleghium (s.n.) – colegiu (instituție de învățământ)
comandir (s. m.) – comandant
coriu (s. n.) – pojar
a costisi (vb.) – a costa
crivat (s. n.) – pat (portativ) cu tăblii la capete
cutnie (s. f.) – stofă de mătase amestecată cu bumbac
deșănțare (s. f.) – (aici:) mirare, uimire
diastimă (s. f.) – interval (de timp)
dilijanț / dilijanță (s.n. / s. f.) – diligență, poștalion
fher (s. n.) – fier; (aici:) *drum de fher* – cale ferată
fiorin (s. m.) – monedă de aur sau de argint (bătută în diverse țări)
geană (s. f.) – (aici:) pleoapă
gomelast (s. n.) – elastic, gumilastic
haractir (s.n.) – caracter
harbuz (s. m.) – pepene verde
hatman (s. m.) – comandantul armatei țării
imperie (s. f.) – imperiu
iznoavă (s. n.) – noutate; (aici:) *de iznoavă* – din nou, cu totul
iuncher (s. m.) – elev al unei școli militare; cadet
izvod (s. n.) – listă, tabel
jâletcă (s. f.) – vestă
joc (s. n.) – (aici:) dans
leah (s. m.) – polonez
librer (s. m.) – librar
manesce (s. f. pl.) – maniște, pieptare brodate, plastroane
mathemă (s. f.) – matimă, lecție
mădular (s. n.) – (aici:) picior
moașteni (s. f. pl.) – moaște
muzică (s. f.) (aici:) un instrument muzical (muzicuță? armonică? mecanism de reproduc o melodie?)
nicicacum (adv.) – deloc, nicidecum

novită (s. f.) – noutate
politie (s. f.) – oraș
pravilă (s. f.) – lege; (aici, pl.:) legile, dreptul (ca disciplină)
a prenumăra (vb.) – a se abona (la o publicație periodică sau la o carte încă neapărută)
a prohorisi (vb.) – a avea succes
rețepisă (s. f.) – recipisă, chitanță
sânet (s. n.) – adeverință, chitanță
scripcă (s. f.) – (aici:) vioară clasică, de concert
slujă (s. f.) – slugă, servitor
a se sprintini (vb.) – (aici:) a se ușura (de unele lucruri)
sulimie (s. f.) – stofă subțire
surtuc (s. n.) – haină scurtă de postav, veston
suvaie (s. f.) – sevai, stofă de mătase albă și de fir; haină făcută din acest material
șală (s. f.) – sală; (aici:) *șală de privești* – încăpere deschisă, belvedere
taclit (s. n.) – fâșie de stofă de mătase care se leagă peste mijloc
tacsie (s. f.) – clasă
a tractarisi (vb.) – a trata (a avea un anumit comportament)
zariflicuri (s. n. pl.) – lucruri mici și frumoase, fleacuri scumpe
a zugrăvi (vb.) – a picta

Abstract

Andrei Nestorescu publishes some letters Mihail Kogălniceanu addresses to his father and sisters, but especially to his father. The letters he writes to his sisters are all in French. He shares with them his experience as a student in Lunéville and Berlin, between 1834 and 1838, and he thanks them for the concern and the care they show for his well-being. Besides the letters, Andrei Nestorescu publishes as well a list containing the names Kogălniceanu refers to and an explanatory dictionary for all the words used by Kogălniceanu (regionalisms and archaisms).

B. P. HASDEU – PORTRETUL UNUI CĂRTURAR „GENERALIST”

Stancu Ilin

Spirit enciclopedic, B. P. Hasdeu s-a ilustrat în mai toate domeniile *umanioarelor*. După pacea de la Paris din 18/30 martie 1856, care punea capăt Războiului Crimeii, trei județe din sudul Basarabiei (Bolgrad, Cahul, Ismail), anexate de către Rusia în 1812, erau retrocedate Principatului Moldovei. În asemenea condiții favorabile, tânărul Tadeu își abandonează cariera militară și cursurile la Facultatea de Drept a Universității din Harkov și se reîntoarce la Chișinău. Asistând de copil la șicanele și persecuțiile la care era supus tatăl său de către autoritățile țariste, din cauza convingerilor sale patriotice, precum și arestarea și moartea fratelui său Nicolae în închisorile din Petersburg, îi sădiseră în suflet, de timpuriu, ideea de a trece în țara liberă a neamului său românesc. Este posibil ca activitățile „subversive” ale fratelui său mai mic să-i fi augmentat lui Tadeu starea de nesiguranță în interiorul imperiului țarist. După un plan minuțios întocmit cu tatăl său și prințul Constantin Moruzi, iuncherul în retragere părăsește Chișinăul în iunie 1857, trecând în sudul Basarabiei eliberate, cu un pașaport pe două luni, la moșiile protectorului său, sub pretextul de a le administra. El se va ocupa, însă, mai mult de traducerea în limba rusă a unui jurnal al prințesei Moruzi. În arhiva B. P. Hasdeu de la Biblioteca Academiei Române (mapa V, ms.15), s-au păstrat 30 de file ale strădaniei „intendentului”. În capul paginilor bruionare, B. P. Hasdeu va însemna un titlu: „*Un souvenir*, par m-lle la Princesse S. Mourouzy, demoiselle d’honneur de Sa M’Imperatrice Marie Feodorovna. Publié d’après le manuscrit, par Th. Hijdeôu”. Aprecierea și simpatia de care se bucura tânărul din Chișinău din partea familiei Moruzi, îl determină pe cneazul Constantin Moruzi, în toamna anului 1857, să-l ia cu el la Iași, pentru a-l prezenta caimacamului Nicolae Vogoride în vederea obținerii unui post în administrație. De-abia în 8 martie 1858, este numit judecător al ocolului Cahul, post din care va fi, curând, destituit, intrând în conflict cu oamenii caimacamului antiunionist Vogoride. Peste iarna 1857/1858, tânărul va fi trecut cu greu. În capitala Moldovei, încerca să se adapteze și să-și facă minime relații. Datele cu privire la petrecerea primelor luni la Iași sunt contradictorii. Din declarațiile sale ulterioare, aflăm că prima sa acțiune, după ce trecuse Prutul, a fost o cerere de împământenire, pe baza dovezii originii sale române. Tânărul basarabean și-ar fi sfâșiat „pașaportul sau biletul moscovit” și-l va fi trimis Consulatului rusesc de la Iași. Totodată își va schimba numele din Tadeu în Bogdan, adăugându-și patronimicul „Petriceicu”, ca semn al descendenței

familiei sale din os domesc. Gestul sfidător al ruperii pașaportului rusesc – dacă faptul s-a întâmplat în realitate – va fi acționat ca un declanșator al unui șir de cereri de extrădare a „iuncherului în retragere” din partea autorităților țariste, în număr de 18, după cum declara în Parlament Dimitrie A. Ghica, președintele Consiliului de Miniștri, în 19 octombrie 1868. Cel ce l-a scăpat pe B. P. Hasdeu de „supușenia rusească” a fost Mihail Kogălniceanu, care cunoștea activitatea tatălui său din Basarabia și pe care tânărul îl căuta la Iași pentru a-i supune atenției lucrarea sa, *Coup d'oeil généalogique et sur l'organisation de la nationalité roumaine en général et sur celle du peuple moldave en particulier*. Câteva file, care se păstrează în arhiva de la Biblioteca Academiei Române (mapa III, ms. 3), îl legitimează ca un sagace observator al „filosofiei genealogiei”, „pour servir à l'intelligence de notre position extérieure vis-à-vis des étrangères”. După o însemnare târzie a lui Theodor Codrescu, autorul *Uricariului*, tânărul moldovean apărui în Iași „sub titlul de prințul Petriceico Hâsdeu”, dar un prinț risipitor și sărac, dator la hanul lui Evangheli din dosul Mitropoliei, unde locuia, căruia istoricul îi împrumută 25 de galbeni, „spre a-și putea urni nevoile ce le avea la han”. Poate tocmai situația dificilă în care se găsea l-a determinat să se întoarcă la Chișinău. Și încă un motiv mult mai important. Educația sa de autodidact și proiecția lucrărilor sale de până atunci aveau un punct de sprijin în vasta bibliotecă a tatălui său, poate cea mai mare din Basarabia. În afara pozei romantice lermontoviene à la Peciorin, avea nevoie să se legitimeze cu ceva mult mai concret în fața pretențioasei societăți ieșene. Așa i s-a înfiripat ideea de a avea la Iași o parte din biblioteca lui Alexandru Hasdeu. În vara anului 1858, „comisul Bogdan Petriceicu Hâjdeu” – cum era scris în pașaportul moldovenesc cu care călătorea – își pune în aplicare planul, aducând cu el prețioasele manuscrise ale tatălui său, documente și cărți rare vizând îndeosebi istoria Moldovei. O parte dintre acestea au fost transportate cu o căruță și trecute granița pe la Sculeni. Trebuie avut în vedere că însuși tatăl lui dorea cu ardoare să se stabilească definitiv în țara liberă alături de fiul său, așa încât punerea la adăpost a tot ce avea mai valoros în casa sa de la Cristinești era o măsură dinainte convenită.

Cu transferul de cărți de la Chișinău la Iași, tânărul de doar 20 de ani voia să-și rezolve și o problemă de subzistență: obținerea unui post plătit în capitala Moldovei. Cu acest gând donează Bibliotecii Școalelor din Moldova un număr de manuscrise și cărți. Numirea sa ca bibliotecar nu întârzie să se producă. După întoarcerea din Basarabia, care s-a desfășurat fără incidente – invocarea condamnării lui în contumacie, de către autoritățile țariste, la exil în Siberia, fiind doar un act de bravadă – se pare că a funcționat câteva luni ca institutor la Școala Primară de la Trei Ierarhi. În arhiva Bibliotecii „M. Eminescu” din Iași se găsește un inventar cu opt volume donate de B. P. Hasdeu, într-adevăr foarte valoroase, dar nu 4.000 de titluri, cum au repetat, prin tradiție, aproape toți criticii literari. După înfăptuirea actului Unirii Principatelor, de la 1 octombrie 1859, ocupa funcția de bibliotecar. În această nouă calitate, inițiază un proiect de fondare a unei Biblioteci Naționale,

convins fiind că noul stat avea nevoie de instituții noi și în domeniul culturii. Un amplu raport intitulat *Despre organizarea și completarea Bibliotecii Naționale*, adresat forurilor de decizie, cu anexe detaliate, se păstrează în arhiva Bibliotecii Centrale Universitare „M. Eminescu” din Iași, sub cota VI, ms. 51. El a fost publicat de noi în două numere ale revistei „Manuscriptum” (nr. 4/1982 și nr. 4/1983). Raportul poartă data de 3 decembrie 1859. Era deci primul an al Unirii Moldovei cu Țara Românească, act politic pentru care tânărul Hasdeu luptase cu mijloacele sale specifice, în primul său periodic, intitulat simbolic „România”. Următoarea revistă, „Foaie de storia română”, nu are nici o indicație de datare, însemnându-se doar: „anul Unirii I”. Pentru B. P. Hasdeu, 1859 era un adevărat an al genezei, de unde urmau să se înregistreze alte cadențe pe crugul vremii. Noul stat național românesc avea nevoie nu numai de oameni noi – „cetățeni activi”, cum îi numește autorul memoriului – ci și de instituții noi, politice, economice, culturale. În acest context, tânărul savant credea că „răspândirea științelor devine datorie guvernamentală”. În consecință, o bibliotecă națională era de mare actualitate. Remarcăm ideea foarte modernă de a considera cultivarea științelor un instrument de bază în consolidarea și dezvoltarea unui stat.

Elanul patriotic și formația enciclopedică i-au permis lui B. P. Hasdeu să schițeze un plan de formare a unei biblioteci publice care viza etape viitoare ale culturii românești. Titlurile specificate în anexe, îndeosebi din domeniul manuscriselor și al cărților rare, rămân și azi un deziderat, deși tânărul profesor la „școala reală” arăta căile prin care trebuia să ne adunăm documentele existenței noastre ca popor și civilizație în spațiul carpato-dunărean. O întrebare legitimă pe care și-o pot pune cei ce cunosc biografia originalului autor este dacă listele de cărți din toate domeniile au legătură cu cele 4.000 de volume pe care le-a adus în 1858 din Basarabia. Știm sigur că, înainte de a adresa memoriul, tânărul savant dona un număr de 37 cărți și manuscrise, după cum reiese dintr-o adresă oficială (nr. 8075/28 septembrie 1859) emisă de Departamentul Culturii și Instrucțiunii Publice din Ministerul Moldovei către „bibliotecariul școalelor”: „D[umnea]lui comisul Petriceico Hejdeu dănuind bibliotecii școalelor un număr de 37 (treizeci și șapte) cărți și manuscrise, duple specificarea în dos, se face d[umi]tale cunoscut a le primi de la numitul și a trece în catalogul cuvenit, înscriind pre dănuitor în cartea pentru aceasta destinată și învoind vizitarea bibliotecii conform §224” (Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu”, Iași, Arhiva Bibliotecii, dosar 1/1859). Lista de pe verso-ul acestui act cuprinde opt titluri, dintre care două sunt manuscrise: 1. „*Armorialele leșesc* de Niesiecki, edițiune de lux foarte însemnată pentru istoria neamurilor române emigrate în Polonia, precum bunăoară a Movileștilor, a Urecheștilor etc. în 10 volume”; 2. „*Długosi Historia polonica*, edițiune rară și plină de însemnatate pentru istoria României, 2 volume”; 3. „*Sonete* autografe a lui A. Hăjdău, cuprinzătoare, în limba rusiană, toată istoria politică a Moldovei. A fost oprită a se tipări de către guvernul rusesc, 1 vol[um]”; 4. „*Histoire de Bas-Empire par Lebeau*, édition St. Martin în 20 de volume”; 5. „*Cercetarea oficială* asupra

neamurilor basarabene făcută în 1821 în limba rusească, cu arătarea unui mare număr de urici, cu genealogii etc.”; 6. „*Viața lui Ambrosiu*, arhiepiscop de Moscova, recunoscut de martir, născut român, cu portret”; 7. „*Viața manuscrisă [a] lui Dionisiu*, 1 volum. Stareț de Harjanu în Basarabia. Om de mare însemnătate în istoria politică a Rosiei, scrisă sub dictatul subiectului, 1 volum”; 8. „*Viața lui Nicolaiu Banteș*, născut român, arheolog vestit în Rusia”. Aceste detalieri de pe verso le-am reprodus întocmai pentru că ele aparțin lui Hasdeu. Donația avea și un interes personal. Tânărul voia să determine autoritățile să-l numească bibliotecar definitiv. Și, într-adevăr, în 11 octombrie 1859, un proces-verbal semnat de Dimitriu Botez și Hâjdeu, în prezența martorului I. Simaca, atestă „începerea lucrării” de predare-primire a bibliotecii. Dar formalitățile se prelungesc și, la data transmiterii raportului despre organizarea bibliotecii, situația sa nu era lămurită, după cum reiese din memoriul: „Onoraverului Ministeriu Instrucțiunei Publice. Bibliotecariul Școalelor. Raport. Potrivit însărcinării emise prin Oficiul Onor. Ministeriu no. 10.512, am onoare de a înfățișa «un lămurit proiect pentru organizarea și completarea bibliotecii în așa chip încât să poată cu demnitate purta titlul de Bibliotecă Națională». Am socotit că întru împlinirea acestei însărcinări libertatea opiniilor trebuie să fie cea întâia a mea datorie. Pe deasupra aș fi de părere ca memoriul ce-l prezint drept îndemn s-ar putea da publicității. În sfârșit, iau libertatea de a ruga Onor. Ministeriu de a mijloci definitivă mea întărire în postul de bibliotecariu. 3 decembrie 1859. Hajdău”. În dosarul din nr.1/1859 din Arhiva bibliotecii, s-au păstrat și câteva liste de cărți întocmite de profesori din localitate, în vederea includerii lor în anexele raportului către autorități al lui B. P. Hasdeu. Dar ele nu acoperă nici pe departe bogăția de titluri din memoriu. Se poate trage, deci, concluzia că listele de cărți oglindesc zestrea spirituală cu care tânărul de doar 20 de ani trecuse Prutul, zestre adunată cu trudă și cu sacrificii materiale de către bunicul Tadeu și tatăl sau Alexandru, multe din cărțile și manuscrisele de familie cuprinzând date despre români. B. P. Hasdeu era predestinat să valorifice printr-o activitate de excepție moștenirea neamului său înstrăinat. Dar el înțelegea ca o parte din cărțile sale să fie puse la dispoziția tuturor, într-o bibliotecă publică. La această atitudine generoasă a unui cărturar român s-a răspuns cu indiferență și chiar cu invidie. Nu numai că raportul nu a fost tipărit, dar – ca și mai târziu în cazul lui Eminescu – autorul va fi înlăturat din postul de bibliotecar. B. P. Hasdeu va continua, însă, să doneze din cărțile sale Bibliotecii din Iași. Un *Catalog general al Bibliotecii Centrale din Iași* (1868), întocmit de Cezar Cătănescu, atestă multe alte volume încredințate fondului public de către scriitor. Unele din titlurile din catalog sunt înscrise în anexa memoriului pe care l-am comentat. Desigur, o bună parte a bibliotecii sale B. P. Hasdeu a transportat-o la București și apoi la ultima sa reședință, de la Câmpina. De aici, în timpul primului război mondial, lăzile cu cărți (16-17) au ajuns, din fericire, la Arhivele Statului din București, se pare prin grija fiului lui Mite Kremnitz, ofițer în armata germană de ocupație. Despre avatarurile bibliotecii lui Hasdeu a scris

Mircea Eliade în anexele ediției sale din 1937: „Din câte am putut vedea noi, deschizând câteva lăzi, cărțile în adevăr rare, manuscrisele vechi și hârtiile prețioase nu se găsesc în această parte a bibliotecii lui Hasdeu. Probabil numai dl Iuliu Dragomirescu știe de urma acestora” (*Scrieri literare, morale și politice*, II, 1937, p. 343). Critica românească i-a recunoscut demult marelui cărturar pasiunea pentru cercetarea istoriografică și publicarea textelor vechi. Tocmai în acest domeniu, o precizare din raportul *Despre organizarea și completarea Bibliotecii Naciunali* este menită să ne arate și o altă față a junelui iuncher, student la Universitatea din Harkov, decât cea închipuită din jurnalul său: „Cât de căutate sunt cărțile românești [de] Bibliotecile Publice străine o am ispășit însumi la Carcov; pentru un exemplariu de *Doine și plângeri* mi s-au fost deschis ușele unei biblioteci cu verigi mai că ruginite”. Ce cărți ar fi luat iuncherul Tadeu Hâjdeu din acea veche bibliotecă nu știm. Dar ipostaza tânărului care frecventa bibliotecile, intra în depozite, stabilea relații de schimb cu custozii unor asemenea locașuri de cultură este o latură asupra căreia nu s-a insistat în studiile de până acum. În această ordine de idei, ne-a atras atenția următoarea frază din raport: „Mai de curând (pildă de un alt soi), am căpătat de la un basarabean pentru *Ziciunariu* dlui Codrescu opera lui Peyssonel: *Sur [le] commerce de la Mer Noir*”. Este aproape sigur că la Chișinău existau mulți bibliofili și pasionați ai cărților românești din moment ce între ei aveau loc schimburi cu asemenea valori.

În listele de cărți întocmite de B. P. Hasdeu în anexe figurează și un număr de manuscrise. Unele i-au aparținut, despre altele însă aflăm date interesante. De pildă, în legătură cu opera lui Dimitrie Cantemir, *Historia Moldo-Vlachia*, tânărul nota în 1859: „autograful lui Cantemir Vv. până acum nevedit la lumină, deși cu totul deosebit de «Croniculu» și de «Descrierea». Se află în arhivul Trebilor Străine de la Moscova, numărul cărților dănuite de N. Banteș, unul din foștii arhiviști și rubedenia Cantemireștilor”. Spre mirarea noastră, nici chiar elevul său, Gr. Tocilescu, în ediția critică a *Hronicului* din 1901, nu pomenește nici un cuvânt despre faptul că Hasdeu cunoștea, direct sau indirect, manuscrisul operei anterioare, în limba latină, a lui Dimitrie Cantemir, cu reverberațiile de mai târziu din *Istoria critică a românilor*.

Catalogul bibliotecii tatălui său nu este decât parțial cunoscut. În cea de-a doua călătorie, cu peripeții, la Odesa și Chișinău, „profesorul și bibliotecarul școlilor din Principatul Moldovei” – după cum era numit în pașaportul eliberat de autoritățile rusești, în locul celui românesc, reținut – se deplasa oficial în vederea cumpărării de cărți pentru Biblioteca Națională. Este posibil să mai fi luat cu el, la întoarcere, în 8 septembrie 1860, și alte volume din casa părintească, dar o mare parte a rămas la Chișinău. Dintr-o scrisoare târzie a lui B. P. Hasdeu către unchiul Boleslav Hâjdeu, din 19 februarie 1878, aflăm că Mihail Stamati, fiul lui Constantin Stamati, „nu mai are nimic” din cărțile tatălui său, mort în 1872, fiul neștiind nici chiar locul unde a fost înmormântat: „Acele două griji nu mă lasă să dorm liniștit”.

Noul stat politic care se năştea avea nevoie şi de o presă nouă. Cum simpatiile sale se îndreptau spre partida unionistă (Anastase Panu, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu), gândul lui, împărtăşit şi de tatăl său, era de a scoate o revistă proprie. Ideea va fi pusă în practică şi, la 18 noiembrie 1858, va apărea primul număr al unei „reviste hebdomadare”, cu un titlu simbolic, „România”, şi ortografiat cu litere latine. Era o publicaţie de luptă politică pentru Unire. Articolul *Convenţiunea şi ţara* este, de fapt, programul săptămânalului: „Măntinerea cu nestrămutare a bazelor constitutive ale Convenţiei să fie dar de acum înainte deviza tuturor românilor însufleţiţi de iubire pentru ţara lor”. Convenţia de la Paris din 1856 a prevăzut în tratatul privind „bazele noii organizări a Principatelor Române” şi desfiinţarea tuturor „privilegiilor, scutirile şi monopolurile de clasă”. Prinţul sărac din Iaşi îmbrăţişa ideea democratismului, deşi nu va uita niciodată originile sale nobile. După un şir de articole şi controverse pentru „adevăratul interes” al naţiei – controverse în care intervenea şi tatăl său, cu *Epistolă către români*, semnată Alexandru Hotineanu – revista îşi încetează apariţia, în 26 ianuarie 1859, actul Unirii fiind desăvârşit prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza. Încă din cele opt numere ale periodicului „România”, se face simţită o preocupare enciclopedică a redactorului, câteva articole ştiinţifice fiind publicate sub rubrici speciale: *etnografia, poezia populară, arheografia, diplomatica*. Ceea ce în prima lui revistă era doar o tendinţă, în noua revistă ce apărea în martie 1859, „Foaia de storie română”, devenea o realitate palpabilă, cel puţin în domeniul istoriei şi al tipăririi textelor vechi. Studiile *Negoşul moldovean sub Alexandru Bunul, Johann Schiltberger şi călătoriile sale în Răsărit* ş.a. sunt edificatoare în privinţa sublinierii unui anume „duh al veacului”. În cele patru numere ale revistei, care nu poartă nici un număr şi nici o dată, ci doar genericul „anul Unirii I”, sunt evidente tendinţele tânărului poliglot de a impune o metodă de publicare a textelor vechi, ce se va desăvârşi în lucrarea sa fundamentală de mai târziu, *Cuvente den bătrâni*. Când era aproape să apară primul tom (1878), îi scria unchiului său, Boleslav Hâjdeu, la Viena, că este „ocupat zi şi noapte... cu o carte foarte importantă... merită a produce în filologia română... o revoluţionare radicală”. Este încurajat de faptul că „savanta Germanie începe a mă apreţia din ce în ce mai mult”. Citează o notiţă din „Zeitscheift für vergleichende Sprachwissenschaft”, datorată romanistului Hugo Schuchard din Graz: „Hasdeu erweist sich als tüchtiger Historiker und Philolog, als der entschieden bedeutendste unter den einheimischen Forschern”. Am insistat asupra acestui aspect pentru că, în 22 martie 1878, îi trimitea primele sale publicaţii, apărute cu 20 de ani în urmă, pentru a-l convinge „de ma première croisade contre la latinomanie”. B. P. Hasdeu era primul filolog român care lua foarte în serios substratul limbii române, studiind şi publicând textele vechi. Dar în scrisoarea însoţitoare, învăţatul român mai face o precizare: „J’avais alors 22 ans et j’écrivais très-mal en roumain”. Aşa că polemica sa cu Cezar Boliac din 1866 rămâne ca o reacţie pamfletară de epocă. Situaţia s-ar putea justifica, poate, prin starea limbii literare româneşti, încă în formare, şi mai

ales a „babiloniei lingvistice” în materie de ortografie, la limpezirea căreia își va aduce contribuția însuși B. P. Hasdeu. Se încrucișau în filologia românească, în perioada primelor reviste hasdeene, când se scria cu alfabet de tranziție, mai multe curente, cu exagerările lor de ortografie și pronunție: italianismul eliadist și pumnismul adoptat pasager de tânărul basarabean care moștenise de acasă o admirație pentru Aron Pumnul. Între altele, autorul *Lepturariului* elaborase o monografie a familiei Hâjdeu: *Istoria rada Petriceiko-Ghijdeu*, care se păstrează fragmentar în Arhivele Naționale din București. Totuși, nu putem să nu admitem că politica dură de deznaționalizare practică de țarism îi atinsese și pe acești campioni basarabeni ai românismului. Ei își scriau lucrările în limba rusă și își redactau chiar și corespondența particulară tot în rusește. B. P. Hasdeu însuși, împământinit în România și devenit corifeu al literaturii, istoriei și filologiei românești, schimba scrisori cu tatăl, unchiul și celelalte rude numai în limba rusă. Cu „Foița de istorie și literatură” activitatea lui B. P. Hasdeu intră într-o nouă fază, decisivă pentru evoluțiile lui ulterioare. În cele cinci numere apărute între martie și iulie 1860, mensualul ieșean reușea să se impună în publicistica vremii, ajungând la un număr record pentru acea vreme de 158 de abonamente, unele aparținând unor figuri de seamă ale culturii române: M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, Constantin Hurmuzachi, V. Pogor, A. Donici, episcopul Calinic, arhimandritul Melchisedec ș.a. În materie de istorie, el publica studiul „iconoclast” *Pierit-au dacii?*, în care lua în răspăr cele mai de seamă contribuții în materie de latinitate (inclusiv Șincai sau Maior), deschizând primele perspective asupra autohtonismului culturii române. Se pare că din cauza scandalului iscat va dispărea însăși revista. Prin „Foița...” tânărul Ierostrat – cum îl numea V. A. Urechia – își anexa un nou domeniu: *literatura*. El teoretiza fecund, invocând pe istoricul polonez Lelevel, care se stingea în același an la Paris. Cele câteva poezii personale publicate sunt ne semnificative, dar deschiderea fusese făcută. Nu în ultimul rând, menționăm tendința de a crea în jurul său un grup dintre „literatorii compatrioți din toate Țările Române”. Toate aceste demersuri se vor amplifica în noua sa revistă „Din Moldova” („Lumina”), care apărea la Iași în octombrie 1862, bilunar, încetându-și apariția, după 19 numere, în 1863. Într-unul din primele numere (nr. 4/1862), va publica *Rugăciunea Domnului, scrisă românește cu litere latine în 1593 de către vellogofătul moldovan Luca Stroici, anotată și publicată la 1594 în Cracovia de către Stanislav Sarnicki*. Studiul va fi reluat și amplificat, la București, în revista „Buciumul”, apărut apoi, în broșură separată, cu titlul *Luca Stroici, părintele filologiei latino-române* (1864). Era un răspuns necesar dat celor ce-l puseseră la stâlpul infamiei pentru pretinsul atac la latinitate, el fiind doar un oponent, înaintea lui Titu Maiorescu, împotriva formelor hilare care se încerca a fi impuse limbii române. Meritul principal al revistei va fi în domeniul creației literare, deși, în *Precuvântare*, foaia se voia „științifică și literară”. Acuzată de separatism, din cauza titlului, de la nr. 10, periodicul își va schimba numele în „Lumina”. În revista bilunară, vor apărea poezii de B. P. Hasdeu, suita de articole, intitulate generic, *Mișcarea literelor în*

Ieși, tragedia istorică *Răposatul postelnic*, „romanțul” *Duduca Mamuca*, pentru care va fi destituit din învățământ, iar „Lumina” interzisă. I se va intenta și un proces de presă pentru „lezarea bunelor moravuri”. Acuzatul se va apăra magistral, în 4 iunie 1863, în fața juriului și a unui numeros public, obținând achitarea. Dar cum nimic nu mai putea fi îndreptat, ajutat de Al. Odobescu, va părăsi în grabă Iașiul, stabilindu-se la București.

Pe malurile Dâmboviței, nu va dura mult și B. P. Hasdeu va fonda o nouă revistă, „Aghiuță”, ce va apărea săptămânal între 3 noiembrie 1863 – 17 mai 1864. Subtitlul îi definește profilul: „Foaie umoristică, satirică și critică”. Excepționala înzestrare a lui B. P. Hasdeu în mânăuirea armelor satirei și umorului (amintea odată de modelul *Satirei Ménippée*) e vădită, îndeosebi în articolele politice puse în slujba reformelor lui Alexandru Ioan Cuza. Într-unul din ultimele numere ale periodicului, „directorele fără speranța de a fi ministru și fără frica de legea rurală” anunța „împroprietărirea țăranilor – 5 milioane de români. Să se aplice fără întârziere” (21/1864). Verva debordantă a tânărului pamfletar de-abia sosit în capitala României se manifestă și în abordarea fenomenului literar. Articolele împotriva lui C. D. Aricescu, care publicase o poezie-menajerie în „Buciumul”, Zacharia Antineanu din Ploiești (profesorul lui I. L. Caragiale), strecurat în paginile „Reformei” cu o poezie „apatică”, dar și împotriva unui volum, *Orele dalbe* de G. Baronzii, căruia îi recomandă să schimbe titlul în „Orele de urât”, sunt cronici literare *sui generis*, primele în critica românească. Un volum al lui Cilibi Moise, *Practica și culegeri* este apreciat în comparație cu revista „Nichipercea”, pe care o întrece prin „spirit” și „bună-creștere”. Într-un articol retrospectiv, redactorul revistei încearcă a împărți materia revistei după mijloacele artistice folosite: umor politic, umor social, umorul literar, umorul anecdotic, umor străin. Apărând până-n pânzele albe cauza democratică, B. P. Hasdeu a deranjat multe orgolii în luptele politice înverșunate ale vremii, ironia sa atingând și pe M. Kogălniceanu, care interzice revista.

Începe să colaboreze la alte reviste, între care „Buciumul”, îndeosebi cu proză literară. Urmează episodul „Arhivei istorice a României” din 1864, ce va fi suprimată după un an. Anul 1865 îl socotim cel mai fecund, datorită căsătoriei cu Iulia Faliciu, ilustrat de monografia *Ion-Vodă cel Cumplit* și schițarea dramelor *Domnița Rosanda* și *Răzvan și Vidra*. Totuși, neastâmpărul satiric îl conduce spre fondarea unei alte reviste de profil, „Satyrul”. Săptămânalul era o continuare a periodicului „Aghiuță” și va apărea între 6 februarie și 5 iulie 1866. Mijloacele artistice ale lui B. P. Hasdeu sunt acum mai sofisticate. Redactorul este ajutat de colaboratori, printre care N. Nicoleanu, I. C. Fundescu, Șt. Vellescu, organizați într-o curioasă „societate chinezească”. Toți semnavă cu pseudonime chinezești. B. P. Hasdeu se folosea de două pseudonime: Puang-hon-ki și Wang-pong-ki când publica articole de factură social-culturală, îndeosebi cronici dramatice. Dar, în vâltoarea evenimentelor (detronarea lui Cuza de către „monstruoasa coaliție”, cu consecințele de rigoare), redactorul-șef alunecă vrând-nevrând spre „pamfletul

politic”, culminând cu articolul *Ziarele în România*, în care atacă incultura și lipsa de principii. Dar, în mod inexplicabil, în plin avânt de popularitate (tiraj 1.000 exemplare), după numărul 16 din 5 iunie 1866, revista este suspendată.

La insistențele soției sale, își acordă o perioadă de răgaz, adâncindu-se în cercetări istorice și creație literară. După ruptura răsunătoare de Cezar Bolliac, morbul politicii îl acaparează din nou, devenind, din noiembrie 1867, „redactor permanent” al ziarului „Românul”, atacând boierismul și dreapta conservatoare. Consecvent principiilor sale democratice, el aderă la gruparea liberală de stânga a lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti. Este ales, în decembrie 1867, deputat de Bolgrad. În ciuda unor fulminante discursuri în forul suprem al țării, se va arăta dezamăgit de avcitatea parlamentară, pierzându-și până la urmă mandatul. Rămas fără o tribună de la care să-și exprime ideile și neînțelegând mișcările politice ale grupării liberale de stânga, B. P. Hasdeu inițiază fondarea unui ziar al său, nu fără un ajutor al unor oameni de seamă liberali, printre care I. C. Brătianu. La 16 aprilie 1869, apărea „Traian”, subintitulat „ziar politic, literar, științific și industrial”. Cu un profil enciclopedic, publicația ce apărea de trei ori pe săptămână, este ferm ancorată în lupta politică liberală. Directorul publicației susține neînterupt rubrica *Politica* vreme de câteva luni, până în 16 octombrie 1869, inamicul public numărul 1 fiind Mihail Kogălniceanu, ministrul de Interne. B. P. Hasdeu se folosește de toate mijloacele permise și nepermise pentru a-l ataca, grandilocvent și strident, necruțându-i viața personală și bătrânețea, mistificând chiar și mânuind zvonuri false, totul pentru a-l ponegri pe cel care îl sprijinise nu cu mult timp în urmă. Anunțul că avea un proiect al unei lucrări intitulate *Istoria publică, politică și literară a dlui Mihail Kogălniceanu* era tot un mijloc de presiune în înverșunarea pamfletară. Totuși, savantul nu-și uită vechile unelte și publică în „Traian” documente de valoare istorică sau culturală, cum ar fi cele 23 de acte despre Aron Vodă, dar și o primă istorie romanțată, *Domnița Elena*, sau studiul mai larg despre Nicolae Milescu. Nu în ultimul rând, menționăm interesul său pentru poezia populară din toate regiunile țării, inclusiv din Basarabia, precum și poeziile publicate, între care viguroasa poemă *Complotul bubei*, cu un subtitlu semnificativ pentru substratul ei politic – „Se dedică dlor Costaforu, Mavrogeni, Maiorescu, Negruzzi, Pogor etc.etc.”.

Pierzând sprijinul financiar al amicilor liberali, la două săptămâni de la încetarea ziarului „Traian”, apare „Columna lui Traian”, la 2 martie 1870. B. P. Hasdeu este acum nu numai director, dar și proprietarul publicației. Vreme de aproape doi ani, până în 22 decembrie 1871, predomină profilul politic, cu acidulate articole antidinastice, împotriva ciocoilor vechi și noi sau vituperând cosmopolitismul, pe care îl credea încuibă la *Junimea*. În aceeași ordine de idei, trebuie considerată și reluarea satirei *Odă la boieri* (28 mai 1870), socotită de critici ca un „manifest negru contra politicii conservatoare” sau „cea mai reușită satiră politică din literatura română”. Titu Maiorescu și *Direcția nouă* erau combătute cu toate mijloacele, de la diatribă până la păcăleli stânjenitoare (*El și ea*, din *Gablitz*, un inexistent poet german) pentru societatea literară fondată de masoni la Iași. Un

incident neplăcut, cu consecințe morale și materiale asupra directorului „Columnei...”, nevoit să-i suspende apariția, se produce în august 1870, cu ocazia revoluției de la Ploiești. După cum el însuși povestește, a fost răpit din sânul familiei speriate, anchetat și întemnițat la Pușcăria din Văcărești, pentru că „prin uneltiri viclene a atentat contra Domnitorului și siguranței interne a statului”. De vină erau virulentele sale pamflete și, poate, prietenia sa cu Al. Candiano-Popescu, artizanul „republicii de la Ploiești”. În ziua de 8 august, începând de la ora 2 după-amiază, au fost arestați „cu grămada”, cum scrie Hasdeu în primul număr, după reaparitia „Columnei”, în 20 august 1870: colonelul Cretzulescu, maiorul Radu Mihai, Serurie, Ion Brătianu – la Pitești, Missail – la Slatina, Stolojanu – la Craiova, Candiano-Popescu – la Ploiești. După 8 zile, Hasdeu este eliberat, dar întâmplarea nefericită va avea evidente urmări. Articolele politice se împuținează văzând cu ochii, preocupările sale științifice și literare căpătând o relevanță tot mai accentuată în paginile revistei. Insuccesul în alegerile din ianuarie 1871 îi crează o stare de indiferență față de actul politic, încât își retrage strategic numele din fruntea periodicului. B. P. Hasdeu începe să publice, din octombrie 1871, capodopera sa, *Istoria critică a românilor*. În paralel, după studiul *Costache Stamati*, introduce, în paginile „Columnei lui Traian”, studiile sale de folcloristică și etnologie. În ultima serie (1882–1883), cu apariție lunară, sunt tipărite masiv materiale pentru *Etymologicum Magnum Romaniae*. În ceea ce privește literatura, în folietonul revistei dintre 15 noiembrie 1871 și 21 martie 1872, apare comedia *Ortonerozia* (cu titlul schimbat, ulterior, în *Trei crai de la răsărit*), spumoasă diatribă la adresa latinismului. Conștiința lui B. P. Hasdeu era împăcată, pentru că, prin revistele „Traian” și „Columna lui Traian”, a contribuit la trezirea conștiinței naționale, promovând „românismul”, văzut ca un *Weltanschauung* al poporului nostru. În timpul Congresului Presei, surprins de torpilările și opoziția pe care o întâmpina, rostea cuvinte profetice: „Vântul românismului suieră atât de tare, încât cei mai fanatici stejari ai cosmopolitismului de mai deunăzi, cei mai înflăcărați adepți ai lojilor francmasonice își pleacă umilele lor frunți dinaintea puternicului suflu al direcțiunii naționale”.

Dedicat cu totul marilor sale creații istorice și filologice, B. P. Hasdeu se ține tot mai departe de tumultul vieții politice. În toamna anului 1874 este numit, de însuși Titu Maiorescu, profesor de „filologie comparativă” la Universitatea din București, iar în 15 mai 1876, devine director general al Arhivelor Statului. În 13 septembrie 1877 este ales membru al Societății Academice Române. Stăpân al ideilor științifice și literare ale timpului, B. P. Hasdeu este scos din cercetările sale erudite doar de evenimente excepționale. Unul din acestea este moartea lui I. Heliade-Rădulescu, ceea ce îl determină să țină un *Cuvânt funebru în numele presei române* (8 mai 1872). Este mișcat, de asemenea, de gestul lui M. Kogălniceanu de a-i trimite ediția a doua a *Cronicilor României*, cu o dedicație măgulitoare, în amintirea anilor de „amiciție veche”. Recenzând cartea în „Columna lui Traian” (15 septembrie 1872), mai tânărul savant se simte stânjenit, recunoscând „fanatismul” campaniilor sale împotriva bătrânului istoric. Și, în fine, greaua

lovitură a sorții, aflând de moartea tatălui său, survenită la 9 noiembrie 1872. Cade în „grave friguri continue”, simțind primele fioruri mistice. Studiul *Materia, spiritul și divinitatea – pozitivism istoric* prefigurează *Sic cogito*. El se declară adeptul lui Wallace care, contestând selecția naturală, formulează legea selecției providențiale. O menire providențială ar fi avut și părintele său, Alexandru Hâjdeu.

Viața academică determină împăcări spectaculoase cu personalitățile vremii. Cu toată înverșunarea lui George Panu de la „Convorbiri...”, Titu Maiorescu îi trimite o scrisoare de apreciere a *Istoriei critice a românilor*: „Noi am început a ne ocupa cu toții la *Junimea*, sub conducerea cărții d-tale, de multe întrebări ce le deșteaptă și în parte le și rezolvă”. B. P. Hasdeu însuși îi mulțumește mentorului *Junimii*, în prefața la volumul I al *Istoriei critice* (1873), pentru sprijinul dat în Parlament întru aprobarea unei subvenții de continuare a lucrării. În 1880, B. P. Hasdeu susține răspunsul la discursul de recepție al lui Ion Ghica, cel ce în urmă cu zece ani i se părea a îmbrățișa ideea cosmopolitismului.

În această atmosferă favorabilă, savantul lăudat în toată Europa, pune bazele „Revistei noi”, stimulată de mai tinerii săi colegi, îndeosebi B. Șt. Delavrancea, Al. Vlahuță, G. I. Ionescu-Gion, Theodor Speranția, V. Cosmovici, Victor Crășescu, dar și de colegii noi de la Academia Română, D. A. Sturdza, Ion Ghica, Ion Bianu. Revista, cu o ținută grafică deosebită, apare lunar, în București, sub direcția lui B. P. Hasdeu, între decembrie 1887 și septembrie 1895. Într-un „cuvânt înainte”, publicația pare a avea un profil enciclopedic, bătrânul ei îndrumător, „rece la crier și cald la inimă” ferind-o de socialism, zolism sau gongorism, dar și „de păcatele cele mici și mari ale tinereților mele”. Cerea colaboratorilor să îmbrățișeze „tot ce merge la inima și mintea poporului, tot ce se poate spune astfel încât lumea să-nțeleagă și să guste, tot ce învață plăcând și place învățând”. Deci, o revistă călăuzită de dictonul horațian: „omne tulit punctum qui miscuit utile dulci”. Din scrisorile pe care le trimite celor două Iulii, aflate la Paris, reiese că „tânăra pleiadă de poeți și artiști de la *Revistă* a redeșteptat în mine de mult adormita inspirațiune, și-apoi cu o energie pe care n-o înțeleg eu însumi”. Aceste rânduri provoacă o reacție violentă din partea soției sale, care considera că fantezia care l-a apucat de a face versuri este o încercare de a „reîntineri”, un capriciu de care ar face bine să se lase, deoarece „point de dentes, point de poésie, comme disait le vieux Corneille”. B. P. Hasdeu nu și-a ascultat soția, ci a creat și a promovat în „Revista nouă” cele mai de seamă poezii ale sale (*Așteptând, Gaudeamus, Dumnezeu*), care vor intra în cuprinsul volumului său din 1897, *Sarcasm și ideal*. Apariția „Revistei noi” coincide cu debutul bolii fiicei sale, Iulia Hasdeu, care este răpusă de ftizie la o vârstă fragedă (17 septembrie 1888). Nefericitul tată suportă cu greu lovitura sorții, și de acum încolo „Revista nouă” va deveni un sanctuar spiritual pentru geniala Iulie, introducând frecvent în paginile publicației scrieri ale fiicei sale. B. P. Hasdeu cade într-un profund misticism și încearcă, prin comunicațiuni spiritiste, să intre în legătură cu fiica sa. Din 1891 începe să publice în „Revista nouă” o serie de studii filosofico-spiritiste, care vor alcătui volumul *Sic cogito*.

La „Revista” lui Hasdeu colabora o întreagă echipă. Barbu Șt. Delavrancea publica clasică sa nuvelă *Hagi Tudose*, care îi prilejuiește „directorului” replica în versuri: *Multiplcamini*. Urmează și alte nuvele și schițe: *Domnul Vucea*, *Bursierul*, *Neghiniță*, *Irinel*. Al. Vlahuță tipărește poezia *Liniște*, Veronica Micle, *Rime la un amic*, Traian Demetrescu, *Natură moartă*, toate de influență eminesciană. De altfel, în 15 iunie 1889, B. P. Hasdeu însuși scrie un *Necrolog* la moartea lui M. Eminescu în care afirma că poetul a lăsat „versuri admirabile”, „meritul lui cel covârșitor” este acela „de a fi introdus în poezia românească adevărata cugetare ca fond și adevărata artă ca formă”. În numărul următor, din 15 iulie 1889, Al. Vlahuță publică *Amintiri despre Eminescu*. Chiar și tânărul Nicolae Iorga tipărește aici primele lui versuri. Își amintea de bătrânelul cu ochi albaștri care-i mângâia pletele prea lungi și-l sfătuia blând cu accentul său basarabesc. Atmosfera de armonie din redacția „Revistei noi” nu va dura prea mult, imprevizibilul Hasdeu, motivat sau pur și simplu din senin, polemizând, în cunoscutele *Zacherline*, cu colaboratori ai săi (Al. Vlahuță, Anton Bacalbașa), cu C. Dobrogeanu-Gherea sau cu mai vechii săi adversari de la *Junimea*.

Scrutând activitatea globală de teorie, istorie și critică literară, trebuie să observăm în primul rând că Bogdan Petriceicu Hasdeu nu a sintetizat o estetică coerentă în domeniul literaturii. El a emis unele păreri, uneori interesante, în articolele-program ale revistelor sale sau în prefața primului volum de *Poezii* din 1873. Restrângându-ne deliberat la textele reținute în volumul de față, într-un prim text cu aspect programatic și teoretic, intitulat *Literatura*, din „Foița de istorie și literatură”, tânărul redactor încearcă să așeze poezia „între istorie și religium”. Poetul împrumută „de la istorie realitatea”, înălțând-o apoi „la un grad de idealitate, deși fără a ieși din sfera lumească”. Este invocat cvasinecunoscutul istoric polonez Joachim Lelewel. Comentatorii epocii totalitariste cu prelungiri oțioase până astăzi, conformându-se indicațiilor ideologice, au văzut în cele câteva frânturi de frază o ilustrare a realismului militant și critic al scriitorului. Totuși, B. P. Hasdeu era un geniu romantic cu o anume mistică a poeziei, pe care el o va cultiva în creația sa filosofică de mai târziu. Încă din mensualul ieșean din 1860, care nu a durat decât cinci numere, redactorul spera să adune în jurul său nume importante ale momentului. Ceea ce nu va reuși în „Foița...” va continua în următoarea revistă, „Din Moldova” („Lumina”), din 1862–1863. El izbutea să aducă în paginile noii reviste personalități de prim rang ale literaturii naționale, precum Vasile Alecsandri și Costache Negruzzi. Însă și contribuția sa literară va fi mult mai importantă. Publică un număr mare de poezii, „romanțul” *Duduca Mamuca* și originalul foileton *Mișcarea literelor în Ieși*. Din creația sa poetică, reținem *Adevăratul poet*, *Testamentul poetului* și *Idealul poetului*, invocate de critici pentru că ar conține în nuce arta sa poetică. Cu o inspirație de sorginte romantică, el încearcă să se delimiteze de contemporani. Poetul este văzut demoniac, oscilând între *lut* și *cer* (idealul absolut). Câteva sintagme („râs și plâns” sau „nebun și geniu”) vor fi reluate, mai târziu, în alte poezii: *Amicului N. Nicoleanu*, *La casa de nebuni*. În

Adevăratul poet, imaginea rândunicii simbolizând moartea poetului va fi dezvoltată în poemul-recviem *Așteptând*. Totuși, cele trei poezii din periodicul „Lumina” nu au fost selectate pentru volumul din 1873. O explicație ar fi că ele ar fi prefigurat idei estetice de mai târziu, în placheta invocată dominantă fiind ceea ce poetul exprima în *Viersul*: „O poezie neagră, o poezie dură,/ O poezie de granit”.

Costache Negruzzi publica în trei numere ale revistei *Studiu asupra limbii române*. Cu toată prețuirea pe care o acorda autorului, tânărul redactor nu se putea abține de la comentarii critice. Față de o propoziție a venerabilului scriitor – „politica predominând, literatura amuți” – el emitea, dintr-o perspectivă europeană, ideea contrară, după care „lipsa mișcării politice a căsunat mortăciunea literaturii”. Cu o asemenea viziune asupra relației dintre politică și literatură, ni se pare hazardată părerea că B. P. Hasdeu ar fi fost adeptul „autonomiei esteticului”, cu câțiva ani înaintea lui Titu Maiorescu. Dacă s-ar fi citit mai cu atenție frântura de frază din programul revistei („știința și literatura nefiind compatibile cu culori de partidă”), poate nu s-ar fi ajuns la entuziaste deformări privind un „maiorescianism înainte de Maiorescu”, pe care l-ar fi cultivat tânărul basarabean în urbea Iașilor. Serialul *Mișcarea literelor în Iași*, pare alcătuit după modelul lui V. A. Urechia, care tocmai publicase în „Lumina” (nr.10/1863), articolul *Balmiș-balmoș de la Iași*. În nr. 12/1863, B. P. Hasdeu își începea foiletonul său, în care depășește cu mult, prin întindere, conținut de idei și mai ales prin spirit, pe confratele mai vârstnic. Redactorul publicației face o binevenită critică de întâmpinare. Ocupându-se cu precădere de poezie, datorită stagnării acestui gen, el încearcă a atrage atenția tinerilor că în afară de talent e nevoie și de un *studiu poetic* axat pe ideea poetică, graiul poetic și efectul poetic. El înlătura cu vehemență falsele valori. Totodată, se străduia să restabilească o scară de valori adevărată, nesfiindu-se a ataca o personalitate a vremii: Gh. Asachi. S-a arătat iritat de orgoliul acestuia de a se autodeclara „creatorul poeziei române”, „cel întâi poet în limba noastră”, „Omer al literaturii naționale”. Autorul purcede la o severă analiză pe text și, invocând pe Miron Costin, Dosoftei sau contemporanul Alecsandri, îl așează la locul cuvenit în evoluția literaturii noastre. Nici chiar pe Vasile Alecsandri nu-l cruță atunci când vrea să-și etaleze critica sa de direcție. „D. Alecsandri e la noi părinte și cap al poeziei naționale, bazat pe studiul acelei poporane”, dar „un nou geniu” va găsi un nou câmp de afirmare, bunăoară în „poezia filosofică, în care să se răsfrângă nu entuziasmul religios, nu istoria trecutului, nu superficialitatea umoarei etc., ci sublimele profundități ale metafizicii”. Unii comentatori au spus că-l prefigura pe Eminescu, el însă dădea glas propriilor aspirații. În ceea ce privește proza, ne surprinde, în foileton, invocarea „marelui Balzac”, cu acea „adevărată galerie de portrete de pre natură: *Cinonicii (Les Employés)*”. El găsea că și „logofeții români (vechi și noi)” sunt interesanți: „A adânci ș-a scoate la iveală acest ram zoologic este treaba unui profund observator”. În „Atenea României” cum era supranumit Iașul, B. P. Hasdeu urmărea și comenta toate manifestările culturale. Mergea la teatru și dedica actrițelor sonete în foi volante, sau se pronunța despre „producerea”

lui Gh. Asachi, *Petru Rareș*: „drama e tipografică, iar nu istorică”. În prefața la tragedia sa, *Răposatul postelnic* (nr.6/1862), propunându-și a contopi „maniera tragică a lui Sofocle” cu cea a lui Shakespeare, pentru a obține o „manieră tragică specială”, invocând pe Goethe cu *Götz von Berlichingen* sau *Egmont*, desfășura o adevărată lecție de educație estetică teatrală pentru contemporani. Până și „prelecțiunile filosofice populare relative la familie și educațiune” (prima manifestare a *Junimii*), ținute de Titu Maiorescu la Banca Moldovei erau anunțate cu întregul program, nu fără ironie și calambururi licențioase, cu privire la invitația specială adresată de conferențiar damelor din Iași. Aceste aluzii fără perdea aveau oarecare bază, deoarece olimpiantul Maiorescu nu se dădea în lături de la anume delicii sentimentale. Așe se face că tocmai în acești ani i se deschide un proces de imoralitate. Martora principală era eleva Veronica Câmpan (după căsătorie Micle) de la Școala Centrală de Fete care se uitase pe gaura cheii de la cancelaria profesorilor. Gruparea lui Hasdeu de la „Lumina” devenea tot mai incomodă pentru noua societate, în formare, *Junimea*. La prima ocazie, prilejuită de procesul de presă intentat redactorului revistei „Lumina”, pentru un pasaj din romanțul său, *Duduca Mamuca*, considerat de procuror a *la Paul de Kock*, contrar moralității publice. Deși câștigă procesul, fiind dinainte destituit din învățământ, în urma unor manevre oculte, în care va fi implicat însuși Titu Maiorescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu își va suspenda revista și se va muta la București, lăsând câmp liber de afirmare noii *Junimi*. Este cunoscută celebra frază: începuturile *Junimii* se pierd în negura timpurilor. Pare o frumoasă figură de stil, dar ea ascunde sprijinul primit de la loja masonică Steaua României. S-au scris cărți și s-a probat cu documente apartenența principalilor corifei ai *Junimii* (Titu Maiorescu, P. P. Carp, Th. Rosetti, Vasile Pogor, Iacob Negruzzi ș.a.) la mișcarea francmasonică din Iași. De-abia târziu, a înțeles tânărul savant alungat din urbe dedesubturile noii mișcări. În consecință, orientarea și obiectivele sale se vor schimba radical. Celebrul proces din 3–4 iunie 1863, primul proces de presă din istoria literaturii române, la care a luat parte „toată smântâna Ieșilor”, i-a creat totuși o popularitate imensă și o aură de „victimă” care îl va propulsa în atmosfera culturală bucureșteană.

Profilul de critic și istoric literar al lui Bogdan Petriceicu Hasdeu s-a conturat din fragmente. El nu a fost un statornic cronicar literar în înțelesul de azi al cuvântului. Abordările sale critice, ale fenomenului literar contemporan, sunt grupate în perioadele când el însuși își realiza propria creație beletristică (1860–1872) și apoi în perioada „Revistei noi”. Atunci când preocupările sale sunt preponderent de natură științifică (istorie sau filologie), critica literară devine întâmplătoare. Trecând în revistă sumarul volumului de față, s-ar putea trage concluzia că B. P. Hasdeu nu avea capacitatea de a decela marile valori ale celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. O asemenea judecată ar intra în sfera imposibilului, cunoscută fiind aria cunoștințelor sale și a numeroaselor referințe la marii scriitori ai literaturii universale. Alegerea subiectelor „recenziilor” sale era în funcție de cerințele „satirei” (în „Aghiută” și „Satyrul”) sau de necesitatea

campaniilor sale de presă, politice sau ideologice, la rubrica „Bibliografia” din „Traian”. S-a observat corect de către critici că, de la descinderea în București, în septembrie 1863, B. P. Hasdeu s-a abținut de a ataca direct pe Titu Maiorescu. Dimpotrivă, el recenzează favorabil mai multe numere din „Convorbiri literare”, semnalând pozitiv prezența lui Titu Maiorescu. După blamarea sa, în articolul maiorescian, *Direcția nouă în poezia și proza română* (1871), B. P. Hasdeu își schimbă atitudinea față de junimiști în general și de mentorul lor în special. Articolele sale capătă tot mai acuzat o tentă pamfletară sau voit zeflemitoare, în cunoscutele „păcăleli”. În încrâncenarea sa împotriva „direcției noi”, îi cade pradă și M. Eminescu cu poezia *Noaptea*, deși îl cunoscuse pe poet în sejurul bucureștean al acestuia, în 1868–1869, în trupa lui Mihail Pascaly, care îi pusese în scenă drama *Răzvan și Vidra*, în care „sufleurul” interpretase chiar rolul Ciobanului. Demne de reținut, din această perioadă, sunt cronicile teatrale hasdeene, în care îmbină observația estetică cu principiul moral. Din motive personale, el abordează, însă, și drama *Martira inimei*, de „domnișoara” Constanța Dunca. A curs multă cerneală pe tema neînțelegerii de către B. P. Hasdeu a geniului lui Mihai Eminescu. El a scris, însă, un *Necrolog*, unde aprecierea, în ciuda rezervelor, este evidentă. Polemica ulterioară cu revista „Vieața” sau articolul despre Gheorghe din Moldova – în care eronat îl credea un veritabil poet – sunt referințe tehnice la versificația eminesciană. Iar referatele sale negative la volumele prezentate de I. L. Caragiale la un premiu al Academiei Române, reflectau o poziție tactică a savantului față de D. A. Sturdza, în plină controversă privind retragerea sprijinului pentru *Etymologicum Magnum Romaniae*. Părerea sa despre teatrul acestuia era denotațiunea sa de „Molière al României” – în 1901, iar în același an, într-o șarjă satirică la adresa lui Caion, citim celebra frază: „Caragiale face onoare neamului românesc”. Nu în ultimul rând, consemnăm cuvântarea de la Ateneul Român, apărută în 1865, în broșură separată, cu titlul *Trei ovrei*, în care compară, analitic și interdisciplinar, trei personaje celebre: „jupânul Shylock al lui Shakespeare, domnul Gobseck al lui Balzac și jupânul Moise al lui Alecsandri”. Este primul studiu de literatură comparată din literatura română.

Personalitate plurivalentă, Bogdan Petriceicu Hasdeu s-a afirmat și în domeniul filosofiei. Un prim text datează din perioada ieșeană (1863), pe care îl republică la București, într-o broșură intitulată *Filosofia portretului lui Țepeș. Schiță iconografică*. Un desen al lui Vlad Țepeș, descoperit de Engel alături de „o veche istorioară săsească despre cruzimile acesti principe”, este interpretat „fiziognomic”. Descifrarea caracterului unui om după trăsăturile feței e o practică foarte veche, pe care tânărul savant o consideră o „știință curat naturală”. Un alt text important hasdeean în domeniul filosofiei este publicat în 1872, în „Columna lui Traian”: *Materia, spiritul și divinitatea. Pozitivism istoric*. Împletirea într-o personalitate a mai multor filoane filosofice de orientări diferite era, se pare, o obișnuință în epocă. Titu Maiorescu unea idealismul german cu pozitivismul lui Comte, iar Hasdeu, direcții romantice, spiritualiste, cu o atitudine pozitivă, nu

pozitivistă – cum ținea el să precizeze – care se trăgea mai mult de la englezi (Buckle, în primul rând) decât din gândirea franceză. În periodicele vremii („Transacțiuni literare și științifice” sau „Revista contemporană”), o serie de tineri, precum Ștefan C. Michăilescu, D. A. Laurian și Anghel Demetriescu, se lasă seduși de principiile lui Auguste Comte, pe care încearcă să le unească cu materialismul büchnerian. O polemică politicoasă are loc între B. P. Hasdeu și Ștefan C. Michăilescu. Redactorul „Columnei lui Traian” reproduce în nr. 4/1873 articolul elevului său, *Viața după doctrina pozitivistă*, însoțit de o notiță critică. Tânărul său coleg îi răspunde printr-o scrisoare deschisă: *Epistolă adresată Domnului B. P. Hasdeu, redactorul „Columnei lui Traian”*. Incitat de sentința lui Hasdeu – cum că doctrina lui Büchner ar fi o „modă” – el atrage atenția savantului că materialismul și spiritualismul sunt vechi „ca și filosofia”. Controversa iscată, cu ecou în epocă, scoate și mai mult în evidență rolul „divinității” în evoluția spirituală a omului. Cât privește lucrarea fundamentală a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, de peste douăzeci de ani, intitulată *Sic cogito* (1892), scrisă după moartea fiicei sale, se constituie într-o adevărată biblie a spiritologiei românești. Parcă pentru a se convinge de posibilitatea comunicării între cei vii și cei morți, el creează o doctrină numită „credință-știință”, un fel de tehnică de inițiere pentru a stabili contacte cu cei de dincolo de mormânt. Primul care a operat cu cele învățate din informația enormă acumulată a fost Hasdeu însuși care organizează, la București și la Câmpina, ședințe spiritiste înconjurat de prieteni sau de simpli curioși. Cartea *Sic cogito* și practicile spiritiste au avut un enorm ecou în epocă. Relațiile cu *Junimea* se deteriorează definitiv, la Academia Română era privit cu suspiciune, iar ziarele satirice erau pline de articole răuvoitoare și de caricaturi ciudate. Ne stăruie în minte, ca un memento, cuvintele lui G. Călinescu din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (1941): „Filosofia lui Hasdeu a fost ignorată cu suficiență, Maiorescu neadmițând alți filosofi afară de sine. Totuși istoricul nostru este un gânditor [...] *Sic cogito* [...] tratează despre Dumnezeu, Nemurire, Destăinuire (revelațiune) într-un spirit „materialist”, mai bine zis panteistic, în sensul lui Giordano Bruno, citat, și al tuturor misticilor și idealștilor germani”.

Bogdan Petriceicu Hasdeu se înscrie într-o suită de personalități de seamă, mari scriitori și profeți culturali ai neamului românesc, cu o excepțională voință de creație, începând cu Dimitrie Cantemir, continuată, apoi, de Ioan Heliade Rădulescu, Alexandru Odobescu, Titu Maiorescu, Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, G. Călinescu, Mircea Eliade.

Abstract

The article relates some of the cultural activities in which was involved B. P. Hasdeu, one of the Romanian encyclopaedic minds. He initiated the project of a National Library in Iași, but the authorities did not agree with this idea. He founded many publications with politic, literary and satiric profile. He is the first in Romanian culture who wrote a book chronicle and a study of comparative literature. After the death of his daughter, Hasdeu was more and more interested in spiritism.

*O POLEMICĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI
AL XIX-LEA: C. STERE VERSUS A. A. BĂDĂRĂU*

Victor Durnea

Semnălând în altă parte existența seriei de „caracteristici literare” găzduite, fără semnătură, în paginile ziarului ieșean „Liberalul” în primăvara anului 1900 și argumentând faptul că autorul lor nu este altul decât C. Stere, am arătat că e vorba de niște pamflete ce se disting net între cele înregistrabile în contul acestei specii publicistice în epocă. Toate urmează un traseu ce pornește din sfera „ideilor” (cu un comentariu de moralist și, totodată, de sociolog pe marginea unui **tip** uman, „ridicol și odios”, ilustrat și cu exemple de eroi romanești), pentru a sfârși în caricatură enormă, extrem de plastică. Fiecare etapă a traseului își are, evident, contribuția sa la forța finală a satirei, nimicitoare. Nu mai puțin, succesiunea lor constituie, în același timp, un joc de ascundere-dezvăluire a țintei pe care o vizează autorul.

În cazul celei de-a treia „caracteristici”, publicată la 23 martie 1900¹, jocul respectiv începe de la titlu: *Bădăranul boierit*. Cititorilor ziarului le era perfect limpede că textul urma să lovească în A. A. Bădărău, fost radical devenit conservator, în acel moment primar al Iașului și deputat². Și aceasta pentru că și în numerele precedente fusese exploatată umoristic apropierea fonetică dintre numele omului politic și substantivul *bădăran*. Ca atare, motoul: „Chez les petits esprits, la lèpre de l’envie tourne en cupidité lâche et brutale, à la fois audacieuse et cachée... Pour eux la politique couvrit de la pourpre populaire des déprédations honteuses...” – extras dintr-un roman al lui Balzac – și inițialele considerații pertinente asupra „tipului clasic”, cu corolarul (mai puțin pertinent) că acesta s-a ilustrat în istoria noastră politică prin „tipul radicalului român”, nu derutau pe nimeni. Și nimeni nu lua de bună asigurarea autorului că „numai tipul [îl] interesează aici” altfel decât era, adică un „alibi”, o declarație ce făcea extrem de dificilă, dacă nu chiar imposibilă, urmărirea în justiție de către cel atacat.

Jocul de ascundere-dezvăluire a țintei continuă și în partea finală. Trăsături fizice și comportamente inventate de pamfletar nu fac decât pentru riguroasa

¹ În „Liberalul”, anul I, nr. 20, p. 1–2.

² Vezi în Ion Mamina și Ion Bulei, *Guverne și guvernanți, 1866–1916* (București, Silex, 1994, p. 164–165) o schiță biografică a acestui om politic.

justiție de nerecunoscut „portretul” omului politic vizat. Efectul lor, pentru cititorii ziarului, nu putea fi însă decât o potențare a satirei. Iar aceasta e, așa cum am spus, nimicitoare.

Loviturile date „radicalului asimilat” sunt de o violență rară. „Ambițios fără altă resursă decât tenacitatea și șiretenia vulgară”, „mărginit intelectual” (ceea ce îl face „martir al ideilor”), „neputincios” și „umilit de neputința sa”, acceptând rolul de „slugă” în momentul când realizează că „nu *poate* ajunge stăpân” și asumându-și, spre a-și satisface poftele, „nemărginirea infamiei”, pe care însuși stăpânul nu și-o îngăduie, ajuns „în fundul mocirlei morale”, dar „ofițer de frunte al lui [*strugglerforlifer*-ului³ șef de partid]” și „satrap într-o localitate”, „bădăranul boierit” are o înfățișare pe măsură: „Cu mutră de cârciumar înstărit, cu dosul de o exagerată dezvoltare prin neconținută frecare cu scaunul de la tejghea, îl vezi, sac de carne inertă, cu un joben în vârf, picior peste picior – cofă peste cofă – tologit în carete publice, provocând mirarea trecătorilor și stricând estetica orașului... La teatru, el – elită de Țicău – se așează în loje oficiale, cu degetul în nas, scobindu-și-l cu interes, el și prășila lui... La prânzuri de gală, în rând cu boierii, sumbru, cu gravitatea caracteristică bestiei în actele comune ale vieții – mănâncă, stupește pe jos, își șterge nasul cu șervățul și iarăși mănâncă, mănâncă până la indigestie...”

Ah, «gură de om, gură de câne, cere pâne!»...”

Se cuvine spus că pamfletul e de o virulență rareori cunoscută în presa vremii, care nu se poate explica întru totul prin aceea că Partidul Național Liberal declanșase la începutul lunii martie o bine susținută campanie de răsturnare a guvernului conservator, profitând și de izbucnirea unei răsunătoare „afaceri” – „afacerea Hallier” (a portului Constanța), și nici chiar prin faptul că autorul, C. Stere, intrat în partidul liberal la începutul anului 1900, odată cu „tinerii generoși”, se angajase în cucerirea unui loc de frunte în organizația ieșeană. Cauza ultimă era că el îi rămăsese dator lui A. A. Bădărau într-o polemică precedentă. O polemică intensă, căreia, din păcate, eminentul biograf al lui C. Stere nu i-a dat nici o atenție. O polemică susceptibilă să lumineze mai bine un episod crucial al vieții cititorului poporanismului, dar și contextele generale (social-politic și literar) ale ultimilor ani ai secolului al XIX-lea.

Începutul acestei polemici coincide cu debutul lui C. Stere în viața politică din România, concretizat în candidatura sa la alegerile din 1 și 3 noiembrie 1898, pentru consiliul municipal Iași. N-ar fi însă exclus fi existat și un fel de preludiu.

Într-adevăr, cu câteva luni mai înainte, pe parcursul celebrului proces intentat abatelui F. Morisseau, în duelul dintre avocații A. A. Bădărau (susținând apărarea, împreună cu G. Panu, P. Th. Missir, N. Ceaur-Aslan, Nicolaide și Mihail) și C. Stere („asistent al părții civile”, alături de B. Delavrancea, Burghilea și D. Alexandrescu) s-au dat, în două rânduri, lovituri ținând direct persoana „adversarului”.

³ *Strugglerforlifer* este titlul primei „caracteristici literare”, vizat fiind aici Take Ionescu.

Prima dată a fost la 10 martie 1898, când, punându-se problema amânării din cauza absenței martorilor, apărarea a remarcat că procesul e „tărăgănat” de mai multe luni, timp în care inculpatul a fost privat de libertate. În replică a vorbit „asistentul părții civile”, intervenția sa fiind rezumată de ziarul ieșean „Opinia”⁴, astfel: „...d. Sterea zice că din pledoaria d-lui Bădărău ar reieși un adevărat complot urzit contra acuzatului. Face în treacăt teoria avocaturii amestecate cu reportaj și trece de la acest studiu la tânărul asasinat. Generozitatea pe care apărarea o arată pentru inculpat, d. Stere n-o pricepe. D. Stere spune că nimeni nu-i generos pentru țaran, care ne dă cultură, care poartă în spate întreg edificiul public, dar generozitatea aceasta izbucnește pentru primul venit.” Mai departe, susține necesitatea amânării, în sprijin citând „o anecdotă istorisită de Voltaire”, relativă la falsificarea mărturiilor.

La acestea, A. A. Bădărău a răspuns prompt, cu o aluzie la biografia oponentului, pe care arată că o cunoaște în detaliu. „Nu m-aș fi așteptat – spune el – de la d. Stere, care a suferit din cauza lipsei de lumină și de judecată, să ceară ca Morisseau să mai stea în prevenție [...] S-a greșit când s-a făcut comparație între mijloacele de judecată de astăzi și din timpul lui Voltaire. Aceasta este o insultă pe care noi n-o putem aduce.” A adăugat că „partea civilă a căutat să nu se facă împăcare” (între făptaș și mama victimei), motivul real fiind că „banii [oferiți de abate ca daune] nu intrau numai în punga mamei lui Parascan”.

Un al doilea incident a avut loc în ziua 6 iunie, când, dezbaterile fiind reluate, avocatul Stere a cerut să pună martorilor întrebări relative și la „partea pe care nu o reprezintă”, la care apărarea s-a opus invocând legislația. Darea de seamă, făcută de același ziar, consemnează: „D. Sterea, spunând că prin aceasta i se ia dreptul de *răzbunarea* societății – și la cuvântul *răzbunare* apărarea izbucnind în hohote de râs, d. Sterea le contestă cunoștințele sociologice și istorice din care rezultă acest principiu indirect”. Replica a dat-o G. Panu, care – relatează reporterul – „spune că tot incidentul a provenit dintr-o nenorocită teorie sociologică a d-lui Sterea, chestia e simplă, procedura nu vă dă dreptul de a pune chestiuni, uzanța vă dă acest drept [...] dar voim să fim luminați asupra părții pe care o reprezentați”⁵.

Neîndoielnic, deci, părțile implicate și-au dat lovituri personale, punându-și reciproc sub semnul întrebării nu numai „cunoștințele”, dar și moralitatea. Și aceste lovituri ar putea constitui preludiul polemicii amintite.

Cu sau fără el, polemica începe, așa cum s-a spus la început, în momentul când numele tânărului avocat originar din Basarabia este înscris pe lista liberală a candidaților la alegerile comunale din toamna anului 1898. Pentru a se înțelege exact contextul, câteva precizări nu vor fi, cred, superflue.

Liberalii se aflau „la putere” și, în mod „normal”, nu puteau pierde aceste alegeri. Totuși, guvernarea lor, începută în toamna anului 1895, se apropia de

⁴ Anul I, nr. 256, din 12 martie 1898, p. 2.

⁵ În „Opinia”, anul II, nr. 29, din 6 iunie 1898, p. 2.

limita instituită de cutume (patru ani). Dar un succes absolut incontestabil ar fi putut să-l convingă pe Rege să le acorde în continuare încredere, implicit să „facă” alegerile următoare (pentru Adunarea Deputaților și Senat). În partid existau însă disensiuni puternice, existau fracțiuni rivale, principalele fiind cea din jurul primului ministru D. A. Sturdza, „oculta”, apoi, cea „drapelistă”, condusă de P. S. Aurelian și cea „flevistă”. Succesul incontestabil depindea, deci, de evitarea, mai întâi, a tot ce ar fi putut declanșa o susținută campanie conservatoare de răsturnare a guvernului și, apoi, a apropierii „drapelistilor” și „fleviștilor” de opoziție. În aceste condiții, într-o serie de orașe și sate, pe listele liberalilor sturdziști sunt incluși candidați socialiști, fără să se precizeze dacă e vorba de o alianță propriu-zisă și nici dacă e *ad hoc* sau pe termen lung.

Oricum, întotdeauna, astăzi nu mai puțin, încheierea unei alianțe ori numai a unui pact electoral potențează luptele politice, inițiativa revenind în chip firesc celor din tabăra adversă. Aceștia au, în principiu, o poziție mai bună, putând, pe de o parte, să-și impună mai lesne în fața opiniei publice propriul program, prin minimalizarea aceluia al adversarului (susceptibil de a fi un compromis între programele aliaților) și, pe de altă parte, să acționeze cu toate mijloacele pe care le au la dispoziție pentru a mina alianța. În cazul dat, al alegerilor ieșene, evident, sarcina conservatorilor întru combaterea listei liberale în care figurează și C. Stere, alături de un alt socialist, C. Crupenschi, era mult facilitată.

Chiar în ziua în care ziarul liberal ieșean publică un rezumat al întrunirii „clubului” în care s-a votat lista cu care se prezintă în alegeri⁶, unul dintre organele opoziției, „Opinia”, inserează două notițe „electorale”. Cea dintâi sugerează că includerea celor doi socialiști a nemulțumit pe unii liberali cu state vechi de serviciu, care se așteptau a fi ei nominalizați. Evident, era și imposibil să nu se întâmple așa; vădită e însă și intenția opoziției de a atâta neînțelegerile din interiorul clubului liberal. Cea de-a doua notiță îl atacă fără menajamente pe unul dintre cei ce se alătură liberalilor. Intitulată *O leacă de stare civilă*⁷, ea spune următoarele: „D. Sterie, candidatul care a făcut atmosferă siberiană în jurul listei colectiviste, se alipise pe lângă d. Panu, când era vorba de împământarea sa; mai în urmă, când trebuia să-și susțină teza, s-a luat bine pe lângă d. Missir și acum, când îi trebuie slujbă, se solidarizează cu d. Mârzescu.” Slujba urmărită ar fi fost cea de „avocat la Sf. Spiridon”.

Prima parte a „informației” e formulată cu grijă: nu se vorbește de o succesivă trecere a lui Stere dintr-un partid în altul, de ceea ce astăzi se numește

⁶ *Candidații Partidului Național-Liberal*, în „Propaganda”, anul I, nr. 90, din 21 octombrie 1898, p. 1. Ziarul liberal apărea „sub direcțiunea unui comitet”, în care, desigur, cuvântul cel mai greu îl avea șeful „clubului”, G. Mârzescu. Prim-redactorul nu era menționat, dar se știa că e G. C. Stamatopol, „vechi profesionist”.

⁷ În „Opinia”, anul II, nr. 137, din 21 octombrie 1898, p. 1.

„traseism politic”, ci numai de o „alipire” pe lângă oameni politici de vază. Lucrul nu e totuși mai puțin reprobabil, în condițiile în care e justificat de altceva decât de motive ideologice. Dar este el adevărat?

În studiul *C. Stere și duelul său de la 1894*⁸, am arătat că viitorul ctitor al poporanismului își schimbă atitudinea față de partidele „istorice”: în 1893, el pledează, în coloanele ziarului liberal⁹ „Evenimentul”, vorbind „în numele redacției”, pentru sprijinirea liberalilor de către socialiști. Anul următor, el e împotriva liberalilor și contribuie semnificativ la dezamorsarea unei crize periculoase pentru guvernarea conservatoare, criză având la origine reprimarea manifestației din 14 septembrie 1894 a studențimii bucureștene. Și când, în consecință, presa liberală îl atacă vehement, cea conservatoare îl apără, ei alăturându-i-se, cu un plus de vehemență, ziarul „Lupta” al radicalului G. Panu. (Faptul nu era întâmplător: în ajunul alegerilor locale din octombrie 1894, radicalii îi abandonaseră pe liberali, cu care aveau o înțelegere, și se aliaseră cu partidul conservator, în care, de altfel, vor intra trei ani mai târziu.)

Sprijinul moral acordat de „Lupta” lui C. Stere face perfect credibil și ajutorul dat de G. Panu în chestiunea „împământenirii”, în fapt, a *recunoașterii* cetățeniei române. În orice caz, în această problemă a fost neîndoielnic nevoie de sprijinul unor oameni politici influenți¹⁰ și aceștia nu puteau fi decât din rândul conservatorilor, care, atunci, erau la guvernare și aveau și majoritatea absolută în Parlament. De altfel, la un ministru conservator apelează C. Stere pentru a obține, înainte de împământenire, un pașaport românesc, pentru a călători în Rusia. Și la unul pe care îl considerase, în „foiletoanele sale sociale” din 1893–1894, drept o culme a imoralității! (Solicitarea „micului serviciu”, cum se va vedea mai jos, e menționată în treacăt de ministrul în cauză, Take Ionescu, în ședința Adunării Deputaților din 4 februarie 1899.)

Și în a doua „informație” a „Opinieii” (anume că Stere „s-a luat bine pe lângă P. Missir”) există un sâmbure de adevăr. Peste câțiva ani, șeful junimiștilor ieșeni, somat de fostul său student, declara că acesta nu s-a înregimentat vreodată în formațiunea sa politică, dar sublinia cu ironie acidă că, în timp ce i se publicau articole în junimista „Era nouă”, „d-sa se pregăte[a] să fie junimist la liberali”.

Cele spuse de către „Opinia” sunt, deci, în mare parte adevărate. Și ele nici n-au fost dezmințite de către C. Stere¹¹.

⁸ În „România literară”, anul XL, nr. 1, din 11 ianuarie 2008, p. 16–17, 19.

⁹ Directorul acestuia, G. A. Scorțescu, aparținea atunci așa-numiților „liberali-democrați”, grup coagulat în jurul lui N. Flea, care mai târziu va trece la conservatori.

¹⁰ Vezi și opinia lui Z. Ornea pe această temă (*Viața lui C. Stere*, vol. I, București, Ed. Cartea Românească, 1989, p. 209–214). Spre comparație: „recunoașterea” tânărului ardelean Traian Bratu (mai târziu rector al Universității din Iași) durează nu mai puțin de **nouă ani**: cererea, depusă la 4 decembrie 1896, e votată în Senat la 15 decembrie 1898 și, în sfârșit, în Adunarea Deputaților în 1905!

¹¹ În „Propaganda”, nr. 90, din 21 octombrie 1898, se publică nota *O dezmințire*, al cărei obiect îl constituie doar afirmația că Stere „a cerut să fie avocat la Sf. Spiridon”. „Inserția” ziarului

Ziarul lui A. A. Bădărău¹² nu e totuși, în continuare, consecvent în privința candidatului socialist. Dacă i se mai trimite săgeți destul de ascutite¹³, în schimb, în editorialul *Cu ce consiliu ni se prezintă?*¹⁴, nu i se pune deloc la îndoială moralitatea, care tocmai ea, se susține, va provoca, după alegeri, ruptura de liberali¹⁵.

Primului atac, din 21 octombrie, i se dă o replica promptă în ziarul liberal ieșean, printr-o notiță nesemnată și intitulată *Mărșăvii radicale*¹⁶, precum și, în același număr, printr-o alta, *Răspuns calomniatorilor*, reprodusă din „Lumea nouă”. Tot din ziarul socialist se reproducea, în numărul următor, un articol, *Cavaleri... de industrie*, semnat Th.V.F.[icșinescu], care îi apăra pe cei doi candidați socialiști ieșeni. Inspirator al primei note, dacă nu cumva a scris-o chiar el, C. Stere ripostează și în discursul pe care îl ține la întrunirea electorală a clubului liberal din 25 octombrie 1898¹⁷, unde face publică noua linie adoptată de socialiști, destăinuindu-i motivele. Printre altele, el declară că, în fapt, socialiștii „ar fi fost obligați” să se alieze cu partidul radical, precum în multe țări occidentale, „dacă ar fi existat în momentul acesta la noi un partid sincer și francamente radical”. Dar un asemenea partid nu mai exista, „se desființase”, spune el și adaugă: „Nu trebuie să cădem în greșala radicalilor. Nu voi face personalități. Nici nu voi bănuî sinceritatea și intențiunea acestora. Dar trebuie să spun că dispariția partidului radical a fost o mare nenorocire pentru democrația română și asupra frunțașilor acestui partid cade o grea răspundere morală și istorică. Căci în alianțele politice nu putem să ne conducem de considerații, simpatii sau legături personale. Când un partid progresist și democratic, cum era gruparea radicală ori cum sunt acum socialiștii, hotărăște asupra alianțelor sale politice, el trebuie să cerceteze pe ce elemente sociale se reazemă aceste partide și care idee politică se află la baza lor.”

„Opinia”, se spune aici, „e o pură calomnie ce se aduce d-lui Stere, omul incapabil de a transige pe bază de interese de căpătuială”.

¹² Pe frontispiciu nu era menționat directorul. Se știa însă că el este A. A. Bădărău, precum și că prim-redactor este Gh. Rădulescu, „împrumutat” de „Lupta” lui G. Panu. Redactori sau colaboratori asidui mai erau, printre alții, Jak Lewin, A. Steuerman-Rodion, E. Herovanu, foști colaboratori, alături de C. Stere, ai „Evenimentului literar”.

¹³ Una (în „Opinia”, anul II, nr. 138, din 22 octombrie 1898, p. 1), de pildă, relatează o anecdotă, probabil inventată, în care șeful partidului liberal și-ar fi exprimat nemulțumirea pentru nominalizarea lui C. Stere. „Închipuiți-vă – ar fi exclamat D. A. Sturdza – ce-o să zică despre mine guvernul rusian văzând că agreez nihilști tocmai acum când m-am pus bine cu Petersburgul...”.

¹⁴ În „Opinia”, anul II, nr. 142, din 28 octombrie 1898, p. 1.

¹⁵ „Cât despre d-nii Stere și Crupenschi, conform principiilor socialiste pe care le profesează, vor fi nevoiți să se revolte de a doua zi în contra unei administrații burgheze, care nici nu vrea să știe de nevoile nenorociților de prin mahalale...”

¹⁶ În „Propaganda”, anul I, nr. 92, din 23 octombrie 1898, p. 1. Articolul se încheie cu exclamația: „Mărșave și urâte moravuri au introdus la noi radicalii!”

¹⁷ *Întrunirea liberală din Iași*, în „Propaganda”, anul I, nr. 95, din 28 octombrie 1898, p. 1–3. Discursul lui C. Stere a fost reprodus și în „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1283, din 30 octombrie 1898, p. 1–2.

Respingând însă, mai departe, „reducerea luptei politice la injurii personale”, lucru „absurd și inutil”, vorbitorul pare să uite cele spuse, căci afirmă că, în esență și întotdeauna, lupta se dă între „ideea conservatoare” și cea „liberală”. De pe această platformă, el face apoi un elogiu înflăcărat al liberalismului românesc, cu o trecere în revistă a reformelor introduse ori susținute de acesta. Un nume pomenit în treacăt îl determină pe orator să revină la radicali, pentru a le sublinia iarăși „greșeala”, dar și pentru a indica linia pe care vor merge el și tovarășii săi socialiști.

„Și dl. Macri – spune Stere – e unul din frunțașii desființatului partid radical, dar care n-a voit să urmeze pe colegii săi în evoluția spre partidul conservator. Pe când însă radicalii se sperie și de numele lor și roagă prin organul unuia din frunțașii lor să nu se mai vorbească de «foști radicali» și «conservatori noi», dl Gr. Macri nu numai că reneagă nimic din trecutul său, cum o dovedește iscălitura lui sub amendamentul la Mesajul Tronului, propus de deputatul socialist V. G. Morțun, și prin care se cere votul universal, dar a făcut să fie primită de Cameră o lege atât de democratică și conformă adevăratelor principii radicale, cum este legea Casei Rurale ...” Și oratorul încheie digresiunea: „Aceasta e pedeapsa cea mai crudă pentru greșeala politică comisă de ei [radicali] și fiindcă, cum am spus, nu vreau să bănuiesc sinceritatea și intențiunile lor, e vădit că radicalii trebuie să simțā dureros falșitatea acestei situații”.

Discursul, în desfășurarea lui, relevă că însuși C. Stere n-a procedat în conformitate cu recomandarea făcută radicalilor, de a nu se conduce, în luarea deciziilor politice, „după considerații, simpatii sau legături personale”. Iritat de atacurile din „Opinia”, el face la început o afirmație ce îi putea supăra pe liberali (în măsura în care putea fi interpretată ca o chemare a radicalilor la poziția lor firească, de stânga, implicit la o alianță cu socialiștii). Și parcă pentru a-i înlătura efectele, dezvoltă o apologie a liberalismului, în acord poate cu circumstanța, nu însă și cu ce scrisese până atunci și cu ceea ce va fi gândit cu adevărat.

Patru zile după rostirea discursului, C. Stere dă la iveală articolul *O manifestație semnificativă*¹⁸, în care lămurește din nou motivele ce i-au îndemnat pe socialiști să se îndrepte către liberali, „aliații firești”, fără să mai pomenească de radicali ca de un fost aliat posibil¹⁹. El atrage atenția că „avem de-a face cu un curent puternic și general între socialiști”, împrejurare în care, afirmă el, „micile răutăți și mahalagisme, prin care unele ziare din localitate caută să explice atitudinea socialiștilor din Iași, cad de la sine”. Trimiterea era, evident, la cele inserate în „Opinia”, care, la drept vorbind, puteau fi calificate drept „mici răutăți”, dar nu și drept „mahalagisme”.

¹⁸ În „Propaganda”, anul I, nr. 96, din 29 octombrie 1898, p. 2.

¹⁹ „Înțelegând – spune aici – că socialiștii în România nu pot forma un partid revoluționar cu scop de a schimba imediat formele sociale, ei au găsit aliați firești în singurul partid progresist și democratic care a mai rămas în țară – *partidul liberal, care se reazemă pe acele forțe sociale cărora și în Europa, și la noi se datorește organizația modernă a vieții de stat.*” [subl. m.]

Aparent, C. Stere a căutat aici să facă uitate cele spuse în discursul ținut în sala Pastia, cu alte cuvinte, să calmeze polemica, mai ales că, în ziua respectivă, era programată, în aceeași sală, o mare întrunire electorală conservatoare, la care își anunțaseră participarea Lascăr Catargiu, P.P. Carp, Take Ionescu, G. Panu, generalul G. Manu. Încercarea era însă de acum sortită eșecului.

Dacă nici unul dintre marii oratori conservatori nu a atins, la mitingul menționat, chestiunea includerii socialiștilor pe listele liberale²⁰, în schimb „Opinia” ripostează la cele ce spusese candidatul socialist în 25 octombrie cu un articol mai mult decât incisiv, *D. Stere și teoriile sale*²¹, în care se reliefează „contrazicerile, ideile confuze, neadevărurile” cu privire la evenimente și personalități istorice, „plata înjosire” în „lingușirile” pe lângă liberali, pentru a propune în final „puțină carantină [...] pentru acest doctrinar exotic”²².

Și în zilele ce mai rămăseseră până la alegeri, ca și după aceea, mai sunt inserate în ziar câteva notițe „electorale” îndreptate împotriva lui Stere. (O probă: „Socialiștii, visători de ieri, care în curățenia lor ca cristalul, tunau și fulgerau contra ingerințelor electorale, ei care au țipat și prin organul lor și prin întrunirile lor în contra hidrei polițienești [...] azi n-o mai iau de gât s-o zdrobească. [...] D-lui Sterea, teoreticianului răsuflat, căruia îi plăcea să facă paradă cu profesia de credință, îi vine cam greu să se tot dezică și, pentru a fi încurajat în pasul lui eroic, a venit și d. Morțun să-i dea ajutor”²³.)

Dator nu rămâne nici Stere. Într-un nou discurs electoral, el reamintea auditoriului că, în urmă cu patru ani, radicalul A. A. Bădărău reproșase conservatorilor că „au vărsat [în 1888] sângele țăranilor”. Și nu e exclus ca tot el să fi dat în „Propaganda”, sub „semnătura” *Unul mai naționalist ca Ghica Cogălniceanu*²⁴, un violent articol intitulat *O mică răfuială*²⁵, care începe prin a nega acuzațiile referitoare la „antinaționalismul” socialiștilor, dar sfârșește cu o „infamie pentru infamie”: A. A. Bădărău, „un june bătrân – june după politică, bătrân după zile și păcate”, „are un fiu tăiat împrejur”! (E de remarcat disproporția „infamiilor”, în favoarea celei comise de „Propaganda”).

Așa cum am spus, la mitingul conservator din 29 octombrie, nici un orator nu s-a referit la alianța liberalilor cu socialiștii. Chestiunea o va ataca însă, în proaspătul înființat ziar „La Roumanie”, Titu Maiorescu. Acesta deschide tirul

²⁰ Chestiunea nu e abordată nici în mitingul ieșean al liberalilor dizidenți, la care participă N. Fleva și B. Delavrancea.

²¹ În „Opinia”, anul II, nr. 146, din 1 noiembrie 1898, p. 3.

²² „De altfel, este și natural ca d. Sterea să fi fost atât de străin de istoria dezvoltării noastre, căci bibliotecile siberiene nu au putut să-i procure decât teorii nihilisto-anarhiste, pe care, sub indulgența unei țări ospitaliere, le îndoctinează în mințile tinere ale generațiilor noastre”.

²³ În „Opinia”, nr. 145, din 31 octombrie 1898, p. 3. Mai semnalăm: *Socialiștii și teatrul* (nr. 145), *Bojogarii d-lui Stere* (nr. 148).

²⁴ Ghica Kogălniceanu era cel dintâi pe lista conservatorilor; candida, deci, la funcția de primar al Iașului.

²⁵ În „Propaganda”, anul I, nr. 98, din 31 octombrie 1898, p. 2.

publicând, la 30 octombrie²⁶, articolul *M. Stourdza, les socialistes et les anarchistes*, în care se arată îngrijorat de figura pe care o va face primul-ministru la conferința internațională împotriva anarhiștilor²⁷, la care fusese invitat, el care încheiase o alianță electorală cu socialiștii. Lovitura era îndreptată, desigur, împotriva primului-ministru, dar dăuna și „aliaților” lui.

Două săptămâni mai târziu²⁸, același ziar publica un nou editorial, intitulat *Politique de casse-cou*. Deși nesemnat, nu existau totuși dubii în privința autorului, nimeni altul decât Take Ionescu. (De altfel, nu peste mult timp, el și-l va asuma, într-un discurs parlamentar.) Neîndoielnic, acest editorial este mai tranșant decât cel iscălit de junimistul Maiorescu. El începe prin a-l acuza pe primul ministru că „vrea să demoleze totul înainte de a pleca” și că, în acest sens, „nu ezită să dezlănțuie în liniștitul regat al României monstrul de care marile state din Occident se apără cu mare dificultate”, anume socialismul. În fapt, reamintește autorul, mișcarea socialistă n-ar putea fi periculoasă la noi, întrucât nu există proletariat, iar „statul său major și soldații săi se recrutează printre fructele seci ale școlilor și ale profesiunilor zise liberale, avocați fără cauze, medici fără bolnavi, publiciști fără cititori, studenți fără studii și, pe ici pe acolo, câteva persoane convenabile, dar roase de o ambiție maladivă, de o hipertrofie a vanității”. Cu adevărat periculoase, în România, se spune mai departe, sunt doar mișcările agrare. Dar în momentul în care liberalii au încheiat o alianță cu socialiștii, ei au legitimat partidul respectiv, „i-au dat corp, o stare civilă” și „i-au croit drum”. „La Iași, se spune mai departe, unde socialiștii au obținut ca atare două locuri în consiliul comunal, acești oameni fără patrie jubilează și deja anunță că trupul însănătoșit al tineretului universitar va fi din nou otrăvit cu doctrina lor bazată pe ură”, în timp ce „«Lumea nouă» anunță că o eră nouă se deschide pentru propaganda socialistă [...] că au purces la cucerirea satelor [...] că au intenția de a crea în toate satele cluburi socialiste”. Lăsând la o parte „rodomontadele” din aceste declarații, se afirmă răspicat că „opera de nebun” este faptul că „subprefectul Regatului Român împinge la succes, în anul 1898, în satele noastre, ideile socialiste”. Articolul se încheie cu o prevestire sumbră: „Va veni o zi când vom plăti foarte scump această politică aventuroasă [*de casse cou*]”.

Replicile, firește, nu vor întârzia, primele²⁹ venind de la socialiști. Negreșit, din rândul lor face parte autorul articolului nesemnat, intitulat *Bietul domn Majorescu*, pe care îl publică ziarul „Propaganda”³⁰. Și nu e exclus să fie însuși

²⁶ Anul I, nr. 12, p. 1.

²⁷ În acei ani, avuseseră loc numeroase atentate în mai multe țări. Chiar atunci, la Geneva se derula procesul lui Luccheni, asasinul Împărătesei Elisabeta a Austro-Ungariei. Conferința se va deschide la 12 noiembrie 1898 la Roma.

²⁸ Anul I, nr. 22, din 10 noiembrie 1898, p. 1.

²⁹ Dintre replicile liberale: George C. Dragu, *D-nul Maiorescu, liberalii și socialiștii*, în „Liberalul” (București), anul II, nr. 549 și 550, din 6 și 7 noiembrie 1898.

³⁰ În „Propaganda”, anul I, nr. 99, din 1 noiembrie 1898, p. 1.

candidatul ieșean. Articolul, cu un motto cules din *Critice*, bate monedă pe „contrazicerile” profesorului de logică și pe „confuzia” pe care o face între socialiști și anarhiști.

Oricum, C. Stere ripostează și sub nume propriu, printr-o scrisoare deschisă trimisă ziarului bucureștean „L'Indépendance roumaine”. Acesta decide, mai întâi, să nu o găzduiască, ea părându-i-se încărcată de „personalități”, pentru ca, apoi, să o publice³¹, întrucât „chestiunea” ar fi revenit în actualitate odată cu deschiderea Parlamentului și îndeosebi cu discuțiile din Adunarea Deputaților pe marginea Adresei de răspuns la mesajul regal.

În epistolă, redactată fără nici un dubiu înaintea evenimentului menționat, chiar dacă nu la 6 noiembrie, cum este datată³², neuitând să menționeze faptul că „oameni de valoarea lui Titu Maiorescu și a personalității ce se ascunde în spatele anonimatului [...] nu disprețuiesc să recurgă, pentru a [ii] combate, la aceleași procedee de discuție” (*id est*: epitete „ce sună urât”, invective și „alterări intenționate ale ideilor nutrite de socialiști”), C. Stere le răspunde reiterând ceea ce spusese la întrunirea clubului liberal ieșean, cu unele completări, a căror încărcătură e polemică. De pildă, după ce reia ideea conform căreia socialiștii români „nu pot urmări decât reformele practice pentru înălțarea nivelului economic, cultural și politic al țărănimii, singura clasă în adevăr muncitoare la noi, [întrucât] românii nu pot lua asupra lor inițiativa unor noi forme sociale și a le impune Europei, [ei] fatalmente supunându[-se] formelor sociale la care ajunge Occidentul civilizat”, el adaugă: „Nul doute, cependant, que le jour où les idées socialistes se réaliseraient en fait en Occident, nos adversaires de toutes nuances, l'auteur anonyme de l'article du journal en question y compris, ne deviennent socialistes du jour au lendemain.” Siguranța cu care e avansată supoziția lipsită de orice temeii (câtă vreme chiar în viziunea lui Stere perspectiva introducerii „formeii socialiste” e foarte îndepărtată) trebuia, evident, să convingă publicul că numiții adversari n-au credințe ferme, idealuri, ci se dau după cum suflă vântul.

Scrisoarea mai aduce și alte noutăți. E de reținut, mai întâi, următorul pasaj: „Les libéraux, sans doute, en tant que parti de gouvernement, ne peuvent se laisser aller à une politique d'aventures, non plus qu'à expérimenter des réformes qui ne seraient pas impérieusement exigées par les besoins du pays. Mais ce qui distingue précisément le parti libéral du parti conservateur, c'est son aptitude, pour ainsi dire, à incarner, à s'identifier à un moment donné ces besoins et à les faire devenir une réalité dès qu'ils sont manifestement exprimés par l'opinion. D'autre part, le rôle d'un parti de gouvernement n'étant pas de susciter des courants de réforme, mais seulement de les réaliser lorsqu'ils s'imposent à son sens politique, nous voyons dans tous les pays de régime parlementaire se préciser au sein même des partis

³¹ În nr. 6643, din 6/19 decembrie, p. 1–2.

³² Reamintim că articolul lui Take Ionescu, pomenit în ea, apare în 10 noiembrie.

libéraux une fraction plus avancée, dont la mission consiste à éveiller la conscience des intérêts qui s'ignorent et à préparer ainsi le terrain aux idées et aux réformes qui doivent être un remède à des malaises devenus indéniables. Le parti libéral étant actuellement depourvu de cette formation avancée, les socialistes, avec tous les éléments de progrès qui ne sont pas enrégimentés dans nos partis de gouvernement, ont jugé de leur devoir d'accepter dans nos luttes politiques cette mission d'avantgarde."

Și, nu mai puțin interesant, un al doilea pasaj: „Qu'il nous soit permis d'ajouter que le parti libéral a certainement témoigné d'un sentiment très juste de la situation en arrachant la jeunesse socialiste à son farouche isolement d'antan et en la conviant à participer aux affaires publiques. Il a par cela même atténué, dans une mesure sensible, le conflit toujours pénible des générations entre les vieux et les jeunes.

Les socialistes ont répondu à l'appel des libéraux avec d'autant plus d'élan qu'ils sont loins d'avoir oublié les procédés humiliants et avilissants employés par certains ministres conservateurs, que l'anonyme transparent doit certainement connaître de très pres, pour ramener dans le «droit chemin» les brébis égarées dans le clan socialiste."

Inițiativa ar fi avut-o, așadar, liberalii și, dacă se ține cont și de imaginea „avangardei” din cel precedent, s-ar părea că e vorba de o **încadrare** a socialiștilor în partidul liberal. Cu adaosul (contradictoriu sau nu), destinat celor „de bună credință” (desigur, tovarășii socialiști), „care [...] le-ar reproșa atitudinea ca o abdicare”³³, că ei, cei intrați în consiliile locale, își păstrează vechile concepții economico-sociale³⁴.

Observând, în treacăt, existența și a unei motivări „emoționale” a alianței cu liberalii, anume comportamentul înjositor al guvernanților conservatori față de socialiști, precum și incisivitatea mai mare arătată lui Take Ionescu³⁵, se impune a examina justetea interpretării (parte implicită, parte explicită) pe care i-o dă ziarul „L'Indépendance roumaine” scrisorii lui C. Stere.

Între redactarea și publicarea ei, așa cum spus, se deschisese sesiunea Parlamentului și se deschisese sub presiunea celor două atacuri, al lui Titu Maiorescu și al lui Take Ionescu. Mai întâi, primul ministru D. A. Sturdza, vorbind

³³ Se cuvine spus că ziarul „Lumea nouă” susține totalmente „cartelul” cu liberalii, și își îndeamnă partizanii să voteze în consecință.

³⁴ Patru ani mai devreme, Observatorul Ipocondric scria revărsându-și sarcasmul asupra „păturii culte” socialiste: „Iar dacă dânsa [eticheta socialistă] devine un obstacol oarecare pentru «avansare», apoi se poate fără mare jenă declara că ești «socialist numai după ideal, iar după partid – junimist și după acțiune politică – conservator (se înțelege, dacă aceștia sunt la guvern)»...”

³⁵ Mai multe, ironiile la adresa lui Maiorescu sunt totuși mai curând inofensive, criticul fiind acela pe care „toți ne-am obișnuit să îl stimăm” și care „ne-a învățat” că orice idee nouă trebuie fatalmente să se ciocnească de „rezistența inerției” și că „o mie de injurii nu valorează cât o singură critică”.

în Adunarea Deputaților³⁶ despre succesul obținut în alegerile comunale, amintește cu satisfacție „lupta zdravănă” pe care au dat-o la Ploiești partizanii săi împreună cu „tinerimea cultă, inimoasă și patriotică”³⁷ și cu „negustorimea cea mai harnică, care lucrează la îmbogățirea poporului”, contra conservatorilor uniți cu fracțiunea liberală [dizidentă]. Era un mod de a răspunde atacurilor, negând indirect existența unei alianțe cu socialiștii, mod pe care opoziția l-a și amendat cu numeroase întreruperi.

La aceste întreruperi și, mai departe, la articolele lui Maiorescu și Take Ionescu se va referi deputatul socialist V. G. Morțun în 3 decembrie, când își argumentează amendamentul său (privitor la sufragiul universal) la Adresa la Mesajul Regal. El recuză învinovățirea adusă guvernului, de a fi făcut „alianță cu elemente socialiste”, susținând că o asemenea alianță nu e nici „lucru nou” (întrucât, pe de o parte, socialiștii au mai sprijinit și altădată listele liberale, și, pe de altă parte, întrucât înșiși conservatorii s-au aliat anterior cu radicalii), nici nefiresc, câtă vreme socialiștii au abandonat programul revoluționar și se deosebesc fundamental de anarhiști.

În aceeași ședință, primul-ministru ia cuvântul pentru a respinge amendamentul propus de V. G. Morțun, pe care îl consideră, nu socialist, ci „un bărbat liberal”, dar neapartinând nici uneia dintre fracțiuni, formând deci o minoritate, care nu-i poate impune majorității să legifereze ceva. Cât privește votul universal, D. A. Sturdza reamintește că acesta e înscris în programul din 1892 al partidului liberal, că e „idealul” său, dar că „spre el ne vom îndrepta prin reforme treptate și răspândind luminile unei instrucții solide și sănătoase”.

La prima vedere, cele spuse de C. Stere în scrisoare dau dreptate, anticipat, primului-ministru (evident, nu și în privința „alianței”) și vin împotriva inițiativei lui V. G. Morțun, care apare, așadar, ca prematură, inoportună, oricum, nesusținută de toți socialiștii. Și lucrurile stau într-adevăr așa, întrucât el își precizează și mai limpede poziția, atunci când cei atacați de el vor riposta.

Înainte a acestora însă își spune cuvântul din nou ziarul „radical” ieșean. După alegeri, „Opinia” mai strecurase în „informațiile” sale mici (cu adevărat) „răutăți” la adresa socialismului și a reprezentantului său ieșean, ajuns între timp ajutor de primar. Lovituri care, se cuvine notat, nu rămăseseră fără replică din partea celor vizați, „Propaganda” dând la iveală, rând pe rând, articolele *Conservatori sau reacționari*³⁸, sub semnătura Rem., *Puțină comparație*³⁹, nesemnat, *Socialiștii față cu conservatorii și liberalii*⁴⁰, iscălit Un socialist, precum și multe note și informațiuni în același sens.

³⁶ „Monitorul Oficial. Dezbaterile Adunării Deputaților”, 1898–1899, p. 109.

³⁷ Cu acest prilej își face intrarea sintagma „tinerimea generoasă”.

³⁸ În nr. 120, din 24 noiembrie 1898, p. 1.

³⁹ În nr. 129, din 8 decembrie 1898, p. 2. Erau comparate politicile partidelor radical și socialist.

⁴⁰ În nr. 131, din 10 decembrie 1898, p. 2. În partea finală, erau pomenite numeroasele măsuri punitive luate de conservatori împotriva intelectualilor socialiști.

Aceste texte, dar îndeosebi scrisoarea lui C. Stere din „L'Indépendance roumaine”, prilejuiesc „Opinie” un editorial, nesemnat, intitulat *Evoluțiunea spre buget*⁴¹. Pus sub un motto extras din scrisoarea cu pricina, el începe cu afirmația că primul ministru va putea spune, la sfârșitul carierei sale, că „i-a dezbinat pe liberali, dar cel puțin i-a distrus pe socialiști”. Această distrugere e ilustrată prin transformarea ziarului „Lumea nouă” într-o „reptilă nouă” (adică într-un susținător necondiționat al guvernului), prin reducerea la tăcere a lui I. Nădejde („resemnat la rolul de tânăr generos”), prin „trecerea în umbră” a lui V. G. Morțun (care „mai ține câte un logos elegiac la discuțiunea mesagiului [...] cu conștiința împăcată că a făcut pentru omenire tot ce i-a stat prin putință”). Cât privește pe C. Stere, „benjaminul de la Iași”, acesta, „jenat de perfectă concordanță de idei în care trăiește cu Damaschin”⁴², se simte dator din când în când să repete motivul pentru care, deși socialist, ca Nădejde, e dinastic intermitent, ca Sturdza, ajutor de primar ca Tacu⁴³, perceptor prin urmare a[[] impozitelor așa de mizerabil așezate și admirator entuziast al partidului liberal”.

Urmărind motivația respectivă, editorialistul constată că „scrisoarea secundului ajutor de primar poate în bună voie fi iscălită, ca formă, de un liberal, ca și de un conservator” și încheie astfel: „...retractările acestui proaspăt mădular al obləduirei comunale sunt așa de categorice în raport cu crezul socialismului ortodox, încât mărturisim că nu ne dăm seama când a fost calomniat d. Stere: înainte, când i se zicea că e socialist, ori acum, când i se spune că nu mai este.”

Pe aceeași pagină, însă, e găzduit un articol intitulat *Principii, nu șărlătănie*, în care, pornind de la o nouă știre, anume că „d. Sterea, revoltat de cinismul cu care d. D. Sturdza a combătut amendamentul la mesaj propus de d. V. Morțun și relativ la sufragiul universal, este cu totul hotărât a demisiona din demnitatea de ajutor de primar”, se spune: „Nu ne-am îndoit niciodată de puterea și de seriozitatea principiilor d-lui C. Sterea și de aceea acest act de înaltă corectitudine politică al d-sale, care îl onorează, nu ne surprinde de loc. Știam că noul nostru concetățean nu are epiderma învârtoșită și zbârcită de necazurile vieții [...] Primăria va pierde, dar știința va câștiga, căci d-sa va relua firul întrerupt al studiilor sale sociologice...”

Lăsând la o parte prezența concomitentă, pe aceeași pagină, a unui blam și a unui elogiu, se pune întrebarea dacă știrea este reală, dacă într-adevăr C. Stere a avut intenția să demisioneze, cu motivul menționat, ceea ce, fie ar contrazice interpretarea dată de ziarul „L'Indépendance roumaine” scrisorii lui, fie ar denota o schimbare de atitudine în urma discuțiilor din Adunarea Deputaților.

Lumină aduce însuși C. Stere, care a găsit de cuviință să riposteze imediat printr-un articol dat la lumină în „Propaganda”⁴⁴. Ceea ce-și propune și sugerează

⁴¹ În „Opinia”, anul II, nr. 177, din 9 decembrie 1898, p. 1.

⁴² Insignifiant membru al noului consiliu comunal ieșean.

⁴³ Gh. Tacu fusese ajutor de primar până la alegeri și unul acuzat de conservatori de afacerism veros.

⁴⁴ În nr. 133, din 12 decembrie 1898, p. 1.

și prin titlu, *Încă o dată*, este să explice din nou ideile formulate în scrisoarea adresată ziarului „L'Indépendance roumaine”, să „spună – cum își încheie articolul – destule [...], pentru ca să știe *adevărul despre atitudinea socialiștilor* aceia cari vreau să-l știe”. Și, evident, să arate totodată „lipsa de sinceritate” a „savanților de la «Opinia»” și a celorlalți adversari, recursul lor la neadevăruri. („Iar *neadevărul*... – îl veți ceti mâne în *Opinia* et co.”)

Loviturile date adversarilor dovedesc neîndoielnic o anume dexteritate. Mai întâi, se folosește, drept motto, un text al unuia dintre ei, Titu Maiorescu, anume bine cunoscutul diagnostic pus, în 1867, „direcției vechi”, întorcându-l împotriva criticului, dar și împotriva dușmanilor locali (prin „activarea” unui al doilea sens al sintagmei „vițiu radical”, utilizate acolo). Mai apoi, se simulează compătimire față de aceeași personalitate, care, devenită om politic, e silită să scrie alături „cu acei colaboratori de la «Opinia» din Iași sau «La Roumanie» din București, cari, cu atâta dezinvoltură, «pentru a nu întrebuința un cuvânt mai colorat», schimbă aprecierile lor față cu înțelegerea ivită între liberali și socialiști, încât... nu mai știi când sunt sinceri: când atacă pe liberali că s-au aliat cu niște «anarhiști» și «oameni fără patrie» sau când acuză pe socialiști că și-au trădat principiile și au ajuns «aproape conservatori»”. (Se cuvine remarcat că, de astă dată, nu se mai insistă pe confundarea socialiștilor cu anarhiștii, ci pe incongruența celor două „incriminări”, care, în fond, nu se exclud una pe alta.)

Cât privește „adevărul despre atitudinea socialiștilor”, la cele afirmate anterior, acum se fac câteva adăugiri semnificative. Oarecum *ex cathedra*, C. Stere precizează:

„O cerere, o «revendicare» poate să fie foarte dreaptă, o idee foarte frumoasă și rațională *în sine*. Dar nu e destul atâta, ca un guvern, oricât de liberal, să le poată realiza îndată ce s-a găsit un număr oarecare de cetățeni care să le formuleze. Trebuie ca realizarea lor să fie *cu insistență cerută de acea masă care formează opinia publică*. Și pentru ca cea mai dreaptă și frumoasă idee să pătrundă astfel în mase, se cere un timp câteodată dureros de lung. De aceea e necesar ca să se găsească oameni cari să agite opinia publică, să facă propagandă, să lupte și să prepare astfel terenul. E grea această sarcină și nerecunoscătoare. Luptătorii se expun la calomnii, atacuri nedrepte, la ridiculizare și adesea la persecuțiuni. Dar, fără lucrarea lor *pregătitoare*, nici un partid de guvernământ, cel mai larg și mai liberal, nu va putea întreprinde o reformă *politică* mai radicală. Partidul liberal, repet, este și el un partid de guvernământ. Prin urmare, partizanii reformelor politice radicale (ai votului universal), de pildă, numescă-se dâșii radicali, socialiști, progresiști înaintați, nu pot pretinde ca partidul liberal să realizeze vreo revendicare a lor înainte ca *dâșii* să-și îndeplinească misiunea lor de propagandă și de pregătire a terenului. Cu toate aceste, novatorii, fie ei socialiștii la noi, fie radicalii pretutindeni, *dacă sunt sinceri*, trebuie să meargă în politică alături cu partidul liberal (în Anglia, de pildă, gruparea radicală, cu Labouche în frunte,

face *parte integrantă* din partidul liberal). Și pentru un motiv foarte simplu, că odată această misiune pregătitoare isprăvită, ei vor realiza revendicările lor prin liberali, nu prin conservatori.

Și în mecanismul guvernării parlamentare, acesta e rolul caracteristic al liberalilor, de a-și însuși, ca partid de guvernământ, ideile de reformă politică, după ce terenul e pregătit, în deosebire de conservatori, cari se *supun* acestor reforme numai după ce ele au fost *realizate* de liberali.”

Așa cum anticipase C. Stere, „Opinia” își spune prompt cuvântul cu privire la explicație. Ziarul „radical” dă la lumină de îndată o notă, intitulată *Thorn și Darwin*⁴⁵, ce retrimite polemistului aceeași învinuire, de a fi spus neadevăruri, „clișeuri” și lucruri lipsite de logică.

I se reproșează, se poate spune, nu fără dreptate, lui C. Stere pretenția de a fi reprezentant al socialiștilor, deși nu face parte din P.S.D.M.R., faptul că vorbește de o alianță cu partidul liberal, în condițiile în care șeful acestuia, precum și ministrul de Interne îi negaseră existența, abandonarea principiului tacticii socialiste de până atunci, anume sprijinirea acelui partid „istoric” care urmărește reforme democratice și în primul rând votul universal, precum și nesprijinirea colegului socialist V. G. Morțun.

Două săptămâni mai târziu, „Opinia” revine asupra „atitudinii socialiștilor”, reacționând, printr-un articol de fond, intitulat *Decețiuni*⁴⁶, la atacuri aduse conservatorilor în ziarul „Lumea nouă”. Autorul, poate însuși A. A. Bădăraș, declară acum că „a aprobat chipul de luptă al socialiștilor” și că „nu e de cântit împotriva alegerii partidului cu care s-au aliat”, lucrul fiind, spune el ironic, „chestie de gust”. Blamabilă e, în schimb, motivația inventată, cu „falsificarea” istoriei, anume că partidul liberal ar fi „democrat”, „național”, „progresist”. Anticipând rezultatele demersului socialiștilor, editorialistul scrie acid: „...pentru moment, [cei intrați în administrație] vor sfinți biserici, vor împărți milă la calici, vor inaugura școli, vor face împrumuturi pentru apă, canal, luminat, pavele etc., tot lucruri obștești și burgheze; se vor îmbogăți, căci mai ales în tradițiunile partidului liberal stă obiceiul de a-și îmbogăți acoliții... Afacerile și puterea vor burghezi pe socialiști mai mult decât vor reuși să socializeze societatea [...] patru înciolăniți [fiind deja] în administrația liberală”⁴⁷.

Tot împotriva socialiștilor e îndreptată o notiță, ce detaliază titlul (cu litere mari) al primei pagini, *Fuziunea liberalo-socialistă*⁴⁸. Știrea că „în zilele

⁴⁵ În nr. 182, din 15 decembrie 1898, p. 1; e iscălită Ywann.

⁴⁶ În nr. 193, din 30 decembrie 1898, p. 1.

⁴⁷ Acum și mai târziu, se amintește salariul ajutorului de primar (700-800 de lei), precum și folosirea (cu rost și fără) a „landonului” sau „faetonului” Primăriei. De asemenea, e vestejită contribuția majoră a lui Stere la alcătuirea listelor electorale, din care sunt eliminați în chip abuziv foarte mulți conservatori.

⁴⁸ În „Opinia”, nr. 194, din 31 decembrie 1898, p. 1.

Crăciunului” ar fi avut loc, la Roman, o întrunire a 13 „căpetenii” socialiste, la care „s-a hotărât, în principiu, trecerea cu totul în partidul liberal, sub denumirea de stânga liberală” e comentată sarcastic: „Iată-i pe socialiști apărători ai tuturor matrapazlăcurilor liberale!”

„Opinia” găsește prilej din nou să-l ironizeze pe ajutorul de primar socialist, afirmând că un discurs al său din consiliu nu se deosebește „în conținut” de acela al profesorului Alexandrescu-Ureche, de la Facultatea de Drept, profesor pe care „până mai ieri studentul Sterie îl trata de sus, de la înălțimea teoriilor constituționale engleze, și îl considera ca pe un pitic teoretician de drept administrativ și constituțional, ca pe un profesor cu idei tot atât de învechite și de imposibile, ca și limba manualului din care cetește lecția la studenți...”⁴⁹

Astfel, campania „Opinii” împotriva socialiștilor și a lui Stere se îndrepta vădit către o hărțuire rutinieră, lipsită de interes și de efect. Dar acum survine ceva care, confirmând pozițiile pe care se situase ziarul „radical” și întreaga opoziție, face să reizbucnească polemica mai intens ca la început.

În 21 ianuarie, editorialistul „Opinii” semnalează, pe urmele presei conservatoare din capitală („Epoca”, „Timpul”, „Constituționalul” ș.a.), că „socialiștii cutreieră județele din sudul țării”, unde înființează „cluburi țărănești”. O zi mai târziu, ziarul ieșean își titrează prima pagină pur și simplu *Revoluția țărănească!* (Editorialul se intitulează *Un pericol care ne amenință*.) Zilele următoare, el informează despre alte focare, despre numeroase incidente și despre reprimări cu ajutorul armatei.

Atenție se acordă, de asemenea, unei noi interpelări a lui V. G. Morțun, care îi cere ministrului de Interne să precizeze dacă există într-adevăr răscoale și, în caz afirmativ, cui se datoresc. Punctul său de vedere era că totul este opera conservatorilor, cu scopul de a pune în dificultate guvernul, precum și de „a băga zădărniciune între liberali și socialiști”.

După ce, la 25 ianuarie, ministrul de Interne se mulțumește să spună că „nu sunt indicii că partidul conservator ar fi instigat la răscoală”, la 3 februarie, răspunzând propriu-zis la interpelare, el îi exonerează totalmente pe conservatori și îi desemnează ca instigatori ai incidentelor rurale pe unii dintre socialiști, întemeietori ai „cluburilor țărănești”, împotriva cărora, declară el, s-au și luat măsuri drastice. Cu acest prilej, ministrul liberal revine la mai vechiul subiect al relațiilor dintre liberali și socialiști, afirmând că „nu a fost nici fuziune, nici alianță de la partid la partid, ci numai alianță electorală vremelnică, la fel ca cele ce am făcut înainte vreme”. Mai târziu se va exprima și mai tranșant: „Nu a existat nici un fel de alianță, căci între socialiști și liberali este un zid care nu se poate trece”.⁵⁰

⁴⁹ Sterie – Ureche, în nr. 202, din 17 ianuarie 1899, p. 1.

⁵⁰ „Monitorul Oficial. Dezbaterele Adunării Deputaților”, 1898–1899, p. 431, 445.

Exonerarea conservatorilor nu i-a făcut pe aceștia mai concilianți. Pe marginea răspunsului dat lui Morțun, au luat cuvântul deputații Al. Marghiloman, Take Ionescu, I. Cămărășescu, B. Delavrancea și alții. Cel dintâi arăta că mișcările agrare sunt „fructul colaborării electorale din noiembrie”, „paralizia organelor sănătoase” decurgând tocmai din prezența socialiștilor în primării, în administrație, și că „greșeala politică” (nu un lucru făcut „cu bună știință”) a guvernamentelor îi obligă să tragă consecințele ultime, adică să nu se limiteze la simple declarații și promisiuni de corectare. Un veritabil rechizitoriu făcea, la 4 februarie 1899, Take Ionescu. Reluând opiniile exprimate în articolul său din „La Roumanie”, el amintește în treacăt că niciodată n-a făcut deosebire între socialiști și anarhiști. „Am mai vorbit – spune el – despre acest punct, am vorbit și în particular cu d. Morțun și i-am spus și d-sale același lucru pe care l-am spus și d-lui Sterea, care venise acum câțiva ani să-mi ceară un mic serviciu – era vorba de un pașaport – i-am spus: de vom vorbi zece ani împreună, tot nu ne înțelegem. D-ta mie îmi faci efectul unei organizațiuni cu totul străină minții mele și eu d-tale, desigur, tot așa efect trebuie să-ți fac. Și cei șapte ani pe care i-ai petrecut în Siberia nu pot singuri să explice această absolută imposibilitate, nu de-a fi de acord, dar măcar d-a ne înțelege unul pe altul. Este o lume întreagă între un socialist adevărat și un nesocialist.”⁵¹

Lupta se duce, firește, concomitent în presă. Cât privește cea ieșeană, „Opinia”, la început, ripostează, sub semnătura Juvenal, zeflemisind acuzele aduse conservatorilor de V. G. Morțun, reluate de ziarul liberal „Propaganda”, în nota *Hoțul de păgubaș*⁵², care se încheie cu o întrebare perfidă: „Am vrea să știm dacă d-nii Sterea și Crupenschi, socialiști deveniți bărbați oficiali, se vor mărgini la acțiunea urbană sau vor întreprinde pe cea rurală”.

Atacul se înăsprește în 27 ianuarie, când indicarea conservatorilor drept vinovați de „mișcările țărănești” e taxată drept „nerușinare”⁵³. În condițiile „dezmințirii” date („cu lealitate și energie”) de ministrul Pherekyde, „Opinia” e de părere că „socialiștilor nu le rămâne decât să demisioneze”.

De acum înainte, ziarul „radical” alternează atacurile contra socialismului în genere (de pildă, editorialul „*Umanitatea*”⁵⁴, în două numere consecutive, semnat Deceneu, sub care se ascunde probabil A. A. Bădărau, întrucât e mărturisit un stagiul socialist în vremea studenției), cu știri de pe frontul parlamentar (*Echilibristica partidului*, *Dacă e trădare s-o știm și noi*, *Capii socialiști compromiși*, *Înșfăierea unui sectar* ș.a.) și cu note acide pe marginea reacțiilor din tabăra adversă.

⁵¹ *Ibidem*, p. 455.

⁵² În nr. 208, din 24 ianuarie 1899, p. 1.

⁵³ „Reptila locală [«Propaganda»] și socialiștii în pâne au [avut] nerușinarea de a arunca pe spatele partidului conservator actuala mișcare țărănească, care tulbură liniștea colectivităților și digestia d-lor Sterea și Crupenschi” (*Declarația d-lui Pherekyde*, în nr. 210, din 27 ianuarie 1899, p. 1).

⁵⁴ Nr. 211–212, din 28 și 29 ianuarie 1899, p. 1.

O primă reacție este semnalată de ziarul „Evenimentul” (după cotidianul bucureștean „Epoca”), printr-o notă, intitulată *Demisia d-lui Stere*⁵⁵, care informează că ajutorul de primar de la Iași, „unul din delegații socialiștilor ca să trateze cu guvernul”, după ce audiența cerută în ziua precedentă ministrului de Interne i-a fost refuzată cu motivația lipsei de timp (trebuia să participe la un Requiem pentru prințesa Bulgariei, recent decedată), ar fi declarat unui coleg din consiliu „că se poate întâmpla ca peste două-trei zile să demisioneze [...] dacă cumva tratativele cu guvernul nu vor izbuti”.

Tot „Evenimentul” informa la 9 februarie că ajutorul de primar „e hotărât să-și deie demisia”, precum și despre „mirarea” pe care o resimte, că „la declarația d-lui Pherekyde, d. Mârzescu, care știa prea bine în ce condițiuni s-a făcut alianța cu socialiștii la Iași, n-a răspuns nimic”.

Știrea referitoare la „tratative” e greu de verificat, însă cert este că, într-un interviu acordat săptămânalului junimist ieșean „Era nouă”, în care apare la 7 februarie 1899, așadar, după declarația din 4 februarie a ministrului Pherekyde, C. Stere se menține la părerea inițială a lui Morțun. „Răscoalele țărănești – spune el – sunt o invențiune a unor oameni interesați a denatura adevărul. În fapt nu au existat nicăieri răscoale, ci numai conflicte ușoare între câteva autorități și sătenii a[le] căroră drepturi nu erau ținute în seamă.” Cât privește „cluburile satești”, acestea n-au fost o acțiune planificată a partidului socialist, ci rodul unei întâmplări și chiar al unei confuzii, totul pornind de la un simplu „meseriaș” din Zimnicea, care „i-a sfătuit pe țăranii dintr-o comună învecinată să se asocieze contra unui arendaș ce-i înșela la măsura pământului și contra primarului ce rămânea impasibil la tânguirea lor”, „precedentul [fiind apoi] imitat din sat în sat”; oricum, ele sunt „constituționale și pacinice”. Concluzia este că „opoziția a avut interes să exploateze situația, de data asta de acord cu o parte din guvern în contra socialiștilor”⁵⁶.

Cât adevăr era în cele susținute de C. Stere se va vedea mai târziu, când el revine la subiect. Deocamdată, e de observat atitudinea sa față de respectiva „parte din guvern”.

Evident, lucrul va fi speculat imediat de cei de la „Opinia” care semnaleză „insubordonarea” ajutorului de primar al Iașului (*Cine minte?, Socialiștii și dl Pherekyde*). Tot ei vor pune pe tapet necesara și cuvenita solidarizare a reprezentantului socialiștilor cu acei membri ai partidului victime ale reprimării guvernamentale⁵⁷, în fapt, nu în vorbe, adică prin demisia din postul de ajutor de primar.

⁵⁵ Anul VI, nr. 1733, din 30 ianuarie 1899, p. 1.

⁵⁶ Din *Carnetul săptămânei. Interview cu dl. C. Stere*, în „Era nouă”, anul X, nr. 439, din 7 februarie 1899, p. 2.

⁵⁷ Ziarele informează despre arestarea inițiatorilor „cluburilor” satești, I. Banghereanu și T. Ficșinescu, despre interogarea lui I. Nădejde și percheziția de la sediul partidului, despre expulzarea câtorva socialiști ce nu aveau cetățenie română – Adolf Clarnet, Luigi Brunetti, Samuel

O notiță, *D. Stere și cantinele*, inserată în numărul din 4 februarie al ziarului „radical”, informa că, în așteptarea răspunsului la interpelarea sa, V. G. Morțun propusese ca toți cei aleși pe listele liberale să demisioneze în semn de protest, la care ajutorul de primar ieșean ar fi replicat că „e în imposibilitate de face un astfel de sacrificiu pe altarul partidului, căci trebuie să organizeze la Iași... cantinele școlare”⁵⁸. Plauzibilă, știrea privitoare la protestul intenționat se vede parțial contrazisă de o alta⁵⁹, despre o „întrunire intimă” a grupului socialist, ținută la București, la care a participat și Stere, unde „ar fi predominat ideea ca socialiștii naționali să fuzioneze cu colectivii, iar cei internaționali să rămâie cu ducerea mai departe a teoriilor”.

În cele din urmă, ajutorul de primar și-ar fi înaintat totuși demisia, dar primarul N. Gane, informează „Evenimentul”, „și-ar fi luat angajamentul de a stăruie pe lângă d. Pherekyde de a o respinge” iar în cazul primirii, ar fi promis „să facă o deosebită efortare pentru realegerea d-lui C. Stere”⁶⁰.

Exasperată de situație, „Opinia” dă la iveală în aceeași zi un editorial intitulat *Către d. Stere. Scrisoare deschisă*⁶¹, sub semnătura Reacționarul, ce reia temele cu alternări de ironie și sarcasm vitriolant. Astfel, dacă epistola începe cu „neutra” constatare „Vremuri grele și amară restriște bântuie pe naintașii de la nădășanca democrației române, scumpul meu d. Stere”, formula de încheiere – „Sănătate la oameni și la vite.” – e de-a dreptul ofensatoare. Și totuși, în același număr, se dădea, cu anumite rezerve, știrea că măsura „catagrafierii” socialiștilor ar fi fost „picătura ce umple paharul”: „d-l Stere și-a trântit pălăria pe ceafă, a alergat la telegraf și și-a dat irevocabil demisia, cu riscul de a i se primi de astă dată”.

Știrea înaintării demisiei e urmată, peste doar câteva zile, de aceea a retragerii ei. Versiunea lui Stere asupra faptelor o comunică, nu „Propaganda”, ci „Evenimentul”. Și o comunică fără distorsiuni, întrucât o face într-o dare de seamă asupra ședinței consiliului⁶². La solicitarea unui membru al consiliului ca ajutorul de primar să-și precizeze situația, cel în cauză a declarat: „Îmi vine foarte greu să răspund într-un cuvânt dacă mi-am dat sau nu demisia. E drept că într-un moment am crezut de datorie să-mi dau demisia și am trimis-o la un prieten din București... Acest prieten, după ce s-a consultat cu ceilalți, a venit azi la Iași și m-a convins să mi-o retrag pe motivul că atât timp cât sunt alesul consiliului și consiliul nu mi-a retras încrederea, n-am dreptul s-o fac. M-am supus și mi-am retras demisia.”

În legătură cu acestea, e de reținut o informație publicată în aceeași zi de „Opinia”, care identifică „prietenul” menționat în persoana lui V. Morțun. Acțiunea

Gutman, Natan Grinberg, Șulim Edelstein și Sache Petreanu (Isac Rubinstein), acesta din urmă, redactor la „Adevărul”

⁵⁸ În „Opinia”, nr. 216, p. 1.

⁵⁹ *Evoluție*, în nr. 219, din 7 februarie 1899, p. 1.

⁶⁰ *Ultime informațiuni*, în nr. 1742, din 12 februarie, p. 3.

⁶¹ Nr. 223, din 12 februarie 1899, p. 1.

⁶² În nr. 1747, din 18 februarie 1899, p. 2.

acestui ar fi fost însă urmarea „unei înțelegeri cu guvernul”, el fiind „trimis în țară să liniștească spiritele socialiste alarmate de atitudinea d-lui Pherekyde”. Ca atare, „a intrat în tratări cu d. Sterea ca să-și retragă demisia [...] și l-a convins pe acesta...”⁶³

Servind prea bine interesele opoziției, știrea ce dezvăluia duplicitatea guvernului (care, pe de o parte, luase ample măsuri de represiune împotriva socialiștilor, pe de alta, „se înțelegea” cu socialiștii din administrație) pare, la prima vedere, o invenție, o simplă speculație.

Nu e exclus să fi conținut totuși un grăunte de adevăr. În 15 februarie, în Senat, Titu Maiorescu își dezvoltase interpelarea, anunțată mai demult, axată pe o deficiență fundamentală a guvernării liberale, anume pe „lipsa de direcție politică”. În fapt, era vorba de un șirag întreg de „greșeli”, între care un loc important îl ocupa alianța liberalilor cu socialiștii. Combătând argumentele avansate anterior (în Adunarea Deputaților), atât de V. Morțun, cât și de primul ministru și de ministrul de Interne, Titu Maiorescu a adus în sprijin cele declarate de șeful clubului liberal ieșean la anunțarea candidaților, precum și de C. Stere, în discursurile electorale și în articolele sale. În fața acestora, replica lui D. A. Sturdza nu face decât să reia vechile teze (liberalii „și-au dat osteneala” „să convertească, dacă nu pe toți, măcar pe câțiva socialiști [...] să rupă de la socialiști elementele cele mai bune, leale, conștiincioase, pentru a-i îndrepta spre o muncă spornică și solidă în folosul patriei”, în condițiile în care trebuie să se admită că „socialiștii de bună credință [pot] să-și vină în fire, să abandoneze niște doctrine eronate și să-și îndrepteze calea”), teze subrede⁶⁴ și defavorizându-i pe „aliați”.

Implicat și el de Titu Maiorescu, șeful „clubului” ieșean liberal, G. Mârzescu, va răspunde însă, precizând circumstanțele includerii pe listele electorale a celor doi socialiști. Mai întâi, face deosebire între socialiștii în genere, inclusiv români, și „socialiștii cu care [este el] în contact”, „oameni de progres, dar nu oameni de dezordine; [care] respectă principiile formulate prin Constituțiune, respectă proprietatea”. (De altfel, spune el, „D. Sterea și cu d. Crupenshi, copilul lui Sandu Crupenschi, prefectul județului Bacău, sub guvernul d-lui Lascăr Catargi, este mare proprietar; d. Sterea are și el avere de la părinții săi. Primarul de la Ploiești, d. Radovici, fiul d-lui senator Radovici, aici de față, are și el mare avere.”) Apoi, citează din discursul lui Stere cele spuse relativ la necesitatea, pentru partidul socialist, de a colabora cu partidul de guvernământ „progresist”. Și, în sfârșit, declară că „alianța pe care a făcut-o este pur electorală”: „N-am făcut, onorate d-le

⁶³ În nr. 228, din 18 februarie 1899, p. 2.

⁶⁴ I-a fost ușor lui Titu Maiorescu să le respingă: „...este o periculoasă contrazicere când primește în administrațiunea comunei Iași pe socialiști ca socialiști și acum vine și ne vorbește că socialiștii ca socialiști nu sunt buni, ci numai dacă sânt convertiți, dacă trec în partidul național-liberal”.

Maiorescu, o alianță politică, căci dacă făceam o alianță politică, trebuia să știe șeful partidului și noi am făcut această alianță pur electorală comunală, fără ca măcar să întrebăm pe șeful partidului.”⁶⁵

Evident, G. Mârzescu lăsa deoparte laturi importante ale „chestiunii” (solidaritatea dintre socialiștii „săi” și ceilalți, inițiativa „cluburilor sătești” etc.), dând prilej lui Titu Maiorescu să riposteze eficient, dar el furnizează lămuririle pe care, cum s-a văzut, le aștepta de mult C. Stere, oferind, totodată, și primului ministru posibilitatea de a respinge acuzația că se contrazice ori că minte pur și simplu.

Pe acest fond, „înțelegerea guvernului cu socialiștii” devine deci posibilă. În acest sens pledează și faptul că ajutorul de primar din Iași este chiar în acest moment decorat cu ordinul de cavaler al Coroanei României⁶⁶.

Însă ultimele întâmplări nu erau de natură să-i ușureze lui C. Stere situația. Încă la 20 februarie, ziarul „Adevărul”, cu simpatii pentru socialiști, insera, sub semnătura Stop, notița *Nu demisionează!*, în care se spunea: „D. avocat Sterea din Iași și ajutor de primar pe deasupra, a declarat formal că nu-și dă demisia din această funcție. La mai puțin nici nu [ne] așteptam din partea acestui bărbat cu idei atât de înaintate, care a rupt încă mai de mult cu prejudiciul demisiunilor și care zice bogdaproste că a putut scăpa de pacostea socialismului. D. Sterea rămâne la post tocmai pentru ca să nu postească în opoziție, când pâinea este amară, iar bugetul plin de deficite. Cu alte cuvinte: prietenul Edelstein surghiunit peste graniță, iar prietenul Sterea în cașcavalul bugetar. Așa partid socialist mai rar!”⁶⁷

Nota era reprodusă cu satisfacție în „Opinia”, care, ca și „Evenimentul”, exploatare mult ideea „îmburghezirii” socialiștilor aleși în administrația locală. La rândul ei, decorația acordată ajutorului de primar ieșean prilejuiește noi șarje de sarcasm⁶⁸.

În acest context, C. Stere are ocazia din nou să-și explice atitudinea, precum și să riposteze atacurilor la care e supus. În 20 februarie, el acordă un interviu directorului ziarului „Adevărul”, venit special la Iași, interviu care vede lumina zilei patru zile mai târziu⁶⁹. Întrebat asupra demisiei, interviueatul relatează: „Înainte de alegeri, nu făceam politică, nici socialistă, fiind în oarecare divergență de idei cu căpeteniile socialiste, și politică liberală ori conservatoare nu făcusem pentru că nu aparțineam acestor partide. În ajunul trecutelor alegeri comunale, liberalii din Iași au venit la mine și mi-au propus să intru în consiliul comunal,

⁶⁵ „Monitorul Oficial. Dezbaterile Senatului”, 1898–1899, p. 308.

⁶⁶ Faptul este anunțat de presă în 22–23 februarie 1899.

⁶⁷ Anul XII, nr. 3443, din 20 februarie 1899, p. 1.

⁶⁸ *Un al doilea Jeszenski*, în „Opinia”, nr. 233, din 24 februarie 1899, p. 1; *D. Sterea și principiile sale*, idem, nr. 234, din 25 februarie 1899, p. 1.

⁶⁹ C. Mille, *Un ajutor de primar socialist. Interview cu d. C. Stere*, în „Adevărul”, anul XII, nr. 3447, din 24 februarie 1899, p. 1-2.

oferindu-mi și postul de ajutor de primar. Le-am răspuns că eu sunt socialist și că personal nu pot intra, ci ca reprezentant al grupărei și astfel cum sunt, declarând că aparțin ideilor socialiste. Toate aceste condițiuni au fost admise și în întrunirile electorale eu am declarat ceea ce sunt. Intrat ca socialist, era natural ca să-mi dau demisia, atunci când d. Pherekyde a luat măsurile nedrepte și nemeritate împotriva socialiștilor și organizațiilor sătești. Am crezut însă că aceasta trebuie să fie o măsură colectivă și de aceea, pe de o parte, am scris celorlalți consilieri comunali din țară, cerându-le avizul, iar pe de altă parte, văzând că răspunsurile întârzie, am trimis demisiunea mea motivată unui prieten din București cu rugăciunea să o înmâneze ministrului de interne. Amicii mei m-au deconsiliat să fac acest pas. În prima linie, mi s-a adus argumentul că aici este vorba de o cestiune locală, că de liberalii ieșeni nu sunt dezaprobat. Ca argument hotărâtor mi s-a dat și acesta, care mi-a făcut să tacă toate scrupulele: sau ai fost ales, mi s-a zis, în urma unui cartel electoral sau nu ai fost ales astfel. În secundul caz, ar trebui să zici că ai fost ales prin propriile tale puteri, în primul însă, existența cartelului dezmente cele zise de d. Pherekyde – și că așa este e faptul că liberalii locali n-au negat niciodată existența cartelului.”

Răspunsul, cum se observă, deviază de la un moment: în cele din urmă, cauza demisiei ar fi nerecunoașterea „cartelului” cu socialiștii de către conducerea centrală a partidului liberal. Devierea este constată și de ziarist, care revine cu o întrebare privitoare la „necesitatea unei protestări față de cele săvârșite de guvern contra socialiștilor și sătenilor și împotriva libertăților publice”.

Intervievatul evită însă din nou, cu abilitate, să dea răspunsul. Profitând de faptul că directorul „Adevărului” se referise și la „risipirea bănuiei aruncate de d. Sturdza” (în speță, că respectivii socialiști aleși pe listele liberale intraseră propriu-zis în partidul de guvernământ), C. Stere afirmă doar că „numele său n-a fost pronunțat de primul ministru” și că el însuși n-a declarat niciodată că a intrat în partidul liberal.

Cât privește măsurile luate de ministrul de interne, Stere le califică drept „arbitrare”, dar insistă asupra faptului că ele „au adus mai mult rău liberalilor decât socialiștilor”, în condițiile în care „răscoalele sătești inventate de conservatori” și-au atins scopul, acela de „a lovi în liberali”. E limpede că e vorba de o eroare (desigur, a unei „părți din guvern”), dar interviueatul nu dă de înțeles că ea ar avea consecințe asupra politicii socialiștilor. Aceasta urmează a fi discutată „când lucrurile se vor mai liniști și clarifica [de] un fel de congres al căpiteniilor socialiste din țară”. Foarte ponderat se arată C. Stere și în problema „cluburilor sătești”, pe care le consideră „și legale, și pașnice”, dar organizate într-un moment neprielnic și într-un chip imprudent, ele nefiind propriu-zis socialiste. (Ca atare, însăși afilierea lor la „clubul muncitorilor” din București a fost o greșală.)

Ajuns în acest punct și împins de ziarist să se pronunțe, în sfârșit, asupra „goanei contra socialiștilor” și asupra expulzărilor, C. Stere se mulțumește să spună

că „nu înțelege legătura dintre ultimele și mișcarea țărănească”, că „măsurile represive sunt nelegale” și adaugă: „...personal, eu nu le pot pune în sarcina întregului guvern liberal, deoarece văd multe semne de reviriment la adresa acestui partid [...] în atitudinea blajină a presei liberale, a vorbitorilor parlamentari și mai ales a d-lui Mârzescu, la Senat”. Și continuă: „Îți mărturisesc însă că pe mine ce mă îngrijește [îngrijorează] mai mult e atitudinea nerușinată a conservatorilor uniți cu radicalii, care cer guvernului suprimarea ilegală a socialismului. În ziarul local «Opinia», d-nul Bădăraș, de pildă, cere guvernului să izgonească pe toți profesorii socialiști, să expulzeze din Iași pe toți socialiștii și să sechestreze toate scrierile social-democratice, până și codul lui Crihan. Față de această atitudine, eu nu văd pe viitor pentru noi decât o atitudine: ori să dispărem din viața publică, ori să dăm mâna cu orișicine pentru a zdrobi acest partid reacționar și capabil de orice nelegiuire.”

La întrebarea lui C. Mille, dacă nu cumva „și liberalii fac același lucru”, interviuatul constată că „între cele două atitudini există nuanțe”: „Față de imprudența socialiștilor de a organiza la sate cluburi, în chipul cum s-a făcut, se explică psihologic, dacă nu se justifică, faptul că guvernul și-a pierdut capul și să întreacă măsura, mai ales față de atitudinea conservatorilor. La conservatori însă se vede lipsă de orișice frică și rușine în agitațiile lor sanguinare.”

Explicația e întregită de reafirmarea „intimei păreri” asupra „viitorului socialismului în România”, cu care se și încheie interviul: „Cred că un partid socialist român în sensul occidental nu poate exista la noi, neavând rațiune de a fi. Dacă, prin contactul de idei între Apus și noi, e firesc să existe în țara noastră oameni cu idei socialiste, în luptele politice ei nu se pot afirma decât ca o grupare democratică și progresistă, legalistă și pașnică, într-un cuvânt să aibă rolul partidelor înaintate radicale sau extrem liberale din Occident”.

Interviul nu putea, evident, să nu declanșeze riposte⁷⁰. Chiar în ziua următoare, „Opinia” publică un articol intitulat *Pomanagiul presei*⁷¹, care începe prin a afirma că Stere „are mania interviurilor [...] el tot se încearcă a-și tălmăci apucăturile politice, căci, după cum se vede, d-sa e cel dintâi care-și dă sama că aceste apucături au nevoie de oarecare lămurire”. Ideea e susținută prin reiterarea celor spuse despre „alipirea” proaspătului cetățean al Iașului la diferite formațiuni politice și despre succesivul său recurs la organele lor de presă. În circumstanțele momentului, însă, pentru „a dovedi că există în adevăr socialiști de guvernământ și socialiști de dubă”, el nu mai putea apela la ziarele liberale și conservatoare, acestea fiind „unanime în a lăuda măsurile de represiune în contra socialiștilor”. De el „s-a îndurat” totuși, deschizându-i coloanele „Adevărului”, C. Mille, cu toate că

⁷⁰ De pildă, Le Bourgeois, *Moralité*, în „La Roumanie”, anul II, nr. 108, din 26 februarie 1899, p. 1.

⁷¹ În nr. 235, din 26 februarie 1899, p. 1.

„îl persiflase cu câteva zile mai înainte”. „Conduc cu multă iscusință”, interviul însă „oglindește perfect starea psihologică, sociologică și zoologică a d-lui Sterea și se poate condensa într-un strigăt dureros de răzbunare în contra partidului conservator, în general, și a d-lui Bădărău, în particular, pentru că *Opinia* râde când numără pocniturile d-lui Pherekyde.”

Ideile sunt reluate într-un mod mai elaborat în editorialul numărului următor, nesemnat, dar scris probabil de însuși A. A. Bădărău și intitulat *O răfuială*⁷². Încă de la început, adversarul este încadrat „acelei categorii de oameni care cred a impune opiniei publice bătând toba mare de la bălci asupra numelui lor”, care, altfel spus „[cred] că zvoana mare înlocuiește meritele și munca pe care orice om, din moment ce voiește a figura în politică, trebuie să le posede”. Concluzia este „întărită” de schița unui bilanț al activității socialistului ajuns în administrația liberală – „Prin un stagiul de trei ani în țară, prin un discurs rostit în sala Pastia și prin o demisie dată și retrasă de nenumărate ori, d-sa voiește a-și croi un viitor politic și a-și crea un trecut ce-i lipsește” – și de un pronostic, după care „d. Sterea, orice ar face, tot necunoscutul de ieri va rămânea [...] faima sa nu va trece barierele orașului”. Totul, pentru că, în definitiv, el „se face cunoscut de ieșeni nu sub aspect favorabil”, cât privește „lealitatea și cinstea politică”.

După scrisoarea adresată ziarului „L'Indépendance roumaine”, noul său interviu, se spune, „cuprinde un întreg program demn de un socialist, colectivizat în forul său intim de mult și care nu aștepta decât o ocaziune pentru a se transforma pe față”. În sprijin sunt aduse afirmațiile făcute acolo, relativ la inițiala neînregimentare în partidul socialist (cu ale cărui „căpetenii” recunoaște a fi „în divergință de idei”), dar și la asumarea sarcinii de a-i fi „reprezentant” în situația creată de pactul electoral cu liberalii⁷³. În continuare, e reliefată inconsistența justificărilor pe care le aduce ajutorul de primar lipsei sale de reacție la tratamentul suportat din partea liberalilor, precum și negarea realității (mișcările agrare), în contra tuturor, inclusiv a liberalilor, a guvernului, ceea ce îl aduce în postura de „funcționar în rebeliune cu ministrul său”.

Pentru autorul editorialului, declarația din interviu, că „ziarul «Opinia» a cerut guvernului să expulzeze pe toți profesorii socialiști, pe toți socialiștii din Iași”, este „culmea neadevărului”, „neadevăr sfruntat”, în condițiile în care, pe de o parte, Constituția interzicea expulzarea cetățenilor români și, pe de altă parte, se ceruse, în fapt, autorităților doar „să pedepsească delaolaltă pe toți instigatorii, nu rezumându-și acțiunea și severitatea numai în contra unor desculți, ci începând de

⁷² În „Opinia”, nr. 236, din 27 februarie 1899, p. 1.

⁷³ Autorul articolului își întreabă, desigur retoric, adversarul: „Dar mai reprezentai d-ta acel grup, din moment ce aveai păreri deosebite?”. Și încheie: „Nu are nevoie de aceasta d. Sterea, când e vorba de buget. Se împacă d-sa atunci cu orice idei și divergențele îi trec ca o boală ce nu e bine să o ai decât când e vorba de discuții de principii, iar nu când e vorba de discuții bugetare”.

sus, de la cei ce au împlântat în țară aceste periculoase teorii, de la d-nii Nădejde, Diamandi și chiar de la dl. Sterea, dacă nu-și reclamă din nou precioasa sa individualitate”.

Reluând cele spuse de interviueat cu privire la „soarta socialismului în România”, anume „să dispară din viața politică ori să se alieze cu oricine pentru a zdrobi partidul conservator”, autorul editorialului, se rostește, ironic, în favoarea primei soluții: „Rămâne lui d. Sterea să dispară.” Și adaugă: „Noi respectăm orice opinie sinceră, fie ea chiar socialistă, dar când sub masca unor principii cineva ascunde falșitate și duplicitate, îi spunem: mai bine dispari decât să fii nevoit a o face sub opoziția publică”.

Am spus mai sus că textul pare să fie scris de A. A. Bădărău. Și aceasta pentru că el trimite o scrisoare directorului „Adevărului”, în care e găzduită în chiar ziua apariției editorialului *O răfuială*. Șeful „radicalilor” ieșeni declară de la început „absolut neadevărate alegațiunile d-lui Sterea [privitoare la faptul că s-ar fi cerut prin «Opinia», expulzarea socialiștilor din Iași și confiscarea cărților cu conținut socialist]” și „[se] ofer[ă] să dea în folosul propagandei socialiste și sub forma pe care veți crede-o de cuviință salariul [său] de profesor pe un an sau, în sumă rotundă, 10.000 de lei, dacă, în ce-[l] privește, s-ar adevăra vreuna din afirmații”.

A. A. Bădărău își încheie scrisoarea astfel: „Cred că și dv. veți aprecia că, chiar când cineva are nevoie să găsească un pretext pentru a explica de ce nu iese din cașcavalul liberal în care a intrat, nu e cinstit să croiești calomniile pe socoteala altora”.

În replică, C. Stere adresează și el o scrisoare ziarului „Adevărul”, care apare sub titlul *Conservatorii, Radicalii și Răscoalele*⁷⁴. În prima parte, el aduce în sprijinul celor spuse în interviu o suită de pasaje extrase din coloanele „Opinie”, care puteau fi interpretate drept cereri de arestare și expulzare. Acestea, împreună cu „denunțări falșe, citând pe nume pe niște profesori și preoți, cari nici nu fac parte din gruparea socialistă, ca făcând instigații la răscoale”, constituie, după ajutorul de primar ieșean, „bacchanaliile nerușinate” ale conservatorilor. Lăsând însă deoparte pe cele din urmă, întrucât temeinicia lor e aproape imposibil de verificat, cele dintâi nu pot fi însă realmente condamnabile decât dacă faptele pentru care se solicită reprimarea n-ar fi cu nimic antisociale. Or, acest lucru C. Stere îl consideră de la sine înțeles. Și aceasta în condițiile în care existența unor „mișcări țărănești” fusese recunoscută de „aliații” liberali, dar și de deputatul socialist V. G. Morțun, iar înființarea „cluburilor satești”, chiar în ochii lui, a fost o „greșală”. Și în condițiile în care, cât privește socialismul în genere, el însuși nutrește convingerile mărturisite în interviul acordat lui C. Mille.

⁷⁴ În nr. 3455, din 4 martie 1899, p. 1. Scrisoarea e reproducă fragmentar și în „Propaganda”, nr. 193, din 5 martie 1899, p. 3.

Partea a doua a scrisorii este dedicată refutării acuzației de calomnie pe care i-o aduce A. A. Bădărău, fiindcă i-au fost atribuite textele cu pricina. Faptul că ele văd lumina zilei fără vreo semnătură, afirmă epistolierul ironic, constituie „un vestigiu de pudicitate”⁷⁵ și, prevalându-se de el, adversarul ar recurge la un simplu „truc advocătesc”. Nu mai puțin, Stere însuși recurge la un „truc”, abandonând terenul strict juridic, unde e foarte vulnerabil. Astfel, el declară: „Dar, pentru Dumnezeu! Nici n-am spus, nici n-am putut spune că aceste articole sunt scrise de mâna d-lui Bădărău [...]. Și nu e indiferent, la urma urmelor, cine e autorul material al acestor flori de publicistică? D-l A. A. Bădărău este membru în comitetul de direcție al «Opinieii». Mai mult, d-sa este sufletul acestei gazete, care pentru toți ieșenii e atât de identificată cu persoana d-sale, încât toată lumea nu se miră că ea susține vederile d-lui Bădărău nu numai în politică, ci, de pildă, și în procesele pe care d-sa le are în instanțele judecătorești. Deci am tot dreptul, dacă «Opinia» cere izgonirea profesorilor socialiști, expulzări în masă, confiscări de cărți, arestări, chiar acolo unde, precum e cazul în Iași, socialiștilor nu li se poate imputa nici măcar nenorocitele cluburi țărănești, dacă comite cu bună știință denunțări false și denaturează cu voință adevărul, să afirm că și asupra domnului Bădărău și mai ales asupra d-sale cade răspunderea pentru aceste bacchanalii nerușinate.”

Proclamându-și victoria („Socot 10.000 lei câștigați pentru «propaganda socialistă»...), C. Stere adaugă că ea e cu atât mai mare, cu cât directorul „Opinieii”: „recurge la subterfugii advocătești și nu dezaprobă sus și tare campania sanguinară a gazetei ce o dirigează, spre a-și declina în mod loial responsabilitatea”.

Partea adversă îi va contesta, evident, victoria. Un articol, intitulat *Iar d. C. Stere*⁷⁶, nesemnat, declară răspicat: „Orișicine, afară de d. Sterea, a înțales, cetind aceste reviste [editoriale], că ceea ce ne-a revoltat din purtarea guvernului față cu socialiștii n-a fost asprimea măsurilor luate de cătră d. Pherekyde, ci fățarnicia și inichitatea lor, deoarece acele măsuri nu erau îndreptate decât în contra unor păcătoși fără însemnătate, pe când fruntașii socialiști, ca d-nii Sterea & C-ie, stăteau nesupărați nici de guvern, nici măcar de conștiința lor, în slujbele ce le căpătaseră în calitatea lor de socialiști.”

După ce se documentează, încă o dată, afirmația că ajutorul de primar ieșean „nu citește și nu aude decât ceea ce îi priește”, prin lipsa lui de reacție față de cunoscutele de-acum declarații și fapte antisocialiste ale conducătorilor liberali, articolul se încheie cu următorul sfat: „Să leze d. Sterea duplicitatea sa politică la o

⁷⁵ C. Stere însuși nu-și semnase multe articole ori le semnase cu pseudonime și la fel va proceda multă vreme. Și, cel puțin în anumite cazuri, a protestat și va protesta când paternitatea lor a fost dezvăluită.

⁷⁶ În „Opinia”, nr. 242, din 6 martie 1899, p. 1.

parte și să se declare fie orice va voi, socialist, colectivist sau junimist, numai s-o declare și să se poarte după declarația lui, și atunci îl vom lua la serios, căci numai buna credință poate fi respectată.”

Atacul este reluat în numărul următor al „Opinie” prin două articolașe: *Recunoștința d-lui Stere și 10.000 de lei!*...⁷⁷ Ultimul îl persiflează, nu fără abilitate, pe adversar, considerat „om cu noroc”⁷⁸. Mai interesant e totuși primul, care debutează prin constatarea: „Conservatorii nu au simpatiiile d-lui Sterea. Iar nouă, celor de la «Opinia» ne caută noduri în papură. Nu ne așteptam la atâta furie din partea d-sale, căci multă vreme îl consideram ca un *tânăr generos* și recunoscător, cu simpatii pentru partidul conservator. Ceea ce ne îndrătuia la aceasta a fost tot trecutul d-sale, precum și poziția sa actuală, datorită în mare parte conservatorilor.”

Parțial și mai mult prin aluzii, lucrurile mai fuseseră spuse și înainte. De data aceasta, un plus de detalii atestă inspirația direct de la cei ce au fost implicați. Nouă și „ingenioasă” este, de asemenea, explicația „manifestării *sui generis* a recunoștinței datorate” (prin „injurii și calomnii”), care ar fi expresia unei trăsături de caracter ce se adaugă deja celor invocate: lipsa de lealitate, nesinceritatea, duplicitatea și reaua-credință.

Odată cu aceste articole, „Opinia” nu se mai ocupă de C. Stere, care nici el nu mai revine la atac. Hotărât, faptul e impus, nu fără ceva paradoxal, de situația politică. Începută mai de mult, campania de răsturnare a guvernului liberal ia amploare, lovitura de grație venind nu de la „mișcările agrare” și „alianța cu socialiștii”, ci de la mai vechea chestiune a așa-numitei „rente” a Școlii românești din Brașov. Mari întruniri publice, manifestații de stradă pe această temă l-au determinat pe primul ministru D.A. Sturdza să-și dea demisia la 30 martie 1899, în urmă Regele Carol I însărcinându-l pe conservatorul G. Gr. Cantacuzino cu formarea guvernului, căruia îi revine și organizarea alegerilor. În Iași (și probabil nu numai aici), noul prefect dizolvă, la mijlocul lui aprilie 1899, consiliul local și îl destituie pe primar. În locul acestuia, interimar, este numit A. A. Bădărău. Alegerile comunale și cele generale (pentru Adunarea Deputaților și Senat) sunt fixate pentru perioada 27 mai-2 iunie 1899 și, firește, sunt pierdute de opoziție. Pe lista liberalilor, la Iași, a figurat, la colegiul II, și C. Stere, fără să se precizeze în ce calitate. Confruntarea electorală n-a fost, cel puțin în presă, prea încrâncenată. Oricum, nu am înregistrat atacuri directe la adresa fostului ajutor de primar⁷⁹. Cu

⁷⁷ Nr. 243, din 7 martie 1899, p. 1. Primul este nesemnat, cel de-al doilea poartă semnătura Juvenal.

⁷⁸ „Cu o lovitură deci, d. Sterea umblă să prindă trei iepuri deodată. Neexplicându-se ce este și ce vrea, d-sa rămâne socialist, se bucură de binefacerile bugetului și capătă premii pentru club. Un om cu așa noroc mai rar.”

⁷⁹ Prima pagină a ziarelor conservatoare e ocupată de „afacerile” primarului N. Gane, apoi de fraudele fostului președinte al comitetului Teatrului Național, fostul senator Andrei Vizanti, care și fuge din țară, stabilindu-se în Statele Unite ale Americii.

toate acestea, el nu întrunește decât 174 de voturi⁸⁰, câștigător la colegiul respectiv fiind G. A. Scorțescu, cu 1.474 de voturi. În ce-l privește pe A. A. Bădărău, el este ales concomitent primar și deputat.

Ulterior, cei doi protagoniști ai polemicii se mai întâlnesc pe câmpul de luptă electoral. În martie 1901, la alegerile „făcute” de liberali, C. Stere este ales deputat, în timp ce A. A. Bădărău nu întrunește voturile necesare. În decembrie 1903, la o alegere parțială, cei doi își dispută locul de deputat la colegiul al III-lea, primul ieșind din nou câștigător. Victoria trece de partea lui A. A. Bădărău la alegerile din decembrie 1904, făcute sub guvern conservator. Iar în 1908, ambii intră în Parlament, liberalul ca deputat, fostul radical ca senator. Se cuvine consemnat, în sfârșit, că la alegerile pentru Adunarea Constituantă din 1914, C. Stere și A. A. Bădărău se găsesc în aceeași tabără, a „revizioniștilor”, adică a celor ce militau pentru modificarea Constituției în sensul introducerii votului universal!

Abstract

The article relates a polemic between C. Stere – a socialist and A. A. Bădărău – member of the Conservative Party. The conflict began with a series of attacks launched by the conservative newspaper “Opinia” towards the liberal prime minister D. A. Sturdza, in which the Liberal Party was accused of making a short time electoral alliance with the socialists. Stere was denounced repeatedly as a political speculator.

⁸⁰ În „Opinia”, nr. 264, din 2 iunie 1899, p. 3, o „informațiune” spune că „d. Sterea se retrage din clubul colectivist, în urma purtării ce a avut marele partid față de candidatul socialist-colectivist, purtare care a fost o adevărată tragere pe sfoară, [și că] nu va ierta niciodată pe ocultiștii care i-au pus candidatura, pentru a-l compromite, făcându-l de rîsul tipografului Mancaș, care l-a întrecut cu multe voturi.”

*IBRĂILEANU – PARTIZANUL CRITICII ESTETICE
ȘI AL CRITICII COMPLETE – NOI PERSPECTIVE
ÎN INTERPRETAREA EMINESCIANISMULUI*

Ioana Vasiloiu

Dacă până la primul război mondial Ibrăileanu este partizanul criticii sociologice și psihologice, după această dată, istoricul literar evoluează către o critică mai interiorizată, aplecată spre opera literară, în care scriitorul trece într-un plan secund. Această evoluție aruncă lumini noi în interpretarea eminescianismului, analizat îndeosebi „științific” până în 1919, când, prin articolul *Mihai Eminescu* publicat în *Însemnări literare* (inclus ulterior în volumul *Note și impresii*, apărut în 1920 și dedicat bunului prieten și coleg de liceu Raicu Ionescu-Rion), schimbarea de optică capătă concretețe.

Micul articol nu mai tratează opera eminesciană din perspectiva socialului, sensul demonstrației critice fiind îndreptat spre operă – nu în afara ei – reținându-se trăsăturile ei generale, valoarea artistică (dimensiune subînțeleasă în trecut, dar rareori evidențiată). În această fază a criticii lui Ibrăileanu, denumită adesea impresionistă, datorită aprecierilor generalizatoare, calitatea esențială a poeziei eminesciene este emotivitatea – principiu explicativ al lirismului – înțeleasă în manieră schopenhaueriană, ca „voință”, ca „lume interioară, profundă, obscură, nedefinită, nelămurită”¹. Emotivitatea va însemna exprimarea inexprimabilului, a generalului uman, prin intermediul unei „combinații simbolice de imagini” și al muzicii, textul fiind „libretul la muzica de sentimente din sufletul poetului”. Finețe, intuiție și comprehensiune critică dovedește Ibrăileanu în sublinierea legăturilor dintre poezia eminesciană și muzică: „ca și muzica, poezia lui Eminescu, prin sentimentul ei general, prin lipsa ei de subiect și de ocazional, îți transmite cu cea din urmă intensitate o stare emoțională generală, pe care o umpli cu propriile-ți evenimente sufletești. De aici și sentimentul de colaborare al cetitorului – „cetirea printre rânduri” – iluzionarea lui, credința naivă în adevărul ficțiunii de operă, de aici sugestivitatea lui Eminescu. Ca și muzica, poezia lui Eminescu scoate din enormul inconștient stări nebănuite de suflet, pe care le lasă cu nelămuritul lor și, exprimând inexprimabilul, ne face cunoscut, în clipe de fulger, profundul sufletului nostru. De aici senzația infinitului, a lucrului în sine, a „voinței” lui Schopenhauer, pe care ne-o dă poezia lui Eminescu”². Dar muzicalitatea eminesciană nu este doar

¹ G. Ibrăileanu, *Mihai Eminescu*, în „Însemnări literare”, I, nr. 19, din 22 iunie 1919, p. 1–4, apud G. Ibrăileanu, *Opere 2*, ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru, prefață de Al. Piru, Editura Minerva, 1975, p. 254.

² Idem.

de ordin intrinsec, ci și extrinsecă, de aici o afirmație de tipul „dar muzica aceasta profundă a lui Eminescu a mai căpătat prestigiul unei alte muzici, aceea a versului său hipnotic, combinată din sonorități de silabe, de ritmuri și de rime”, care anticipează analiza formală a discursului poetic din *Eminescu. Note asupra versului*, publicat în *Viața românească* și reluat în volumul *Studii literare* din 1930.

În ce-ar consta, aşadar, „caracterul special” al discursului liric eminescian? Din punctul de vedere al partizanului criticii complete, „impresia cu nimic comparabilă pe care o face Eminescu asupra cititorului” se explică prin imaterialitatea și idealitatea poeziei, lipsa ei de subiecte și de ocazional, imaginația bogată și completă, sonoritatea versului, sugestivitatea profundă – aspecte definitorii care gravitează în jurul conceptului de „emotivitate”: „în adevăr, punându-ne în contact cu emotivitatea noastră, profundă, ea ne pune în contact cu un infinit, cu singurul infinit palpabil pentru noi, cu infinitul sufletului nostru, cu infinitul”³. Toată poezia eminesciană, inclusiv aceea cu caracter istoric sau filosofic, stă sub imperiul conceptului-etimon – *emotivitate*: „din toate preocupările privitoare la ideea națională și la politică consemnate în multe sale articole de ziar, ceea ce a străbătut în poezia sa este *Doina*, *Scrisoarea III*, chintesențiere a voluminosului bagaj de fapte, de idei și sentimente din proza sa politică și socială. Și aceeași lipsă de ocazional și în filosofia sa poetică, pesimistă”⁴. Astfel, poezia înțească ca emoție, ca lirism (în exprimarea căreia e nevoie de tehnică, de meșteșug), trebuie să surprindă esențialul, „chintesența” ființei umane (în toate dimensiunile ei: istorică, socială, politică, filosofică, erotică, ontologică) – de aceea „aproape nici o tânguire personală, nici o zugrăvire de mizerii particulare, ci din toate suferințele personale, din toate observațiile și experiențele particulare – sinteza, chintesența, generalizarea, aşadar aruncarea schelelor pe care s-a ridicat și plutirea în sferele superioare ale contemplației pure”⁵.

Articolul se încheie – ca să ne menținem în cadrul terminologiei criticului – cu un portret „sugestiv” al personalității eminesciene, având ca nucleu „emotivitatea” – în jurul căreia gravitează alte însușiri semnificative pentru schițarea „profilului”: „Eminescu a fost un organism complet. A avut totul, toată gama senzațiilor, imaginația completă, inteligența înaltă. El a concentrat în sine vârstele omenirii și vârstele omului. Emotiv și imaginativ ca un primitiv, naiv și curios ca un copil nou în fața universului, el a fost în același timp înarmat de cunoștinți ca un învățat și abstractor de idei ca un metafizician”⁶.

Dincolo de observațiile subtile referitoare la valoarea lirismului, rețin atenția aprecierile generale despre poet – devenite laitmotive ale interpretării sale critice:

³ Idem, p. 255.

⁴ Idem, p. 250.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Idem, p. 255.

„Eminescu este nu numai cel mai mare scriitor român. El este o apariție aproape inexplicabilă în literatura noastră. El a căzut în sărmana noastră literatură de la 1870 ca un meteor din alte lumi”⁷, sau Eminescu este „poetul sentimentelor general omenești”⁸. Peste câțiva ani, în *Prefața* la ediția de *Poezii* din 1930, va spune, comparându-l cu Shakespeare: „căci Eminescu nu este muntele măreț care se înalță ca Ceahlăul, deasupra culmilor dimprejur. El este muntele care izbucnește deodată spre cer din câmpia plată”⁹. Constatările modestului și sensibilului profesor de la Iași, exprimate într-un limbaj metaforic, preluate și de alți critici (Călinescu) și menite să semnaleze unicitatea, genialitatea celui considerat „în afară de dimensiunile literaturii române”, nu fac decât să nuanțeze marele portret maiorescian conturat în urmă cu trei decenii. Începând cu studiul *Eminescu – Pe lângă plopii fără soț (Considerații tehnice)*, publicat în *Viața românească* (1920) și reluat în volumul *Scriitori români și străini* (1926), demersul critic se pliază pe textul operei, vizând detaliul, nuanțele discursului liric, renunțând la determinările cauzale de ordin extraliterar (nu și la argumentul psiho-critic). Ca atare, studiul este o analiză aplicată pe text, criticul „coborând” în intimitatea unei poezii considerată ca aparținând unui gen minor (eventual numeric, nu însă și axiologic, cum demonstrează Ibrăileanu). Urmărind să evidențieze concordanța conținut – formă în poezie, Ibrăileanu este cel dintâi interpret al operei eminesciene care aduce în discuție clasicismul romantic al poetului, corespunzător celei de-a doua perioade de creație (1879–1883), fază pe care Vianu o va numi „structurarea podoabelor”, spre deosebire de prima fază – a „romantismului imaginativ – când era influențat puternic de romantismul german (poezie tip: *Floare albastră*)”¹⁰. Urmează câteva considerații stilistice referitoare la cele două faze (Ibrăileanu simplifică periodizarea; dacă în *Curs* vorbea de trei faze, în acest studiu sunt două: – faza întâi, până în 1879, faza a doua, până în 1883): „în prima fază – Eminescu are stilul ornat, imagini bogate, uneori copioase [...] în faza a doua stilul s-a simplificat și s-a concentrat [...] acest stil e stilul clasic”¹¹. Schimbarea de stil se datorează fondului care diferă în cele două etape (argumentul critic fiind și de această dată de ordin psihologic): „dar la această simplificare Eminescu ajunge și din cauza unei schimbări în concepția sa poetică. În prima fază, el își îmbină întotdeauna sensibilitatea cu imaginile naturii. În prima fază e în poezia sa o comuniune cu natura, un fel de panteism. Fiind, așadar, solicitat spre descripție, trebuia să aibă

⁷ Idem, p. 249.

⁸ *Ibidem*.

⁹ G. Ibrăileanu, *Prefață* la ediția de *Poezii*, Editura Națională S. Ciornei, București, 1930, p. 6.

¹⁰ G. Ibrăileanu, *Eminescu – Pe lângă plopii fără soț (Considerații tehnice)*, în „Viața românească”, XII, nr. 10 (octombrie), 1920, p. 591–597, apud G. Ibrăileanu, *Opere* 3, ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru. Prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1976, p. 79.

¹¹ G. Ibrăileanu, *Opere* 3, p. 79–80.

stilul *imagé*. E colorat și în faza ultimă, când subiectul cere prin definiție culoare (descripția și epicul din *Scrisori*, și considerațiile filosofice, care fără concretizare ar fi proză curată). În faza ultimă, Eminescu devine mai puțin atent la natură. Acum se concentrează asupra propriului său suflet. Altădată, ca să vorbim de poezia erotică, iubea iubirea, pe care o întrupa într-o femeie, văzută într-un decor poetic. Acum iubește femeia. Conștiința întreagă îi este plină de sentiment. Acum își analizează sensibilitatea cu înverșunare, iar în analiza aceasta nu mai are ce căuta culoarea”¹².

Reprimându-și impulsul generalizărilor, Ibrăileanu trece la analiza romanței *Pe lângă ploii fără soț*. Cu un simț de observație ascutit este remarcată banalitatea și simplitatea primei părți a poeziei, criticul întrebându-se de unde provine valoarea ei literară. Ibrăileanu avansează o explicație de ordin psihologic, psihologie transferată în planul unei sensibilități literare; Eminescu trebuia să fie înzestrat cu „puterea adâncă de simțire, sentimentul unui misterios acord între cuvinte și al unei misterioase corespondențe între sunete” a cărei origine s-ar afla în inconștient. Ca în articolul precedent, criticul este de părere că poezia eminesciană este înaintea de orice prelucrare, un produs al inconștientului, de aici „caracterul de imaterialitate, idealitatea ei”.

Banalitatea primei părți a poeziei (primele patru strofe) se susține la nivel textual prin concordanța dintre fond și formă (conținut și expresie). Astfel, unei situații simple (un tânăr romantic iubește fără speranță, „proletarul intelectual, rupt din clasa din care a ieșit, fără relații sociale, înamorat de obicei de la distanță, de o fată dintr-o lume subțire, adesea din clasa boierească, pe care o idealizează ca orice mic burghez cultivat”) îi corespunde un stil sărac, „procedee stilistice de o desăvârșită simplitate”¹³, cu o singură excepție – epitetul „fără soț” (epitet „concret și moral”), care învăluie totul într-o atmosferă de stinghereală, de singurătate.

În partea a doua a poeziei, după acel „să mor”, vocea lirică se schimbă, „personajul” poeziei nu mai e tânărul romantic îndrăgostit fără speranță, ci Hyperion, „încă și mai mândru decât în *Luceafărul*, conștient de superioritatea lui până la grandomanie”¹⁴, care a iubit cu o pasiune ieșită din comun, moștenită din bătrâni: „Căci te iubeam cu ochi păgâni / Și plini de suferinți / Ce mi-i lăsară din bătrâni / Părinții din părinți”. Asupra acestei strofe criticul poposește ceva mai mult, întrucât „nicăieri poate Eminescu nu a exprimat cu atâta putere pasiunea iubirii”¹⁵, dar și pentru că versurile definesc o altfel de iubire, specifică celei de-a doua perioade de creație. Dacă în lirica erotică de început Eminescu iubea iubirea, în faza de maturitate el iubește femeia, amorul ideal, platonice, fiind substituit de

¹² Idem.

¹³ *Op.cit.*, p. 78.

¹⁴ Idem, p. 81.

¹⁵ Idem, p. 83.

amorul – pasiune, amorul sexual, „identic sie însuși de-a lungul vremii, din caverne până azi”. Pasionat la rândul-i, dar de digresiuni („farmecul analizelor lui Ibrăileanu stă în forța-i disociativă, în pasiunea digresiunilor”) ¹⁶, criticul face trimitere la poezia *Scrisoarea IV*, unde „Eminescu a exprimat în versuri lapidare metafizica amorului a lui Schopenhauer”, pentru a arăta că strofa în cauză e „transcripția analist – psihologică a celebrei metafizice” ¹⁷. Ceea ce îi reproșează eul superior femeii e că, prin neînțelegere, a ratat șansa de a fi immortalizată într-o operă de artă, erotica eminesciană fiind asociată constant la Eminescu cu creația. Și în această parte a poeziei forma se adaptează la fond, mai precis tonul devine solemn, sentențios, iar fraza lungă sau concentrată până la obscuritate, în acord cu noul statut al eului liric.

A treia parte a poeziei și ultima vorbește despre moartea iubirii – ne informează Ibrăileanu, care cedează din nou, cu plăcere, farmecului tentațiilor ivite pe parcursul comentariului critic: analogia cu *Luceafărul*, generalitățile psihologice despre amor: „la sfârșitul *Luceafărului* se simte ceva amar, un fel de obidă. Aici nimic din această stare sufletească, sau aproape nimic, fiindcă iubirea a încetat. Iar perifriza prin care Eminescu declară că iubirea e moartă «căci azi le sameni tuturor la umbrel și la port» – conține o admirabilă observație. Când o iubea, ea era un exemplu unic, făcea parte dintr-o specie zoologică deosebită, reprezentată printr-un singur exemplar, care era ea. Și tot ce ținea de ea era unic, chiar și haina. Este definiția supremei iluzii de care e amețit bărbatul când iubește cu fetișism. Când însă iubirea a încetat și iluzia a dispărut, femeia a redevenit ceea ce este în realitate, a reintrat în specia comună umană” ¹⁸.

Conversiunea produsă în personajul liric se resimte și în plan stilistic – după cum sesizează autorul *Adelei*: „atunci s-au întors în liniștea morții și toți acei «părinți din părinți», care se agitau în pieptul bărbatului, iar ochii din «păgâni și plini de suferinți» au devenit «un rece ochi de mort», căci Eminescu nu uită să concretizeze cele două stări contrare, prin aceeași imagine, acordată însă cu împrejurarea” ¹⁹.

Valoarea analizei lui Ibrăileanu constă – dincolo de aprecierile estetice și stilistice delicate (valabile în esență pentru întreaga lirică erotică din faza de maturitate) în faptul că aici ni se semnalează, pentru prima dată, substratul filosofic al romanței eminesciene, prin apropierea dintre poema în discuție și planul metafizic al *Luceafărului*, analogie dezvoltată cu rafinament de G. Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*.

¹⁶ Al. Oprea, *Ibrăileanu și stilul oral în critică*, în *Incidențe critice*, Editura Eminescu, București, 1975, p. 150.

¹⁷ *Opere* 3, Idem.

¹⁸ Idem, p. 85.

¹⁹ *Ibidem*.

Despre proza eminesciană postumă și antumă criticul se pronunță în două articole publicate în *Viața românească*, primul²⁰ fiind reluat în volumul *Scriitori români și străini* (penultima carte de critică publicată în timpul vieții). Știm că editarea în anul 1904 de către Ion Scurtu a „romanului inedit” *Geniu pustiu* a stârnit reacții critice contrastante. De pildă, Iorga, unul dintre primii recenzenți ai volumului, apreciază „forma, limba și țesătura împletită a ideilor”, fiind convins că „opera de tinerețe a lui Eminescu e vrednică de poezia pe care o cunoaștem”²¹. În opoziție cu ideologul sămănătorismului, mai tânărul Lovinescu acuza scrierea de „găunos patetic romantic: demoni, îngeri, genii, eroi frumoși, perversi și diabolici, femei divine, bolizi de basm pueril”²².

Ce poziție va adopta Ibrăileanu în polemica referitoare la oportunitatea sau inoportunitatea publicării romanului *Geniu pustiu* și care era opinia acestuia despre valoarea scrierii rămasă în manuscris? Răspunsul îl aflăm în articolul *Eminescu – Geniu pustiu* (1922), sau, mai bine zis, în celebrul articol din 1908 *Postumele lui Eminescu* (în chestiunea postumelor, Ibrăileanu rămâne la fel de tranșant, chiar dacă articolele sunt scrise la interval de peste un deceniu).

Ca atare, tipărirea scrierii de tinerețe a poetului este considerată inoportună din aceleași rațiuni de ordin etic: „tipărirea romanului *Geniu pustiu* este o impietate față de Eminescu și o mistificare adusă publicului”²³ și estetic: „dar cum era să se mai ocupe de acest roman, desființat de el, înainte de 1872, când a scris *Sărmanul Dionis* în care a transportat pagini întregi din acest *Geniu pustiu*, inutilizând astfel pentru totdeauna fragmentul fragmentar scris la 1869”²⁴. Și, pentru a-și susține opinia, recurge la citat ca argument critic, transcriind în paralel fragmente din ambele opere, neuitând să menționeze cu mîgală paginile: „descripția străzii bucureștene și a crâșmei pe o noapte ploioasă din paginile 3, 4, 5 din *Geniu pustiu* (Ediția 1908) se găsește în paginile 31, 32, 33 din *Sărmanul Dionis* (Ediția Biblioteca Minervei). Tipul lui Toma Nour de la pag. 7 din *Geniu pustiu* se găsește, cu schimbarea numelui Toma Nour în *Dionis*, la pag. 32 din *Sărmanul Dionis*”²⁵. După ce și-a asigurat lectorii de adevărul celor opiniate, profesorul reia „chestiunea” nuanțând-o: „desigur, acest *Geniu pustiu* poate fi interesant pentru omul de studiu, care vrea să privească în intimitatea procesului de concepție al lui Eminescu și tipărirea lui poate fi justificată numai prin dorința de a aduce un

²⁰ G. Ibrăileanu, *Eminescu: Geniu pustiu*, în „Viața românească”, XIV, nr. 5 mai 1922, p. 271–275, reprodus în G. Ibrăileanu, *Scriitori români și străini*, Editura Viața Românească, 1926.

²¹ N. Iorga, *Eminescu*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Nicolae Liu, Editura Junimea, Iași, 1981, p. 83.

²² E. Lovinescu, *Mihai Eminescu*, ediție critică, prefață, note, variante, bibliografie și indice de Ion Nuță, Editura Junimea, Iași, 1981, p. 4.

²³ G. Ibrăileanu, *Opere* 3, p. 72.

²⁴ Idem, p. 72.

²⁵ *Ibidem*.

serviciu acelor cercetători care nu pot studia manuscrisul la Biblioteca Academiei. Dar un asemenea manuscris se tipărește ca atare, și nu ca operă «inedită» în colecția autorilor clasici»²⁶. Deci, criticul refuză publicarea romanului ca operă de Eminescu în colecția de autori clasici, iar nu ca material de studii.

Minuțioasa demonstrație pe text a convingerilor sale privitoare la postume, în speță a „neizbutitului roman”, se continuă cu aserțiuni categorice, care amintesc de cuvintele dintr-un alt articol, în care era de părere că „cel mai mare omagiu, care s-ar putea aduce lui Eminescu, mai mare decât cea mai înaltă statuie, ar fi distrugerea volumului de postume, care nu pot avea altă însemnătate decât ca material de studiu pentru critici și istorici literari»²⁷. Protestul se menține și în articolul de față, chiar dacă tonul își pierde din energie: „Eminescu n-a voit să fie autorul unui roman. Eminescu n-a tipărit nici un roman. Eminescu s-a încercat în adolescență să scrie un roman și a văzut că nu poate să scrie un roman [...] Și dacă am primi acest *Geniu pustiu* ca «roman inedit», apoi Eminescu ar fi cel mai ridicol scriitor din lume și un pur imbecil, căci ar fi unicul care să aibă în două opere pagini întregi la fel, când se știe că un scriitor care se respectă evită repetarea unei singure metafore»²⁸.

Sigur că o astfel de afirmație poate părea suspectă, mai ales când vine de la un critic care a avut un adevărat cult pentru Eminescu, dar, privită în focul polemicilor referitoare la oportunitatea sau inoportunitatea publicării postumelor, ea capătă alte justificări.

În finalul articolului, criticul-gherist pe jumătate aduce în discuție „cauzele” care au declanșat procesul editării postumelor: „naționalismul” epocii, în special „naționalismul literar” („printre ai căruia reprezentanți vedem o mulțime de ardeleni. Ca un corolar, e întărirea luptei începută de alții, împotriva literaturii decadente venită când apunea eminescianismul, luptă prin care se disting prin îndârjire scriitorii ardeleni. Printre acești ardeleni se pun mai în evidență Chendi (al doilea editor al *Poeziilor postume* – primul fusese Nerva Hodoș) și d. I. Scurtu (editorul *Geniului pustiu*) [...] Era nevoie, deci, de modele literare mari, impunătoare, cu caracter național și cu tendințe naționaliste. Poeziile lui Eminescu (în afară de *Satira III* și *Doină* nu puteau servi naționalismului [...] Chendi, d. Scurtu și ceilalți naționaliști și ardeleni, deci de două ori naționaliști, caută un remediu la acest deficit și-l găsesc, mai întâi în opera politică și socială a lui Eminescu, pe care d. Scurtu o tipărește făcând un real serviciu publicului [...] În *Geniu pustiu* e mult naționalism și foarte mult ardelenism. Deci *Geniul pustiu* este

²⁶ Idem, p. 75.

²⁷ G. Ibrăileanu, *Două comemorări: Kogălniceanu, Eminescu*, în „Viața românească”, VI, nr. 10 (octombrie), 1911, p. 130-133, apud G. Ibrăileanu, *Mihai Eminescu (studii și articole)*, ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie de Mihai Drăgan, Editura Junimea, Iași, 1974, p. 184.

²⁸ *Opere* 3, p. 75.

foarte binevenit ca operă cu caracter de propagandă²⁹), „ambiția” unui istoric literar sau a unui editor de a-și lega numele de cel al unui mare scriitor și „dorința” unei case de editură de a-și îmbogăți colecția de autori clasici.

Fără a analiza în profunzime acest roman și fără a reflecta asupra modului de lucru al poetului, Ibrăileanu concluzionează: „acest roman inedit este un bruion din adolescența lui Eminescu, în care el a șters multe pasagii chiar atunci și din care a luat tot ce a fost bun și a pus în *Sărmanul Dionis*”³⁰. Despre proza antumă eminesciană criticul va scrie în cu totul alți termeni în articolul *Făt-Frumos din lacrimă*³¹, dar și în *Edițiile poeziilor lui Eminescu. Ediția d-lui Lovinescu*³², comentariu apărut în focul polemicii cu E. Lovinescu.

Basmul eminescian *Făt-Frumos din lacrimă* „poartă caracteristica celui mai perfect eminescianism”, este de părere Ibrăileanu în articolul care poartă numele bucății în proză – replică la acuzația unui A. de Herz, convins că scrierea aparținea lui Slavici. Iată-l pe adversarul cel mai înverșunat al publicării postumelor luând, din nou, apărarea lui Eminescu (după ce în junețe polemizase cu Aron Densușianu). Și pentru a demonstra că basmul este o „creație foarte personală” vine cu argumente estetice valoroase: „în *Făt-Frumos din lacrimă* găsim însușirile lui Eminescu din proza și versurile sale, același amestec de naturalism antic și romantism ornat, aceeași pictură rafaelescă de un senzualism pur, estetic a plasticeei feminine, aceeași agresivitate naivă a femeii, aceeași transfigurare a naturei, dusă, uneori, până la fantastic – caractere absolut contrare geniului lui Slavici, scriitor grav, moral, realist și cam cenușiu”³³.

Găsim aici o caracterizare succintă a întregii proze eminesciene (antumă și postumă) și, în același timp, relevarea caracterului poetic al scrierilor în proză, subliniat, de altfel, și cu alte prilejuri: „proza sa este puțină și e poezie în proză” (*Spiritul critic în cultura românească, Opere* 1, p. 104), sau „nuvelele lui Eminescu sunt, după mine, literatură subiectivă, deci lirică – ca și poeziile sale” (vezi articolul *D. N. Iorga, critic și polemist în Viața românească*, 1909, apud *Opere* 4, p. 274). Sensibilul profesor intuiește caracterul organic al operei (deși nu ajunsese la manuscrise), iar opiniile referitoare la proză sunt importante, întrucât ele anticipă (într-o manieră stângace) exegezele lui Vianu³⁴ și Mihai Zamfir³⁵. Fost partizan al

²⁹ Idem, p. 76 – 77.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ P. Nicanor et Co. [Ibrăileanu, Garabet], *Făt-Frumos din lacrimă*, în „Viața românească”, XVIII, nr. (ianuarie), 1926, p. 126–128, apud G. Ibrăileanu, *Opere* 5, ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru, Editura Minerva, București, 1977, p. 226–228.

³² G. Ibrăileanu, *Edițiile poeziilor lui Eminescu. Ediția d-lui E. Lovinescu*, în „Viața românească”, XXI, nr. 5–6 (mai – iunie), 1929, p. 248–287.

³³ G. Ibrăileanu, *Opere* 5, p. 227.

³⁴ Vezi Tudor Vianu, *Opere* 5 (*Studii de stilistică*), antologie, note și postfață de Sorin Alexandrescu, text stabilit de Cornelia Botez, Editura Minerva, București, 1975.

³⁵ Vezi Mihai Zamfir, *Excepția eminesciană în Poemul românesc în proză*, Editura Minerva, București, 1981, p. 160–190.

criticii sociologice și psihologice, Ibrăileanu nu uită să aducă în sprijinul demonstrației sale argumentul moral: „Eminescu nu putea să iscălească o bucată care nu ar fi fost a sa”³⁶ (argument solid care dovedește pasiunea criticului pentru omul Eminescu, nu doar „pentru marele poet liric, unul dintre cei șapte-opt mari poeți lirici europeni din veacul al XIX lea”³⁷).

Finalul articolului vine să fixeze importanța basmului în contextul literaturii române, dar și contribuția poetului la dezvoltarea limbii literare și artistice românești: „*Făt-Frumos din lacrimă* cu care începe proza lui Eminescu și scrisul artistic românesc este de Mihai Eminescu”³⁸. Remarca lui Ibrăileanu nu e departe de aprecierea mai rafinată a său adversar: „*Făt-Frumos din lacrimă* conține în sâmbure toate valorile viitoarei expresii eminesciene”³⁹.

Interesante prin observațiile de ordin estetic privitoare la lirica și proza eminesciană sunt, de asemenea, studiile criticului referitoare la *Edițiile poeziilor lui Eminescu*⁴⁰ (1927–1929). Primele trei sunt o critică a edițiilor de poezie mai importante apărute până la acea dată (edițiile Maiorescu, Scurtu, Adamescu, Duică), dar, în același timp, o interpretare a liricii de început și a poeziilor publicate în intervalul 1883–1889 (cea mai controversată perioadă a creației eminesciene). În opinia lui Ibrăileanu, poezia de tinerețe (de până la *Venere și Madonă*) este nesemnificativă din punct de vedere valoric și ca atare ar trebui inclusă într-o ediție la sfârșitul volumului, ca un adaos, sub titlul *Poezii de adolescență* (așa va proceda în ediția sa din 1929): „aceste poezii nu numai că sunt mult mai slabe decât cele de la *Venere și Madonă* încoace, dar nici nu sunt eminesciene, nici ca fond, nici ca formă [...] În aceste poezii, Eminescu imită scriitori anteriori și mai cu seamă pe Bolintineanu. E un gimnazist, care face versuri [...] Dar aceste poezii nu numai că nu sunt eminesciene, nu numai că, s-ar putea zice, nu sunt ale lui, dar sunt și din altă epocă literară, din epoca Alecsandri – Bolintineanu, epocă pe care o desființează, o înlocuiește tocmai Eminescu cel care începe cu *Venere și Madonă* [...] Nu poate fi dar nici o îndoială că Eminescu ar fi renunțat la aceste poezii [...] Să se facă o secțiune specială pentru aceste poezii, să fie puse, de pildă, ca *Adaos* la sfârșitul volumului, cu indicația: poezii din adolescență și cu o notă: că Eminescu desigur (ori: probabil) ar fi renunțat la ele”⁴¹.

³⁶ G. Ibrăileanu, *op.cit.*, p. 228.

³⁷ G. Ibrăileanu, *Opere* 4, p. 274.

³⁸ *Opere* 5, idem.

³⁹ E. Lovinescu, *Importanța studiului prozei lui Eminescu*, în *op.cit.*, p. 20.

⁴⁰ G. Ibrăileanu, *Edițiile poeziilor lui Eminescu* [I], în „Viața românească”, XIX, nr. 1 (ianuarie), 1927, p. 85, 103; *Edițiile poeziilor lui Eminescu* [II], în „Viața românească”, XX, nr. 2 (februarie), 1928, p. 412–433; *Edițiile poeziilor lui Eminescu (continuare)* [III], în rev. cit., XX, nr. 3 (martie) 1928, p. 412–433; *Edițiile poeziilor lui Eminescu* [IV]. *Ediția d-lui E. Lovinescu* în rev. cit., XXI, n-rele 5–6 (mai – iunie), 1929, p. 248–287.

⁴¹ G. Ibrăileanu, *Mihai Eminescu (Studii și articole)*, ed. cit., p. 190–191.

Dar, dincolo de argumentul estetic, la fel de importantă este mărturia lui Maiorescu, despre a cărui operă credea în profilul din *Note și impresii* că „și-a pierdut actualitatea”: „aceste poezii Maiorescu nu le-a pus niciodată în ediția sa (Socec), Maiorescu știa mai bine toate cele ale lui Eminescu. Și faptul că el nu le-a pus niciodată în ediția sa ar fi și el un argument că aceste poezii nu trebuie puse în volumul lui Eminescu. Și adaug că Maiorescu spune în prefață că a pus și poezii începătoare ale lui Eminescu. Așadar, pentru Maiorescu, poezii începătoare înseamnă *Venere și Madonă* etc. Pe cele de adolescență le consideră – cum și trebuie – ca exerciții de școlar”⁴².

În viziunea lui Ibrăileanu, prima poezie eminesciană este *Epigonii*, motiv pentru care o așează în fruntea ediției sale, deși criteriul adoptat, enunțat încă din *Prefață*, e cel cronologic: „și în adevăr, prima poezie bună a lui Eminescu este *Epigonii* (1870). Având de expus o realitate, supunerea la obiect dă substanță fanteziei sale și o disciplinează. Acum are de tradus fapte în imagini. Iar în partea a doua a poeziei, de exprimat o idee, o atitudine asupra unei realități definite”⁴³. În ceea ce privește poeziile publicate în vremea când poetul era bolnav, profesorul crede că acestea, în număr de douăzeci și cinci, aflate în manuscris pe la persoane particulare și publicate „fără voința și știința poetului”, în ediția îngrijită de Maiorescu, apărută în decembrie 1883, și reproduse apoi, în 1884, în *Convorbiri literare*, sunt postume, „adevărate poezii postume și, în edițiile lui Eminescu, aceste poezii trebuiesc trecute la rubrica respectivă” (Ibrăileanu nu se va conforma propriei opinii de vreme ce, în ediție, ele nu sunt repartizate într-o secțiune specială). Discutând apoi „cazul” special al celor șase-șapte poezii apărute mai întâi în *Familia: Și dacă, Când amintirile, S-a dus amorul, Pe lângă plopul fără soț, Adio, Ce-i amorul?, Din noaptea* (*Familia* 12/24 februarie 1884 și care nu figurează în ediția Maiorescu)⁴⁴, criticul este de părere că ele atestă „realismul în fond și simplitatea clasică în formă” către care se îndrepta Eminescu spre sfârșitul activității sale și că „aceste poezii, afară de *Pe lângă plopul fără soț*, sunt variante inferioare ale poeziilor tipărite în volum”⁴⁵. În pofida „postumității” lor, cele douăzeci și cinci de poezii sunt valoroase – convingere cu care se încheie discuția în jurul poeziilor publicate în vremea când poetul era bolnav: „prin ele Eminescu nu numai că și-a schimbat (ori complectat) fizionomia, ci a devenit și un poet mare, căci aceste poezii sunt cea mai frumoasă poezie lirică a lui Eminescu”⁴⁶.

În aceeași categorie sunt trecute încă alte șase poezii publicate în reviste între 1885–1887, tot fără știrea poetului, care era „degenerat în forma lui etică și intelectuală” (T. Maiorescu): *Sara pe deal, La steaua, De ce nu-mi vii, Kamadeva, Dalila* (o parte din ea) și *Nu mă-nțelege* – poezii „redactate în forma ultimă” înainte

⁴² Idem.

⁴³ Idem, p. 196.

⁴⁴ G. Ibrăileanu, *Opere* 5, p. 324.

⁴⁵ Idem.

⁴⁶ *Opere* 5, p. 331.

ca poetul să se îmbolnăvească. În opoziție cu majoritatea editorilor de până la el, Ibrăileanu ajunge la concluzia (în urma minuțioaselor critici de texte) că Eminescu n-a mai scris nimic în perioadele de luciditate de după 1883.

Un parcă interminabil „discurs” ține Ibrăileanu (de această dată din condei, iar nu de la catedră) despre „postuma” *Nu mă înțelegeți* („postumitatea e o problemă legată de publicarea și nu de crearea unei opere” – *Opere* 5, p. 383) scrisă, ca și celelalte, înainte de 1883: „poezia a fost scrisă în anul 1879 și publicată în *Albumul literar* în 1886 – a fost începută în 1876, ultimile variante din 1878–1880”⁴⁷.

Aflăm că istoricul literar a risipit multă energie pentru descoperirea *Albumului literar*, unde poezia a fost tipărită, rezolvând definitiv problema datei publicării: „l-am căutat la toate bibliotecile publice din țară, la tot felul de particulari, timp de doi ani, dar în zadar. În sfârșit, după a treia încercare, la biblioteca V. A. Urechia din Galați, s-a găsit cu destulă strategie misteriosul album. E din 15 martie 1886”⁴⁸ (de fapt cel care găsește *Albumul literar* este un student al istoricului literar).⁴⁹ Se demonstrează, apoi, în aceeași măsură că, și în cazul celorlalte cinci poezii, momentul publicării nu coincide cu cel al conceperii lor – dovadă că „Eminescu lucra unele poezii ani întregi”.

Așadar, criticul susține că poezia *Kamadeva*, publicată în 1887, este concepută prin 1876, la Iași, ca un reflex al cursului lui Weber, «Die Cosmogonie der Inder», frecventat la Berlin; *La steaua* este o traducere din G. Keller, superioară originalului; *Sara pe deal* „e din 1871” și *De ce nu-mi vii*, trimisă de Eminescu însuși la *Convorbiri literare*, de la mănăstirea Neamț, este scrisă desigur tot înainte de 1883.

Dar, dincolo de critica de texte, realizată cu luciditate și nu o dată cu ingeniozitate, Ibrăileanu desfășoară, în aceste studii, „lecturi” estetice de finețe ale textelor în proză eminesciene. Așa, de pildă, în cel de-al patrulea studiu, intitulat *Edițiile poeziilor lui Eminescu. Ediția d-lui Lovinescu*, asupra căruia am poposit, în contextul prezentării edițiilor și al polemicii Lovinescu – Ibrăileanu, criticul apreciază fantezia îndrăzneță din *Sărmanul Dionis* – „cap de coloană al unei întregi literaturi” și „prima operă românească de proză în stil artist” –, îmbinarea curajoasă a lirismului cu reflexivitatea, romantismul original și, nu în ultimul rând, notele autobiografice, datorate caracterului subiectiv al nuvelei. Intuitiv mi se pare ideologul poporanismului când numește scrierea în proză de tinerețe a poetului „poem filosofic în proză”, caracterizând-o într-o manieră inovatoare la acea dată: „*Sărmanul Dionis*, deși poem filosofic în proză, este autobiografia morală a lui Eminescu, iar prin caracterul de generalitate pe care-l are orice operă de artă, este

⁴⁷ Idem, p. 339.

⁴⁸ Idem, p. 337.

⁴⁹ Al. Piru, *G. Ibrăileanu (Viața și opera)*, ediția a III-a, BPT, 1971, Editura Minerva, București, p. 226.

în același timp și portretul, idealizat, al intelectualului romantic în genere: sensibilitate, imaginație, reflexivitate exagerată, deficit de voință, nemulțumire de realitate, solitarism, refugiare în amor, în natură, în trecut și în fantezie [...] în *Sărmanul Dionis* limba românească a fost supusă celui mai greu examen: acela de a exprima în forme sensibile o concepție filosofică”⁵⁰.

Și bucății în proză *La aniversară* îi este aplicat criteriul estetic în lapidara caracterizare: „*La aniversară* este o schiță admirabilă: observație, psihologie, umor, delicateță, compoziție, stil, limbă. Cronologic, e prima schiță psihologică din literatura română. Din punct de vedere estetic nu există alta superioară ei”⁵¹. Și pentru că polemistul era vrăjit de personalitatea și de întreaga operă a celui care „e în afară de dimensiunile literaturii române”⁵², vrea, la rândul său, să transmită „vraja” lectorilor săi fideli și, de ce nu, „dușmanului” Lovinescu, vorbind în aceeași ținută de casă”⁵³ dar cu sinceritate și spontaneitate, despre *Operă*: „în orice gen a scris Eminescu – poezie, nuvelă, sociologie, politică, polemică, critică, – a dat operă de prim rang. Unde punea el mâna, punea și Dumnezeu mila”⁵⁴.

Ironizate de Lovinescu pentru stilul lor oral, studiile de critică minuțioasă a textelor semnate de criticul de la *Viața românească* (menite să apară într-un volum: „așadar când va apărea volumul meu cu articolele despre *Edițiile lui Eminescu*”)⁵⁵ au contribuit la o mai bună interpretare a operei eminesciene și au pregătit, alături de ediția din 1930, credem noi, fără a exagera, apariția edițiilor critice următoare (C. Botez, Perpessicius, Murărașu). Pe bună dreptate, Al. Piru spunea, în *Prefața la Opere* 5, că „pasiunea polemică le face în același timp vii, delectabile oricând, ca de altfel, majoritatea campaniilor lui”.

Studiul care marchează un moment important în analiza formală a discursului poetic eminescian este *Eminescu. Note asupra versului. Anexe: I. O fază de tranziție, II. Date biografice, III. Mai am un singur dor este o... compilație?, IV. Kamadeva*, publicat în *Viața românească* (XXI, numerele 9–10, septembrie – octombrie, 1929, p. 333–371) și reluat în volumul *Studii literare* (Editura Cartea Românească, București, 1930). Ca și în *Eminescu – Pe lângă plopul fără soț (Considerații tehnice)*, Ibrăileanu demonstrează, recurgând la argumente de analiză tehnică a poeziei, concordanța dintre conținut (fond, idee) și formă (mijloacele sonore, prozodice: ritm, rimă, măsură, combinații metrice, proporția dintre accentele principale și cele secundare, sonoritățile imitative) în discursul liric eminescian, cu deosebirea că, aici, demersul critic nu se limitează la un singur poem, ci este extins, asupra perioadei 1870–1883 (consecvent cu sine, criticul nu supune analizei poeziile de debut și postumele).

⁵⁰ G. Ibrăileanu, *Eminescu (studii și articole)*, ed.cit., p. 325–326.

⁵¹ Idem, p. 330

⁵² G. Ibrăileanu, *Opere* 2, p. 305.

⁵³ Al. Oprea, *op.cit.*, p. 149.

⁵⁴ G. Ibrăileanu, *ibidem*.

⁵⁵ *Opere* 5, p. 387.

Textul critic debutează cu aprecieri tipologice despre cele două faze ale poeziei (cu care ne familiarizase încă din articolul din 1920): „întâia până la 1879, a doua de aici încolo”⁵⁶, care antrenează delimitări antitetice: optimism/pesimism; critica amorului/erotica femeii; sentimentul naturii obiectiv/subiectiv; stil colorat/imagé; imaginație romantică/sensibilitate romantică. Dar introducerea nu reprezintă decât rama studiului – demersul plîndu-se pe textul operei, pe demonstrarea „obiectului”: adecvarea sonorității la ideea poeziei „probată obiectiv–lucru greu în estetică”⁵⁷.

Deosebiri de fond antrenează deosebiri de ritm. Astfel, ritmul, adecvat fondului sufletească ideatic, ar fi precumpănitor trohaic în poeziile optimiste ale fazei întâi, întrucât troheul „mai simplu, mai alert, mai repede, e la Eminescu metrul stărilor de suflet mai optimiste, mai romantic idealiste, mai juvenile” și iambic, în faza a doua, iambul fiind „metrul pesimismului, al deprimării, al analizei”⁵⁸. Sunt amintite, însă, și excepții de la regulă, care vin să o confirme. Astfel, *Strigoii* și *Departate sunt de tine* – din prima fază – sunt iambice (ambele poeme funebre), *Epigonii*, deși pesimistă, are un ritm trohaic, fiind un elogiu adus înaintașilor, sau din faza a doua, *Freamăt de codru*, *Lasă-ți lumea*, în ritm trohaic, dar poezii ale dragostei fericite, împlinite; și *Scrisorile*, scrise tot în ritm trohaic, fiindcă indignarea presupune energie, eliminarea deprimării. În *Glossă*, tonul sentențios a impus troheul. Adecvarea ritmului la fondul poeziei reprezintă, în concepția criticului, un argument solid pentru organicitatea și autenticitatea lirismului.

Așadar, ritmul ar fi elementul fundamental al poeziei, întrucât, „face mărturie de talentul lui, de seriozitatea și sinceritatea poeziei lui – a inspirației și a creației”⁵⁹. Despre importanța ritmului în construcția discursului liric, autorul pomenește pentru prima oară în 1894, în articolul *Originalitatea formei*: „dacă analizezi o poezie vezi imediat că măsura, ritmul se schimbă neconștient după cum se schimbă și starea de spirit” – adaptare produsă inconștient, căci „este sigur că Eminescu nu s-a gândit să întrebuițeze anume aceste variații de ritm, ci ele au ieșit pentru că așa cereau stările sufletești corespunzătoare”⁶⁰.

Un alt mijloc de realizare a tonalității, a fondului eminescian, este măsura versurilor: „când fondul e mai complicat versul e mai lung”⁶¹, și invers. Ca atare, scurtimea versului din *Mai am un singur dor* exprimă „perfect simplitatea gravă a sentimentului, oboseala și detașarea de viață”⁶². Apoi – un mijloc al adaptării

⁵⁶ *Opere* 3, p. 301.

⁵⁷ Idem, p. 309.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Opere* 3, p. 308.

⁶⁰ G. Ibrăileanu, *Pagini alese*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, ediție îngrijită, cu o prefață de Mihai Ralea, 1957, p. 109.

⁶¹ *Opere* 3, p. 309

⁶² Idem.

formeii la fond – „factorul auxiliar cel mai important al ritmului”: „proportia dintre accentele principale și cele secundare” joacă un rol însemnat, pentru că dă poetului „posibilitatea să se miște cu toată libertatea și să realizeze tot felul de combinații în schema trohaică sau ritmică” (op.cit., p. 311). Se poate observa, cu facilitățe, că poezia este, în concepția lui Ibrăileanu, nu doar un „produs” al subconștientului, ci, în primul rând, o artă a auzului, nu a văzului, criticul „studiind versul ca Tomașevski ori Jakobson, din punct de vedere fonologic, ca sunet, nu ca literă”⁶³. În acest context, este firească atenția pe care „formalistul” o acordă rimei – alt element prozodic supus evoluției, adaptării la conținut. Dacă în prima fază nu rimează decât două versuri din strofă, în faza a doua, când „forma e mai artistă”, rimează toate versurile (cu excepțiile de rigoare). Considerațiile de ordin tehnic sunt întrerupte de observații de ordin general, menite să releve noutatea la nivel formal a discursului poetic: „Eminescu este cel dintâi român care face din rimă un scop și un lux [...] un element estetic al poeziei”, sau „Eminescu, creând în poezia românească rima adevărată și rima rară, de lux, este original și în rimă. Rimele lui sunt și ele eminesciene”⁶⁴.

Succinta paranteză se încheie rapid și Ibrăileanu reia firul demonstrației, notând diferențele dintre cele două faze: „în faza primă, Eminescu are rimă excelentă”, „în faza a doua rima este de lux, surprinzătoare, strălucitoare”, pentru ca imediat să exemplifice pe text cum rima reprezintă – pentru prima oară în poezia noastră – un scop și un lux: „în elegii rima este normală, pentru că fastul ar fi nepotrivit în poezii intime, discrete”, în timp ce „în *Scrisori* rima e rară, întrucât descripția, epopeea, amorul romantic cer stilul ornat”, iar „versul e vers, n-are alt ornament decât rima”⁶⁵. (Ibrăileanu rămânând în faza de maturitate un apărător al retoricii tradiționale). Aprofundând „chestiunea” adaptării rimei la fondul exprimat (care nu se produce inconștient, ca în cazul ritmului, ci „intenționat”, „plecând adesea de la dicționarul lui de rime”), criticul observă că aceasta e masculină în „poeziile de deznădejde” și că „Eminescu pune în rimă cuvântul esențial din vers”, acesta având o sonoritate corespunzătoare ideii exprimate și o muzică aparte.

Se mai observă, în continuare (intuind constatările lui Maurice Grammont⁶⁶, pe care le va parcurge după apariția primei ediții a volumului *Studii literare*) că în *Mai am un singur dor* „cele mai multe rime conțin sunetele nazale *n* și *m*” (consoanele cele mai muzicale ale limbii) – de aici muzica rimelor, „armonia imitativă” – „efect al muzicii din suflet, produs al instinctului poetic și nu al voinței conștiente”⁶⁷.

⁶³ Ion Dună, *Opera lui G. Ibrăileanu*, Editura Minerva, București, 1989, p. 319.

⁶⁴ *Opere* 3, p. 313.

⁶⁵ Idem, p. 318.

⁶⁶ Maurice Grammont, *Le vers français. Ses moyens d'expression, son harmonie*, édition Edouard Champion, 1923.

⁶⁷ *Opere* 3, p. 322.

„Armonia imitativă” este produsă, crede Ibrăileanu – pe bună dreptate – prin repetarea unor sunete sugestive din punct de vedere muzical și ideatic: „mai subtil, mai discret se redă sunetul grav al clopotului (sau, mai exact, se sugerează) prin lungimea versului, prin ritm, prin vocalele *o* și *u* repetate, prin sonoritatea (parcă onomatopeică, din cauza ideii) a cuvântului *aramă* din versul «Se bate miezul nopții în clopotul de aramă».⁶⁸ Așadar, exemplul de mai sus demonstrează o dată în plus „concordanța dintre sonoritatea expresiei și ideea exprimată” și criticul, care nu citise tratatul lui Grammont, ajunge la următoarea concluzie inovatoare pentru acea dată (în opoziție flagrantă cu ceea ce gândea anterior despre artă): „arta este o expresie până la sunet, până la atom, iar această ultimă expresie, această expresie ocultă, este de o importanță excepțională în poezia lui Eminescu. Ea este aceea care-i dă farmecul suprem (De aceea Eminescu este prin excelență intraductibil)”⁶⁹. Afirmația de mai sus anticipează, credem noi, fără a exagera, ceea ce Caracostea spunea în *Arta cuvântului la Eminescu*, încercând să arate predominarea expresiei în examenul critic: „cel mai potrivit mijloc de a pătrunde în esența unui poet este adâncimea structurală a expresiei lui”⁷⁰. Gândind modern, Ibrăileanu se referă și la maniera prin care Eminescu reușește să stăpânească resursele eufonice și stilistice în „poezia simfonie” – *Scrisoarea III* sau în *Scrisoarea IV*. Analizând ultima poezie, criticul se oprește asupra expresiilor care provoacă în lector emoții profunde, mai exact a „cuvintelor”. Un astfel de „cuvânt” relevant din punct de vedere estetic este *noroc*. Termenul este opus sinonimului său *fericire*, care este abstract, banal, trivializat. „Noroc – scrie el convins – e polisemantic: are și ceva din celelalte accepții ale lui *soartă* și *șansă*. Așadar, întrebuițând acest cuvânt, Eminescu nu numai că evită un termen abstract și compromis, dar reușește să evoce o fericire greu de cucerit, greu de păstrat, o fericire cu caracter mereu provizoriu – și simțită ca atare –, o fericire mai patetică, mai scumpă, care ține pe cel ce o posedă într-o neconținută încordare dramatică. «Vino! Joacă-te cu mine, cu norocul meu» înseamnă: joacă-te cu fericirea mea, cu soarta mea, cu viața mea. Dar în versul de mai sus cuvântul *fericire* ar fi trădat și un sentiment de fatuitate, subliniind indiscret triumful, pe când cuvântul *noroc*, cu ideea de nesiguranță implicată în el, exprimă puternic adorația pentru femeia iubită [...] și semnul unei extreme delicateți din partea lui”⁷¹.

Aplicând procedeul structuralist al substituirii, autorul *Adelei* arată că Eminescu alege cuvântul *noroc* din cauza complexității conținutului – de aici

⁶⁸ Idem, p. 323.

⁶⁹ Idem, p. 338.

⁷⁰ D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu*, București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1938, p. 191, apud Ion Apetroaie, *D. Caracostea și creativitatea eminesciană*, în D. Caracostea, *Creativitatea eminesciană*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Ion Apetroaie, Editura Junimea, Iași, 1987, p. VIII.

⁷¹ *Opere* 3, p. 332.

impactul mai mare asupra cititorului – iar nu a expresiei sale, care se îmbogățește prin asociațiile cu celelalte cuvinte. Și pentru că, întocmai ca idolul său, criticul are tendința de a ajunge la constatări generale pornind de la un exemplu anume (despre Eminescu spunea în *Profilul din Note și impresii*: „chiar când, ca să pornească, începe cu un fapt particular, Eminescu se ridică imediat la general și universal”), după analiza *Scrisorii IV*, eminescologul conchide: „analiza noastră, atât de minuțioasă și totuși incompletă, vrea să arate printr-un exemplu cum acumulează Eminescu efecte de toate felurile – noționale, sonore și de compoziție – pentru a crea obiectul de artă”⁷².

Complexul studiu al aspirantului spre o critică completă este continuat de *Anexele: O fază de tranziție, Date biografice, Mai am un singur dor este o ... compilație?* și *Kamadeva*, publicate în aceleași numere ale *Vieții românești* din 1929 (în care a apărut și studiul inițial).

Prima *Anexă* reia ideea de bază formulată în primul articol al seriei *Edițiile poeziilor lui Eminescu*, în care susținea cu fermitate că Eminescu, dacă și-ar fi publicat singur volumul, ar fi renunțat pe de o parte la poeziile din adolescență, iar pe de altă parte la *Mortua est!*, *Venere și Madonă* și *Înger de pază* – „poezii de tinereță și nu de adolescență” – neeminesciene, prin fond ca și prin formă. Astfel, în textul de față, apărut la doi ani distanță, găsim aceeași opinie referitoare la cele trei poezii, formulată, însă, mai explicit prin intermediul sintagmei *fază de tranziție*: „tranziția de la *Junii corupți* la *Epigonii* (când ucenicul literaturii patruzecioptiste devine Eminescu) este o schimbare catastrofă, și nu o evoluție; și, totuși, *Venere și Madonă*, *Înger de pază* și *Mortua est!* nu sunt încă purul Eminescu”⁷³. „Adevăratul” Eminescu începe, așadar, cu *Epigonii* – crede Ibrăileanu, în contradicție, și de această dată, cu modernistul Lovinescu, care era de părere că „adevăratul Eminescu începe cu *Venere și Madonă*, cu care mi se pare normal să se deschidă orice ediție” (*Introducere* la volumul M. Eminescu, *Poezii*, Editura Ancora, București, 1929, p. 3). *Anexa* mai cuprinde caracterizările succinte ale celor trei poezii din „faza de tranziție”: „*Venere și Madonă* e prea declamatorie. Face parte, și material, și sufletește, din *Geniu pustiu*. Eminescu însuși o condamna; *Înger de pază* e o copilărie grațioasă, dar o copilărie. E tot din 1869, și tot din familia *Geniului pustiu*; *Mortua est!*, concepută și scrisă – altfel – în 1866, e inspirată de Bolintineanu, e retorică, nesinceră, exagerată”⁷⁴.

Privită simplificator, cea de-a doua *Anexă* – *Date biografice*, ar reprezenta o trecere în revistă a celor mai importante episoade amoroase din biografia poetului. Însă, la o scrutare mai atentă a textului, găsim concentrate aici ideile lui Ibrăileanu referitoare la critica estetică, practică începând cu volumul *Note și impresii*.

⁷² Idem, p. 336.

⁷³ Idem, p. 340.

⁷⁴ *Ibidem*.

Astfel încât, „poeziile critice ale lui Eminescu nu sunt copia realității morale sau materiale. Ca toată creația lui, ele sunt, la maximum, generalizare afectivă – de unde absența ocazionalului; universalitatea și eternitatea lor”⁷⁵ exprimă, pe de o parte, ideea că arta nu copiază realitatea, ci o „transfigurează”, iar, pe de altă parte, faptul că biografia (dacă a iubit-o sau nu Eminescu pe Veronica Micle) nu ajută la aprecierea operei de artă, opinie mărturisită încă din 1924 într-un articol intitulat chiar *Biografia*: „de altfel, oricare ar fi genul literar, biografia nu poate da nici un ajutor. Nu poate avea nici un rol în critica estetică. E frumoasă sau nu opera de artă, răspunsul total este în ea”⁷⁶. Sintetizând, putem spune că scurta *Anexă*, nefiind ce pare a fi, reflectă cu delicatețe evoluția lui Ibrăileanu de la critica eterenomistă la critica autonomistă (practicată cu precădere după 1920).

Anexa III, Mai am un singur dor este o... compilație? este, în fapt, o reacție la studiul din 1909 al lui I. N. Apostolescu *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, în care poezia *Mai am un singur dor* era considerată „o compilare stângace a două poezii franțuzești, una a lui Ronsard și cealaltă a lui Paul Bourget”⁷⁷.

E posibil ca apariția *Anexei* să fi oripilat pe cei care au văzut în Ibrăileanu doar adversarul cel mai înverșunat al publicării scrierilor rămase în manuscris, știut fiind faptul că, în primul articol din *Edițiile poeziilor lui Eminescu*, eminescologul incluseră poezia în rândul celor douăzeci și cinci de postume introduse de Maiorescu în ediția princeps. Și totuși... atitudinea criticului față de astfel de născociri nu trebuie să fie interpretată ca o inconsecvență a gândirii celui care vedea în postume niște simple bruioane, demne de aruncat la coș („cel mai mare omagiu care s-ar putea aduce lui Eminescu ar fi distrugerea volumului de postume”⁷⁸), ci drept o altă mărturisire a iubirii pentru „scriitorul din lume cel mai iubit de mine”⁷⁹. Astfel, în pofida postumității, poema *Mai am un singur dor* este originală datorită „strânsei concordanțe dintre fond și elementul sonor”⁸⁰, dar și prin lipsa de subiect, „pentru că poeziile lui Eminescu, cunoscute ca inspirate de alții, au toate o idee, un subiect”⁸¹. Lectura lui Apostolescu – care-l acuză pe Eminescu că ar fi împrumutat ideea morții fără pompă, sub un copac, de la Ronsard, iar alegerea mării ca topos predilect pentru aflarea liniștii eterne de la Paul Bourget (autor de duzină, necunoscut la 1880) – este respinsă cu argumente logice de Ibrăileanu, vigilent și de această dată la „detaliile” care marchează eminescianismul. Ca atare, criticul demonstrează, recurgând la text (*Scrisoarea I*,

⁷⁵ *Opere* 3, p. 342.

⁷⁶ *Opere* 5, p. 110.

⁷⁷ *Opere* 3, idem.

⁷⁸ *Opere* 4, Editura Minerva, București, 1977, p. 432.

⁷⁹ *Opere* 3, p. 332.

⁸⁰ Idem, p. 342.

⁸¹ Idem, p. 351.

Scrisoarea II, Împărat și proletar, Luceafărul, Stelele-n cer), că marea este un motiv recurent în lirica eminesciană: „marea îl preocupă mereu, s-ar putea zice că îl obsedează”⁸² (asertiune în premieră în discursul critic).

Cu ochii pe text, criticul mai descoperă „lucruri” interesante, arhicunoscute astăzi de către cititori, anume, faptul că elementul acvatic apare mai întotdeauna în prezența elementului cosmic: luna, stelele: „luna – stăpână a mării”, „luna – plutind pe mișcătoarea mărilor singurătate” (*Scrisoarea I*), „stelele-n cer ard deasupra mărilor” (*Stelele-n cer*), sau, în *Scrisoarea III* „luna – doamna mărilor și-a nopții”. Mai mult, se semnalează, iarăși, pentru prima dată, prezența metaforei mării în postumele poetului (*Dintre sute de catarge, La fereastra dinspre mare, Marea*). Ne sunt apoi desemnate alte contexte în care marea este raportată la elemente mai reale, mai concrete – ochii iubitei: „ochii iubitei sunt adânci ca marea”, oastea lui Mircea care vine ca „marea turburată” sau, mai abstracte – iubirea moartă care evocă „oceanul cel de gheață”. Deși nu le denumește, Ibrăileanu intuiește semnificațiile mării la Eminescu: simbol al vieții, dar și al morții, ca și luna – divinitatea supremă, zeița tutelară în poezia eminesciană (nu întâmplător, spune criticul, Eminescu dorea să-și intituleze volumul de versuri *Lumină de lună*).

Întrebarea „dar există mulți poeți pe lume care să fi iubit atât marea?” este firește retorică, întrucât autorul este ferm convins că nu este poet mare care să fi evocat marea mai mult decât Eminescu.

După ce întrevade vag viitoarele interpretări bachelardiene⁸³ ale discursului poetic eminescian, ex-gheristul aduce pe scena demersului critic explicația – singura capabilă să dea sens exercițiului său. Astfel încât, prezența obsesivă a mării în imaginarul poetic eminescian își găsește justificarea prin temperamentul oniric fundamental: „pe acest înalt visător, pe acest geniu singuratic, pe acest om cu vaste orizonturi intelectuale, pe acest Luceafăr – trebuia să-l impulsioneze marea cu vastitatea și singurătatea ei”⁸⁴.

Cealaltă acuzație adusă de Apostolescu (Eminescu a împrumutat de la Ronsard dorința de a nu fi înmormântat cu pompă și copacul menit să vegheze la somnul lin al poetului) este spulberată cu sagacitate de critic prin intermediul ironiei ludice și grațioase în același timp: „în fiecare zi mii de oameni exprimă dorința de a nu fi înmormântați cu pompă”, iar în ceea ce privește copacul, „cimitirile sunt pline de copaci pe morminte”. Totuși, un singur lucru, e de părere Ibrăileanu, l-ar fi putut determina pe autorul „faimosului” studiu să gândească că poezia e o „compilație”: postumitatea ei – argument nesemnificativ pentru

⁸² Idem, p. 345.

⁸³ Elena Tacciu, *Eminescu – Poezia elementelor*, Editura Cartea Românească, 1978; Edgar Papu, *Poezia lui Eminescu*, Editura Minerva, București, 1971; Mircea Cărtărescu, *Visul chimeric*, Editura Litera, București, 1992.

⁸⁴ *Opere* 3, p. 347.

vehementul critic al scrierilor rămase în manuscris, convins acum că „*Mai am un singur dor* e o poezie atât de eminesciană, încât ar fi greu de admis că a fost măcar inspirată de un autor străin”⁸⁵.

Ultima *Anexă*, *Kamadeva*, reia (cum mărturisește Ibrăileanu în singura notă la acest text) analiza poeziei din al doilea studiu, *Edițiile poeziilor lui Eminescu*, insistând cu mai multe argumente pe ideea postumității. Am văzut la timpul respectiv că, în opinia lui Ibrăileanu, toate poeziile publicate de poet de la 1 iulie 1885 până la 1 iulie 1887 sunt postume, întrucât ele au fost publicate „fără știința și dorința lui Eminescu”. Tot în articolul respectiv, ni se făcea un scurt istoric al Kamadevei până la publicarea ei, la 1 iulie 1887, în *Convorbiri*, pentru a dovedi postumitatea – „obiectivul principal al analizei”. În textul de față, redactat peste un an, Ibrăileanu își refuză argumentele extraestetice în favoarea celor interne, pentru a-și susține poziția.

Astfel, *Anexa* debutează cu demonstrarea calității esențiale a poeziei – adaptarea formei la fond: „având de exprimat un sentiment – și nu o realitate obiectivă, căci în cazul acesta Eminescu e colorat și ornat –, el e scurt, e clasic, ca în toate poeziile pur subiective din faza ultimă”⁸⁶. Se observă, din aserțiunea de mai sus, că Ibrăileanu periodizează postumele (în funcție de etapa creatoare căreia îi aparțin, fiecare poem postum are caracteristicile sale), conformându-le etapizării generale a antumelor. În continuare, criticul dezvoltă constatarea inițială în spiritul metodei aplicate pentru antume, analizând ritmul, măsura și rima poeziei: „așadar, Eminescu a ales versul scurt, și anume trohaic, ca cel mai potrivit pentru conținut”⁸⁷. Demersul critic conține observații subtile, de certă valoare estetică: „Eminescu pune în rimă cuvinte special evocatoare: indic, papagal, coral, ca să le dea cea mai mare forță, pentru a da cât mai puternic impresia de exotism, de indianism – indianismul lui *Kamadeva* evocă budism, Nirvana, strălucirea și vanitatea iluziei” (ibidem).

Regăsim, de asemenea, în comentariul la această poezie, o idee exprimată adesea în studiile referitoare la Eminescu de după 1920 – aceea că adaptarea formei la fond s-a realizat sub „poruncile subconștientului”, logica intervenind la urmă, „la ameliorarea mereu în etape a formei”.

Ultima parte a *Anexei* insistă (nu întâmplător acum) pe „ușoarele defecte de compoziție”, datorate faptului că Eminescu „nu o dusesse până la forma definitivă”: „strofa a treia e parentetică, și pentru claritate ar trebui pusă în paranteze, apoi să se observe că în strofa a patra (în strofa care începe cu *puse atunci...*) găsim din nou un *atunci* în versul a treilea: „Și de atunci în orice noapte” (idem p. 355).

⁸⁵ Idem, p. 348.

⁸⁶ Idem, p. 352.

⁸⁷ Idem, p. 354.

În pofida concordanței formă – fond, evidențiată cu delicatețe de Ibrăileanu, reproșurile formale conduc la următoarea concluzie: *Kamadeva* e o postumă pentru că a fost tipărită fără știința și dorința lui Eminescu (cum arată în *Edițiile...*), dar și pentru că nu era definitiv redactată (cum ne semnalează în această anexă).

Până la apariția, în 1930, a cărții lui Tudor Vianu despre *Poezia lui Eminescu*, analizele estetice ale lui Ibrăileanu constituie tot ce s-a scris mai subtil și mai profund despre Eminescu.

Résumé

Les études critiques signées par G. Ibrăileanu, ironisées par son adversaire E. Lovinescu, ont contribué à une meilleure interprétation de l'œuvre d'Eminescu et ont préparé l'apparition des éditions critiques (C. Botez, Perpessicius, Murărașu).

C'est *Eminescu. Remarques sur le vers* l'étude qui marque un moment important dans l'analyse formelle du discours poétique d'Eminescu, étude où le critique prouve la concordance entre le contenu (fond, idée) et la forme (les moyens sonores, prosodiques: rythme, rime, mesure, combinaisons métriques, la proportion entre les accents principaux et secondaires, les résonances imitatives).

(META)DISCURS POSTMODERN ȘI LITERATURĂ: FICȚIUNE,
AUTENTICITATE ȘI JOC
ÎN PROZA LUI MIRCEA NEDELICIU

Simona Antofi

În antologia *Competiția continuă. Generația '80 în texte teoretice*, sub titlul „Un nou personaj principal”, Mircea Nedelciu redefiniște scriitorul, cu funcțiile și statutul său, în raport cu cititorul și cu presupusele așteptări ale acestuia. Intenția este, în mod evident, una dublă: de acreditare, la nivel teoretic și de metalimbaj, a poeziei optzeciste în ceea ce privește narațiunea literară și de a oferi un inventar al principalelor procedee și tehnici de articulare narativă învestite cu autoritatea și funcțiile de (auto)legitimare a instanței auctoriale, sub noua sa înfățișare. Acest autor paradoxal, ambiționând în a face din cititor nu doar partenerul său, într-un joc sau pact de lectură cu actori egali în drepturi și în îndatoriri, și transferând o parte din prerogativele sale unor strategii de articulare a textului narativ și de producere a semnificației (meta)textuale, este cel despre care Mircea Nedelciu afirmă:

„Neputând însă găsi motive serioase pentru a-i refuza pe unii cititori și a-i accepta pe alții, autorul din promoția '80 a ales, se pare, calea ambiției maxime. El a făcut din cititor personajul principal al operei sale. [...] Se încearcă, apoi, prin cascade de procedee, implicarea respectivilor cititori în probleme specifice actualității. În această vastă operațiune de dedublare a cititorului sunt convocate forțe auctoriale importante – parodicul, intertextualitatea, ludicul, metalimbajul, autoreferențialitatea.”¹

De fapt, proza lui Mircea Nedelciu, în particular proza scurtă², dezgolește un pact de lectură de ceva vreme instituit, fundament al convenției autentice în care credeau, de pildă, romancierii interbelici, deprecindu-l și deconstruindu-l printr-un ansamblu de instrumente specifice. Dezarticularea schemei comunicaționale ce asigură funcționarea mecanismului textual producător de iluzii de realitate se face și pentru ca, pe ruinele acesteia, să se poată încheia un alt mecanism, cu alte mijloace și cu altă miză, în numele unei autenticități mult mai aproape de real și mult mai puțin iluzorie. Această „proză a semnificantului”, cum o numește Eugen Simion³, se bazează pe doi parteneri ai actului comunicațional apți să *dialogheze* prin

¹ Gheorghe Crăciun, *Competiția continuă. Generația '80 în texte teoretice*, Ed. Paralela 45, 1999, p. 252.

² Mircea Nedelciu, *Proză scurtă*, Ed. Compania, 2003. Toate citatele din proza literară a lui Mircea Nedelciu au fost selectate din această ediție.

³ Eugen Simion, *Scriitori români de azi*, vol. IV, Ed. Cartea Românească, 1989, p. 580.

intermediul textului – el însuși o aglomerare de voci – în sensul dat de Mihail Bahtin *dialogismului* – și de fapte pe care cineva, un personaj cu identitatea în fărâme, le povestește.

„Indivizi care știu să povestească” își asociază, astfel, un Cititor Model care „este silit (programat) să pună singur ordine în acest caleidoscop de fapte risipite într-o compoziție ruptă cu bună știință.”⁴ Și încă o observație a aceluiași critic, de această dată din **Dicționarul general al literaturii române**⁵, care ne deschide calea către volumul **Amendament la instinctul proprietății** (referire jucăuș – ironică la pretențiile absolutiste ale autorului care se vrea stăpân a ceea ce crede a fi produsul său textual) și mai ales către secvența intitulată **O zi ca o proză scurtă**: „desacralizarea ficțiunii, transmiterea în diresct a realului și amestecul auctorial” sunt pârgurile prin care textul tradițional se (de)construiește ca text postmodern.

În secvența menționată, *dialogismul* în sens bahtian este dublat de un dialog al tipurilor de discurs și al formulelor narrative, de o alternare a formelor pronominale de persoana întâi, a doua și a treia, a cărei principală funcție este aceea de a suprapune și de a ambigua, astfel, referințele, de a opera transferuri nebănuite de la un nivel diegetic și narativ la altul, de la o perspectivă la alta, fie aceasta inter / intra / extradiegetică.

Două istorii se întretaie aici, evoluând în paralel, în prima parte a textului, pentru a se încaseta tipografic și a coexista diegetic în cea de-a doua parte. Povestea lui TU, cel care, împreună cu „ofițerul George Unu de la judiciar” și Fotonelu, pune la cale o mistificare intradiegetică a publicului, care va asista la o punere în scenă a unui furt, pentru a i se testa reacțiile, este însoțită permanent de povestea unui alt personaj cu identitate problematică, EA. Aceasta din urmă asistă la o naștere și autentifică textual, prin povestea sa, o a treia perspectivă, simultan înăuntrul celor două istorii particulare, la desfășurarea cărora asistă și pe ai căror protagoniști îi contrazice cu vehemență, și în afara lor, de vreme ce își asumă, parodiind formula camilpetresciană a autenticității, subsolul paginilor și eticheta *n. a.*

În partea a doua, cele două istorii se suprapun în simultaneitatea prezentului diegetic și alternează în temporalitatea univocă a narațiunii. Printr-o serie de conjecturi, cititorul obedient față de programul interpretativ al textului ajunge la concluzia că EA își povestește ziua de lucru iar personajul TU povestește, la rândul-i, cum a decurs ancheta bazată pe „observația participativă”. Iar textul îi confirmă, spre final, în mod explicit presupunerile, oferindu-i o satisfacție al cărei revers este (auto)mistificarea.

Atras în cursa istoriilor individuale – captivante prin ele însele, și poate cu o nuanță subversivă la adresa perioadei de restriște spirituală și morală de dinainte de 1989 – cititorul pierde din vedere adevărata miză a textului: aceea de a deconstrui actul însuși de lectură și instanța, prevăzută în mecanismul textual, a cititorului

⁴ Idem, p. 589.

⁵ *Dicționarul general al literaturii române*, L – O, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2005, p. 574.

oricând gata de a se implica într-o participare dirijată la elaborarea macro-semnificației textuale. Nu în a declina acest prim nivel al pactului complex de lectură rezidă importanța jocului lectorului cu instanțele textului, ci în a-l depăși, a-l include în procesul de deconstruire a resorturilor textuale producătoare de semnificație.

Alternarea relatării la persoana a doua cu aceea la persoana a treia, în prima parte a textului, și adăugarea vocii și a perspectivei persoanei întâi, în cea de a doua parte, bruiază în mod programatic echilibrul narativ, al enunțării, al planurilor narative și al iluziilor referențiale punând, totodată, sub semnul întrebării putința receptării omogene și „râvnita imersiune într-un spațiu fictiv.”⁶

Mezalianța de care vorbea Svetlana Cârstea⁷ este, desigur, una a vocilor și a formulelor narative, sub autoritatea prezentului – ca timp al relatării și, în prima parte a textului, al poveștii. Transmiterea „în direct” a faptelor se face din perspectiva instanțelor identificate ca TU, respectiv ca EA, și se derulează în paralel, pe cele două planuri narative și pe mai multe paliere enunțative. În fond, procedeul așază în simultaneitate trăitul și scrisul, în sensul unei autenticități postmoderne care cere ca existența însăși să fie încorporată în text.

Punctele de vedere – ale personajelor – persoane gramaticale – martori intradiegetici și reflectori ai fragmentelor de realitate care le sunt accesibile sunt preluate de problematica instanță naratoare a textelor lui Mircea Nedelciu și construiesc o lume din fragmente cărora doar istoriile particulare le mai pot da sens.

Coerente în ele însele, aceste două istorii se regăsesc în structura de ansamblu a textului ca părți ale macrosemnificației textuale, cu o poziție și o funcție precisă. Cu toate acestea, își păstrează autonomia, iar unul dintre personaje, un romancier, emite o supoziție care funcționează ca o punere în abis a istoriei povestite de EA și a facerii textului surprins în plin *poiein*: „Domnul Marcel, care-i și romancier, se oprește deodată din legănatul pe scaun, își scoate din nou pipa din gură și spune: «Dragă, dar ai avut o zi ca o proză scurtă !».” Remarca este de natură să coreleze caracteristicile prozei scurte (număr mic de personaje și de fapte, un singur fir narativ, dimensiuni reduse ale textului, un singur conflict și un fragment, considerat semnificativ, din existența aceluia personaj care deține ponderea și puterea cea mai mare de semnificație, pe care istoria povestită de EA le ilustrează, cu inserturile metatextuale grație cărora intră în text – și în subsolul paginilor – o a treia instanță, EU, rebelă în raport cu funcțiile obișnuite ale autorului/naratorului.

Polemica implicită vizează, desigur, facerea textului după canoane și instrumentele, deprinderile analitice, așteptările, pretențiile și chiar metalimbajul teoriei literare. Acest EU își începe existența textuală prin a-și contrazice personajele și a-și clama acest drept – în subsolul paginii – apelând, totodată, la o mistificare: semnează, cu modestie, între paranteze: „Un drept al meu, printre

⁶ Gheorghe Perian, *Scritori români postmoderni*, Ed. Didactică și pedagogică, București, 1996, pp. 205 – 206.

⁷ Apud Carmen Mușat, *Strategiile subversiunii*, Ed. Paralela 45, 2002, p. 243.

altele! (n. a.).” Prerogativele autorului și, poate, ale naratorului numit, din pricina omniscienței și a omniprezenței sale, auctorial, sunt schimbate pentru a fi invalidate. Autoritatea și dreptul de proprietate al autorului asupra personajelor sale, asupra lumii pe care (încă se mai admite că) o construiește face obiectul denigrării ironice. Printre altele, vocea acestui EU se abate / își neglijează funcția de a asigura macrocoerența textuală. „Poate se gândește chiar la tine !”, afirmă EU, punând sub semnul întrebării existența vreunui raport de necesitate între existența ficțională a celor două personaje, EA și TU pe care, totuși, le va reuni în partea a doua a textului, pe aceeași scenă. Și o va face, chiar și atunci, fără a le introduce într-o ideologie de ansamblu, integratoare și explicativă, și polemizând discret cu binecunoscuta obligație de motivare verosimilă a tuturor elementelor, însuflețite sau neînsuflețite, cuprinse într-un univers ficțional.

Pe bună dreptate, Adrian Oțoiu afirmă:” Nedelciu uzează de formele narațiunii heterodiegetice neutre doar pentru a le deturna de la sensul lor canonic și pentru a introduce în spatele camerei subiectivitatea unui personaj care este pe rând narator și actor.”⁸ În această calitate, EU își recalibrează forțele pentru a lua cuvântul și altfel decât în numele altora, pe care îi reprezintă în text în virtutea vechilor deprinderi organizatorice și de regie textuală ale instanței auctoriale. Acest EU are o istorie proprie, ca orice personaj, din care selectează și verbalizează un fragment – o secvență meditativă despre raportul dintre om și cuvântul care, înainte de a instala în realitate, instalează în ficțiune.

Dacă ficțiunea identitară precede individul și-l predetermină în bună măsură, atunci linia de demarcație dintre artă/literatură și realitate este iremediabil compromisă. *Nașterea* unui individ este ulterioară existenței lui ficționale, la elaborarea căreia participă o sumedenie de povestitori cu imaginație și cu disponibilitate interpretativă similară celei a autorului de literatură: „Constat numai că omul, înainte de a fi personă reală, prezență vie cu drepturi și hârtii în regulă, este mai întâi un personaj. [...] Toți am fost cândva personaje, subiecte în propoziții spuse de persoane reale despre care nu știam nimic. În mare parte identificarea noastră ulterioară (câtă e) s-a constituit și pe baza unor fapte din cele spuse sau scrise despre noi când nu eram decât personaje.”

Replica pe care i-o dă o altă voce acestui EU, identificat deja drept *n. a.*, este una dintre modalitățile cele mai eficiente de ambiguizare a rolurilor și a profilurilor instanțelor narative, a puterii de a referi a formelor pronominale, precum și a partenerilor de dialog prin / dincolo de text.

Rolul naratorului este disputat de cel puțin trei pretendenți, crede Adrian Oțoiu⁹: un „personaj din subsol”, care semnează *n. a.*, un „eu care teoretizează” și un „M. N: parentetic.” Și tot Adrian Oțoiu¹⁰ enumeră, după Nedelciu, componentele *dialogismului* de sursă bahtiană, reciclat postmodern, pe care îl practică prozatorul:

⁸ Adrian Oțoiu, *Ochiul bifurcat, limba sașie*, Ed. Paralela 45, 2003, p. 183.

⁹ Idem, p. 228.

¹⁰ Adrian Oțoiu, *Trafic de frontieră. Proza generației '80*, Ed. Paralela 45, 2000, p. 23.

mesajele autentice ale autorului, mesajele „persoanelor reale” (documente, transmisiuni directe, citate, expresii argotice), „mesajul autentic al cititorului care începe să emită imediat ce a suspendat textul prin propriile întrebări”. Numai că aici, în textul lui Nedelciu, autorul devine obiect de investigat pentru un alt *n.a.*, angajat într-un dialog ipotetic cu cititorul său și cu binecunoscuta procedare cu pretenții de autenticitate a lui Camil Petrescu. Pluriperspectivismul, tehnica oglinzilor paralele și dosarul de existențe sunt puse în criză, răstălmăcite parodic și ironic cu scopul evident de a-l manipula pe cititorul obedient și de a recicla postmodern o recuzită percepută ca model de scriitură autentică.

Arhitectura romanului camilpetrescian și regia atentă a intrărilor și a ieșirilor personajelor și a vocilor din scenă sunt înlocuite de un colaj postmodern ce se revendică de la dreptul la autodeterminare al dicțiunii. „Fără a încerca să devină proprietarul vocilor, ci „doar administrându-le”¹¹, autorul se regăsește, aici, textualizat la niveluri scripturale și digetice distincte. Personaj, efect și obiect posedat al scriiturii pe care își permite, totuși, să o comenteze, *n. a.* stârnește indignarea unui al doilea *n. a.*: „Dar acest personaj din subsol (nu din subterană, atenție!) acest *n. a.* care-și permite să intervină tot timpul, el în ce relație de proprietate se află cu cei de deasupra liniei ? E el sclavul sau stăpânul aceluia? (*n. a.*)”

Este de bănuț că acest al doilea *n. a.* revine, la un moment dat, tot în subsol, pentru a mai ridica o chestiune greu, dacă nu imposibil de elucidat, recurentă în proza lui Mircea Nedelciu și reprezentativă pentru încercarea scriitorilor postmoderni de a așeza ficțiunea și realitatea pe poziții egale, într-un raport de reciprocă (in)determinare: „Când o poveste se însoțește cu altă poveste am mai văzut ce se întâmplă. Dar când o poveste însoțește un om sau un obiect ? Atunci ea este povestea cutărui om sau cutărui obiect ! Numai că posesia se exprimă prin cel mai ambiguu instrument al limbii: cine-i proprietarul și cine posedatul? (*n. a.*)”

Partea a doua a textului scoate în relief un alt aspect al poeziei postmoderne, și anume raportul de izomorfie dintre scriitură și realitate. Devenită scriitură a realității, haotică, fragmentată și lipsită de coerență precum realitatea însăși, narațiunea se distribuie tipografic pe două componente echivalente celor două fire epice. Tehnica contrapunctului tipografic, inedită, redă, pe de o parte, lentoarea prozei literare care istorisește ceva despre cineva, iar pe de altă parte dinamica și amalgamul de „structuri mundane și discursive”¹² dincolo de care se află, din nou, o intenție programatică.

Un amestec alert de voci și de limbaje este înghesuit în partea din dreapta a paginii și demarcat prin blancuri tipografice de restul textului. „Transmisiunea directă” este asigurată, de această dată, de aparatul de filmat al lui Fotonelu, care alternează cadrele generale cu prim-planuri bogate în detalii de mimică și gestică ale oamenilor de tot felul. Programatică ea însăși, această surprindere pe viu a mișcării străzii, a viguroaselor replici și a gersturilor oamenilor provoacă să

¹¹ Idem, p. 27.

¹² Carmen Mușat, *op. cit.*, p. 243.

reacționeze de o mistificare bine pusă la punct, este doar o altă fațetă a metatextului care, explicit sau răsfirat în structura narativă, rezzonează în complicatele jocuri ale scriiturii și ale lecturii.

Scenariul (pre)fabricat de cei trei, TU, Fotonelu și (Ofițerul) George Unu intră în realitate și o dirijează luându-i, la un moment dat, locul. De altfel, EA și TU intră, cu istoriile lor, în altă poveste, aceea despre facerea textului ca realitate și a realității în text. Dacă intertextul a pătruns în discursul și în existența zilnică a unui personaj – EA istorisește cum o țărăncă îi sărută mâna care îi adusese nepotul pe lume și, în același timp, parafrazează și reciclează un binecunoscut clișeu referitor la țăraniile lui Rebreanu¹³, autorul a pătruns în diegeză prin scriitură, cu inițialele sale. Și mai este vorba despre un autor, cel care îl supraveghează pe celălalt, pe personajul din subsol ce-și arogă nejustificate drepturi de proprietate asupra ficțiunii: „Iar eu îl las să spună ineptia asta care face să se încheie toată povestea și îl las s-o spună înainte de a-ți da și ție cuvântul, îl las s-o spună pur și simplu împotriva voinței mele și pentru că eu aș vrea să fie tocmai invers, adică proza asta să fie ca ziua aceea.”

Conștiința metatextuală a acestei instanțe hibride, un personaj – autor aflat în imposibilitate de a-și justifica statutul, este certă. Dar raportul de dependență *zi / proză scurtă* rămâne indecis, ambiguu precum statutul lui *n. a.*, cel care se află simultan înăuntrul și în afara *prozei scurte* asupra căreia nu (mai) poate avea putere de decizie.

Dincolo de toate acestea, regretul lui *n. a.* – nu este cu puțință ca „proza asta să fie ca ziua aceea” – vizează imposibilitatea transferului direct, în afara oricărei medieri – a cuvântului și a literaturii – a literaturii ca / în ficțiune. „Realitatea însăși fiind un text cu gramatică proprie, proza nu are decât să-i disloce structurile și să le interpolate în discursul său.”¹⁴ În aceasta constă libertatea și prizonieratul prozei postmoderne.

Résumé

En tant que particularité de l'écriture postmoderne, le métarécit doit authentifier comme (anti)convention littéraire un ensemble de pratiques discursives à double fonction. D'une part, il s'agit de l'ambiguïté des niveaux et des instances de l'énonciation, du transfert surprenant d'un niveau narratif ou diégétique à un autre, ou d'une perspective à une autre. D'autre part, il s'agit de faire le lecteur participer aux jeux de l'illusion postmoderne du réel, conçue comme une *nouvelle authenticité*.

¹³ „Atunci s-a apropiat și mai mult și, dintr-o mișcare, s-a aplecat, mi-a înhățat mâna și mi-a pupat-o, da', știi, nu așa, un săru'mâna obișnuit, ci o chestie pătimașă, religioasă, ceva așa cam cum am citit eu în Rebreanu că făceau țăraniile ăia care pupau pământul când devenea *al lor*” (s. n., M. N.).

¹⁴ V. Radu G. Țeposu, *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, Ed. Eminescu, 1993.

IPOSTAZE NARATIVE ALE PERSOANEI A DOUA SINGULAR ÎN PROZA LUI MIRCEA NEDELCIU

Onorica Tofan

Mircea Nedelciu s-a remarcat printr-o abilitate ieșită din comun de a jongla cu planurile narrative, care presupun schimbarea persoanei gramaticale. În proza tradițională, aceasta determină o schimbare a identității personajului sau a vocii narrative, dar, de pe la *noul roman francez* încoace, nu se mai întâmplă de fiecare dată așa. Carmen Mușat vorbește despre „comedia narațiunii, (care- n.n), pentru Mircea Nedelciu, este o «divină comedie» a suprapunerii și întretăierii vocilor, scriiturilor, genurilor și speciilor literare, într-un discurs narativ extrem de alert; (...) prozatorul și teoreticianul își dau mâna pentru o «acțiune textuală» novatoare, cu consecințe imediate în modul de a scrie și a vorbi despre narațiune”¹. Pornită din impulsul de a deschide textul către cititor, narațiunea la persoana a doua, aproape peste tot prezentă în proza optzecistă, presupune cinci situații distincte care implică **personajul adresat, cititorul implicit, naratorul, persoana abstractă, personajul neadresat**. Adrian Oțoiu² propune următoarea schemă:

Tip	Valoarea lui „tu”	Situație „canonică”	Situație <i>metaleptică</i> sau <i>transgresivă</i>
1	TU = tu, Naratorul (Personaj adresat)	Apostrofare, interpelare	<i>Un personaj este interpelat de narator</i>
2	TU = tu, Cititorul implicit	Implicare a cititorului	<i>Cititorul implicit este apostrofat de un personaj sau de un narator diegetic</i>
3	TU = eu, Naratorul	Dedublare, confruntare narcisistă	<i>Naratorul este interpelat de un personaj al său</i>
4	TU = (se), Persoana abstractă	Context impersonal	—
5	TU = el/ea, Personaj neadresat	Desemnarea ambiguă în absența contextului comunicațional	—

Tipul 1, tu, naratorul (interpelare), indică destinatarul unui mesaj emis de narator, destinatar localizat în lumea diegezei.

Tu este, în același timp, eroul unei istorii și interlocutorul povestitorului. În *Buzunare cu pumni, buzunare cu bomboane*, unui **tu** personaj i se povestesc

¹ Carmen Mușat, *Strategiile subversiunii, descriere și narațiune în proza postmodernă românească*, Editura Paralela 45, Pitești, 2002, p. 241.

² Adrian Oțoiu, *Ochiul bifurcat, limba sașie*, Editura Paralela 45, Pitești, 2003, p. 57.

întâmplările al căror protagonist fusese în ziua când „ți-au tăiat moțul”, pentru că „tu nu-ți mai poți aminti, tu abia împliniseși 5 ani [...], dar eu, care aveam deja 14 ani îți pot aminti și știu că te interesează”.

G.V. din *Simplu progres* i se adresează imaginar fetei pe care o privește de mai multe ore, la o posibilă interpelare a acesteia: „Vezi, îmi lipsește un răspuns alibi pentru această situație”(*Simplu progres*, 2003: 45). La rândul său, naratorul face câteva considerații referitoare la comportamentul său: „Este bine totuși că nu regreti (n-ai făcut-o niciodată și nu mândria a fost singura cauză) acea iubire neverosimilă de la sfârșitul liceului când voiai, literalmente, să te însori. Va mai trece o vreme până când vei reconsidera că și tu ești bun și necesar într-o proaspăt formată familie” (*Simplu progres*, 2003: 47).

Calu, Giubi, Mustață și tu se caracterizează printr-o mare sete de narațiune. Povestirea unui roman atrage după sine o deosebită considerație din partea colegilor de celulă: „... îți făceau patul, îți dădeau din țigările lor, din pâinea lor de dimineață, măturau în locul tău, și, mai ales, te ascultau cu mare atenție” (Curtea de aer, 2003: 39). Experiența din universul carceral pare o rememorare din perspectiva cetățeanului liber, marcată prin alternarea perfectului compus cu prezentul: „Ati fumat fără să spunei nimic. [...] Acum ești înclinat să crezi că tăcerea aceea a fost o presimțire a ceea ce avea să se întâmple acum dimineață” (Idem, 2003: 41).

Naratorul eu din *Aventuri într-o curte interioară* redă faptele și gândurile lui Rolly folosind persoana a II-a: „Numai noi doi, eu și tu, Rolly, adică, în dormitorul mare și gol și înțepenit de frig” al orfelinatului în care cei doi își petreceau duminica, întrucât nu aveau la cine să se ducă. Pictoru, Americanu și tipul căruia îi murise fratele de o boală ciudată sunt el: „Numai bou ăla de Pictoru o face pe erou!” (*Aventuri într-o curte interioară*, 2003: 27), renunțând la înfruptarea „din gustoasa ciorbă familială”. „Tipul a mai stat un timp la noi. Pe urmă el a aprins ultima țigară pe care o mai avea în pachet și a plecat” (Idem, 2003: 28). În capitolul al patrulea, Pictoru, Americanu și Rolly sunt ei, iar alături de eu devin noi: „Nu știu cât timp a trecut pe lângă noi cei care contemplam” (Ibidem, 2003: 37).

Naratorul încearcă să se identifice cu tu, Gioni Scarabeu, orbit temporar într-un accident de muncă, dar conștientizează inutilitatea demersului: „Îți urmăresc gesturile o vreme, convins că ele mă reprezintă, eu însumi simt nevoia să fac aceleași gesturi inutile, deși constat cu toată luciditatea că pe tine ele nu te ajută la nimic, sudoarea îți curge pe frunte” (*8006 de la Obor la Dâlga*, 2003: 53), apoi îl interpelează: „Vei mai spune atunci că văzul nu e cel mai important? Nu vei mai spune, pentru că vor trece și cele șase săptămâni, ți se va scoate bandajul ...” (Idem, 2003:53).

Provocare în stil Moreno propune un tu al „comunicării frustrate sau imposibile”³: naratorul imobilizat în scaunul cu roțile în urma unui cutremur trăiește cu speranța însănătoșirii odată cu fata căzută într-o „muțenie psihotică” (Adrian Oțoiu), din cauza aceleiași tragedii. El nu o vede decât prin intermediul unui binoclu și încearcă să stabilească o punte de comunicare cu ea, adresându-i-se cu un tu pe care ea oricum nu-l va auzi vreodată: „te urmăream”, „te puteam vedea”, „te pierdeam”, „Ce emoții mi-ai produs! Ai trecut pe lângă mine, cu Geri în lesă și ai tăcut, așa cum faci de doi ani și două luni. Geri m-a lins în treacă pe mâna stângă, dar tu ai continuat să taci, de fapt, pentru mine tu taci de doi ani, două luni și două zile fix. [...] Deci nu în felul imaginat de mine te-ai vindecat” (*Provocare în stil Moreno*, 2003: 254). Nici propria vindecare nu și-o mai poate imagina. Cum în text există doi Moreno, unul invalid, celălalt electrician, li s-a dat cuvântul amândurora. Primul povestește, jucându-se la persoana întâi și a doua, își caută citate pentru a face din ele relansatori textuali, iar celălalt „e clar că nu știe să povestească”, amestecă întâmplările, timpurile verbelor, persoanele, „urmărind cu încăpățănare un singur sens”, pe care ascultătorul trebuie să-l desprindă din poveste, dar pe care, „tot urmărindu-l, nu reușea să-l facă evident” (Idem, 2003:361).

Pictorul și eu povestesc, alternativ, despre o *Excursie la câmp* făcută de eu împreună cu Americanu. Pictoru se adresează la persoana a doua, jucând rolul autorului de ficțiune, prezentând faptele la perfect compus sau imperfect: „V-ai îmbrăcat, ați urcat dealul acela rotund ca o minge sau ca un sân de femeie, ați trecut printr-o câmpie largă[...]”. (*Excursie la câmp*, 2003:113), contrazicându-și personajul: „Nu! Imaginea [...] a ajuns la tine nu direct, ci printr-o imagine dintr-un film de Fellini care ți-a revenit în memorie”. El demonstrează că literatura este o deformare a adevărilor deja spuse, filmul lui Fellini devenind un artefact. În aceeași proză apare și tipul 2 al lui tu – cititorul interpelat de autor sau de un alt personaj. Cum Pictoru se joacă și de-a una și de-a alta, își simte puterile nelimitate: „Pot să-ți spun, mi-e egal, pot să-ți spun orice despre oricine, fiecare cuvânt va fi important pentru tine, mie mi-e egal, mie mi-e egală mai ales ordinea lor, dar tu, neavizat, vei crede în importanța acestei ordini” (Idem, 2003:106). „Tu nu există, prin simplul fapt că mă adresez ție te suprim” (Ibidem, 2003: 110).

La începutul *POVESTIRII ELUDATE*, dimpotrivă, Nedelciu încearcă să flateze cititorul, făcând din el un expert al lecturii: „Dumneavoastră aveți o gândire foarte rapidă [...] așa că, imediat ce ați citit titlul ați și înțeles un sfert de text” (*Povestire eludată*, 2003:330), pentru ca la final să mimeze un exercițiu de umilință: „N-o mai citiți, tovarăși, lăsați!...” (Idem, 2003:338). După ce o serie de semne ale textului fac din *O căutare în zăpadă* o povestire autobiografică,

³ Adrian Oțoiu, *Ochiul bifurcat, limba sașie*, Editura Paralela 45, Pitești, 2003, p. 199.

paranteza autorului corectează această eroare de interpretare: „Sper că nu v-ați grăbit să-l identificați cu Mircea Nedelciu și să credeți că aceasta e vreo povestire autobiografică de-a lui” (*O căutare în zăpadă*, 2003:475). Ultima frază denunță „inautenticitatea în numele autenticității” (Adrian Oțoiu): „Fiti fără grijă, scriitorul nu minte, dar nici nu cred că-i place minciuna celui care se preface că citește” (Idem, 2003:476).

Zodia scafandrului, roman ce stă sub semnul profunzimii, al adâncurilor, al presiunii societății și bolii, îl determină pe autor să-și interpeleze încă de la început cititorul abstract, ideal, exprimându-și totuși speranța că va fi înțeles, „salvat” de cel cărui i se adresează, căci scrisul este singurul care îi dă puterea de a continua: „Desigur, atunci când veți citi, dumneavoastră veți fi în aer, la suprafață adică. Din acest motiv, între noi sunt posibile neînțelegeri, distorsiuni, efecte de refracție, curenți grave de comunicare. Comoditatea v-ar putea determina să abandonați o astfel de lectură. Eu însă, mereu convins că la capătul celălalt al saulei se află un om, continui să scriu. Măcar din curiozitate, acel om ipotetic este capabil să mă salveze” (*Zodia scafandrului*, 2000:5). Fie că scrie pagini de jurnal, fie că povestește istoria lui Diogene Sava, el se simte dator să dea, în subsolul paginii, unele indicații referitoare la romanele despre care se discută sau la reiterarea unor situații din proza sa scurtă, coborârea în adâncuri fiind echivalentă cu o *mise en abîme*: „Vă reamintim că citiți romanul Zodia scafandrului (n.a.)” (Idem, 2000:49). De câte ori apare „o curte interioară”, își avertizează umil cititorul: „Nimic, nimic, citiți mai departe!” (*Ibidem*, 2000: 36); „Nimic, nimic, continuați lectura! (n.a.)” (*Claustrofobie*, 2003:307). Aceluiași cititor i se destăinuie, dar îi și explică diferența dintre plagiat și citare când află de la un critic, la un cenaclu, că povestea lui a fost scrisă, mult mai bine, înaintea lui de Hašek: „Vă închipuiți că am fost foarte rușinat și surprins” (*La fața lucrului*, 2003:373), pe un ton glumeț, el teoretizând valoarea de întrebuințare a faptelor estetice.

Tipul 3, „naratorul ca dedublare introspectivă”, presupune „confruntarea nostalgică a unui erou cu varianta revolută a sinelui său”⁴. Încercând să nuanțeze diferența dintre romanul de profunzime și cel de suprafață, naratorul din *Zodia scafandrului* se întreabă: „Ce poti simți scriind: «El ieși la ora cinci»? Păi? Este vreo legătură între ieșitul tău pe terasă la scris propoziții de felul acesta și ieșirea lui, la ora 5 dimineață, în februarie, în stația tramvaiului? [...] Nu cumva sunteți două universuri diferite?” (*Zodia scafandrului*, 2000:5). „În fața paginii, totdeauna, tot la suprafață te afli. Respiri. Ești în aer. Între tine și el sunt distorsiuni, neînțelegeri, curenți grave de comunicare” (Idem, 2000:7). Tema scriitorului scriind este deturnată într-o glumă pentru prieteni și o scuză pentru familia care, „dacă erai chemat la telefon și nu te găseau la iuțeală prin

⁴ Adrian Oțoiu, *Ochiul bifurcat, limba sașie*, Editura Paralela 45, Pitești, 2003, p. 206.

casă, spuneau că ești plecat la Constanța sau la Tulcea” în vederea documentării pentru „romanul acela cu scafandri!” (Ibidem, 2000:7). *Tu* devine un vestigiu al sinelui, când constată primele semne ale bolii, o instanță a memoriei, punând în legătură cele două leit-motive ale cărții – adâncul și suprafața –: „O dimineată de februarie în care te duci la baie să te bărbierești, și descoperi o umflătură ciudată sub bărbie, în stânga. Un ganglion, o tentativă a profunzimii de a penetra suprafața spre exterior. Ce poate să-ți producă o astfel de întâmplare? Spaimă? [...] Necunoscutul a țâșnit el către tine, te amenință și nu știi cu ce. Sigur, rudimentele de cultură medicală și imaginația ta proprie te îndreaptă spre ce e mai rău. Nu îndrăznești nici măcar în gând să rostești cuvintele care ar desemna boala. În același timp în care te întrebi cui i-ai putea cere ajutorul – unui medic, firește – încerci și să eviți să te adresezi unui specialist în boli grave” (Ibidem, 2000:8). Momentul șocului, care ține de profunzimea sinelui, este narat la persoana a doua, ceea ce ține de suprafață, de relațiile cu oamenii, de „corpul social plin de amenințări și capcane”, e povestit la persoana întâi. „Singura armă pe care, în acele vremuri, o aveam și o foloseam la orice – ironia – a fost și ea utilizată: poate, poate! Nu mai știi cui anume i-am zis prima dată că am «gâlci»” (Ibidem, 2000:8).

Tipul 4, „persoană generică, impersonală” este specific formulărilor aforistice sau idiomatice, referindu-se, în general, la destinul ființei umane. Caracterul sentențios e dublat, în general, de folosirea timpului prezent. Într-o pagină de jurnal introdusă în romanul *Zodia scafandrului*, naratorul relatează episodul în care nu poate ridica un colet sosit din străinătate, din cauza abuzurilor sistemului, evident, și constată că a simțit pentru prima dată „o ură profundă, nu disperată, mai degrabă calmă, puternică și deloc provizorie”. Considerând-o o energie nouă, greu controlabilă, își impune soluția: „ca să fii tare, nu lua în seamă niciuna dintre nedreptăți, ia-le în glumă! Refuză să te lași cuprins de ură, pentru că ea înseamnă o rană pe sufletul tău, o vulnerabilitate. [...] ajută-te cu umorul, încearcă să te menții sub propriul control” (*Zodia scafandrului*, 2000:15). Același ton sfătos, dublat de o oarecare ironie la adresa legilor absurde impuse de comuniști, este adoptat când se explică motivul pentru care bătrânul Vasile Sava nu taie un vițel la întoarcerea fiului risipitor: „puteai să faci și pușcărie pentru așa ceva” (Idem, 2000:70).

Tipul 5, „personajul dramatizat”, e construit în maniera *Noului Roman francez*, unde *tu* este un „eu deghizat”, căci, în acest caz, personajul se dedublează. În capitolul al cincilea din ultimul roman al lui Mircea Nedelciu e desemnat personajul în această manieră paradoxală, ca și cum ar face-o pronumele la persoana a treia, dar cu un plus de empatie: „Și de ce frigul îți aduce aminte de copilărie, când, de fapt, ești născut într-o zonă a țării renumită mai ales pentru canicula ei? [...] Ești născut în mai, când lumea e ocupată cu prima prașilă la porumb și la floarea-soarelui...” (*Zodia scafandrului*, 2000:15). Fraza

continuă cu un *tu impersonal*: „...dacă plouă, ai mălai, dar când semănătura abia se rânduiește, și, dacă n-o scoți repede din iarbă, dacă n-o prășești adică în zilele alea când nu plouă, o pierzi, ești nevoit s-o întorci și s-o semeni din nou, dacă ți-a mai rămas sămânță” (Idem, 2000:15). Urmează, tot la persoana a doua, istoria nașterii legendei că „ești diferit”, adică normal în comparație cu ceilalți și explicarea spaimei de moarte prin frig. Abia în capitolul al șaptelea, prin narațiune la persoana a treia, se află și numele lui *tu*: este Diogene Sava, cercetător la Marele Institut de Istorie, o megaconstrucție utopică a „marelui conducător” din acea perioadă, în care cercetarea se rezumă la scoaterea ideilor principale din „magistralele cuvântări istorice ale Tovarășului, indiferent de epoca” istorică studiată. Pentru a sublinia generalitatea parcursului în vederea evitării „apostolatului la țară”, discursul se instalează în formele persoanei a doua: „Cu recomandările unor persoane care te-au cunoscut în ultimele două locuri de muncă sau de studiu e destul de simplu. Compui cele două texte care au alura de formular dinainte stabilit, evii pe cât posibil orice detaliu concret și pe urmă cauți doi prieteni, de preferință membri de partid sau, dacă nu, măcar să nu fi făcut pușcărie sau să aibă «alte probleme», și-i rog să transcrie textul și să-l semneze. După care mergeți împreună la o bere” (Ibidem, 2000:31–32).

Procedeul permite transcrierea experienței într-un registru mai credibil decât cel al persoanei a treia, dar și mai deschis observației din exterior decât cel al persoanei întâi.

În acest „roman inedit”, statutul incert al persoanelor pronominale și verbale aruncă un con de îndoială asupra raporturilor dintre narator și personaje, narator și naratar, narator și autor, autor și personaje. Paginile de jurnal inserate în povestea lui Diogene Sava, în care apar destule similitudini cu biografia lui Mircea Nedelciu, presupun același joc al lui *tu*, *eu*, *el*, ca și în prozele sale scurte, făcând din cititor un destinatar al discursului, un martor involuntar, un coproprietar al textului, care a abandonat demult „lectura torpoare”. Acesta nu este singurul exemplu, ci doar ultimul din opera lui Mircea Nedelciu care ilustrează gradul de sofisticare la care poate ajunge jocul narativ al unui scriitor conștient de valențele persoanei a doua ca modalitate de ieșire din viața obișnuită, creând o nouă ordine.

Abstract

The author analyses the use and functions of the 2nd person singular in the short stories and in the unfinished novel “Zodia scafandului” written by Mircea Nedelciu. The article extends the observations made by Adrian Oțoiu in his study “Ochiul bifurcat, limba sașie” and acknowledges Nedelciu’s talent to create narrative strategies.

PLINIU CEL BĂTRÂN SAU PRIVIREA NEUTRĂ

Alexandra Ciocârlie

Contemporan al lui Nero și Vespasian, eruditul Pliniu cel Bătrân se referă adeseori la spațiul punic în vasta sa *Istorie naturală*, enciclopedie a cunoștințelor geografice, etnografice, zoologice, botanice, medicale, mineralogice sau artistice ale antichității. Preocupat să stabilească precis amplasamentul Cartaginei prin măsurarea distanțelor care separau orașul de diferite zone ale continentului african sau de insulele Mediteranei (V, 24, 25, 26, 40, 41, 42), el nu uită să semnaleze nici urmele unei fugitive prezențe cartagineze în alte spații geografice. Pliniu vorbește despre cetățile asiatice marcate de trecerea lui Hanibal; Prusa, întemeiată de ilustrul cartaginez, și Libyssa, adăpost al mormântului său (V, 148). Savantul notează cele mai diverse date cu privire la civilizația punică, de la rețetele de preparare a leacurilor din pește (XXXI, 94) la informațiile tehnice despre construcțiile dintr-o țară unde nu există altă piatră decât tuful moale și fragil (XXXVI, 166). În mai multe rânduri, Pliniu reia în lucrarea sa episoade faimoase din istoria Cartaginei, cum ar fi înfruntarea dintre Regulus și șarpele uriaș de la Bagrađa în timpul primului război punic (VIII, 37)¹, cutremurul de la Trasimene ignorat de combatanții prea prinși în focul luptelor pentru a mai resimți cataclismul natural (II, 200)² sau gestul lui Hanibal de a trimite compatrioților rămași acasă trei banițe de ine culese de pe degetele romanilor căzuți în bătălia de la Cannae drept dovadă a însemnătății victoriei sale (XXXIII, 20)³. Alături, însă, enciclopedistul consemnează și unele evenimente mai puțin cunoscute în care sunt implicați adversarii africani ai Romei. El reține, de pildă, un detaliu din viața intimă a lui Hanibal, în cele mai multe cazuri neglijată cu totul de istorici: prezența la Salapia a unei curtezane iubite de marele general (III, 103). De asemenea, Pliniu înregistrează nu doar notoria rezistență demnă și îndârjită a romanilor în fața invadatorilor Italiei, dar și fapte oarecum surprinzătoare, dată fiind atitudinea generală a celor asediați de Hanibal. Oricât de greu de crezut ar părea, constată savantul, la Roma au existat mai multe statui ale atacatorului cartaginez⁴: *se pot*

¹ V., de pildă, Aulus Gellius, *Noptile atice*, VI, 3.

² V., de pildă, Titus Livius, *De la fondarea Romei*, XXII, 5.

³ V., de pildă, Titus Livius, *De la fondarea Romei*, XXIII, 12.

⁴ Cel mai probabil, aceste statui prezente la Roma în anul 211 a. Chr. nu erau opera unor artiști locali, ci fuseseră aduse, după cum presupune E. Sellers, din Cartagina sau din Asia Mică (*The Elder Pliny's Chapter of the History of Art*, London, 1896, p. 27). H. Gallet de Santerre și H. Le Bonniec, în comentariul la ediția lor din *Istoria naturală*, cred că informația privitoare la statuile lui Hanibal ar fi fost preluată de Pliniu de la Coelius Antipater prin intermediul lucrărilor lui Varro.

vedea statui ale lui Hanibal în trei locuri din Roma, cu toate că acesta a fost singurul dușman ce și-a aruncat sulița între zidurile cetății (XXXIV, 32).

Enciclopedistul pare mai interesat de declinul decât de apogeul Cartaginei. E adevărat, el nu neglijează forța redutabilă a cetății africane, *rivala puterii romane, setoasă de a stăpâni întregul pământ* (V, 76), *marea rivală a imperiului lumii* (XXXIII, 141). Tot astfel, Pliniu remarcă opulența orașului destul de îmbelșugat în rubine pentru a-și împrumuta numele unei varietăți de nestemate, carchedoniul, *din pricina bogăției Cartaginei mari* (XXXVII, 92), și destul de prosper în aur pentru ca locuitorii săi să-și facă scuturi și portrete din prețiosul metal (XXXV, 14). Cu toate acestea, eruditul autor latin acordă mai multă atenție decăderii și sfârșitului temuților adversari ai neamului său. Paradoxal, chiar prosperitatea Cartaginei îi anunță ruina. În secțiunea dedicată botanicii din enciclopedia sa, Pliniu explică amănunțit (XV, 74–76) faimosul argument al smochinei folosit de Cato în sprijinul insistent reluatei sale solicitări de a fi distrusă Cartagina. Aducând în senatul roman o smochină timpurie recent culeasă din mănșosul teritoriu african, înverșunatul orator a susținut că prospețimea fructului dovedea cât de aproape de Roma era dușmanul ei cel mai aprig, ceea ce a contribuit la declanșarea celui de-al treilea război punic. Impresionat de abilitatea oratorului iscusit în a găsi cele mai neașteptate probe în sprijinul pledoariei sale, admirând totodată *inventivitatea lui Cato sau potriveala unei coincidențe, viteza cu care a fost străbătut drumul sau temperamentul energic al bărbatului*, Pliniu meditează la soarta schimbătoare. El remarcă lipsa de însemnătate a factorului exterior care a dus la precipitarea evenimentelor fatale în aneantizarea unei mari puteri mondiale: *acel oraș atât de mare, rival Romei vreme de o sută douăzeci de ani în lupta pentru supremația asupra lumii, a fost șters de pe fața pământului ca urmare a unui argument furnizat de o poamă, ceea ce nici Trebia, nici Trasimene, nici Cannae, mormânt al gloriei romane... nu au reușit să ducă la capăt*. Scriitorul este preocupat de consecințele înfrângerii Cartaginei. El menționează gravitatea sancțiunilor impuse celor învinși, de la imensa pradă de război adusă de Scipio în alaiul său triumfal (*4370 de livre... argintul pe care îl avea toată Cartagina* – XXXIII, 141) până la risipirea bibliotecilor punice datorite de romanii biruitori regișorilor africani, spre a se șterge orice urmă a culturii foștilor adversari (XVIII, 22). În ce-i privește pe învingători, Pliniu amintește onorurile acordate generalilor victorioși în războaiele punice, Duilius (XXXIV, 20) sau Fabius Maximus Cunctator (XXII, 10). El reține și felul abil de a exploata biruința în folosul propriu dovedită de Hostilius Mancinus: spre a-și asigura dobândirea consulatului prin emoționarea concetățenilor: primul asediator ce a pătruns în Cartagina a expus în for tablouri reprezentând cucerirea orașului inamic și le-a povestit trecătorilor cum s-au desfășurat luptele (XXXV, 23). Pe urmele lui Salustiu⁵, autorul *Istoriei naturale* constată coincidența

⁵ În *Conjurația lui Catilina*, 10, Salustiu observă că Roma a început să decadă chiar în momentul în care a ajuns să domine lumea în urma victoriei în războaiele punice. În *Războiul cu Iugurtha*, 41, istoricul explică legătura cauzală, iar nu doar temporală, între aceste evenimente:

dintre momentul înlăturării definitive a pericolului punic și cel al afirmării înclinației romane spre lux și desfrâu, și astfel evidențiază urmările negative ale triumfului asupra moralității învingătorilor. După ce observă că bogăția și fastul s-au înstăpânit la Roma abia după eliminarea adversarilor, faimoși cândva chiar prin opulența lor (*plafoanele cu lambriuri, care acum și în casele particulare se acoperă cu aur, au fost aurite pentru prima dată pe Capitoliu, după distrugerea Cartaginei* – XXXIII, 57), el arată că marea rivală a imperiului lumii a fost învinsă mai apoi de strălucirea multora dintre mesele noastre (XXXIII, 141). Pliniu subliniază că relaxarea de după victorie a dat frâu liber patimilor celor biruitori: *Tocmai în vremea când se năștea luxul, a fost distrusă Cartagina; o coincidență a sorții, care ne-a dat în același timp plăcerea și îngăduința de a îmbrățișa viciile* (XXXIII, 150). În chip neașteptat, sfârșitul Cartaginei poate fi socotit un moment nefast nu doar în istoria punică, dar și în cea romană.

La Pliniu se regăsesc unele din acuzațiile tradiționale aduse cartaginezilor de inamicii lor, enciclopedistul consemnând de pildă – cu ocazia enumerării unor faimoase statui din marmoră – sacrificiile umane închinat de puni lui Hercule (XXXVI, 39)⁶. Atunci când descrie elefanții, naturalistul rememorează lupta cu un pahiderm impusă de Hanibal unui prizonier roman, prilej de a reliefa perfidia și cruzimea comandantului african, defecte specifice neamului său. După ce i-a obligat pe captivi să se lupte între ei, cartaginezul l-a pus pe ultimul supraviețuitor să înfrunte un elefant, promițându-i libertatea dacă îl va omorî, însă, după biruința romanului, și-a încălcat cuvântul dat ucigându-l pe cel ce risca să discrediteze forța animalelor folosite de puni ca mașini de război: *Hanibal, fiindcă își dădea seama că faima acestei lupte va atrage disprețul oamenilor față de aceste animale, a trimis cavaleri să-l ucidă în timp ce se retrăgea* (VIII, 18). Faptele menționate în *Istoria naturală* confirmă astfel reputația punilor vicleni și sălbatici.

Portretul cartaginezilor, ce se poate reconstitui din opera lui Pliniu, nu este însă cu totul negativ, căci enciclopedistul pare dispus să le recunoască acestora și unele calități notabile. Autorul se lasă impresionat de ingeniozitatea și cunoștințele tehnice ale urmașilor fenicienilor: el notează că punii au inventat comerțul (VII, 199), ca și cvadrirema, corabie cu patru rânduri de vâsle (VII, 206), și că au adoptat, plini de receptivitate, tehnica greacă a confecționării frânghiilor din rogoz (XIX, 31). Unii cartaginezi sunt demni de elogii pentru iscusința și talentul lor. *În vremea înfloririi puterii cartagineze*, navigatorul Hanno, înzestrat cu un remarcabil spirit de explorator, a străbătut mările, de la Gades la hotarele Arabiei (II, 169), a ocolit de jur împrejur Africa, unde ar fi întemeiat, pare-se, mai multe orașe (V, 8),

nimicirea Cartaginei a dus la dispariția temerii de dușman (*metus hostilis*) ce asigura coeziunea cetățenilor amenințați de un pericol comun, bunăstarea și pacea având drept consecință neașteptată declanșarea discordiei interne la Roma.

⁶ Sacrificiile umane practicate de cartaginezi în onoarea divinităților venerate de ei sunt incriminate de numeroși autori latini, de pildă Ennius (*Anale*, frg. 221 Vahlen), Cicero (*Despre stat*, III, 15), Trogus Pompeius (*Istoria universală*, XVIII, 7), Silius Italicus (*Punicele*, IV, 765–769), Orosius (*Împotriva păgânilor*, IV,6).

și a ajuns până în insulele Gorgade, ținut exotic despre care a scris în însemnările sale de călătorie că adăpostesc femei cu corpul acoperit cu păr (VI, 200). Competența științifică a lui Mago a fost recunoscută chiar de romanii biruitori, grăbiți să distrugă bibliotecile punice din spirit de răzbunare, dar destul de precauți pentru a conserva și a traduce scrierile unice prin valoarea lor ale acestui ilustru agronom: *pe acesta din urmă senatul nostru l-a onorat până într-atât, după cucerirea Cartaginei, când bibliotecile cetății au fost dăruite micilor regi din Africa, numai cele douăzeci și opt de cărți ale sale au fost păstrate pentru a fi traduse în latină* (XVIII, 22). Curajul și abilitatea cartaginezilor pot trezi însă și reacții adverse: temeritatea, stăpânirea de sine și dibăcia lui Hanno, primul om care a avut curajul să atingă și îmblânzească un leu a fost sancționată *pe motivul că un om înzestrat cu spirit atât de inventiv părea capabil să convingă pe oricine de orice și că era periculos să lase în libertate pe unul în fața căruia bătuse înapoi, într-o asemenea măsură, până și ferocitatea unui leu* (VIII, 55). Ca mulți alți autori antici, Pliniu admite talentul militar al lui Hanibal⁷ și evidențiază isprăvile faimoase ale generalului cartaginez, cum ar fi insolita și îndrăzneța trecere a Alpilor, act socotit aproape un prodigiu (XXXVI, 2)⁸. Totodată, enciclopedistul reține și alte dovezi ale priceperii comandantului, cum ar fi lucrările de construcție executate din dispoziția sa, posturile de observație ce încă mai pot fi zărite în Hispania, (XXXV, 169) sau puțurile încă în folosință, lucru demn de mirare (XXXIII, 96). Interesant este că Pliniu, spre deosebire de majoritatea compatrioților săi înclinați să-i acuze pe cartaginezi de cele mai grave sacrilegii, notează reținerea lui Hanibal de a ataca fortăreața saguntină care adăpostea templul Dianei: *ajuns acolo, a cruțat-o din pietate* (XVI, 216). Atent la defectele punilor, scriitorul latin se lasă impresionat și de însușirile lor memorabile. Fără a se ocupa în mod special de cartaginezi în vasta sa operă enciclopedică, autorul *Istoriei naturale* – savant dispus să moară în erupția Vezuviului pentru a-și satisface setea de cunoaștere - se referă adeseori la puni în chip fugitiv tratându-i mai degrabă cu interesul și curiozitatea omului de știință obiectiv decât cu patima reprezentantului unui neam inamic.

Résumé

Sans s'occuper spécialement des Carthaginois dans l'*Histoire naturelle*, Plin l'Ancien y évoque souvent leur pays et leur histoire. Il reprend beaucoup d'épisodes célèbres de l'histoire de Carthage, mais il note aussi certains événements moins connus dans lesquels sont impliqués les adversaires africains de Rome. Chez Plin, on retrouve les accusations traditionnelles que les ennemis des Carthaginois portaient contre eux. Attentif aux défauts des Africains rusés et sauvages, l'écrivain latin ne passe pas sous silence leurs qualités remarquables, comme l'ingéniosité ou le courage. L'encyclopediste envisage les Carthaginois avec l'intérêt et la curiosité de l'homme de science objectif plutôt qu'avec la haine du représentant d'un peuple ennemi.

⁷ V., de pildă, Cicero, *Pentru Sestius*, 142, Cornelius Nepos, *Despre viețile oamenilor iluștri*, XXIII, 1, Titus Livius, *De la fondarea Romei*, XXX, 35, Valerius Maximus, *Despre faptele și vorbele memorabile*, III, 7 ext. 1, Orosius, *Împotriva păgânilor*, IV, 19.

⁸ Pliniu menționează traversarea Alpilor de către puni și în III, 123.

CRONICA INSTITUTULUI:

*EVENIMENTELE ȘTIINȚIFICE DESFĂȘURATE ÎN INSTITUTUL DE
ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ „G. CĂLINESCU” ÎN A DOUA PARTE A
ANULUI ACADEMIC 2008*

Cristina Balinte

Premii și distincții:

11 noiembrie 2008 Echipa de cercetători, condusă de c.p. I dr. Nicolae Mecu, a fost recompensată cu un „Premiu Special”, la festivitatea decernării Premiilor Asociației Scriitorilor din București, pentru ediția *Publicistica lui G. Călinescu*.

18 decembrie 2008 C.p. III dr. Bogdan Mihai Dascălu a primit Premiul „Titu Maiorescu” al Academiei Române, pentru studiul *Germanitatea și literele române*, Ed. Ideea Europeană, București, 2006.

Simpozioane, conferințe, dezbateri:

17–19 septembrie 2008 Un grup de cercetători din cadrul Institutului (acad. prof. dr. Eugen Simion, c.p. I dr. Nicolae Mecu, c.p. II dr. Nicolae Bârna, c.p. III dr. Oana Soare, c.p. III dr. Bogdan Dascălu, asistent cercetare drd. Ana Maria Romițan) au fost prezenți la „Zilele Culturii Călinesciene”, manifestare organizată la Onești

9–12 octombrie 2008 A avut loc la Sinaia a VII-a ediție a seminarului internațional *Penser l'Europe*, organizat de Fundația Națională pentru Știință și Artă, Academia Română, Institutul Franței, Institutul Francez pentru Relații Internationale, Academia Regală de Limbă și Literatură Franceze, Academia Regală de Științe Economice și Financiare a Spaniei. Au participat din partea Institutului „G. Călinescu”: acad. prof. dr. Eugen Simion, c.p. III dr. Bogdan Dascălu, c. p. III dr. Oana Soare, c.p. III drd. Cristina Balinte, asistent cercetare drd. Ana Maria Romițan.

10–12 decembrie 2008 Echipa de cercetare a proiectului CNCSIS – *Perioada 1945–1965 în cultura română* (c.p. I dr. Lucian Chișu, coordonator științific, c. p. II dr. Laurențiu Hanganu, c.p. III dr. Oana Soare, cercetător drd. Simona Galațchi, cercetător dr. Cristina Deutsch, asistenți cercetare drd. Petruș Costea, Alexandru Farcaș, Andrei Milca, Oana Safta) a susținut o serie de comunicări la Iași, Sibiu și Caransebeș.

Susțineri de doctorat:

28 octombrie 2008 Mihai Șerban a susținut lucrarea *Lecturi iconologice și ekphrastice în proza lui André Gide și Mateiu I. Caragiale*; conducător științific: c.p. I dr. Ionel Oprișan.

16 decembrie 2008 Cristina Balinte a prezentat teza *Statutul imaginii în „Ispitirea Sfântului Anton”*; conducător științific: c. p. I dr. Nicolae Florescu.